

**DOĞUMUNUN 98. YILINDA
AZERBAIJAN'IN MİMARİ
HAYDAR ALİYEV
ULUSLARARASI KONGRESİ**

10 MAYIS 2021- Bakü, Azerbaycan

Odlar Yurdu Üniversitesi

Editör

Prof. Dr. Ahmed VELİYEV

ISBN :978-605-74407-0-9

KONGRE KİTABI

DOĞUMUNUN 98. YILINDA
AZERBAYCAN'IN
MİMARİ HAYDAR ALİYEV
ULUSLARARASI KONGRESİ

*10 MAYIS 2021- Bakü, Azerbaycan
Odlar Yurdu Üniversitesi*

Editör
Prof. Dr. Ahmed VELİYEV

Bu kitabın tüm hakları İKSAD GLOBAL YAYINEVİ'ne aittir.
İzinsiz
kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.
Kitapta bulunan eserlerin yasal ve etik sorumluluğu
yazarlara aittir.
İKSAD GLOBAL Publications - 2021©

Yayın Tarihi : 19.05.2021
ISBN :978-605-74407-0-9

**DOĞUMUNUN 98. YILINDA
AZERBAJYAN'IN MİMARİ
HAYDAR ALİYEV
ULUSLARARASI KONGRESİ**

*10 MAYIS 2021- Bakü, Azerbaycan
Odlar Yurdu Üniversitesi*

DÜZENLEYEN KURUMLAR

**İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü
Odlar Yurdu Üniversitesi**

DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Güray ALPAR, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Tümgeneral
Prof. Dr. Terlan ABDULLAYEV - Odlar Yurdu Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Haydar KAMBEROV - Odlar Yurdu Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Ramiz Ələkbərov - Odlar Yurdu Üniversitesi
Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL, Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ, Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Gabil GAFAROV - Odlar Yurdu Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Samira VALIYEVA - Odlar Yurdu Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Gönül SAMEDOVA- Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Doç. Dr. Ruslan ABDULLAYEV - Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Murathan KEHA, Atatürk Üniversitesi
Dr. Mustafa Latif EMEK, İKSAD Başkanı
Dr. Aygün MEHERREMOVA, Bakü Devlet Üniversitesi
Dr. Ayşe ERKMEN, Gaziantep Üniversitesi
Dr. Aygün MUHARREMOVA - Bakü Devlet Üniversitesi
Dr. Akil MEMMEDOV - Odlar Yurdu Üniversitesi, Azerbaycan
Elvan CAFAROV, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

KONGRE ONURSAL BAŞKANI

Prof. Dr. Ahmed VELİYEV

KONGRE BAŞKANI

Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA

RESMİ DİLLERİ

TÜRKÇE, RUSÇA, İNGİLİZCE, AZERBAJYANCA

KATILIMCI ÜLKELER

TÜRKİYE (3 bildiri)

AZERBAJYAN, AFGANİSTAN, GÜRCİSTAN, K.K.T.C. , KAZAKİSTAN (26 bildiri)

Kabul Edilen Bildiri Sayısı

29 bildiri

Reddedilen Bildiri Sayısı

10 bildiri

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

*Tüm başvurular çift kör hakem değerlendirme sürecinden geçmiştir.

GENEL KOORDİNATÖR

Elvan CAFEROV

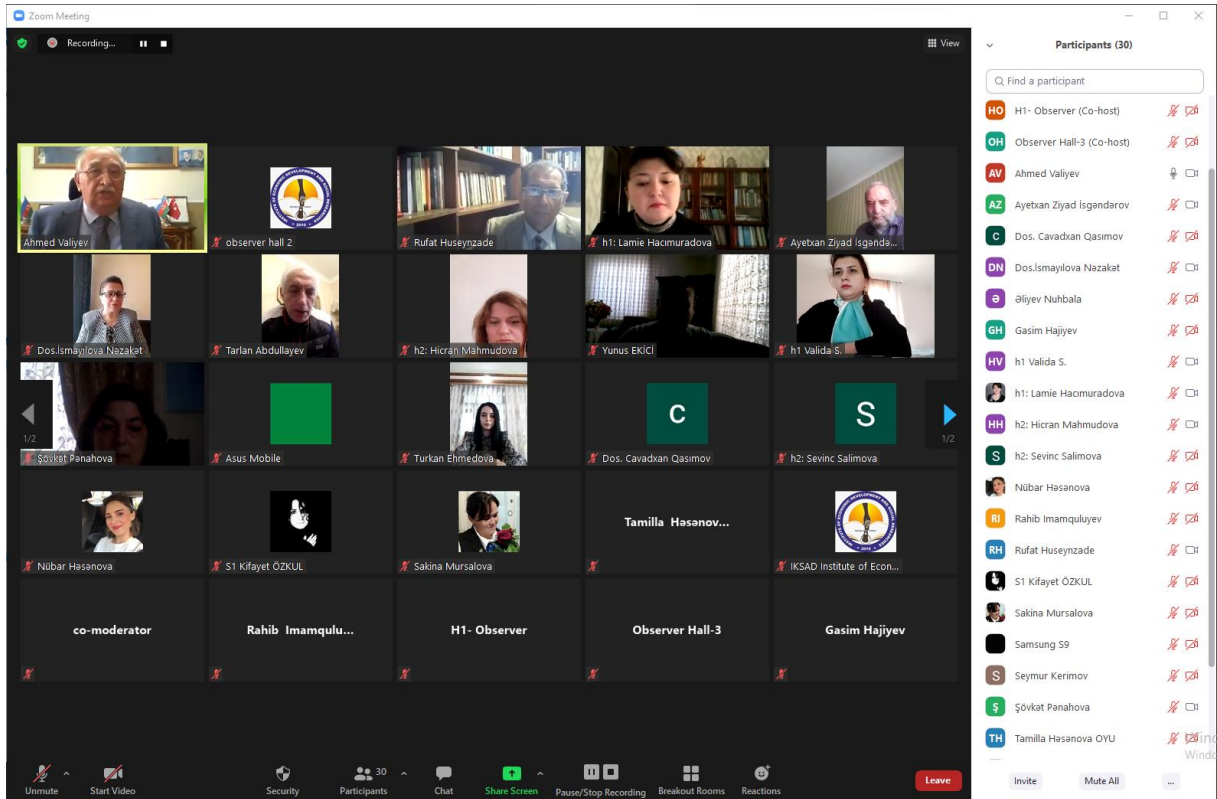
SUNUM ŞEKLİ

Sözlü Online Sunum

Bilim ve Danışma Kurulu

- Prof. Dr. A. Beril TUĞRUL, İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet OKUR, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TALAS, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GAFARLI, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Prof. Muntazir MEHDİ, Pakistan Modern Diller Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Salih MERCAN, Bitlis Eren Üniversitesi
Prof. Dr. Terlan ABDULLAYEV - Odlar Yurdu Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Haydar KAMBEROV - Odlar Yurdu Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Ramiz İ əkbərov - Odlar Yurdu Üniversitesi
Doç. Dr. Gabil GAFAROV - Odlar Yurdu Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Samira VALIYEVA - Odlar Yurdu Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Rahib İMAMGULUYEV - Odlar Yurdu Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Ruslan ABDULLAYEV - Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doç. Dr. Gönül SAMEDOVA- Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Dr. Abbas KARAAĞAÇLI, Giresun Üniversitesi
Dr. Abuzer KALYON, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Ayşe ERKMEN, Gaziantep Üniversitesi
Dr. Gülşen MEHERREMOVA, Azerbaycan Diller Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murathan KEHA, Atatürk Üniversitesi
Dr. Terane NAĞIYEVA, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Dr. Akil MEMMEDOV - Odlar Yurdu Üniversitesi, Azerbaycan
Dr. Aygün MUHARREMOVA - Bakü Devlet Üniversitesi

FOTOĞRAF GALERİSİ

Zoom Meeting

Recording... [Pause]

Participants (42)

Find a participant

Unmute Start Video Security Participants 42 Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave

observer hall 2 (Co-host, me) IKSAD Institute of Econ... (Host) Asus Mobile (Co-host) H1- Observer (Co-host) Mustafa Latif Emek (Co-host) Observer Hall-3 (Co-host) Ahmed Valiyev AYGÜN ƏLİYEVA Asus Ayetxan Ziyad Isgandarov Aynura Pashayeva Aytan Maharramova Cem Güney Özveren Chinara Gahramanova Dos. Cavadxan Qasimov Dos.İsmayilova Nezakət Dr. Melahet Babayeva Elvan CAFEROV Galaxy A10s Galaxy S8 Gasim Hajiyev

Zoom Meeting

Recording... [Pause]

Participants (43)

Find a participant

Unmute Start Video Security Participants 43 Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave

observer hall 2 (Co-host, me) IKSAD Institute of Econ... (Host) Mustafa Latif Emek (Co-host) Asus Mobile (Co-host) H1- Observer (Co-host) Observer Hall-3 (Co-host) Ahmed Valiyev Asus Ayetxan Ziyad Isgandarov AYGÜN ƏLİYEVA Aynura Pashayeva Aytan Maharramova Cem Güney Özveren Chinara Gahramanova Dos. Cavadxan Qasimov Dos.İsmayilova Nezakət Dr. Melahet Babayeva Elvan CAFEROV Galaxy A10s Galaxy S8 Gasim Hajiyev

Zoom Meeting

Recording... [stop]

View

Participants (43)

Find a participant

- observer hall 2 (Co-host, me)
- IKSAD Institute of Econo... (Host)
- Mustafa Latif Emek (Co-host)
- Asus Mobile (Co-host)
- H1- Observer (Co-host)
- Observer Hall-3 (Co-host)
- Ahmed Valiyev
- Asus
- Ayetxan Ziyad Isgandarov
- AVGUN ƏLİYEVA
- Aynura Pashayeva
- Aytan Maharramova
- Cem Güney Özveren
- Chinara Gahramanova
- Dos. Cavadxan Qasimov
- Dos. Ismayilova Nazakat
- Dr. Melahet Babayeva
- Elvan CAFEROV
- Galaxy A10s
- Galaxy S8
- Gasim Hajiyev

Unmute Start Video Security Participants 43 Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave

Zoom Meeting

Recording... [stop]

View

Participants (44)

Find a participant

- observer hall 2 (Co-host, me)
- IKSAD Institute of Econo... (Host)
- Mustafa Latif Emek (Co-host)
- Asus Mobile (Co-host)
- H1- Observer (Co-host)
- Observer Hall-3 (Co-host)
- Ahmed Valiyev
- Asus
- Aytan Maharramova
- Dos. Cavadxan Qasimov
- Elvan CAFEROV
- Galaxy A10s
- Galaxy S8
- Gasim Hajiyev
- h1 Haciyeva Lalə
- h1 Karim HUSEYN-ZADA
- h1 moderator: Dr. Melahet Bab...
- h1 Valida S.
- h1: Ayetxan Ziyad Isgandarov
- h1: Əliyev Nuhbala
- h1: Lamie Hacimuradova

Unmute Start Video Security Participants 44 Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave

Zoom Meeting

Recording...

observer hall 2 (Co-host, me) Ahmed Valiyev Mustafa Latif... Galaxy S8 Asus Mobile Rufat Huseyn...

Participants (44)

Find a participant

- observer hall 2 (Co-host, me)
- IKSAD Institute of Econ... (Host)
- Asus Mobile (Co-host)
- H1- Observer (Co-host)
- Mustafa Latif Emek (Co-host)
- Observer Hall-3 (Co-host)
- Tarlan Abdullayev
- h3 AYGUN ƏLİYEVƏ
- Ahmed Valiyev
- Asus
- Dos.İsmaylova Nazakat Naxcva...
- Elvan CAFEROV
- Galaxy A10s
- Galaxy S8
- Gasim Hajiyev
- h1 Hacıyeva Lala
- h1 Karim HUSEYN-ZADA
- h1 moderator: Dr. Melahet Bab...
- h1 Valida S.
- h1: Ayetban Ziyad Isgandarov
- h1: Əliyev Nuhbala

Unmute Start Video Security Participants 44 Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave

Zoom Meeting - Hall-2 / Zal-2 / Salon-2

Recording... Remaining: 09:51:22

h2 moderator: Sureyya Yigit observer hall 2 h2 Şövkət Panahova

h2 Aytan Maharramova h2: Sevinc Salimova Dos. Cavadxan Qasimov

Rufat Huseynzade h2: Hicran Mah... Dos. İsmaylova...

Nübar Hasanova 3 unassigned participants

Participants (10)

Find a participant

- observer hall 2 (Co-host, me)
- h2 moderator: Sureyya Yigit
- Rufat Huseynzade
- Dos. Cavadxan Qasimov
- Nübar Hasanova
- Dos.İsmaylova Nazakat Naxcva...
- h2 Aytan Maharramova
- h2 Şövkət Panahova
- h2: Hicran Mahmudova
- h2: Sevinc Salimova

Unmute Start Video Participants 10 Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave Room

Zoom Meeting

Recording...

Remaining: 09:23:51

Participants (9)

Find a participant

- observer hall 2 (Co-host, me)
- h2: Hicran Mahmudova
- Nubar Hasanova
- Dos. Cavadxan Qasimov
- Dos. Ismayilova Nazakat Naxcivan...
- h2 Aytan Maharramova
- h2 moderator: Sureyya Yigit
- h2: Sevinc Salimova
- Rufat Huseynzade

Mute All Reclaim Host

Zoom Meeting

Recording...

Remaining: 09:07:00

Participants (11)

Find a participant

- observer hall 2 (Co-host, me)
- Mustafa Latif Emek (Co-host)
- h2 Aytan Maharramova
- Shovkat Panahova
- Dos. Cavadxan Qasimov
- Dos. Ismayilova Nazakat Naxcivan...
- h2 moderator: Sureyya Yigit
- h2: Hicran Mahmudova
- h2: Sevinc Salimova
- Nubar Hasanova
- Rufat Huseynzade

Mute All Reclaim Host

Zoom Meeting

Recording...

Remaining: 09:02:07

observer hall 2
Dos.İsmaylova ...
Shovkat Pana...
Rufat Huseynzade
Dos. Cavadx...
h2: Hicran M...

Participants (9)

Q. Find a participant

- observer hall 2 (Co-host, me)
- DN Dos.İsmaylova Nazakat Naxcvan...
- A h2 Aytan Maharramova
- C Dos. Cavadxan Qasimov
- HH h2: Hicran Mahmudova
- S h2: Sevinc Salimova
- Nibar Hasanova
- RH Rufat Huseynzade
- SP Shovkat Panahova

h2 Aytan Maharramova

Mute All Reclaim Host

Zoom Meeting

Recording...

Remaining: 08:49:15

observer hall 2
Shovkat Pana...
h2 Aytan Ma...
Rufat Huseynzade
h2: Hicran M...
Dos. Cavadx...

Participants (9)

Q. Find a participant

- observer hall 2 (Co-host, me)
- DN Dos.İsmaylova Nazakat Naxcvan...
- C Dos. Cavadxan Qasimov
- A h2 Aytan Maharramova
- HH h2: Hicra... Ask to Unmute More >
- S h2: Sevinc Salimova
- Nibar Hasanova
- RH Rufat Huseynzade
- SP Shovkat Panahova

Dos.İsmaylova Nazakat Naxcvan Dövlət Universitet

Mute All Reclaim Host

Observer Hall-3

h3 Aynura Pashayeva

h3 moderator: Chinara Gahramanova

h3 AYGUN ƏLİYEVƏ

Seadet Eliyeva S1, h3

h3 Cem Güney Özveren

h3: Harun OZTAS

Asus Mobile

Включить звук Включить видео Участники Чат Демонстрация экрана Пауза/остановить запись Сессионные залы Реакции Выйти из зала

Осталось: 09:57:15 Вид

Observer Hall-3

h3 Aynura Pashayeva

h3 moderator: Chinara Gahramanova

h3 AYGUN ƏLİYEVƏ

h3 Cem Güney Özveren

h3: Harun OZTAS

Gasim Hajiyev

Seadet Eliyeva S1, h3

Galaxy A10s

Turkan Ehmədova

Кәмәлә Мирзоева

Включить звук Включить видео Участники Чат Демонстрация экрана Пауза/остановить запись Сессионные залы Реакции Выйти из зала

Осталось: 09:52:40 Вид

zoom.us Конференция Посмотреть Редактировать Окно Справка Zoom - Hall-3 / Zal-3 / Salon-3 Осталось: 08:17:49 Вид

Observer Hall-3

h3 moderator: Chinara Gahraman...

h3: Harun OZTAS

Galaxy A10s

Seadet Eliyeva S1, h3

Gasim Hajiyev

Turkan Ehedova

Musa Mursaquliyev

h3 Cem Güney Özveren

Sarxan Musayev

Участники (10)

Обсе... (Соорганизатор, я)

h3 moderator: Chinara Gahr...

h3 Cem Güney Özveren

Galaxy A10s

Gasim Hajiyev

h3: Harun ÖZTAŞ

Musa Mursaquliyev

Seadet Eliyeva S1, h3

Sarxan Musayev

Turkan Ehedova

Выйти из зала

Включить звук Включить видео Участники Чат Демонстрация экрана Пауза/остановить запись Сессионные залы Реакции

Осталось: 09:50:50 Вид

Observer Hall-3

h3 Айнура Pashayeva

h3 moderator: Chinara Gahramanova

h3 AYGÜN ƏLİYEVƏ

Кәмәлә Mirzoyeva

h3 Cem Güney Özveren

h3: Harun OZTAS

Gasim Hajiyev

Galaxy A10s

Turkan Ehedova

Seadet Eliyeva S1, h3

Участники 11 Чат Демонстрация экрана Пауза/остановить запись Сессионные залы Реакции

Выйти из зала

Zoom meeting interface showing a grid of participants. The main grid includes:

- Observer Hall-3 (top center)
- h3 Aynura Pashayeva (top left)
- h3 moderator: Chinara Gahraman... (top right)
- h3 AYGÜN ƏLİYƏVA (middle left)
- h3 Cem Güney Özveren (middle center)
- h3: Harun ÖZTAŞ (middle right)
- Kəmalə Mirzoyeva (bottom center)
- Gasim Hajiyev (bottom left)
- Galaxy A10s (bottom right)
- Turkan Ehedova (bottom left, smaller)
- Seadet Eliyeva S1, h3 (bottom center, smaller)

Participant list on the right (Участники (11)):

- Obse... (Соорганизатор, я)
- Galaxy A10s
- h3 AYGÜN ƏLİYƏVA
- h3 moderator: Chinara Gahr...
- h3 Aynura Pashayeva
- Gasim Hajiyev
- h3 Cem Güney Özveren
- h3: Harun ÖZTAŞ
- Kamala Mirzoyeva
- Seadet Eliyeva S1, h3
- Turkan Ehedova

Bottom toolbar: Включить звук, Включить видео, Участники (11), Чат, Демонстрация экрана, Пауза/остановить запись, Сессионные залы, Реакции, Выйти из зала, Вы просматриваете экран h3 Aynura Pashayeva, Настройки просмотра, Осталось: 09:50:07

Zoom meeting interface showing a grid of participants. The main grid includes:

- Observer Hall-3 (top center)
- h3 Aynura Pashayeva (top left)
- h3 moderator: Chinara... (top right)
- h3 AYGÜN ƏLİYƏVA (middle left)
- h3 Cem Güney Özveren (middle center)
- Gasim Hajiyev (middle right)
- Turkan Ehedova (bottom left)
- h3: Harun ÖZTAŞ (bottom center)
- Galaxy A10s (bottom right)
- Seadet Eliyeva S1, h3 (bottom left, smaller)
- SƏRXAN MUSAYEV (bottom center)
- Kəmalə Mirzoyeva (bottom right)
- Elvan CAFEROV (bottom center, larger)

Participant list on the right (Участники (11)):

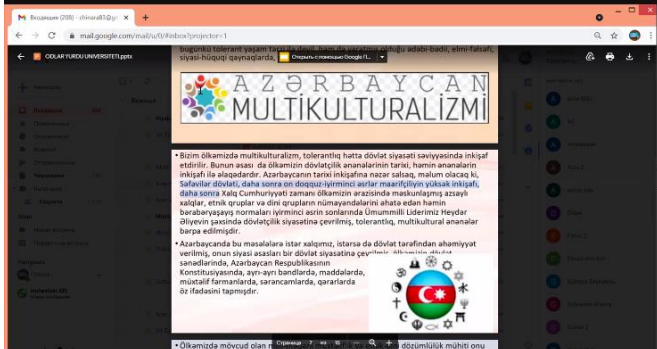
- Obse... (Соорганизатор, я)
- Galaxy A10s
- h3 AYGÜN ƏLİYƏVA
- h3 moderator: Chinara Gahr...
- h3 Aynura Pashayeva
- Gasim Hajiyev
- h3 Cem Güney Özveren
- h3: Harun ÖZTAŞ
- Kamala Mirzoyeva
- Seadet Eliyeva S1, h3
- Turkan Ehedova

Bottom toolbar: Включить звук, Включить видео, Участники (13), Чат, Демонстрация экрана, Пауза/остановить запись, Сессионные залы, Реакции, Выйти из зала, Осталось: 09:31:38

Azərbaycan möcüzələri - Nuh Peyğəmbərin türbəsi

E.ə. III-II minilliklərdə Yaxın Şərqdə yayılmış Nuh əfsanəsinin Naxçıvanla əlaqələndirilməsində bir həqiqət var ki, "bu diyar Mesopotamiya, Babil, Hett və Egey mədəniyyəti ilə bağlı olmuşdur" (Çələbi, 1997: 133). S.Rüstəmخانlının mülahizələrində də Naxçıvan mədəniyyət abidələrinin islamdan öncəki dövrə aid edir: "Naxçıvanı güncəxandan, Şimaldan və Cənubdan dövrələyən bu dağlara baxanda dünya qəzasının Naxçıvandan o üzə aşış Azərbaycanın başqa ellərinə çatma bilmədiyini, Cənubi və şimali Azərbaycanda nühdən əvvəlki ən qədim mədəniyyətlərin izlərinin yaşaması barədə ehtimala haqq qazandırmalı olursan" (Rüstəmخانli: 1986, 174). "Naxçıvan" toponomünün bu qədim əfsanə ilə bağlı şəkildə – "Nuh türəfdələrinin məskəni" ("Nax+Nuh, –ç") türk dillərində isim düzəldmə şəkili, "van" – qədim İran dillərində yer, məskən şəklində yazmağa çalışırlar" (Safərov, 1983: 19).

zoom.us Конференция Посмотреть Редактировать Окно Справка Zoom - Hall-3 / Zal-3 / Salon-3 Осталось: 08:18:47 Вид

Observer Hall-3

h3 moderator: Chinara Gahraman... h3: Harun ÖZTAŞ Galaxy A10s Seadet Eliyeva S1, h3 Gasim Hajiyev Turkan Ehedova Musa Mursaqliyev h3 Cem Güney Özveren Sarxan Musayev

Участники (10)

Q Поиск

- OH Obse... (Соорганизатор, я)
- h3 moderator: Chinara Gahr...
- GA Galaxy A10s
- GH Gasim Hajiyev
- C h3 Cem Güney Özveren
- hH h3: Harun ÖZTAŞ
- MM Musa Mursaqliyev
- SE Seadet Eliyeva S1, h3
- SM Sarxan Musayev
- Turkan Ehedova

Выйти из зала

Включить звук Включить видео Участники Чат Демонстрация экрана Пауза/остановить запись Сессионные залы Реакции

zoom.us Конференция Посмотреть Редактировать Окно Справка Zoom - Hall-3 / Zal-3 / Salon-3 Осталось: 08:18:54 Вид

zoom.us Конференция Посмотреть Редактировать Окно Справка Zoom - Hall-3 / Zal-3 / Salon-3 Осталось: 08:18:42 Вид

Observer Hall-3

h3 moderator: Chinara Gahraman... h3: Harun ÖZTAŞ Galaxy A10s Seadet Eliyeva S1, h3 Gasim Hajiyev Turkan Ehedova Musa Mursaqliyev h3 Cem Güney Özveren Sarxan Musayev

Участники (10)

Q Поиск

- OH Obse... (Соорганизатор, я)
- h3 moderator: Chinara Gahr...
- GA Galaxy A10s
- GH Gasim Hajiyev
- C h3 Cem Güney Özveren
- hH h3: Harun ÖZTAŞ
- MM Musa Mursaqliyev
- SE Seadet Eliyeva S1, h3
- SM Sarxan Musayev
- Turkan Ehedova

Выйти из зала

Включить звук Включить видео Участники Чат Демонстрация экрана Пауза/остановить запись Сессионные залы Реакции

zoom.us Конференция Посмотреть Редактировать Окно Справка Zoom - Hall-3 / Zal-3 / Salon-3 Осталось: 08:18:42 Вид

Meeting ID: 898 3776 7437

Passcode: 985380

DOĞUMUNUN 98. YILINDA
Azerbaycan'ın Mimarı
HAYDAR ALİYEV
ULUSLARARASI KONGRESİ

KONGRE PROGRAMI

10 Mayıs 2021
İKSAD & ODLAR YURDU ÜNİVERSİTESİ

AÇILIŞ PROGRAMI

Prof. Dr. Ahmed VELİYEV
Kongre Başkanı - Azerbaycan
Odlar Yurdu Üniversitesi Rektörü

Dr. Mustafa Latif EMEK
Kongre Başkanı - Türkiye
İKSAD Başkanı

Assoc. Prof. Dr. Qabil Qafarov
Odlar Yurdu University

Prof. Dr. Terlan ABDULLAYEV
Odlar Yurdu University

10.05.2021 | OTURUM-1 | SALON-1**Bakü Yerel Saati: 11:30–14:30****Ankara Yerel Saati: 10:30–13:30****MODERATÖR: Dr. Mələhət Babayeva**

Yazarlar	Ülke	Bildiri Başlığı
Dr. Mələhət Babayeva	Azərbaycan	HEYDƏR ƏLİYEV VƏ KLASSİK AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI
Şıxəliyeva Validə Nadir qızı	Azərbaycan	HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINIM TƏHSİL SİSTEMİNDƏ APARDIĞI İLSAHLAR
Ayətəxan Ziyad	Azərbaycan	HEYDƏR ƏLİYEV – AZƏRBAYCANDIR
Aynurə BABAYEVA	Azərbaycan	ƏBƏDİYAŞAR ÖNDƏR VƏ ƏBƏDİYAŞAR DİL
Kifayət ÖZKUL	Türkiye	SANAT, MİMARİ VE TARİHİN MEKÂNI; HAYDAR ALİYEV KÜLTÜR MERKEZİ
Kərim HÜSEYN-ZADƏ	Azərbaycan	AZƏRBAYCANDA TURİZM SEKTÖRÜNÜN İNKİŞAFINDA ÜMUMMİLLİ LİDERHEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU
Dr. Lamiə Hacımuradova	Azərbaycan	İLLƏRİN VƏTƏNPƏRVƏRLİK TƏRBİYƏSİ: İKİNCİ QARABAĞ MÜHARİBƏSİ
Dr. Yunus EKİCİ	Türkiye	BİR HALK KAHRAMANI VE DIŞ SİYASƏTÇİ YÖNÜYLE HAYDAR ALİYEV
Hacıyeva Lalə Uğur	Azərbaycan	HEYDƏR ƏLİYEVİN ƏDƏBİ MÜHİTƏ QAYĞISI
Homayun Muhammedi	Afganistan	HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AFGANİSTAN VE AZERBYACAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Tüm katılımcıların oturumdan 10 dk önce sisteme giriş yapmaları gerekmektedir

Her bir sunum için 12-15 dk süre verilmiştir

Oturum süresince kamerasız açık olmalıdır

10.05.2021 | OTURUM-1 | SALON-2**Bakü Yerel Saati: 11:30–14:30****Ankara Yerel Saati: 10:30–13:30****MODERATOR: Prof. Dr. Sureyya YİĞİT**

Yazar	Ülke	Bildiri Başlığı
Dr. Sevinc İbadulla qızı Səlimova	Azərbaycan	HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI
Dr. Mahmudova Hicran Rəhman	Azərbaycan	AZƏRBAYCANIN MƏDƏNİ İRSİNİN QORUNMASI VƏ HEYDƏR ƏLİYEV
Prof. Dr. Sureyya YİĞİT	Gürcistan	HAYDAR ALİYEV AND NAGORNO KARABAKH
Pənahova Şövkət Eyvaz	Azərbaycan	"1905-1907-CI İLLƏRDƏ AZƏRBAYCANDİLLİ MƏTBUATDA AZƏRBAYCANIN İCTİMAİ-SİYASİ HƏYATINA AİD SUALLAR" (1905-1907-ci illərdə fəaliyyət göstərən qəzetlər)
Dr. Aytən MƏHƏRRƏMOVA	Azərbaycan	ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN BÖYÜK SİYASƏTƏ QAYIDIŞI
Nübar Əhmədəli qızı Həsənova	Azərbaycan	ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANDA QADIN SİYASƏTİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ ROLU
Doç. Dr. Nəzakət İsmayılova	Azərbaycan	HEYDƏR ƏLİYEV VƏ UŞAQ ƏDƏBİYYATI: DİLİMİZİN İNKİŞAFINDA MÜSTƏSNA XİDMƏTLƏRİ
Dos. Cavadxan QASIMOV	Azərbaycan	HEYDƏR ƏLİYEV İDEYALARI VƏ NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASINDA DAVAMLİ İQTİSADİ İNKİŞAF DİNAMİKASI
Prof. Dr. RUFƏT LƏTİF OĞLU Hüseynzadə	Azərbaycan	ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV MÜƏLLİMLİK PEŞƏSİ HAQQINDA
Cem KANOĞLU	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	HAYDAR ALİYEVİN SİYASİ LİDERLİĞİ

Tüm katılımcıların oturumdan 10 dk önce sisteme giriş yapmaları gerekmektedir

Her bir sunum için 12-15 dk süre verilmiştir

Oturum süresince kameranız açık olmalıdır

10.05.2021 | OTURUM-1 | SALON-3**Bakü Yerel Saati: 11:30–14:30****Ankara Yerel Saati: 10:30–13:30****MODERATOR: Doç.Dr. Çınarə Qəhrəmanova**

Yazar	Ülke	Başlık
AMANƏLİYEVA AYGÜN	Azərbaycan	HEYDƏR ƏLİYEV DİLÇİLİYİNİN KƏMİYYƏT MƏZMUNLU MÜDRİK KƏLAMLARINDA DİL, MƏNTİQ VƏ MENTALİTETİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİNİN ƏKSİ
Əhmədova Türkan Yusif qızı Səfərova Çınarə Qabil qızı	Azərbaycan	TARİXİ İDEOLOGİYAYA YENİ MÜNƏSİBƏTİN FORMALAŞMASINDA ÜMUMMİLLİ LİDERİN ROLU
Dr. Musa Mursaguliyev Dr. Saadat Aliyeva	Azərbaycan	DAHİ ŞƏXSİYYƏT HEYDƏR ƏLİYEV
Janar SADYKOVA	Kazakistan	HAYDAR ALİYEV'İN KAZAKİSTAN POLİTİKASI
Dr. Aynura Pashayeva	Azərbaycan	NAXÇIVANIN TÜRK-İSLAM MƏDƏNİYYƏTİ ABİDƏLƏRİ "AZƏRBAYCAN" JURNALI SƏHİFƏLƏRİNDƏ
Kəmalə Mirzəyeva Harun Öztaş	Azərbaycan	YENİYETMƏLƏRDƏ MİLLİ ETNİK HİSSLƏRİN FORMALAŞMASINDA AİLƏ MÜHİTİNİN ROLU, HEYDƏR ƏLİYEVİN AİLƏ NÜMUNƏSİ
Dr. Cem Güney ÖZVEREN	Türkiye	HAYDAR ALİYEV'İN LİDERLİK TEORİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ: ALAN YAZINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR VE MEDYAYA YANSIYAN HABERLER ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME
Doç.Dr. Çınarə Məmməd qızı Qəhrəmanova	Azərbaycan	MULTİKULTURALİZM: BİRLİK VƏ BƏRABƏRLİK
Mətanət Cabbarlı	Azərbaycan	HEYDƏR ƏLİYEVİN MULTİKULTURAL, TOLERANT İDEYALARI AZƏRBAYCANLI GƏNCLƏRDƏ HUMANİST PSİHOLOJİ DÜŞÜNCƏLƏRİN FORMALAŞMASINDA ƏSAS VASİTƏDİR

Tüm katılımcıların oturdan 10 dk önce sisteme giriş yapmaları gerekmektedir

Her bir sunum için 12-15 dk süre verilmiştir

Oturum süresince kameranız açık olmalıdır

DOĞUMUNUN 98. YILINDA
Azərbaycan'ın Mimarı Haydar Aliyev
ULUSLARARASI KONGRESİ

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	I
BİLİM KURULU	III
KONGRE PROGRAMI	IV
FOTOĞRAF GALERİSİ	V
İÇİNDEKİLER	VI

<i>Yazarlar</i>	<i>Başlık</i>	<i>No</i>
<i>Mələhət BABAYEVA</i>	<i>HEYDƏR ƏLİYEV VƏ KLASSİK AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI</i>	<i>1</i>
<i>Şıxəliyeva Validə NADİR QIZI</i>	<i>HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINIM TƏHSİL SİSTEMİNDƏ APARDIĞI İLSAHATLAR</i>	<i>3</i>
<i>Ayətəxan ZİYAD</i>	<i>HEYDƏR ƏLİYEV - AZƏRBAYCANDIR HAYDAR ALİYEV VE AZERBAYCAN</i>	<i>9</i>
<i>Aynurə İsa qızı BABAYEVA</i>	<i>QARABAĞIN ƏDƏBİ MÜHİTİNİN SƏNƏT NƏHƏNGLƏRİ XV-XX ƏSR</i>	<i>15</i>
<i>Kifayət ÖZKUL</i>	<i>SANAT, MİMARİ VE TARİHİN MEKÂNI; HAYDAR ALİYEV KÜLTÜR MERKEZİ</i>	<i>21</i>
<i>Kərim HÜSEYN-ZADƏ</i>	<i>AZƏRBAYCANDA TURİZM SEKTÖRÜNÜN İNKİŞAFINDA ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU</i>	<i>40</i>
<i>Yunus EKİCİ</i>	<i>BİR HALK KAHRAMANI VE DIŞ SİYASETÇİ YÖNÜYLE HAYDAR ALİYEV</i>	<i>44</i>
<i>Mahmudova Hicran Rəhman q.</i>	<i>AZƏRBAYCANIN MƏDƏNİ İRSİNİN QORUNMASI VƏ HEYDƏR ƏLİYEV</i>	<i>51</i>
<i>Sureyya YIGIT</i>	<i>HAYDAR ALİYEV AND NAGORNO KARABAKH</i>	<i>56</i>
<i>AYTƏN MƏHƏRRƏMOVA</i>	<i>ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN BÖYÜK SİYASƏTƏ QAYIDIŞI</i>	<i>64</i>
<i>Nübar Əhmədəli qızı HƏSƏNOVA</i>	<i>ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANDA QADIN SİYASƏTİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ ROLU</i>	<i>69</i>
<i>Aygün AMANƏLİYEVA</i>	<i>HEYDƏR ƏLİYEV DİLÇİLİYİNİN KƏMİYYƏT MƏZMUNLU MÜDRİK KƏLAMLARINDA DİL, MƏNTİQ VƏ MENTALİTETİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİNİN ƏKSİ</i>	<i>73</i>

DOĞUMUNUN 98. YILINDA
Azərbaycan'ın Mimarı Həydar Aliyev
ULUSLARARASI KONGRESİ

<i>Aygün AMANALİYEV</i>	<i>THE REFLECTION OF THE INTERACTION OF LANGUAGE, LOGIC AND MENTALITY IN THE QUANTITATIVELY WISE SAYINGS OF HEYDAR ALIYEV LINGUISTICS</i>	88
<i>Musa MURSAGULİYEV</i> <i>Saadat ALIYEVA</i>	<i>DAHİ ŞƏXSİYYƏT HEYDƏR ƏLİYEV</i>	102
<i>Aynura PASHAYEVA</i>	<i>NAXÇIVANIN TÜRK-İSLAM MƏDƏNİYYƏTİ ABİDƏLƏRİ "AZƏRBAYCAN" JURNALI SƏHİFƏLƏRİNDƏ</i>	103
<i>Cem Güney ÖZVEREN</i>	<i>AN INVESTIGATION OF HAYDAR ALIYEV IN TERMS OF LEADERSHIP THEORIES: AN INVESTIGATION IN THE FRAMEWORK OF THE STUDIES AND NEWS REFLECTED TO THE MEDIA</i>	108
<i>Çinarə Məmməd qızı</i> <i>QƏHRƏMANOVA</i>	<i>MULTİKULTURALİZM: BİRLİK VƏ BƏRABƏRLİK</i>	117

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ KLASSİK AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

HEYDAR ALIYEV AND CLASSICAL AZERBAIJANI LITERATURE

Məlahət BABAYEVA

The national leader had a literary-philological and sometimes patronage attitude to the representatives of our literature, both in the Middle Ages and later. In addition to perpetuating the names of these artists, issuing orders and decisions resulting in the study and publication of their works, the prominent statesman expressed a unique scientific opinion about each of our classics, identified ways to illuminate our literary history in a new direction. His ideas formed a new attitude to our classical heritage, opened new areas of research for researchers. During the period of independence, the great leader set the following requirements for researchers of classical heritage: Classical literary examples should be studied in depth - through a new perspective, the importance of the classical heritage in the manifestation of national and moral values and the formation of a philosophical attitude to it must be determined, its promotion in the world and its service to the national interest must be ensured. The history of a nation with such a classical heritage must be re-studied, the period in which our classics lived must be re-examined, the degree of influence of literary relations and the relative level of synthesis must be determined.

Keywords: Heydar Aliyev, politics, literature, wise, far-sighted, classic

Ümummillider Heydər Əliyevin siyasi müdrikliyi və uzaqgörənliyinin bütün sahələrdə olduğu kimi Azərbaycan klassik ədəbiyyatına münasibətdə də özünü yüksək müstəvidə göstərir. Ulu öndər həm şifahi, həm də yazılı ədəbiyyat nümunələrinə, sənətkarlara daim qiymət vermiş, onların yubileylərinin keçirilməsinə, ev muzeylərinin təsis edilməsinə, memorial abidələrinin tikilməsinə şəxsən özü nəzarət etmişdir. Bu uzaqgörən ümummilli liderin milli ədəbiyyatımızın inkişafına, dünyada tanıtılmasına şərtlənən siyasəti idi.

Məhz, Heydər Əliyev sayəsində bu ədiblərimizin əsərlərinin çoxcildlikləri nəşr edilmiş, bir çox xarici dillərə tərcümə edilmişdir. Hətta, ümumilli liderin işlədiyi 70-ci illərdə də Azərbaycan ədəbiyyatı dünya ölkələrində təbliğ olunur, Nizami, Füzuli, Nəsimi kimi şairlərimizə həsr edilmiş tədbirlər xarici ölkələrdə keçirilir, əsərləri səhnələşdirilir, geniş tədqiqata cəlb olunurdu. Xüsusən, Füzulinin və Nəsimin məzarlarının qorunması ilə bağlı ulu öndərin fəaliyyəti tarixi faktlar əsasında araşdırılmış, bu sənətkarların yardımı haqqında fikirləri təhlil olunmuş, klassiklərə münasibət Heydər Əliyevin dövlətçilik və milli siyasət konsepsiyasının əsası kimi tədqiqatın mərkəzində tutulmuşdur.

Ümummilli liderin böyük siyasəti nəticəsində həmin illərdə ədəbiyyatşünaslıq elminin yeni inkişaf mərhələsi başlanmışdır. Bir-birinin ardınca Nəsimi, Nizami kimi dahi mütəfəkkirlərə yüksək səviyyəli bədii filmlər çəkilmiş, onların bədii obrazları müxtəlif əsərlərin qəhrəmanlarına çevrilmişdir.

Heydər Əliyev dedikdə əlbəttə yalnız folklor, klassik irs demək olmaz. Ümumilli lider Hüseyn Cavid, MİRZƏ CƏLİL, CƏFƏR CABBARLI İLYAS ƏFƏNDİYEV, MƏMMƏD ARAZ, ANAR və daha nə qədər sənətkarın irsinin təbliğ olunmasında, yaşadılmasında böyük rol oynamışdır. H. Cavidin nəşinin İrkutskdan gətirilib vətəninə dəfn edilməsi, Bakıda yaşadığı evi xatirə muzeyinə çevrilməsi, əsərlərinin fundamental nəşri və səhnələşdirilməsi H.Əliyevin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyev müasiri olduğu ədiblərin əsərlərinin premyeralarına getmiş, səhnədə aktyorlarla görüşər, ifa ilə bağlı fikirlərini bölüşərdi. Bəzi aktyorların əməkdar və ya xalq artisti adının alınması da elə o səhnədə gerçəkləşər və sənətə olan qiymət ən yüksək səviyyədə sərgilənərdi.

Heydər Əliyev ədəbiyyatı dərinlən bilən, fenomen yaddaşa malik olan nadir şəxsiyyətlərdən idi. Gərgin iş qrafikinə baxmayaraq vaxt tapan kimi sənətkarlarla görüşər, onların əsərlərini dinləyərdi. Həmin görüşlərində Azərbaycan klassik irsi də xatırlanır, bu dövr ədəbiyyatı haqqında dərin və koseptual fikirlərə malik olması öz sözünü deyirdi. Ulu öndər klassik irsimizi ümumxalq mövqeyindən təhlil edir, ona elmi-fəlsəfi münasibət formalaşdırır, yeni araşdırma metodlarını, sahələrini və yollarını müəyyən edir, klassik ədəbiyyatımızın müxtəlif problemlərinin açılmasına və təhlilinə cəhd edir, buna yüksək elmi dəqiqliklə nail olurdu.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Ümumillik liderin fikirləri klassik irsimizə yeni münasibəti formalaşdırmış, tədqiqatçılar qarşısında yeni axtarış sahələri açmışdır. İstər sovet, istər də müstəqillik dönəmində ulu öndər klassik irsin tədqiqatına böyük önəm vermiş, hətta Nəsimi haqqında araşdırmaların aparılmasına özü təşəbbüskar olmuşdur. Onun tələbi ilə klassik ədəbi nümunələr yeni baxış prizmasından araşdırılmış, milli dəyərlərin üzə çıxarılmasında və ona fəlsəfi münasibətin formalaşmasında klassik irsin əhəmiyyəti müəyyənləşdirilməsinin, onun dünyada təbliğini təmin edilməsinə öncüllük edirdi. Klassik dövrə aid sənətkarlar, onların yaradıcılığı yenidən öyrənilir, yaşadığı dövr yenidən tədqiq edilir, ədəbi əlaqələrin təsir dərəcəsi və sintezi inkişaf edirdi.

Ümumillik liderin klassiklərə münasibəti, onların yubileylərinin keçirilməsi, əsərlərinin tədqiqi və təbliği sahəsində biz indi də vüqarla onların irsi ilə fəxr edək, bu xalqın milli sərvətinə çevrildiyini söyləyə bilərik.

Şuşada Molla Pənah Vaqifin məqbərəsinin tikilməsi və abidəsinin qoyulması klassik ədəbi irsə diqqət və qayğı ilə yanaşmanın ən dəyərli nümunəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Molla Pənah Vaqifin muzey məqbərə kompleksinin inşasına məhz ümumillik lider Heydər Əliyev sərəncam vermişdir. Bu məqbərənin inşasına memar A.V.Salamzadə və E.İ. Kanukovun layihəsi əsasında 1977-ci ildə başlandı və nəhayət, 1982-ci ilin yanvar ayının 14-də kompleksin açılışı Ümumillik Lider Heydər Əliyevin bilavasitə iştirakı ilə baş tutdu. Kompleks Şuşa şəhərinin görkəmli yeri olan Cıdır düzünə yaxın bir ərəzidə dahi şairin məzarı üstündə inşa edildi.

“Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə inşa edilmiş Molla Pənah Vaqifin məqbərəsinin düz 39 il bundan əvvəl - 1982-ci il yanvarın 14-də açılışı olmuşdur. Bu tarixi gün mənim yadımdadır. Çünki o vaxt atamla bərabər, bax, bu yerdə mən də durmuşdum” bu tarixi anı Prezident İlham Əliyev Şuşada məqbərənin qarşısında çıxış edərkən xatırladı.

Dövlətimizin başçısı deyib: “Çox şaxtalı, qarlı bir hava idi. Möhkəm qar yağdı. Amma buna baxmayaraq, bu tədbirə yığılmış insanlar, Azərbaycan ziyalıları heç o soyuğu hiss etmədilər. Çünki Qarabağ xanının vəziri olan Molla Pənah Vaqifin möhtəşəm məqbərəsi açılırdı. Bu təşəbbüsü ulu öndər Heydər Əliyev irəlilə sürmüşdü, onun rəhbərliyi ilə inşaat işləri aparılmışdı və gözəl, əzəmətli məqbərə ucaldılmışdı”.

Bundan əlavə, Prezident qeyd edib ki, xanın vəziri olan insanın şərəfinə sovet dövründə məqbərə ucaltmaq qeyri-adi bir hadisə idi. İndi buna hər kəs təbii hadisə kimi baxa bilər, amma o vaxt - sosializm dövründə xanın vəzirinin şərəfinə məqbərə ucaltmaq doğrudan da fəvqəladə bir hadisə idi. “Məhz Heydər Əliyevin təkidli və cəsarətli nəticəsində o vaxt Azərbaycan buna nail ola bildi və bu yer də təsadüfən seçilmədi. Molla Pənah Vaqifin qəbri buradadır. Bu məqbərənin yaradılması və açılışı bir tərəfdən Azərbaycan Respublikasının öz tarixinə, Azərbaycan xalqının öz dahi şəxsiyyətlərinə olan hörmətin əlaməti idi. Digər tərəfdən bu məqbərənin Şuşada açılması bir daha təsdiq edirdi ki, Şuşa Azərbaycan şəhəridir”, - deyərək Azərbaycan Prezidenti əlavə edib.

Bütün bunlar Heydər Əliyevin ədəbiyyatımıza, tariximizə olan böyük qiymətinin nəticəsidir. Onun qoyduğu düzgün özlü, siyasi kurs indi də öz bəhrəsini verməkdədir. 28 il işğal altında olan torpaqlarımızdakı sənətkarların talan edilmiş, dağıdılmış qəbrləri, məqbərələri, ev müzeylərini ümumillik liderin siyasi varisi, şərəfli zəfər tarixini yazan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bərpa edir, layiqincə təbliğ olunması üçün tədbirlər planı həyata keçirir.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINIM TƏHSİL SİSTEMİNDƏ APARDIĞI İLSAHATLAR

Şıxəliyeva Validə NADİR QIZI

XÜLASƏ

Heydər Əliyevin Azərbaycan dövləti üçün milli düşüncə, milli inkişafı, milli təhsil, milli dəyərlər, azərbaycançılıq ideyaları uğurunda, ölkənin sosial-iqtisadi və mədəni sahəsində, Azərbaycan üçün dünya miqyasında gördüyü işlərin hər biri Azərbaycan vətəndaşının firavan və müstəqil yaşaması üçün görülmüş işlər idi. O, Azərbaycanı yad müdaxilələrdən qorumaq üçün hazırladığı uğurlu dövlət proqramlarında bu dövlətin hərtərəfli inkişafı və müstəqil dövlət olaraq ayaqda dura bilməsinə yönəlmiş tədbirlər planı idi. Ulu öndər bu proqramların hər biri birdəfəlik deyil hissə-hissə məqsədyönlü şəkildə həyata keçirmək üçün lazımı göstərişlərini vermişdir. Ölkədə hərc-mərcliyin höküm sürdüyü bir zamanda Azərbaycana gələn ulu öndərin qısa bir zaman ərzində Azərbaycan dövlətinin uğurlu inkişaf strategiyasını qurması, hazırladığı tədbirlər planının uğurlu şəkildə tətbiqi həqiqətən uzaqgörənliyin nəticəsində həyata keçmişdir. Umummilli lider həqiqətən də xalqın ona bağladığı ümidi, inamı ölkəni bu vəziyyətdən çıxarmaqla, verdiyi qərarlarla, dövlətin və xalqın mənafeyi naminə gördüyü işlərlə doğrultdu. 70 illik əsarətdən qurtulmuş, azərbaycançılıq ideyaları məhv olunmuş bir xalqa yeni həyat bəxş edən Heydər Əliyev Azərbaycan deyəndə gözləri dolurdu. Yalnız xalqını sevmək, millətində dəyər verən bir şəxsiyyət bu cür vətənsəvər, vətəni naminə canından keçməyə hazır olan, lazım gələrsə Azərbaycan dövləti üçün dünya dövlətləri ilə qarşı-qarşıya gələn patriot bir insan ola bilərdi. Odur ki, dünya liderləri Heydər Əliyev dühası qarşısında baş əyir, Azərbaycan dövlətini sıradan bir dövlət deyil, güclü iqtisadiyyatı və hər bir sahədə inkişaf nəaliyyəti olan dövlət kimi görməyə başladılar. Heydər Əliyev sayəsində bir növ Azərbaycan dövlətindən çəkinməyə başladılar. Azərbaycan deyəndə gözlərinin önünə ilk öncə Həder Əliyev gəlirdi. Çünki Azərbaycan deyəndə Heydər Əliyev, Heydər Əliyev deyəndə isə Azərbaycan başa düşülür. Həqiqətən də Azərbaycan dövlətinin ən öndə uğurlarından biri dünyəşöhrətli, uzaqgörən, fenomenal yaddaşa malik Heydər Əliyev kimi bir siyasətçinin olması idi. Hər zaman xalqın içində olan Heydər Əliyev xalqının ağrısını öz ağrısı, sevincini öz sevinci hesab edirdi. Prezident olmasına baxmayaraq özünü vətəndaşlar arasında sadə, sıradan aparan, böyüklə böyük, kiçiklə kiçik olan Heydər Əliyevin məhz əsas fərqi bu idi.

SUMMARY

Every work done by Heydar Aliyev for the state of Azerbaijan for the national thought, national development, national education, national values, ideas of Azerbaijan, in the socio-economic and cultural sphere of the country, for Azerbaijan in the world was for the prosperous and independent life of Azerbaijani citizens. In his successful state programs to protect Azerbaijan from foreign interference, it was an action plan aimed at the comprehensive development of this state and its ability to stand as an independent state. The great leader gave the necessary instructions for the purposeful implementation of each of these programs, not one-time, but in parts. The great leader, who arrived in Azerbaijan at a time of chaos in the country, established a successful development strategy of the Azerbaijani state in a short period of time, and the successful implementation of the action plan he prepared was a result of real foresight. The national leader really justified the hopes and trust of the people in him by taking the country out of this situation, his decisions and the work he did for the benefit of the state and the people. Heydar Aliyev, who gave a new life to a nation freed from 70 years of slavery and whose ideas of Azerbaijanism were destroyed, was filled with tears when he said Azerbaijan. Only a person who loves his people and values his nation could be such a patriot, a patriot who is ready to sacrifice his life for the sake of his homeland and, if necessary, for the sake of the Azerbaijani state, facing the world powers. Therefore, world leaders bowed to the genius of Heydar Aliyev and began to see the Azerbaijani state not as an ordinary state, but as a state with a strong economy and development achievements in all areas. Thanks to Heydar Aliyev, they began to avoid a

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

kind of Azerbaijani state. When he said Azerbaijan, the first thing that came to his mind was Heydar Aliyev. Because when you say Azerbaijan, you mean Heydar Aliyev, and when you say Heydar Aliyev, you mean Azerbaijan. Indeed, one of the leading achievements of the Azerbaijani state was the presence of a world-famous, far-sighted, phenomenal politician like Heydar Aliyev. Heydar Aliyev, who was always among the people, considered the pain of the people as his own pain, his joy as his own joy. This was the main difference between Heydar Aliyev, who, despite being the President, behaved among the citizens, who was simple, ordinary, big and small.

Giriş

“Təhsil xalqın gələcəyidir” deyən ulu öndər haqlı olaraq vurğulayırdı ki, əgər dövlətin və ya cəmiyyətin üzvləri savadlı, təhsilli olarsa həmin cəmiyyətdə inkişaf edər. Ulu öndər Heydər Əliyev ölkənin inkişaf strategiyasını tərtib edərkən həll olunması gərəkən vacib məsələlərdən biri də təhsil sahəsi idi. Buradakı çatışmazlıqlar təhsil sahəsində geriləmələrə gətirib çıxarırdı. Heydər Əliyev isə bu problemi aradan qaldırmaq üçün imzaladığı sərəncamlar təhsil istiqamətində görüləcək işlərin bünövrəsini qoydu. Bütün vətəndaşların dövlət hesabına orta məktədə təhsil almasına şərait yaratmaqla vətəndaşlar arasında təhsilə marağın artmasına, savadlı Azərbaycan gənclərinin yetişməsinə səbəb oldu. Xüsusilə 9 illik icbari orta təhsil məsləsinin qaldırılması tam vaxtında və düzgün qəbul edilmiş qərar idi. O bilirdi ki, güclü Azərbaycan dövləti qurmaq üçün digər sahələrlə yanaşı təhsil sahəsini də inkişaf etdirməli idi. Yenidən quruculuq işlərinə müvəffəqiyyətlə başlayan Heydər Əliyev ard-arda imzaladığı sərəncamlarla əsaslı dəyişikliklər yaratmağa başladı.

Araşdırma və tədqiqat

Heydər Əliyevin Azərbaycana qayıdışı Azərbaycan xalqı tarixində yeni bir mərhələnin başlanmasının əsasını qoydu. O yürütdüyü əsaslı islahatlar nəticəsində xalqı ağır vəziyyətdən çıxara bildi. Azərbaycanın memarı ulu öndər Heydər Əliyevin uğurlu siyasi strategiyasının bir qismini təhsillə bağlı məsələlər yer tuturdu. Azərbaycan xalqının gələcəyini düşünən ümummilli lider hər zaman təhsilə önəmli yer vermiş və insanların təhsildən kənar qalmamaları üçün əlindən gələni etmişdir. Çünki Heydər Əliyev çox yaxşı bilirdi ki, təhsil millətin gələcəyidir və bu xalqı ayağa qaldırmaq, inkişaf etdirmək üçün təhsil sahəsinə hərtərəfli yanaşmalıdır. Təhsil sahəsindəki çatışmazlıqları aradan qaldırmaq dövlət quruculuğunun əsas istiqamətlərindən biri idi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin sədrliyi ilə Azərbaycan Respublikasının yeni Konstitusiyaya layihəsini hazırlayan komissiya tərəfindən hazırlanmış, 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsində (referendumda) qəbul edilmişdir. Yeni konstitusiya 1995-ci il 27 noyabrda isə qüvvəyə minmişdir. Təhsillə bağlı müddəlar Konstitusiyanın 42-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Bu maddədə təhsillə bağlı aşağıdakı hüquqlarımız göstərilmişdir.:

M a d d ə 4 2 . Təhsil hüququ

- I. Hər bir vətəndaşın təhsil almaq hüququ vardır.
- II. Dövlət pulsuz icbari ümumi orta təhsil almaq hüququnu təmin edir.
- III. Təhsil sistemində dövlət tərəfindən nəzarət edilir.
- IV. Maddi vəziyyətdən asılı olmayaraq istedadlı şəxslərin təhsili davam etdirməsinə dövlət zəmanət verir.

V. Dövlət minimum təhsil standartlarını müəyyən edir

Konstitusiyaya görə dövlət təhsil sistemi dünyəvi xarakter daşıyır.

Konstitusiyada təhsillə bağlı maddə əsasında dövlət təhsil proqramı hazırlandı. Ulu öndər təhsil sisteminin inkişafında milli dəyər prinsipini əsas tuturdu. Beynəlxalq təhsil təcrübələri öyrənilərək beynəlxalq təhsil standartlarına cavab verən milli təhsil sistemi yaradıldı. Heydər Əliyevin Milli Azərbaycan adı altında yürütdüyü siyasət həqiqətən də Azərbaycan xalqının inkişafı üçün çox böyük rol oynadı.

Heydər Əliyevin təhsil sahəsində islahatları nəticəsində ölkədə ali təhsil müəssisələri yaradıldı, həmçinin yeni orta məktəblərin tikintisinə göstəriş verdi. Təmirə ehtiyacı olan məktəblərdə yenidənberpa işləri üçün dövlət büdcəsində mütəmül məbləğdə vəsait ayrıldı.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

13 iyul 2000 ci ildə “Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında”, 2002-ci il oktyabrın 4-də "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin müvafiq texniki bazasının möhkəmləndirilməsi haqqında" fərmanı və "Azərbaycan Respublikasında yeni ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi, əsaslı təmiri və müasir tədris avadanlıqları ilə təmin olunmasına dair proqramın (2003-2007-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 fevral 2003-cü il tarixli sərəncamı təhsil sahəsində aparılan islahatların sürətli şəkildə inkişafına əsas oldu.

2001 ci il 18 iyun tarixində “Azərbaycan dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında”, 2001 ci il 9 avqust fərmanında “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dilinin təsis edilməsi haqqında” fərmanları milli təhsil sahəsində görülmüş işlərin bir hissəsini təşkil edirdi.

Heydər Əliyevin təhsillə bağlı başladığı islahatın bir hissəsinə isə təhsil haqqında qanun qəbul olunması idi. Azərbaycan Respublikasının qanunu 1998- ci ildən müzakirəyə başlanmış, nəhayət, 2009-cu il 19 iyun tarixində qəbul edilmişdir. Yeni təhsil qanunu Azərbaycan təhsilinin dünya təhsil sistemi ilə ayaqlaşmasına, peşəkar kadrların hazırlanmasına, beynəlxalq standartlarına cavab verən təhsil şəraitinin yaradılmasına və. xidmət eməlidir. Təhsil qanunu Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində rəsmi dövlət siyasətinin əsaslarını müəyyən etdi və müvafiq dövlət orqanları və təhsil müəssisələri qarşısında yeni vəzifələr qoydu. Qanun milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərləri özündə əks etdirməklə təhsil sahəsində insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə xidmət edir.

Heydər Əliyevin gənclər siyasəti savadlı kadrların yetişdirilməsi, gənc nəsələ dəstək və qayğı göstərilməsinin əsasını təşkil edirdi.

O, hər zaman deyirdi ki: “Bu təhsil sisteminin nə qədər dəyərli olduğunu ondan görmək olar ki, Azərbaycanda yüksək savada, biliyə, ixtisasa, yüksək elmə malik insanlar var və onlar cəmiyyətin çox hissəsini təşkil edir. Əgər bunlar olmasaydı, Azərbaycan iqtisadiyyatı belə güclü inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı, biz indi Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi idarə edə bilməzdik. XX əsrdə yaranmış təhsil sistemi bizim böyük sərvətimizdir və XXI əsrə biz müstəqil dövlət olaraq həmin bu sərvətlə, həmin bu böyük potensialla başlamışıq”.

Heydər Əliyev təhsillə bağlı çox dəyərli fikirlər söyləmişdir:

Təhsil millətin gələcəyidir.

Mən dünyada müəllimdən yüksək ad tanımıram.

Bizim hər birimiz elmi dərəcəmizdən, biliyimizdən, təhsil səviyyəmizdən asılı olmayaraq, bütün nailiyyətlərimizə görə məktəbə, müəllimə borcluyuq.

Mən Azərbaycanın sadə vətəndaşıyam. Bu addan yüksək ad yoxdur. Ancaq bundan da yüksək ad müəllimlikdir.

Həyatını müəllimliyə həsr edən insanlar, həqiqətən, fədakar, xalqına, millətinə sədaqətli və eyni zamanda qəhrəmanlıq göstərən insanlardır.

Azərbaycan müəllimləri ən yüksək mənəviyyətə, vətəndaşlıq hisslərinə malik olan insanlardır.

Müəllimlik sənəti şərəfli bir sənətdir.

Bizdə təhsil çox inkişaf edibdir. Azərbaycanda, demək olar ki, təhsil almayan adam yoxdur.

Məktəbin, müəllimlərin ən əsas vəzifəsi bizim cəmiyyətimizə, xalqımıza, ölkəmizə dəyərli vətəndaşlar hazırlamaqdır.

Özünü müəllimliyə həsr etmiş insan ən şərəfli insandır.

Biz hamımız həyatımızda əldə etdiyimiz nailiyyətlərə, bütün varlığımıza görə müəllimə borcluyuq.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Təhsil hər bir dövlətin, ölkənin, cəmiyyətin həyatının, fəaliyyətinin mühüm bir sahəsidir. Cəmiyyət təhsilsiz inkişaf edə bilməz.

Biz müstəqil dövlət olaraq özümüzün təhsil sistemimizi istədiyimiz kimi qururuq. İndiyə qədər yaranmış təməlin üzərində Azərbaycan təhsili, məktəbi bundan sonra daha da təkmilləşəcəkdir.

Bu təhsil sisteminin nə qədər dəyərli olduğunu ondan görmək olar ki, Azərbaycanda yüksək savada, biliyə, ixtisasa, yüksək elmə malik insanlar var və onlar cəmiyyətin çox hissəsini təşkil edir. Əgər bunlar olmasaydı, Azərbaycanın iqtisadiyyatı belə güclü inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı, Azərbaycan elmi inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı, biz indi Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi idarə edə bilməzdik. Onları qiymətləndirmək lazımdır və on illərlə əldə etdiyimiz nailiyyəti heç vaxt unutmamalıyıq.

Təhsilimizin məqsədi gənc nəsə, uşaqlara təhsil verib onları gələcəyə hazırlamaqdır. Hər bir insan gərək, eyni zamanda vətəndaş olsun. Mütləq vətəndaş olsun. Dövlətinə sadıq, millətinə sadıq, ənənələrinə sadıq, xalqına sadıq vətəndaş olsun.

Məktəb, maarif, təhsil işi ilə həmişə sıx bağlı olmuşam... Hesab edirəm ki, cəmiyyət haradan olursa olsun, nədən olursa olsun kəsib təhsilə xərcləməli, gənc nəslin təhsilinə, müəllimə kömək etməlidir. Bu, mənim prinsiplial mövqeyimdir...

Dövlət müstəqilliyinin xalqımıza bəxş etdiyi nemətlərdən biri də odur ki, biz artıq təhsil sistemimizi xalqımızın, millətimizin tarixinə, mənəviyyatına, ənənələrinə uyğun qururuq. Doğrudur, bu proses çox mürəkkəb prosesdir.

Bu proses qısa müddətdə başa çatma bilməyəcəkdir. Bu gün təhsil sahəsində çalışan bütün vətəndaşlara, müəllimlərə, təhsil müəssisələrinin rəhbərlərinə müraciət edərək xahiş edirəm ki, onlar tezliklə təhsil sistemində işlərin müstəqil Azərbaycanın prinsipləri əsasında qurulmasına nail olsunlar. Burada dərslərin dəyişilməsi, yeni dərslərin yaranması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bilirəm, bu, asan məsələ deyil. Bu, bir çox amillərlə bağlıdır, ondan asılıdır... Ancaq indi dərs alan uşaqlar, gənclər gərək mütləq və mütləq bizim yeni dərslərlər əsasında oxusunlar...

Milli ideologiyamızı hər yerdə tətbiq etmək üçün məktəblərdə Azərbaycan xalqının tarixinin tədrisinə çox ciddi fikir vermək lazımdır... Gənclərimiz öz tarixini, öz tarixi keçmişini gərək yaxşı bilsinlər. Çünki mənəviyyatımız, gənclərin bugünkü və gələcək mənəviyyatı bununla bağlıdır

O hakimiyyətə gələn kimi fəaliyyətini ilk öncə ümumxalq maraqları həyata keçirilməsi istiqamətində qurdu. Azərbaycan xalqının inkişafı üçün gecə-gündüz sərəsər çalışan uluöndər israrla hər bir gəncin təhsilli olmasını istəyirdi. O bilirdi ki, Azərbaycanın gələcək inkişafı bu gənclərin əlidə olacaq. Bu gənclərin yürütdüyü siyasət nəticəsində Azərbaycan dünyada tanınacaq, inkişaf edəcək, inkişaf etmiş dövlətlər sırasında özünə yer tutacaq. Təhsilin inkişafı ölkədə yüksək ixtisaslı peşəkar kadrlar artmasına səbəb olacaq. Ona görə də Heydər Əliyev təhsil müəssisələri lazımı təchizatlarla, təmin edir, təmirə ehtiyacı olan məktəblər təmir edilir, yeni məktəblər tikdirirdi. Təhsilə marağın daha da artırılması məqsədilə universitetə yüksək balla qəbul olunmuş tələblərə prezident təqaüdünün təyin edilməsi onun təhsil quruculuğu siyasətinin bir hissəsi idi.

İmzaladığı hər bir fərman və sərəncamın dəqiq və vaxtında icra olunmasına özü şəxsən nəzarət edirdi. Bu isə onun nə dərəcədə öz işinə məsuliyyətlə yanaşdığını göstərirdi.

Sadalamaqla bitməyən görülən bu işlərin əsas məqsədi dövlətin təhsil sahəsindəki çatışmamazlıqları aradan qaldıraraq xalqın milli ruh əsasında milli təhsil sahəsini yenidən inkişaf etdirmək idi. Nəticədə isə qarşıya qoyulan məqsədə nail olundu. Heydər Əliyev xalq arasında azərbaycançılıq ideologiyasını yarada bildi. Azərbaycan xalqını bu ideologiya altına birləşdirdi bütöv Azərbaycan fikrini yaratdı. O həqiqətən böyük qüdrət sahibi bir sərkərdə idi. O, çox uzaqgörən bir lider idi. Hadisələrin gedişatını əvvəlcədən təyin etməyi bacaran ulu öndərin bu uzaqgörənliyi xalq üçün hazırladığı inkişaf proqramı layiqincə öz təsdiqini tapdı.

Heydər Əliyevin həyatda ən böyük missiyası Azərbaycan xalqını parçalanmaqdan, Azərbaycanda dövlətinin isə dünyanın siyasət xəritəsindən silməyin qarşısını alaraq həm xalqı, həm də Azərbaycan dövlətini bu bələdan xilas etmək idi. əgər bu gün müstəqil dövlətdə rahat yaşaya bilirsə biz bunu ulu öndərə borculuyuq. Əks təqdirdə indi dünyanın siyasət xəritəsində nə Azərbaycan adlı dövlət, nə də

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Azərbaycan xalqı vardı. Dahi şəxsiyyət özü siyasi xəritəyə təsir etmək gücündə, dəmir iradəyə və parlaq zəkaya malik siyasətçi idi. O bütöv Azərbaycan dövlətini birləşdirməklə müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin əsasını qoydu. Azərbaycan dövlətinə sanki yeni nəfəs verib onu canlandırdı daha dəqiq desək Azərbaycan dövlətini yenidən qurdu. Əbəs yerə Heydər Əliyevi müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu adlandırmırlar. Azərbaycan xalqı çox gözəl bilir ki, əgər Heydər Əliyev-xalqın xilaskarı olmasaydı indi Azərbaycan dövləti mövcud olmazdı. O, Azərbaycanda müstəqil dövlətçilik ənənəsini formalaşdırdı. Müstəqillik əldə etməklə xalqın sabaha ümidi artdı. Dəyər bilən xalqımız ona görə də, Hərdər Əliyevin adını ömürlük yaddaşlarına və qəlblərin əbədi həkk ediblər. Məhz ona görə ona “Xalqın xilaskarı” adı verildi. O hər bir vətəndaşın prezidenti idi

O ölkəsini bütün xarici təsirlərdən qoruyaraq dünya dövlətlərinin qarşısında qürurla və məğrur duruşu ilə vətəni Azərbaycanı layiqincə tanıtdı. İndiyə qədər Azərbaycanın adını eşitməyən, onu haqqında məlumatı olmayan dövlətlər artıq Azərbaycan dövlətinin də iştirak etdiyi tədbirlərdə Hərdər Əliyevlə bir masa arxasında əyləşirlər. Heydər Əliyev həm Azərbaycan xalqını, həm də Azərbaycan dövlətini dünyaya tanıtdı. Bu qüdrətli liderin ən böyük arzularından biri idi və bu arzunu da həyata keçirdi. Heydər Əliyevin Azərbaycana olan sevgisi onun gözlərindən bilinirdi. Tədbirlərin birində Səməd vurğunun “Azərbaycan” şeirini deyərəkən keçirdiyi hisslər bir daha Heydər Əliyevin Azərbaycana nəfəs aldığı, ona nə qədər doğma və əziz olduğu göstərirdi.

Ölkədə gedən vətəndaş müharibəsi, daxili çəkişmələr, hakimiyyət üstündə baş verən münaqişələr və müstəqilliyini itirmək təhlükəsi ilə üz-üzə qalarkən xalqın çağırışı ilə Azərbaycana gələn Heydər Əliyev ölkənin və xalqın taleyini dəyişdi. O, ölkədə sabitlik və əbədi müstəqillik yaratdı. Ona görə də illər əsrlər keçsə belə xalq bu əvəzolunmaz xilaskarı heç zaman unutmayacaq. O elə insanlardan idi, onun qüdrətini heç bir sözlə ifadə etmək mümkün deyil

Təhsil sahəsindəki nailiyyətləri bu gün də Hərdər Əliyev kursunun layiqli davamçısı İlham Əliyev davam etdirir. Təhsil sahəsində yeniliyə, inkişafa nail olmaq üçün intellektuallığı, idarəetmə qabiliyyəti və siyasi fəallığı ilə dünya siyasətçilərindən seçilən liderimiz bir çox fərmanları, sərəncamlar imzalamışdır:

- 1) “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2009-cu il 19 iyun tarixli qərarı.
- 2) Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı proqramının (2005-2007-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.
- 3) “2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.
- 3) “2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrə etməkdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 16 aprel tarixli 2090 nömrəli Sərəncamında dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.
- 4) “2011-2021-ci illərdə Azərbaycan təhsilinin inkişafı üzrə Milli Strategiya”nın hazırlanması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.
- 5) “Azərbaycan Respublikasında 2013-cü ilin “İnformasiya-kommunikasiya Texnologiyaları ili” elan edilməsi ilə bağlı Tədbirlər Planı”nın təsdiq olunması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.

6) "2019-2023-cü illər üçün Azərbaycan Respublikasında ali təhsil sisteminin beynəlxalq rəqabətliliyinin artırılması üzrə Dövlət Proqramı" qəbul olunub.

Cənab prezidentin qəbul etdiyi bu sərəncamlar Azərbaycanın təhsil sisteminin dünya təhsil sisteminə sürətli inteqrasiya üçün olduqca böyük əhəmiyyət kəsb etdi.

Heydər Əliyev Fondu da daima təhsilə yardım istiqamətində böyük işlər görmüşdür. Mehriban Əliyeva uşaq evləri və internat məktəblərinə mütəmadi səfərlərindən sonra mövcud vəziyyəti qiymətləndirmiş və “Uşaq evləri və internat məktəblərinin inkişaf proqramını” nın qəbul edilməsinə qərar verilmişdir.

Heydər Əliyev Fondunda “Azərbaycan Respublikasında dövlət uşaq müəssisələrindən uşaqların kənar edilməsi və alternativ qayğı” layihəsi də görülən əsaslı işlərdən biri idi. “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” proqramı çərçivəsində ucqar bölgələrdən başlayaraq yeni məktəb tikintisinə ehtiyac olan

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

ərazilərdə yeni məktəblər tikilmiş və həmin məktəblərə lazımı avadanlıq, istilik sistemi, zəngin kitabxanalar, əyani vəsait və kompyuter avadanlığı ilə təchiz olunmuşdur. Üç hissədən ibarət olan “Kor və görmə qabiliyyəti zəif olan insanlar üçün informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına çıxışın təmin edilməsinə dair” layihəsi də kor və ya görmə qabiliyyəti zəif olan şəxslərə Heydər Əliyev Fondunun Azərbaycan xalqının hər bir hissəsinə dəstəyini göstərirdi. Bu proqramda göstərilir ki:

1. Birinci mərhələdə məqsəd kor və görmə qabiliyyəti zəif olan insanların İKT ehtiyaclarını müəyyənləşdirmək, onlar üçün rəqəmsal fərqlən aradan qaldırılması üzrə milli strategiya hazırlamaqdır.

2. İkinci mərhələdə kor və görmə qabiliyyəti zəif olan uşaqlar üçün internat məktəblərdə model İKT sinfinin yaradılması istiqamətində iş aparılacaqdır. Xüsusi kompyuter avadanlığının alınması quraşdırılması, proqram təminatının lokallaşdırılması, internetə çıxışın təmin olunması və tədris-təlim proqramlarının hazırlanması bu mərhələdə başlıca işdir.

3. Kor və görmə qabiliyyəti zəif olan uşaqlar üçün kitabxana və təlim mərkəzinin yaradılması işə layihənin üçüncü mərhələsini əhatə edir. Bu müddətdə audio-kitabxana və bütün növ ədəbiyyatı audio formata çevirmək üçün səsyazma studiyasının yaradılması, bu studiyanın və nəşriyyatın yardımı ilə mövcud kitabxanalarda Brayl şriftli və audio kitabların bərpası, internetə çıxış, İT-əsaslı təlim kursları, xidmətləri təmin edən kompyuter mərkəzinin yaradılması və təlimatçıların hazırlanması həyata keçiriləcəkdir.

Heydər Əliyev Fondu Bakının Əzizbəyov rayonundakı Mərdəkan qəsəbəsində Kütləvi kitabxanada yenidənqurma işləri aparılmış, ən müasir dizaynla təmir olunaraq oxucuların istifadəsinə təqdim edilmişdir. Rusiyanın Puşkin kitabxanası ilə yaradılmış əlaqəni də xüsusilə vurğulamaq lazımdır. Bu işə təhsil inkişafında əhəmiyyətli dərəcədə təkan verəcək bir hadisə idi.

Nəticə

Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqına göstərdiyi sevgi, diqqət və qayğı onu xalqın prezidenti zirvəsinə qaldırdı. Ümumilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan dövləti üçün gördüyü işlər Azərbaycan dövlətinin hər bir vətəndaşının qəlbində xüsusi bir mövqeyə sahib oldu. Aparılan uğurlu islahatlar, məqsədyönlü dövlət proqramları Heydər Əliyevin bu işə nə qədər məsuliyyətli yanaşdığını, Azərbaycan dövlətinin inkişafı üçün bütün mümkün tədbirlərin həyata keçirdiyinin bir daha göstəricidir. O, hər zaman hər bir vətəndaşının problemini diqqətində saxlamış, Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşına layiqli həyat səviyyəsini yaratmaq üçün çalışmışdır. Xalqın hər bir nümayəndəsinin təhsilli olması inkişaf etmiş sivil bir cəmiyyətin formalaşmasına, dövlətin və cəmiyyətin idarə olunmasında səriştəli gənclərin yetişməsinə, informasiya texnologiyaları sahəsində ən yeni nəəliyyətlərə imza ataraq dövlətin inkişafı üçün böyük rol oynamış olar.

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan” qəzeti. 31.01. 1998.
2. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti. 10 dekabr 2010.
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2021.
4. Abbas Səmədov. Ümumilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda təhsilə və təhsil xadimlərinə qayğı. Gəncə, 2010
5. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament(stenoqrafik hesabatlar). 2 cildə. Bakı, 1998.
6. Heydər Əliyev. Qayıdış. Bakı, 1997.
7. İlham Əliyev. İnkişaf məqsədimizdir. Bakı, 2009 Misir Mərdanov, Əsgər Quliyev. Azərbaycan təhsili Xalq Cümhuriyyəti illərində. Bakı, 2003.
8. Mahmudov Y. Azərbaycan qısa dövlətçilik tarixi. Bakı, 2005
9. “Xalq” qəzeti. 26 avqust 2006.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

**HEYDƏR ƏLİYEV - AZƏRBAYCANDIR
HAYDAR ALİYEV VE AZERBAIJAN**

Ayətəxan ZİYAD

ÖZET

Makalede devlet kavramını Haydar Aliyev'in bilgeliğiyle yazan, XXI.Yüzyılı Haydar Aliyev'in bilgeliğinin ışığı ve büyüklüğüyle karşılayan, Azerbaycan devletini iç savaş ve dağılma tehlikesinden kurtaran Haydar Aliyev'den behs olunur. Haydar Aliyev'in Azerbaycan'ı hammadde ülkesinden güçlü sanayi ve ileri tarım ülkesine dönüştürdüğü belirtiliyor. İleri görüşlü politikasının bir sonucu olarak, 20. yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarının özel bir gelişme dönemi olarak Azerbaycan tarihine girdiği yazılıyor. Sonuç ortada: George Washington, Amerika'yı geliştirmiş ve güçlü bir devlete dönüştürdüyseniz, Haydar Aliyev de küçük bir devlet olan Azerbaycan'ı dünyanın çıkarına getirmiştir. Şaşırıya bilmiyorsun: Haydar Aliyev'in farkında olmadığı ve derinliklerine girmediği bir alan yok. Bir defasında siyasi büro üyeleri için Moskova'da bir konser verilirdi. Her halükarda, bir senfonik eser yerine yanlışlıkla bir başkası icra edildi. Konserden sonra herkes salonu terk etti. Ama Haydar Aliyev sahneye çıkarak şefi kınadı, "Neden duyurulan yerine başka bir eser yaptınız?"

Azerbaycan'ımızın 1990-1992 yıllarında "yaşadığı" kanlı dönemi hatırlayalım. Haydar Aliyev nasıl iktidara geldi? Azeri ekonomisi, sıkı çalışması ve tutarlı amaca yönelik politikası sonucunda kısa sürede istikrara kavuştu. Ekonomide istikrarın sağlanması, ülkeye yabancı yatırım girişinin garanti altına alınması, uluslararası anlaşmaların sonuçlandırılması, gelecekteki kalkınmanın temelini atılması anlamına gelir.

Siyasi iktidarı sırasında ikinci kez uygulamayı başardığı Azerbaycan'ın zengin tecrübesine dayanan ekonomik reformlar, cumhuriyetimizi Avrupa ülkeleri seviyesine getirmiş, dünya hegemonlarını onu tanımaya ve hesaba katmaya teşvik etmiştir. Bütün bunlar her birimizin gözü önünde olmuştur. Ve bir kişinin, bir bireyin, tek bir yeteneğin yorulmadan gece-gündüz yorulmak bilmeyen çalışması sayesinde olmuştur, yazılıyor mekalede.

Anahtar kelimeler: ulusal lider, vizyoner, bağımsızlık, egemenlik, istihbarat, devlet geleneği, yönetim okulu.

HEYDAR ALİYEV AND AZERBAIJAN

ABSTRACT

The article cites Heydar Aliyev, who wrote the concept of the state with the wisdom of Heydar Aliyev, met the XXI century with the light and greatness of Heydar Aliyev's wisdom, and saved the Azerbaijani state from the danger of civil war and disintegration. It is stated that Heydar Aliyev transformed Azerbaijan from a country of raw materials into a country of powerful industrial and advanced agriculture. As a result of its farsighted policy, it is written that the 70s and 80s of the 20th century entered the history of Azerbaijan as a special period of development. The result is clear: If George Washington transformed America into a developed and powerful state, Heydar Aliyev brought a small state of Azerbaijan to the benefit of the world. You do not know to be surprised: There is no area that Heydar Aliyev is not aware of and does not go deep into. Once there was a concert in Moscow for members of the political bureau. In any case, instead of one symphonic piece, another was accidentally performed. After the concert, everyone left the hall. But Heydar Aliyev took the stage and condemned the chief, "Why did you make another work instead of the announced?"

Let's remember the bloody period that our Azerbaijan "lived" in 1990-1992. How did Heydar Aliyev come to power? The Azerbaijani economy quickly stabilized as a result of its hard work and consistent purposeful policy. Ensuring stability in the economy means securing foreign investment inflow to the country, concluding international agreements, and laying the foundation for future development.

Economic reforms based on the rich experience of Azerbaijan, which it managed to implement for the second time during its political power, brought our republic to the level of European countries and encouraged the world hegemon to recognize and take it into account. All this has happened in front of each of us. And it has been thanks to the tireless work of a person, an individual, a single talent day and night, it is written in the space.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Keywords: national leader, visionary, independence, sovereignty, intelligence, state tradition, management school.

GİRİŞ

Məqalədə Heydər Əliyevin bütün əməllərinin onun özünə və Azərbaycan xalqına şöhrət gətirdiyi, «təkcə Azərbaycanın deyil, bütün türk dünyasının bəşəriyyətə bəxş etdiyi məşhur dövlət xadimlərindən» (*Süleyman Dəmirəl, Türkiyə*), «...müasir zəmanəmizin görkəmli siyasi xadimlərindən» (*Marqaret Tetçer, İngiltərə*) biri olduğu vurğulanır. İslam Karimovun (*Özbəkistan*) «Heydər Əliyev kimi rəhbəri olan xalq xoşbəxtidir», Eduard Şevardnadzenin (*Gürcüstan*) «Heydər Əliyev əsrimizin lideridir» kəlmələri xüsusi diqqətə çatdırılır.

Qeyd olunur ki, O-nun işi, peşəsi, əməlləri - bütövlükdə ömrü - Azərbaycan dövləti, Azərbaycan xalqı ilə bağlı olub, Heydər Əliyev, sözün tam mənasında BÖYÜK AZƏRBAYCANLI olub, O, bəşəriyyətə yeni Azərbaycan dünyası bəxş etmişdir.

Ümummilli lider xalqının ürəyində, yaddaşında bu göstəricilərlə qalır: sadə olduğu qədər də son dərəcə həssas və ciddi, hər işə məsuliyyətli, hər sahədə nümunə, dövlətiidarətmə işində xüsusi fitri istedad və səriştəyə malik bir «məktəb», Azərbaycanın dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında general-mayor rütbəsi almış ilk azərbaycanlı hərbi...

ARAŞDIRMA

Bu bir həqiqətdir ki, respublikamızın hərtərəfli tərəqqisində və dünyada tanınmasında Heydər Əliyevin xidmətləri danılmazdır. Həyatın elə bir sahəsi yoxdur ki, Ümummilli lider ora nüfuz etməmiş olsun. Belə insanlar haqqında danışanda «O, nə etmişdir» yox, «O, nə etməmişdir» sualını cavablandırmaq lazım gəlir. XX əsrin əvəzolunmaz liderlərindən olan Heydər Əliyev haqqında məhz bu sayaq düşünmək gərəkdir. O, fiziki imkanları, sağlamlığı hesabına qarşısına qoyduğu məqsədlərin çoxuna müvəffəq ola bildi. Hansı addımı atdısa Azərbaycan dövləti, Azərbaycan xalqı naminə atdı. Hansı ki, onların bəhrəsini göz önündədir.

Qonşu Dağıstan xalqının onu «Qafqazın atası» adlandırması faktı Azərbaycanın nəinki regional siyasətdə öncül olduğuna və regionun həyatında mühüm rol oynadığına dəlalət edir, eyni zamanda diqqəti Heydər Əliyevin Azərbaycan dövləti üçün siyasi mərkəz formalaşdırmaq missiyasının sədlərini çoxdan aşdığı və O-nun özünün artıq siyasi mərkəzə çevrildiyi fikrinə də yönəldir.

Heydər Əliyev Azərbaycanı xammal ölkəsindən güclü sənaye və qabaqcıl kənd təsərrüfatı ölkəsinə çevirmişdir. Onun uzaqgörən siyasətinin nəticəsidir ki, XX əsrin 70-80-ci illəri Azərbaycanın tarixinə çiçəklənmə dövrü kimi daxil olmuşdur. Nəticə göz önündədir. Corc Vaşinqton Amerikanı inkişaf etmiş və qüdrətli bir dövlətə çevirmişdisə, Heydər Əliyev kiçik bir dövlət olan Azərbaycanı dünyanın maraq dairəsinə gətirmişdir.

«Mən həmişə fəxr etmişəm, indi də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam» deyən Ümummilli liderin özü də bundan qürur duyur, nitq və çıxışlarında göstərirdi ki, «həm xalqımıza, həm də dünyaya bir daha nümayiş etdirək, sübut edək ki, xalqımız böyük istedadla, elmi potensiala malikdir». Xalqımızın müstəqillik və suverenlik yolunda əldə etdiklərindən sonsuz qürur hissi söz açan Ulu öndər deyirdi: «İndi respublikamızda xalqın bütün təbəqələrini əhatə edən yüksək mədəniyyət, təhsil, elm mövcuddur. Bunlar əsrimizin əvvəllərindən indiyə qədər yaşamış-yaratmış bütün nəsillərin fədakar əməyinin, xalqa sədaqətlə xidmətin nəticəsidir».

Yazıçı Elçin Əfəndiyev keçən əsrin sonuncu onilliyində «7 Gün» qəzetində dərc etdirdiyi məqaləsində Heydər Əliyevin SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin I müavini olduğu illərdə SSRİ Xalq Təsərrüfatı Nailiyyətləri Sərgisində iştirakını xatırlayır. Sov.İKP MK-nın katibi Yakovlev, Dolqix... (və başqaları) buradadırlar. Amma kim isə gəlməlidir, hamı kimi isə gözləyir. Bu dəm güclü mühafizənin müşayiəti ilə kitab sərgisinin keçirildiyi ünvana bir minik avtomobili yaxınlaşır. Hamı maşına tərəf tələsir. Yakovlev də axsaya-axsaya avtomobilin qapısına can atır. Qapı açılır və... Maşından Heydər Əliyev düşür. Elçin Əfəndiyev yazır: «İlahi, elə bildim bütün rus xalqı mənim millətimin qabağına yüyürür».

Heyrətlənməyə bilmirsən. Elə bir sahə yoxdur ki, Heydər Əliyev ondan xəbərsiz, dərinliyinə nüfuz

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

etməmiş olsun. Bir dəfə Moskvada siyasi büro üzvləri üçün konsert verilirdi. Necə olubsa, bir simfonik əsər əvəzinə yanlış olaraq qeyrisi ifa olunub. Konsert başa çatandan sonra hamı zalı tərk edib, Heydər Əliyev isə səhnəyə qalxıb və dirijora irad tutub ki, niyə elan olunan əsəri yox, başqa əsəri ifa etdiniz?..

XXI əsri «Azərbaycanın nicat əsri» hesab edən AMEA-nın müxbir üzvü, professor Akif Musayev deyir: «Kimliyindən asılı olmayaraq mən həmişə qabiliyyətin önündə səcdə qılmışam. İllah da onu xalq qəbul edə. Xalq isə bu gün qəbul edib ki, kim qabiliyyətlidir. Və sabahını, taleyini onun əllərinə tapşırıb. Bu şəxsiyyət Heydər Əliyevdir. Heydər Əliyev fenomendir. Azərbaycan xalqı 1969-cu ildən bu qabiliyyətin müşahidəçisi olub. Bu qabiliyyət 34 il məqam-məqam gözümüzün qabağında formalaşılıb».

Şəxsiyyətin gücü, qüdrəti bir tərəfdən onun öz zamanında gördüyü işlərin, yaratdıqlarının, həyata keçirdiklərinin əhəmiyyəti və əhatə dairəsi ilə ölçülürsə, digər tərəfdən onun fəaliyyətinin tarixdə əks-sədasiyla, yorulub-usanmaq bilmədən fəaliyyətini ardıcıl olaraq hadisələrin gedişatına yönəltməsilə müəyyənləşir. Hər iki meyarla Heydər Əliyev tarixi şəxsiyyətdir. Bu danılmaz həqiqəti onu sevən də, sevməyən də, onun tərəfdarı da, ona müxalifətdə olan da təsdiq etməyə bilməz.

Respublika prezidenti kimi fəaliyyət göstərdiyi dövrdə (1993-2003-cü illərdə) İslam Karimovla, Nursultan Nazarbayevlə, Saparmurat Niyazovla görüşlərini xatırlayaq. Onunla qarşılaşan kimi hər biri pəncəyinin yaxasını düymələyirdi. Bu, Heydər Əliyev nüfuzu, Heydər Əliyev səviyyəsi, Heydər Əliyev adının onların vücudunda yaratdığı mif, fəhm, bir qədər cilalanmamış tərzdə ifadə etsək, xof idi ki, son günlərə qədər qalmaqda idi. Onu həmişə qəbul ediblər, şəxsiyyət kimi nüfuzunun qabağında əriyiblər. Əgər nə vaxtsa hər hansı səhvini görmüş olsaydılar, təbii ki, O-nu bu dərəcədə qəbul etməz, bu səviyyədə ehtiram göstərməzdilər.

...Ulu öndərlə şəxsən ünsiyyətdə olmuş, 2003-cü ilin yazında Respublika sarayında baş verən hamıya məlum hadisəni yada salan Səriyyə Əbilhəsənova deyirdi: «Yıxıldı, ancaq o vəziyyətində də xalqına arxa çevirmədi, üzünü çevirdi xalqına. Evdə də, işdə də, sarayda da hamı dik qalxdı yerindən. Sanki bütün Azərbaycan əyildi onu tutmaq üçün. Ancaq heç kim tuta bilmədi. İnanın ki, Allah tərəfindən göndərilmiş mələikələr onu qaldırdı ayağa... Sağollaşılıb, «Siz konserti yola verin, mən getdim iqamət-gahıma» söylədi. Dünyanın hansı məkanında belə Prezident var, belə iradəli oğul, şəxsiyyət, belə insan var?! Bu, İlahidən gələn vergidir, qüdrətdir. Bunları görmək lazımdır».

Xatirimdədir, neçə illər irəliki müsahibələrimin birində general-leytenant Əliağa Hüseynova belə bir sualla müraciət etmişdim: «Ali Baş Komandanınızda Siz hansı qeyri-adiliyi nəzərə çatdırmaq istədiniz?» Ə.Hüseynov demişdi: «Xüsusi fitri istedad, strategiyaya malik fenomen şəxsiyyətdir. Heydər Əliyev böyük hərflərlə yazılan VƏTƏNDAŞ-dır. O, Allah-taala tərəfindən Azərbaycan üçün göndərilmiş vergidir. Ali Baş Komandanımla mən həmçinin bununla da fəxr edirəm ki, O (*xarici dövətdə toplantuların birində - A.Z.*), səkkiz saat birnəfəsə «farağat!» vəziyyətində dayanıb məruzə edib. Dünyanın hansı dövlət başçısı bunu edə bilər?!»

Bunlar hamısı Heydər Əliyevdir. Və bütün bunları danmaq, görməmək, qəbul etməmək mümkün deyil.

Dövlətçiliyin bütün istiqamətlərinə rəhbərlik etmək və ayrı-ayrılıqda onların hər birinin inkişafına nail olmaq bir adamın gücündədirmi?

Gəlin çözləyək: Azərbaycanımızın 1990-1992-ci illərdə «yaşadığı» qanlı-qadalı zaman həddini xatırlayaq. Heydər Əliyev hakimiyyətə gəlib neylədi? Onun gərgin əməyi, ardıcıl məqsədyönlü siyasəti nəticəsində az müddətdə Azərbaycan iqtisadiyyatında sabitlik yarandı. İqtisadiyyatda sabitliyin yaranması – ölkəyə xarici investisiyaların axınına, beynəlxalq müqavilələrin bağlanmasına zəmanət, gələcək inkişafın bünövrəsinin qoyulması deməkdir. Azərbaycana ikinci dəfə siyasi hakimiyyəti dövründə həyata keçirdiyi iqtisadi islahatlar respublikamızı Avropa ölkələri müstəvisinə çıxartdı, dünyanın hegemon dövlətlərini onu tanımağa, onunla hesablaşmağa sövq etdi. Bütün bunlar hər birimizin gözləri önündə baş verib. Və həm də tək bir insanın, fərdin, tək bir qabiliyyətin usanmaq bilməyən gecəli-gündüzlü gərgin

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

əməyi sayəsində baş verib.

Keşmiş sovetlər zamanında Füzuli rayonunda olmuş bir hadisəni xatırlayaq (*AMEA-nın müxbir üzvü, professor Akif Musayevin xatirəsi*): “Bir məktəbliyə arayış yazmışdılar ki, filankəs Ermənistan SSR Füzuli rayonunun filan kənd məktəbinin şagirdidir. Sən demə, həmin arayışı yazan şəxs milliyyətcə erməni imiş. O vaxt erməni qızının bacardığı o idi, onu da etmişdi. Arayış arxivlərdə qalacaqdı. Bir neçə nəsil dəyişəcəkdi, istəyir lap bir əsr sonra olsun, həmin arayış nə vaxtsa hər hansı bir tarixçinin əlinə keçəcəkdi və baxıb görəcəkdilər ki, Füzuli rayonu Azərbaycanın yox, Ermənistan SSR-in olub. Di gəl bunu araşdır, sübut etməyə çalış ki, belə deyil”.

Başqa bir misal: Bacanaqlarımdan Rza Rzayev onu elektrik qatarının altına salıb öldürmək istəyən bir ermənini döydüyünə və üç il həbs aldığına görə RF Stavropol vilayətinin İzobilny Rusiya Federasiyasında «yaşamağa» məhkum olmuşdu. Övladlarının ikisi Azərbaycanda doğulub, sonuncusu Rusiyada. Körpənin doğum haqqında şəhadətnaməsində «ata» qrafasında «Rza oğlu» yox, «Rzayeviç» yazıldığını gördüm. Sənədi götürüb VVAQ idarəsinə yolladım. Nə qədər «dava-dalaş» etsəm də, məqsədimə nail ola bilmədim. Stolun arxasında 20 yaşlarında bir qız əyləşmişdi. Sizcə o, mənə nə cavab versə yaxşıdır: «Əcəb edib «Rzayeviç» yazmışam. Xahiş edib sizi bura çağırمامışıq, xoşunuz gəlmir, çıxın gedin».

Heydər Əliyev rəhbər vəzifədə olduğu 34 il ərzində belələrinə barışmaz olub, Azərbaycan üçün bu kimi hallara qarşı sinə gərib.

Bütün bu deyilənlər bir daha Heydər Əliyevin fəvqəlqabiliyyətə malik olduğunu təsdiq edir.

Ulu Öndərin 1993-cü il iyunun 15-də, AR Ali Sovetinin sədri seçilən zaman xalqa verdiyi vədi xatırlayaq: «Azərbaycan Respublikasının bugünkü ağır, mürəkkəb və gərgin vəziyyətini tam məsuliyyətlə dərk edirəm... Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyəti olan dövlət müstəqilliyini qorumağı, möhkəmləndirməyi, inkişaf etdirməyi özüm üçün əsas vəzifə hesab edirəm... Heç kəsin şübhəsi olmasın ki, ömrümün bundan sonrakı hissəsini də, harada olursansa olum, yalnız və yalnız Azərbaycan Respublikasının müstəqil dövlət kimi inkişaf etməsinə həsr edəcəyəm».

...Hər şey zamana möhtacdır. Zaman Heydər Əliyevin öz sözünün sahibi olduğunu təsdiq etdi...

Yaradıcılıqla məşğul olan hər kəsin bir şah əsəri olur. Ümummillə liderin 1969-cu ildən yazmağa başladığı, 2003-cü ilə qədər üzərində işləyib təkmilləşdirdiyi və xalqı üçün qoyub getdiyi şah əsəri müstəqil Azərbaycan dövlətidir - Yer üzünün 60 ölkəsində məskunlaşmış 50 milyondan artıq azərbaycanlının üz tuta, pənah gətirə biləcəyi məbədəgah.

Onun özü isə Azərbaycan dünyası boyda bir akademiya - ağıl və müdriklik, qeyrət və mərdanəlik, hünər və cəsarət akademiyası, milli şüurumuzun, özünüdərkimizin akademiyası.

«Rəhmətlik Turqut Özal neyləmişdi? ABŞ-da təhsil almışdı, güclü iqtisadçı idi. İslahatlara başlamazdan qabaq Avropanı, bütün dünyanı gəzib dolaşdı. Fikirləşdi və nəhayət tapdı: «Biz dünyanın bənnasına, Avropanın dərzisinə çevrilməliyik» (*AMEA-nın müxbir üzvü, professor Akif Musayev*). Bu gün həqiqətdə belədir: Türkiyə dünyada aparılan tikintinin yeddi faizini verir, Avropanı başdan-ayağa geyindirir.

Turqut Özal Türkiyənin inkişaf yolunu belə tapdı. Azərbaycan da bu seçimi etməliydi, dövləti inkişaf etdirməyin yolları araşdırılıb tapılmalıydı. Və bu, fundamental elm sahəsində mümkün deyildi. Fundamental elmlə inkişaf yolu götürmüş Rusiya, ABŞ, Yaponiya var. Azərbaycan hətta ən müasir texnologiya ilə nəyinsə istehsalına nail olsa belə, onu dünya bazarına çıxartmaqda müəyyən obyektiv və subyektiv çətinliklərlə üzləşəcəyi reallıq idi. Çünki dünya bazarı artıq inkişaf etmiş dövlətlərin transmilli korporasiyaları tərəfindən tutulmuşdu: silah istehsalında qabaqda Rusiya, ABŞ və başqa dövlətlər varsa, elektronika üçün Yaponiya, Hollandiya, Tayvan mövcuddur və Azərbaycan heç cür onlarla rəqabətə girə bilməzdi. Elə isə Azərbaycan neyləməliydi? Azərbaycan heç vaxt həm neft sənə-

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

yesini və kənd təsərrüfatını, həm də paralel olaraq təhsili, elmi inkişaf etdirə bilməzdi. Buna Azərbaycanın nə gücü çatardı, nə də imkanı. Hətta ABŞ kimi inkişaf etmiş dövlət də bu iqtidarda deyil. Məsələn, ABŞ-da geyilən paltarın bu gün çox hissəsi Çinin öhdəsinə düşür. Yaxud Yaponiyanı götürək, elm tutumlu sahələri inkişaf etdirir və bu sahələrdə dünyaya ağılıq edir. Bu mənada Azərbaycan da özünün inkişaf yolunu tapmalıydı. Kifayət qədər mövcud elmi-texniki potensialı ilə həqiqətən fəxr etməyə haqqı olan Azərbaycan Heydər Əliyev zəkası ilə özü üçün həyati zərurət olan bir yolun axtarışında idi».

...Və bu yol tapıldı da. Azərbaycan dünya bazarına öz qüvvəsi, öz yolu ilə yanaşı, bir qrup dövlətlər və transmilli korporasiyalarla əlaqədə çıxdı: «Əsrin müqaviləsi» (20 sentyabr 1994-cü il), Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərləri, Bakı-Ərzurum qaz kəməri!

Heydər Əliyev Azərbaycanın inkişaf yolunu bunda tapdı.

«Ən cəsarətli iqtisadi islahatlar Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilmişdir. Buraya torpağın özəlləşdirilməsi, qiymətlərin liberallaşdırılması və xeyli sayda digər məqamları aid etmək olar» (Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev).

“Dünya iqtisadiyyatına uğurla inteqrasiya, ölkə daxilində iqtisadi liberallaşma, kredit reytingimizin artması, iqtisadiyyatımızın rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksək mövqedə olması, büdcəmizin və valyuta ehtiyatlarımızın ildən-ilə çoxalması 1993-cü ildən etibarən Heydər Əliyev tərəfindən yeni prinsiplər əsasında qurulan iqtisadiyyatın sabitliyinin bariz nümunəsidir. Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun uğurla inkişaf etdirilməsi də Heydər Əliyevin uzaqgörənliyinin məntiqi nəticəsidir” (Ümummilli lider Heydər Əliyevin 90 illik yubileyi haqqında Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin 21 yanvar 2013-cü il tarixdə imzaladığı sərəncamdan).

Heydər Əliyev itkisini bütövlükdə Azərbaycan üçün HADİSƏ hesab edən, o dövrdə Dövlət Televiziya və Radio Verilənləri Şirkətinin efir koordinatoru işləmiş Zərnişan (Akifə) İsgəndərova deyir: «Heydər Əliyev mənim yaddaşımnda ömrüm boyu Azərbaycan Dövlət Radiosunun koordinator otağına daxil olanda ki saya qalacaq: üzgünlər, şirin təbəssümlü, xoş kəlmələri ilə insanın vücuduna rahatlıq gətirən, hər kəsə qayğı ilə yanaşan, hər kəsin həyatı, güzəranı ilə maraqlanan. Onun «Mən həyatımın qalan hissəsini də xalqıma bağışlayıram» deməsi təsadüf deyil. O, doğrudan da bütün ömrünü xalqına həsr edib getdi. Elə bu səbəbdən də bu itki onunla ünsiyyətdə olanı da, olmayanı da, daşı da-qayanı da göynədir. Azərbaycan dünyasında bu itkinin yeri hələ çox görünəcək. Onun ruhu hələ çox illər başımızın üzərində dolaşacaq, memarı və qurucusu olduğu Azərbaycanımızın bundan sonrakı tərəqqi yolunu, bir növ, nəzarətdə saxlayacaq. Belə şəxsiyyətlər yüz, iki yüz ildən bir doğulur. O, xalqımız, dövlətimiz üçün özündən sonra elə əməllər, izlər qoyub ki, sadalamaqla tükənməz. Heydər Əliyev həm də xoşbəxt atadır. Ona görə ki, O, Azərbaycan xalqına İlham Əliyev kimi dünyagörüşlü, Heydər Əliyev siyasətinə tam yiyələnmiş, o «məktəb»dən dərs almış, müdriklənmiş intellekt bir oğul bəxş edib».

...El məsəlidir: «Dağdan uzaqlaşdıqca, dağ daha aydın görünür». Ümummilli lider Heydər Əliyevdən bizləri ayıran illərin qədəri çoxaldıqca, inanırıq ki, O-nun Azərbaycan dövləti, Azərbaycan xalqı üçün etdikləri zaman-zaman daha çox aydınlaşacaq, öyrəniləcək, tədqiq olunacaq. Dövlətçiliyinin gələcək inkişaf strategiyasında bu «öyrənmələr», tədqiqatlar bazis kimi zaman-zaman dəyərləndiriləcək.

NƏTİCƏ

Unudulmamalıdır ki, bugünkü Azərbaycanımızın dövlətçilik tarixini yaradan və onu sabahkı nəsil üçün yazılı abidəyə çevirən məhz Heydər Əliyev olmuşdur. Söylədiyini «Azərbaycan prezidenti kimi mən bu gün - bu gün haqqında yox, Azərbaycanın gələcəyi haqqında düşünürəm» qənaətini zaman-zaman necə həyata keçirdiyinin canlı şahidi olmadıqımı? Bu gün Azərbaycanda nə varsa, onun adı ilə bağlıdır: ölkədə sabitliyin qorunmasından tutmuş iqtisadiyyatın yüksəldilməsinə, Azərbaycanın dünyada tanınmasına və «söz sahibi» olmasına qədərki bütün məqamlar.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

İstinadlar

1. «Bakı-Ceyhan boru kəmərinin əsas memarı Azərbaycandır, Prezident Heydər Əliyevdir və onun neft strategiyasıdır». ARDNŞ-nin birinci vitse-prezidenti, Milli Məclisin deputatı İlham Əliyev ilə müsahibə. «Azərbaycan» qəzeti, 5 dekabr 1999.
2. «Dünya Heydər Əliyev haqqında. Müdrik fikirlər çələngi». «Dirçəliş-XXI əsr» jurnalı, №63, 2003.
3. Əliyev N. «32 illik rəhbərlik dövrünə və Azərbaycanın müstəqilliyinin 10 illiyinə həsr olunmuş elmi-nəzəri konfransın materialları (tarixi həqiqətlər, faktlar, reallıqlar)». Bakı-2001.
4. «Hakimiyyət və Xalq» qəzeti, 10 may 2003.
5. «Qayıdış. 1990-1993». Bakı-1996.
6. «Ömrün üç günü. Naxçıvan. 29-31 oktyabr 1996-cı il». Bakı-1997.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

QARABAĞIN ƏDƏBİ MÜHİTİNİN SƏNƏT NƏHƏNGLƏRİ (XV-XX ƏSR)

Aynurə İsa qızı BABAYEVA

Qarabağ həm təbiətinin gözəlliyi, həm incəsənəti və mədəniyyətinin zənginliyi baxımından əsrlər boyu dünyanın və Azərbaycanın göz bəbəyi olmuşdur. Bu füsunkar diyarın söz nəhəngləri də onu həmişə diqqət mərkəzində saxlamışdır. Qarabağın həm tarixi, həm də ədəbiyyatı çox qədimdir. Azərbaycanın bu bölgəsi zaman-zaman tariximizə və incəsənətimizə böyük dahilər, istedadlı sənətkarlar bəxş etmişdir. Musiqinin, təsviri incəsənətin, şeirin, ədəbiyyatın beşiyi olan bu diyarı bütün dünya tanıyır. Bu görkəmli diyarın neçə-neçə söz ustalarının, mədəniyyət xadimlərinin incəsənətimizin ölkə hüdudlarından kənar da məşhurlaşmasında əvəzedilməz rolu olmuşdur. Tarixi mənbələrin hansı səhifəsini vərəqləsək, sözsüz, bu mühitdən mükəmməl məlumat əldə edə bilərik.

Azərbaycanlılar bu füsunkar torpağı Qarabağ, yəni “böyük bağ” adlandırmışlar. Kiçik Qafqaz dağlarının cənub-şərq hissəsini əhatə edən Qarabağın gözəl təbiəti, vadiləri, bağları, İsa bulağı kimi bulaqları, çayları, yaylaqları, al çəmənlikləri, dağ silsilələri üzərindəki Gamış, Qırxqız, Böyük Kirs kimi dağları, Tərtər, Xaçınçay, Köndələnçay, Qarqar kimi çayları, *xarıbülbül* kimi minlərlə nadir və şafaverici florası, müxtəlifliyi seçilən faunası onu bu torpaqların sahiblərinə sevdirmiş, gələnləri isə valeh etmişdir.

Qarabağ haqqında ilkin məlumatlara ən çox Suriya mənbələrində rast gəlinir. Hələ XII əsrin ərəbdilli şairi Məsud ibn Namidar “İncil”i ərəb-fars dilləri ilə yanaşı, türk dilinə də tərcümə etmişdir. Bununla yanaşı, böyük türk şairi Mahmud Kaşkarinin “Divani-Lügəti-Türk” əsərində öz əksini tapmış Qarabağla bağlı mükəmməl məlumatlar, etnoqrafik və toponimik əlamətlər onu göstərir ki, Qarabağın təkcə coğrafi ərazisi deyil, “bədi ərazi”si də tarix boyu təhrif olunmuşdur. Qarabağ ədəbi mühitinin şeir, sənət nümunələri dünyaca məşhur olan “Qarabağnamə”lərdə öz əksini tapmışdır. Bu məlumatların yer aldığı əsərlərə Mirzə Adıgözəl bəyin “Qarabağnamə”, Əhməd bəy Cavanşirin “Qarabağ xanlığının siyasi vəziyyəti”, Mirzə Camal Cavanşirin “Qarabağ tarixi”, Rzaqulu bəy Mirzə Camal oğlunun “Pənah xan və İbrahimxəlil xanın Qarabağda hakimiyyətləri və o zamanın hadisələri”ni misal göstərmək olar.

Qarabağ ədəbi mühiti daima Yaxın və Orta Şərqdə böyük təsir qüvvəsinə malik olmuşdur. Qarabağın əfsanəvi sənət nəhənglərinə Əbdül Bəkr Bərdaini, Məhəmməd ibn Abdulla Bərdaini, Səid ibn Əmirül Bərdaini, Mücirəddin Beyləqanini, Məsud ibn Namidarı misal çəkə bilərik. Görkəmli şairlərlə yanaşı, faydalı və məhsuldar ədəbi məclisləri ilə də tanınır gözəl Qarabağ. Təsisçiləri Xan qızı Natəvan və Mir Möhsün Nəvvab olan “Məclisi-fəramuşan”da çoxlu ədəbiyyat və incəsənət nümayəndələri iştirak etmişlər. Bu bölgədə fəaliyyət göstərmiş digər bir ədəbi məclis isə “Məclisi-üns”dür. Əvvəlcə Hacı Abbas Ağahininin, sonra isə Xan qızı Xurşidbanu Natəvanın evində təşkil olunmuş bu məclisin 30-dan artıq üzvü olmuşdur. Mirzə Rəhim Fəna, Mirzə Ələsgər Növrəs, Mirzə Həsən Yüzbaşı, Mirzə Haqverdi Səfa bu məclisin iştirakçılarından olmuşlar.

Azərbaycanın şeir tarixini izlədikcə müxtəlif ədəbi təzahürlərin şahidi oluruq. Danılmaz faktıdır ki, milli şeir məktəbinin əsası XVII əsrdə məhz Qarabağda qoyulmuşdur. Bu mənada unudulmaz şairimiz Molla Pənah Vaqifi ehtiramla anırıq. O dövrdə ana dilli şeirə gələnlər şirinliyi Vaqifə borcluyuq desək, yanılmazdır. Bu poeziya ilə yaxından bağlı olan digər şairlərimizə Qasım bəy Zakir, Baba bəy Şakir, Abdulla Camı oğlu misal ola bilər.

Qüdrətli şair Vaqif realizmə rəvanlıq, anlıqlıq ifadələr, şuxluq gətirmişdir. Hər nə qədər şeir olsa da danışq dilindən çox az seçilən Vaqif poeziyası dilin ən şirin ifadələri ilə bizi tanış etdi. Gərək gözəlləmələrdəki naz satan gözəllərə edilən “atmaca”lar, gərəkə də, təbiət təsvirlərindəki diləyatımlı şirin ifadələr Vaqif şeirinin möhürünə çevrildi. 1717-ci ildə Qazaxda dünyaya göz açan Molla Pənah Vaqif ilk təhsilini də elə orada almış, sonralar mədrəsədə dərs demişdir. XVIII əsrin ortalarında Gürcüstan sərhəddində baş verən gərginlik sərhədboyu ərazilərdən bir çox ailələrin evlərini tərk edərək Gəncəyə və Qarabağa köçməsinə səbəb olmuşdur. Vaqifin ailəsi də öz yurdunu tərk edərək Qarabağa köçməyə məcbur olur. Qarabağın Tərtərbasan kənd məscidində müəllim işləyən Vaqif kasıbçılıqla yaşayır. Sonralar buradan Şuşaya köç edən şair burada məktəb açır. Savadlı müəllim, istedadlı şair kimi tanınaraq hər kəsin rəğbətini qazanmağa müvəffəq olur. Çox keçmir ki, onun şöhrəti

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Qarabağ xanı İbrahimxəlil xana da çatır. Və xan onu öz sarayına dəvət edir. Şairin ömrünün sonuna kimi sarayda yaşaması hər kəsə məlumdur. O, sarayda əvvəlcə eşikağası, daha sonra isə baş vəzir kimi fəaliyyət göstərmişdir. Həm heca, həm də əruz vəznində əvəzolunmaz sənət nümunələri yaradan şairin, həmçinin, aşıq poeziyası nümunələri yaratdığını da qeyd etməliyik. Şairin “*Badi-səba, bir xəbər ver könlümə*”, “*Namə gedər olsan yarın kuyinə*”, “*Bayram oldu*”, “*Gözlərin cəlladdır, baxışın yağı*”, “*Durnalar*”, “*Heyran olmuşam*” və s. şeirləri onun yaradıcılığında xüsusi yer tutur.

Vaqif qoşmalarında gözəlin xarici görünüşü ilə yanaşı, onun daxili keyfiyyətlərinə də qiymət verdiyini vurğulayır. O, qadınları incəlik, zərifliklə bərabər elmlə, mərifətlə, abırlı görmək istəyir:

Özgə ilə hərgiz olmaya işi,
Qafiyə qəzəldən həm çıxı başı,
Bulaqtək qaynaya həm gözü, qaş

Artıq ola həm kamalı gözəlin.¹

Qoşma, təcnis, qəzəl, müxəmməs, müstəzad, müəşşər şairin ən çox istifadə etdiyi şeir növləridir. Millilik, xəlqilik, nikbinlik və realizmin vəhdət təşkil etdiyi Vaqif yaradıcılığının unudulmaz nümunələrinə “Bax” qəzəlini, “Görmədim” müxəmməsini, “Hayıf ki, yoxdur” qoşmasını misal göstərə bilərik. Gözəllərin ən xırda elementlərinə qədər təsvir edildiyi qoşmalarına isə “Pəri”, “Zeynəb”, “Şamama”, “Fatimə”, “Yetər” misal ola bilər.

Azərbaycanın dövlətçilik tarixi ilə yanaşı, anadilli şeirə gətirdiyi dil şirinliyi ilə ədəbiyyatımıza damğasını vuran şair Molla Pənah Vaqif yaradıcılığının müəyyən hissəsini Qarabağ xanlığının mərkəzi olan Şuşada davam etdirmiş, bu yerlərin gözəlliyinin təsiri ilə əvəzolunmaz sənət nümunələri yaratmışdır. Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafında Vaqifin xidmətləri böyükdür. O, heca vəznində yazdığı şeirlərdə xalq dilindən sənətkarlıqla istifadə edərək onu ədəbi-bədii dil səviyyəsinə qaldırmışdır. Doğma dili ilə yanaşı, ərəb-fars dillərində də şeir nümunələri yaradan şairin iki qızı və bir oğlu da şeir, sənətlə məşğul olmuşlar.

Təsədüfi deyil ki, ədəbiyyatımızın göz bəbəyi olan Vaqifin 1982-ci ildə Şuşada yerləşən muzey-məqbərə kompleksinin açılışı olmuşdur. Kompleks Şuşa şəhərinin ən səfəli yeri olan Cıdır düzünə yaxın bir ərazidə-dahi şairin məzarı üzərində inşa edilmişdir. Burada M.P.Vaqifin Şuşa həyatını əks etdirən dövrlərə aid olan 80-ə yaxın eksponat da nümayiş etdirilirdi. 1992-ci ilin may ayında Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Şuşa şəhərinin işğalı zamanı kompleksin binası və burada nümayiş etdirilən onlarla eksponat məhv edilmiş, bəzi eksponatlar isə Ermənistana aparılmışdır. Tarix boyu ölkəmizin ədəbiyyatından, mədəniyyətindən əl çəkməyən mənfur düşmən təəssüf ki, bu namərdliyə də imza atmışdır. Məhz buna görə də UNESCO və TÜRKSOY tərəfindən XVIII əsr klassik Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli şairi M.P.Vaqifin anadan olmasının 300 illiyi münasibətilə 2017-ci il “*Molla Pənah Vaqif ili*” elan olunmuşdur. Zəngin ədəbiyyat tariximizdə müstəsna xidmətləri olmuş bu qüdrətli söz ustasının geniş oxucu kütləsi tərəfindən sevildiyi hər kəsə məlumdur. əsrlər ötsə də Vaqif poeziyası Azərbaycan ədəbiyyatına işiq tutmaqda davam edəcək.

Bu dövrün satira ustalarından öndə gələni şübhə yoxdur ki, Baba bəy Şakir və Qasım bəy Zakir olmuşdur. Qarabağ xanlığının qurucusu Pənah xanın nəslindən olan Baba bəy Şakir bu dövrdə yaranmış satiranın qüdrətli nümayəndələrindən sayılır. Zakirin müasiri olan B.Şakir onun həm dostu, həm də qohumu olmuşdur. Şakirin bədii irsindən ancaq altı mənzum parça günümüzə gəlib çatmışdır ki, bu da EA Əlyazmalar İnstitutunda qorunub saxlanılır. Satiralarının əsas mövzusunun fitnəkar bəylər, cahil mollalar və rüşvətxor hakimlərin tənqidi təşkil edir. Qısaca, şair satiralarını çar hökumətinin Azərbaycandakı ədalətsiz, rüşvətxor hakimləri əleyhinə yazmış və xalq satiriki kimi tanınmışdır.

İlk təhsilini mollaxanada alan Qasım bəy Zakir də məhz bu möhtəşəm diyarın yetirməsidir. XIX əsrin əvvəllərində yazılı ədəbiyyatda satira bir çox digər şairlərlə yanaşı, Qasım bəy Zakirin də yaradıcılığında qüvvətli ədəbi cərəyana çevrilir. Mənzum hekayələr, təmsillər və satiralar müəllifi olan

¹ Molla Pənah Vaqif. Əsərləri, Bakı, Şərq-Qərb, 2004, səh. 8

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Zakir ərəb-fars dillərini mükəmməl bilmişdir. İlk şeirlərində Füzulinin təsiri hiss olunsa da, sonrakı yaradıcılığında Vaqif, B.Şakir və A.Canoğlu yaradıcılığına yaxınlıq aydın hiss olunur. Həm əruz, həm də heca vəznində gözəl sənət nümunələri yaradan şair qoşma, gəraylı, tənris, müxəmməs, müsəddəs, tərçibənd, təmsil, mənzum hekayə kimi şeir şekillərinə müraciət etmişdir.

Zakir bədii yaradıcılığında xalq danışığı dilinə müraciət edərək, şeirlərinin dilini xəlqiləşdirmiş, realizmin inkişafına zəmin yaratmışdır. Sözü qüvvətini artırmaq məqsədilə mübaligə və təzadlardan tez-tez istifadə edən şair ona fikrini daha dərinədən açmağa kömək etmişdir. Zakirin məhəbbət mövzusunda yazdığı mənzum hekayələri ədəbiyyatımıza yeni şəkil gətirmişdir. Məhəbbətə sədaqət, dözümlülük bu hekayələrin əsas məzmununu təşkil edir. Bununla yanaşı, əxlaqi-tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olan hekayələri də xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Şairin “Məlikzadə və Şahsənəm”, “Aşiq və məşuq haqqında”, “Əmirzadə, məşuq və cavan aşiq”, “Aşiqin təam bişirməyi”, “Zövcü-axər”, “Həyasız dərviş”, “Tərhan və elçi”, “Dəvəsi itən kəs”, “Dərviş ilə qız”, “Əxlaqsız qazi”, “Xalqa vəz deyən, özü füsqu fücürdan çıxan biəməl alim” kimi mənzum hekayələri vardır. “Xəbər alsan bu vilanın əhvalın”, “Qurumsaq”, “Var mülki-Qarabağda çox dun köpək oğlu” adlı satiraları zəmanədən şikayət motivlidir. “Gəlsin”, Durnalar”, “Dost yolunda cəfa çəkdim can üzüm”, “Gərəkdir”, “Bir bax” kimi saymaqla bitməyən qoşma və gəraylıları Zakir yaradıcılığının əvəzolunmaz nümunələridir.

Qarabağda məclislər dövründə yetişən lirik şairlərdən biri də Qasım bəy Zakirin nəvəsi Abdulla bəy Asidir. Gənc yaşlarından tüfeyli həyat tərzi keçirən şairin “Asi” təxəllüsü qəbul etməsi təsadüfi deyildir. Dövrünün haqsızlıqlarına üsyan edərək yazdığı şeirlərlə şöhrəti Qarabağ sərhədlərini aşan şair təxəllüsünü doğrultmağa müvəffəq olmuşdur.

Qarabağ ədəbi mühitində ozan, aşiq sənəti, folklor nümunələri də güclü inkişaf etmişdir. Ədəbiyyatın bu qolunu təmsil edən saz-söz ustalarına Sarı Aşiq, Məhəmməd bəy Cavanşir, Gülablı Qənbər, Cəfərqulu xan Nəva, Ağa Bəyim Ağa, Qasım bəy Zakir aiddir. Azərbaycanın ilk qadın aşiq-şairi Aşiq Pəri də məhz bu mühitin yetirməsidir. Aşiq məclislərində böyük hörmətə sahib olan bu xanımı şairlər öz şeirlərində vəsf etmişlər. Gözəl şeirləri və hazırcavablığı ilə şairlərin diqqətini çəkən Aşiq Pəri tez-tez bu mühitin ədəbi məclislərində iştirak etmiş, aşıqlarla deyişərək uğur qazanmışdır.

Aşiq yaradıcılığının seçilən nümayəndələrindən biri də Qarabağ əsilzadələrindən olan Məhəmməd bəy Aşıqdır. Qarabağ mühitinin tanınmış yetirmələrindən olan Məhəmməd bəy Behbud bəy oğlu Sarıcalı Cavanşir 1800-cü ildə Şuşada anadan olmuşdur. Dövrünün tanınmış ziyalıları kimi bir neçə dil bilmiş, aşiq poeziyasının qoşma, gəraylı, bayatı, tənris, tərçibənd kimi nümunələrini yaratmışdır. Lakin yaradıcılığının əsas hissəsini klassik üslubda yazılmış şeirləri təşkil edir. Aşıqın istər klassik, istərsə də xalq şeiri üslubunda yaratdığı nümunələrdə təbiilik, səmimilik vardır. Məhəmməd bəy Aşıqın öz dövrünün tanınmış xanım aşığı olan Aşiq Pəri ilə deyişmələri də olmuşdur. Hətta bunların birində Sarı Aşiq və Yaxşı sevgisinə cinas bayatı da həsr olunmuşdur:

Qarşıda yaxşı pəri,
Tərhanın yaxşı pəri.
Mən Aşıqdan yaxşıyam,
Yaxşıdan yaxşı Pəri²

Qarabağ ədəbi mühitinin o dövrdə bütün regiona yayılmış xalq ozan və nağılçıları, şair və aşıqları, musiqi və şeir məclislərində gözəl sənət nümunələri yaradırdı. Yazılı ədəbiyyatda aşiq şeirinin sürətlə yayılmasının əsas səbəblərindən biri də həmin dövrdə şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin coşqun inkişafı ilə əlaqədar idi. Bu dövr Qarabağ aşiq ədəbiyyatının qüdrətli nümayəndələrinə Qasım bəy Zakir, Məhəmməd bəy Aşiq, Aşiq Pəri, Mirzə Həsən Mirzə və başqaları misal ola bilər. Qeyd etməliyik ki, bu aşıqlar Vaqifin şux yaradıcılığından ilhamlanaraq yazıb-yaradırdılar. Bu mənada, Kazım ağa Salik, Qasım bəy Zakir, Məhəmməd bəy Aşiq, Mücrim Kərim Vərdani, Məlikballı Qurban kimi şairlərin məhəbbət və gözəllik mövzusunda yazdığı qoşmaları ruhən Vaqifin qoşmaları ilə səsleşir. Bu səbəbdən də XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında inkişaf edən aşiq şeirini Vaqifin adı ilə

² XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, Bakı. Maarif nəşriyyatı. 1966. Səh. 47

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

bağlayırlar. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, həm Vaqif, həm də onun davamçıları şifahi xalq yaradıcılığından, aşıq poeziyasından ilhamlanmışlar.

O dövriki aşıq poeziyasının kökündə şifahi aşıq yaradıcılığının güclü təsiri hiss olunurdu. Aşıq şeiri hər nə qədər xalq dilinə yaxın sözlərlə könlümüzü oxşasa da, burada dilimizin zəngin ifadələrilə yanaşı, digər dillərdən keçən ifadələri də görmək mümkündür. Lakin bu ifadələr dilimizə daxil olaraq anlaşılıqlı hal alaraq, xalq kütlələrinin başa düşə biləcəyi formaya gəlib çatmışdır.

XIX əsrdə Qarabağda aşıq yaradıcılığı ilə tanınmış bir çox aşıqlar hələ Vaqif sağ ikən onun qoşmalarından ilham almışlar. Hətta Q.Zakirin elə qoşmaları var ki, onları Vaqifin qoşmalarından ayırmaq çətindir. Lakin təəssüflər olsun ki, bu dövr aşıqlarının yaradıcılıqlarının çox cüzi bir hissəsi günümüzdə qədər gəlib çatmış, mühüm bir hissəsi isə itib-batmışdır.

Bu dövrdə Qarabağın yetirməsi olan 2 xanım aşığın da adını çəkmək yerinə düşər. Bunlardan biri Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın qızı Ağabəyim ağa Ağabacı, digəri isə Aşıq Pəridir. Mənbələrə əsasən zorla Fətəli şaha əvə verilərək Tehrandə qəribçilik həyatı yaşayan Ağabəyim ağa Ağabacı 50 yaşında İranda vəfat etmişdir. Ağabacı şeirlərində cinas qafiyələrdən və təkrirdən istifadə etmiş, çoxlu bayatılar müəllifi olmuşdur. Aşağıda qeyd olunmuş bayatısında aşığın vətən həsrəti çəkdiyi, dığma Qarabağı bir an belə unutmadığı aydın hiss olunur:

Mən aşığam qara bağ,
Qara salxım, qara bağ.
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ³

Lakin şaha tabe olmayan Ağabacı onunla yaşamaqdan imtina edərək Qum şəhərinə köçmüş, orada yaşayıb-yaratmışdır. "Nameyi-həftəgi" qəzetində "Ağabacı" başlığı altında çap olunmuş məqalədə onun haqqında məlumatlar öz əksini tapmışdır. Aşığın hündürboy, gözəl qamətli bir qız olması, xeyirxah və nəcib bir insan olması barədə yazılmış, ömrünün sonuna qədər bakirə qaldığı qeyd olunmuşdur. Zaman-zaman ədəbi məclislərdə iştirak etdiyi, Tehrana gələrkən özü ilə 200 atlı gətirdiyi, atasının xərci ilə onları öz xidmətində saxladığı kimi faktlar bu məqalənin ən maraqlı məlumatlarındandır.

Qeyd etdiyimiz kimi Qarabağda tanınmış digər qadın aşıq isə Aşıq Pəridir. Vaxtilə aşığın bədii irsi toplanmış olsa da sonralar yenə itib-batmış, cüzi bir hissəsi günümüzdə gəlib çatmışdır. Deyişmələrində aşıq öz dövrünün hünərli, mərd qadını kimi çıxış etmiş, yeri gəldikdə xanı, bəyi tənqid etmişdir. Aşıq Pərinin zəmanədən narazılıq, şikayət və kədər motivli şeirlərilə yanaşı, təmiz məhəbbətin tərənnümü olunduğu şeirləri də az deyil.

Yazılı ədəbiyyatda aşıq şeirinin yaranma tarixi XVI əsrdən çox əvvələ aid olsa da bu janr M.V.Vidadinin və M.P.Vaqifin yaradıcılığı dövründə yüksək səviyyəyə çatmışdır. Vaqifdən sonra XIX əsrdə öz inkişafının pik həddinə çatan aşıq yaradıcılığı bu əsr boyunca Qazax, Gəncə, Zaqatala, Ağdaş, Şəki, Şamaxı və Bakı qəzalarında, eləcə də Qarabağda geniş vüsət almışdır. Bu dövrdə Qarabağda yazıb-yaratmış aşıqlardan biri də Aşıq Qurbanidir. Yazılı ədəbiyyatda aşıq şeirinin klassik nümunələrini yaradan şair-aşıq Qurbani Ş.İ.Xətəinin müasiri olmuşdur.

XIX əsrin ilk rübündə Azərbaycan tarixində baş verən mühüm hadisələrlə yadda qalmışdır. Azərbaycanın Rusiya imperiyasının tərkibinə daxil edilməsi ilə bütövlükdə Qarabağ mədəniyyətində olduğu kimi, Qarabağ ədəbiyyatında da milli və realist-dünyəvi motivlər aparıcı mövqeyə çıxır. Lakin çağdaş olan şairlərin əsərlərində Füzuli ənənələrinin də yeni səviyyədə davam etdirildiyinin şahidi oluruq ki, bunun da ən böyük nümayəndələrindən biri Xurşidbanu Natəvandır (1830-1897). Şuşada fəaliyyət göstərən "Məclisi-üns" ədəbi məclisinə Xurşidbanu Natəvan başçılıq edirdi. Poetik məclislər arasında sıx əlaqə mövcud idi və şairlər bir-biri ilə yazışırdılar. Bütövlükdə XIX yüzilliyin ədəbiyyatı

³ XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, Bakı. Maarif nəşriyyatı. 1966. Səh.52

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Qarabağ ədəbi məktəbinin yeni mərhələyə (XX əsr ədəbiyyatına) keçidi üçün möhkəm zəmin hazırlamışdır.

Ailəsinin yeganə övladı olan, şair-rəssam kimi qəzəlləri adını yaddaşlara qazıyan Xan qızı Natavan da gözəl diyarımız olan Şuşada yazıb-yaratmışdır. Xeyirxahlığı ilə bütün Zaqafqaziyada tanınan şairə qəzəlləri ilə ədəbiyyat tariximizin incisinə çevrilmişdir. Həzin qəzəlləri ilə ədəbiyyat tariximizi bəzəyən Natavanın yaradıcılığında Füzuli təsiri güclü hiss edilir. Dərin xəyallar içərisində olan şairə öz şeirlərində fərdi duyğulardan məhəbbətə tərənnümünə, şəxsi gileydən ictimai şikayətə keçir. Gənc yaşda oğlunu itirən şairə “Ölürəm”, “Olaydı” rədifli qəzəllərində şəxsi məyusluğunu ifadə etməyə çalışaraq, dünyanın mənasız olduğunu deyir.

Nə sərv qəddin olaydı, nə həsrətinlə gözüm kur,

Nə rüzgari-fəraqində qamətim xəmə olaydı!⁴

“Olaydı” rədifli qəzəllərindən götürülmüş bu nümunədə oğlunun yoxluğundan fəryad edən ananın ürək parçalayan duyğuları öz əksini tapmışdır.

Şairliklə yanaşı, öz dövrünün realist rəssamlarından olan xan qızı lələ, qərənfil kimi müxtəlif güllərin, Şuşaya aid mənzərələrin, Şeyx Şamil sarayının şəkillərini çəkmişdir. Bu rəsmlər ona məxsus albomda indiyədək qorunub saxlanılır.

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində tək-cə Şuşada onlarla şair, yazıçı, filosof, tarixçi fəaliyyət göstərmişdir. Əhməd bəy Cavanşir, Mirzə Adıgözəl bəy, Mir Möhsün Xəzani, Firudin bəy Köçərli, Həsənəli xan Qarabağlı bu dövrdə yaşayıb-yaradanlar arasındadır. Məşhur şair, rəssam, nəqqaş Mir Möhsün Nəvvab da Qarabağın dilbər guşəsi olan Şuşanın yetirməsi idi. Onun tərtib etdiyi “Tərkireyi-Nəvvab”da 100 şairimizin adı çəkilir. Qarabağ övladı kimi dünyaya göz açan bu sənət xadimləri sonradan Azərbaycan mədəniyyətinin və ədəbiyyatının ədəbi fikir korifeylərinə çevrildilər və bütün türk xalqının övladları kimi dəyərləndirildilər.

Həmvətənlərimiz bu cənnət məkanın səhri gözəlliyindən zövq alıb qürur duymuşsa da, mənfur və xəyanətkar qonşularımız illər boyu ona acgözlük və qəsbkarlıqla yanaşmış, cənnət diyarımızı talamağa çalışmışlar. Təəssüf ki, bu dahilər diyarı zaman-zaman yadelli işğalçıların təzyiqinə tuş gəlmiş, parçalanmış, bölünmüş, talan edilmişdir. Əsrlərlə davam edən bu çarpışmalar göz bəbəyimiz Qarabağımızı illərlə bizdən ayırı salmış, lakin vətənin igid oğulları bu ədalət müharibəsindən alınacağıq, üzünə çıxmışdır. İllər ötsə də ayrılıq bizi Qarabağımızdan uzaqlaşdıra bilməmişdir.

Vaxtilə Qarabağın Azərbaycan türklərinə məxsus olan yer-yurd adları erməniləşdirilsə də, onun dünya əhəmiyyətli mədəni irsi məhv edilsə də işğaldan azad olunduqdan sonra torpaqlarımıza milli adların verilməsi və Cənab Prezidentimizin təşəbbüsü ilə yenidənqurma işlərinin aparılması Qarabağın əvvəlki füsunkar gözəlliyini bərpa etməsi üçün zəmin yaradacaq.

Türk dövlətçilik ənənələrinə sadıq olan qardaş Türkiyə Qarabağ həqiqətlərinin dünya mediasına çatdırılmasında da bizə dəyər verdiyini, heç bir dövlətdən, siyasi qurumdan çəkinmədən bizim yanımızda olduğunu real şəkildə dəfələrlə etdi. Aylarla televiziya kanalları vasitəsilə ölkəmizdə baş verən hadisələrin yayımlanması buna əyani sübutdur. Türkiyə mediası Azərbaycana dəstək olduğunu Sonuna qədər Azərbaycan türklərinin yanında olan qardaş Türkiyə Qarabağ müharibəsi zamanı qorxmadan, çəkinmədən bizimlə çiyin-çiyinə vuruşmağa hazır olduğunu, gərəkdiyi zaman hər bir qüvvəsi ilə bizə yardım etməyə hazır olduğunu dəfələrlə bəyan etmişdir.

Qürur duyaraq deyə bilərik ki, uğrunda minlərlə şəhid verdiyimiz cənnət Qarabağ artıq düşmən tapdağından azaddır. Bu qələbəyə çatmaqda bizə öncə Allah, sonra isə vətənin mərd oğlu Cənab Prezidentimiz başda olmaqla, igid oğullarımız kömək etmişdir. Təbii ki, biz tarix boyu olduğu kimi yenə də döyüş meydanında tək deyildik. Bizə mənəvi dəstək olan qardaş Türkiyə yenə də bizimlə birlikdə idi. Həm mənəvi dəstəyi, həm hərbi qüvvələri ilə yanımızda hazır dayanması, çaldığımız hər

⁴ Xurşidbanu Natəvan. Əsərləri, Lider nəşriyyatı, Bakı, 2004

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

qələbə sevincində bizimlə birgə sevinc göz yaşı tökərək, içdənliyi və qardaşlığı nümayiş etdirməsi bizi bir daha ayrılmaz parça etdi qardaş Türkiyəyə. Aylarla dünyanı ağuşuna alaraq hər kəsə meydan oxuyan məlum xəstəliklə mübarizə apardığımız bir dövrdə Azərbaycan əsgərinin qələbəsi bizə əsl bayram sevinci yaşatdı.

İllərlə ürəyimiz yandı, ciyərimiz qovruldu. Sonunda zəfər türkün oldu. Qarabağın azad olması ilə qəlbimizin yangısına su səpildi. Ümid edirik ki, torpaq uğrunda canından keçən şəhidlərimiz də yerində rahat uyuyur. Bu gün dövlətimizin şəhid ailələrinə, qazilərə, müharibə iştirakçılarna etdiyi yardımı və dəstəyi onlar da görür. İllər ötsə də, qəlbimizin yarası qabıq bağlasa da şəhidlərimizi heç vaxt unutmayacağıq.

ƏDƏBİYYAT:

1. Aşıq Pəri və müasirləri. Azər nəşr, Bakı, 1928.
2. Cəfərzadə Əzizə. Azərbaycanın aşıq və şair qadınları, Bakı, Gənclik, 1991.
3. Xurşidbanu Natəvan. Əsərləri. Lider nəşriyyatı, Bakı, 2004.
4. Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları. I cild, II hissə, Bakı, 1956.
5. Qasım bəy Zakir. Əsərləri. Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı. Bakı, 1964.
6. Qasımzadə F. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. ADU nəşriyyatı, 1956.
7. Məmmədov B. Xurşidbanu Natəvan, Yazıçı, Bakı, 1983.
8. Molla Pənah Vaqif. Əsərləri, Şərq-Qərb, Bakı, 2004.
9. Salman Mümtaz, İ.Cahangirov. Molla Pənah Vaqif, Azər nəşr, Bakı, 1933.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

SANAT, MİMARİ VE TARİHİN MEKÂNI; HAYDAR ALİYEV KÜLTÜR MERKEZİ

SPACE OF ART, ARCHITECTURE AND HISTORY; HAYDAR ALIYEV CULTURAL CENTER

Kifayet ÖZKUL

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

ÖZET

Ülkesi, Devleti ve milletine büyük hizmetler yapmış, vefatından sonra unutulmayan, sevgi ve saygıyla yâd edilen Haydar Aliyev, zekâsı, çalışkanlığı, işine bağlılığı, halkını ve milletini, vatan topraklarını çok sevmesi ve bu yolda yaptığı mücadeleleriyle tarihe imza atmış bir liderdir. Azerbaycan'ın sevilen bu liderinin adı Azerbaycan da yapılan bir Kültür Merkezine verilmiştir. Zaha Hadid tarafından tasarlanmış olan Haydar Aliyev Kültür Merkezi, Azerbaycan toplumunun değerlerinin ve kültürünün göstergesi olmuştur. Bu çalışmada Haydar Aliyev, Zaha Hadid'in hayat hikâyelerine değinilerek, Haydar Aliyev Kültür Merkezi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Mimari, Tarih, Haydar Aliyev, Kültür Merkezi.

ABSTRACT

Heydar Aliyev, who has done great services to his country, state and nation, is not forgotten after his death and is remembered with love and respect, is a leader who has made history with his intelligence, diligence, devotion to his work, his love for his people and his nation, the lands of his homeland and the struggles he made in this way. The name of this beloved leader of Azerbaijan was given to a Cultural Center in Azerbaijan. Heydar Aliyev Cultural Center, designed by Zaha Hadid, has become an indicator of the values and culture of Azerbaijani society. In this study, Heydar Aliyev Cultural Center will be examined by mentioning the life stories of Heydar Aliyev and Zaha Hadid.

Keywords: Art, Architecture, History, Heydar Aliyev, Cultural Center.

1.GİRİŞ

Haydar Ali Rızaoğlu Aliyev “*Ben ne yapmışsam hepsini şuurlu yaptım. Hiçbir şeyi şuursuz yapmadım. Bütün geçmişime hayatıma göre, bütün yaptığım işler için hayıflanmıyorum. Her şeyi halkım için, milletim için ve kendi vatanım Azerbaycan için yaptığımı düşünüyorum*” (Adıgüzel, 2007) diyerek milletini ve vatanını ne kadar sevdiğini belirtmiştir. İnsanlığa ve milletine büyük hizmetler yapmış, vefatından sonra dahi adı ve yaptıkları asla unutulmamış lider Haydar Aliyev, zekâsı, yetenekleri, çalışkanlığı, işine bağlılığı, analiz ve sentez kabiliyetinin yüksekliği, güzel düşünüp güzel görmesi, halkını ve milletini, vatan topraklarını çok sevmesi ve bu yoldaki mücadeleleriyle tanınan bir liderdir.

Vefatından sonra unutulmamış, sevgiyle yâd edilen bir insandır. Toplum sevdiği insanları ve sevdikleri liderlerinin adını yaşatmak amacıyla birtakım yollar seçmişlerdir. Mimari yapılaşma da bunlardan birisidir. Azerbaycan'ın sevilen liderinin ismini yine Azerbaycan da yapılan bir Kültür Merkezine verilmiştir.

Kültür merkezleri, toplumlarda farklı şekillere bürünerek toplumun değerlerinin ve kültürünün göstergesi olmuştur. Nasıl ki İslam dünyasında külliyeler toplumsal merkezlerdi, bugünün toplumsal merkezleri ise kültür merkezleridir ve kamusal anlamda da insanları bir araya getiren farklı bina şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Kültür merkezleri ve kültür yapıları kent dokusuna, yapı-kent ilişkisine katkı yapan binalar ve yapı türleridir.

Bu çalışmada Azerbaycan'ın milli değeri Haydar Aliyev, önemli yapılarından biri olan Haydar Aliyev Kültür Merkezi ve Mimarı Zaha Hadid incelenecektir.

2.HAYDAR ALİYEV

Haydar Ali Rızaoğlu Aliyev, 10 Mayıs 1923 tarihinde Azerbaycan-Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nde doğmuştur. İşçi bir ailenin çocuğudur. 1939 yılında Nahcivan Pedagoji Teknik Okulundan mezun olmuştur. Azerbaycan Sanayi Enstitüsü'nde eğitim görmüştür. Ülkesi savaşın eşiğinde olduğundan, eğitimine devam edememiştir. 1941 tarihinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Halk İçişleri Komiserliğinde ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Halk Komiserleri Meclisi'nde şube müdürü olarak

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

çalışmıştır (Adıgüzel, 2007). 1944 tarihinde Devlet güvenlik teşkilatına gönderilmiştir. 1964 tarihinde Azerbaycan SSCB Bakanlar Kurulunda devlet güvenlik komitesinde başkan yardımcısı, 1967 tarihinden itibaren başkan olarak görev yapmıştır ve tuğgeneral rütbesine yükselmiştir. İlerleyen yıllarda Saint Patersburg'ta yükseköğrenim görmüştür. 1957 tarihinde Azerbaycan Devlet Üniversitesinde Tarih bölümünü bitirmiştir.¹

1969 tarihinde Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesine Birinci Sekreter olarak seçilmiştir. 1982 tarihinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro üyeliğine seçilmiştir, ardından SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı Birinci Yardımcı olarak göreve getirilmiştir. Burada görevine 20 yıl kadar devam eden Haydar Aliyev, beş yıl SSCB Yüksek Sovyet Başkan Yardımcısı olarak da çalışmıştır.²

1987 tarihinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro'nun Genel Sekreteri olan Mihail Gorbaçov'un yürütmüş olduğu Perestroyka ve Glasnost politikalarını protesto etmiş ve görevinden ayrılmıştır. 20 Ocak 1990 tarihinde Kızıl Ordu'nun Bakü'de gerçekleştirdiği büyük baskından ötürü Moskova'da bulunan Azerbaycan temsilciliğine gelerek burada bir bildiri yayımlamıştır. Dağlık Karadağ sorunu baş gösterince SSCB'nin politikalarını eleştirmiş, 1991 tarihinde Sovyetler Birliği Komünist Parti üyeliğinden istifa etmiştir (Adıgüzel, 2007).

Azerbaycan'a geri dönen Haydar Aliyev, bir müddet Nahcivan'da kalmış ve Azerbaycan Yüksek Sovyet milletvekili olarak görev yapmıştır. 1991-1993 tarihleri arasında Nahcivan Otonom Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Başkanlığı ve Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyet Başkanlığı gibi görevlerde de bulunmuştur. Ayrıca 1992 tarihinde Nahcivan'da düzenlenen partinin kongresinde, yeni Azerbaycan Partisi'nde başkan seçilmiştir. 1993 tarihinde ülkede kriz başlayınca, İç savaşın eşiğine gelmesi ve bağımsızlığının tehlikeye düşmesi nedeniyle halk Haydar Aliyev'in başa geçmesini istemiştir. Hükümet Haydar Aliyev'i Bakü'ye davet edip, göreve çağırmıştır. 24 Temmuz 1993 tarihinde Haydar Aliyev, Milli Meclis'ten çıkan karar neticesinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak göreve getirilmiştir. 3 Ekim 1993 tarihli seçimlerde halk bir kez daha Haydar Aliyev'i Cumhurbaşkanı seçmiştir (Resim 1), (Adıgüzel, 2007).

Resim 1: Haydar Ali Rızaoğlu Aliyev.

11 Ekim 1998 tarihinde tekrar Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 15 Ekim 2003 tarihinde yapılacak genel seçimlerde halk bir kez daha Haydar Aliyev'in aday olmasını istemiş olsa da sağlık

¹ <https://www.esazder.com/90a7375c-f478-42e6-a2d5-9eaf43b84975/n>

² <http://www.tadiv.org/haberler/10-mayis-ulu-onder-heyder-eliyevin-97-dogum-yil-donumu-munasebetiyle-tadiv-baskani-profdraygun-attarin-mesaji-7450.html>

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

durumundan dolayı bunu kabul etmemiştir. Haydar Aliyev, yaklaşık otuz sene politikanın içinde aktif olmuştur. Haydar Aliyev, sağlık problemlerinin artması sebebiyle seçimlere katılamamış lakin seçimlerde oğlu İlham Aliyev'e desteğini sürdürmüştür. Halk, babasından devraldığı ülkeyi iyi bir şekilde koruyacağına inandıklarından dolayı İlham Aliyev'i 2003 seçimlerinde Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Seçimlerden bir müddet sonra Haydar Aliyev'in rahatsızlığından dolayı tedavisi için gitmiş olduğu ABD'de 12 Aralık 2003 tarihinde vefat etmiştir.³

Haydar Aliyev birçok ödül, nişane ve fahri doktora unvanlarına sahiptir. Dört kez Sovyetlerden "Lenin Nişanı" almış olan Aliyev, Sovyetlere ait Kırmızı Nişan gibi nişanlar da kazanmıştır. İki defa Sosyalist Kahraman ilan edilmiştir. 1997 tarihinde Ukrayna'da "Yaroslav Nişanı", 13 Nisan 1999 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından "Atatürk Barış Nişanı" verilmiştir. 2001 tarihinde Moskova Devlet Üniversitesi tarafından "Fahri Profesörlük" ve 2003 tarihinde Rusya'dan "Mukaddes Apostol Andrey Pervozvannı Nişanı" almıştır.⁴

Halkı tarafından sevilen Haydar Aliyev, ölümünden sonrada unutulmamış, hala sevgi, rahmet ve minnetle yâd edilmektedir. Yeni doğan çocuklardan, mimari yapılara kadar ismi birçok alanda kullanılmaktadır. Bu mimari yapılardan bir tanesi de Zaha Hadid tarafından tasarlanmış olan Haydar Aliyev Kültür ve Sanat Merkezidir.

2. ZAHA HADİD

31 Ekim 1950 tarihinde Bağdat'ta dünyaya gelmiş olan Zaha Hadid, orta ve lise eğitimini İsviçre ve İngiltere'de yatılı olarak tamamlamıştır. Beyrut Amerikan Üniversitesinde matematik okumuştur. 1972 tarihinde İngiltere'de Architecture Association'da mimarlık eğitimi almış, 1977 tarihinde mezun olmuştur. Rotterdam, Hollanda Büyükşehir Mimarlık Ofisinde üniversitede profesörü olan Koolhaas ve Zenghelis için çalışmaya başlamıştır. Tasarımlarını matematik bilgisiyyle harmanlayarak gerçekleştirmiştir. Betonun, çeliğin ve camın sınırlarını zorlayan; başlarda inşa edilemez gibi görülen, ancak analizler doğrultusunda hayata geçirilebilen projeler ortaya koymuştur.⁵ Mimari ve matematik disiplinlerini teknoloji ile harmanlayarak tasarlamış olduğu yapılar ile adından söz ettiren güçlü bir dil inşa etmiştir.

Ortak olduğu Office For Metropolitan Architecture bünyesinde çalıştıktan sonra, 1980 tarihinde İngiliz vatandaşlığına geçmiştir. İlerleyen dönemde Londra'da kendi ofisi Zaha Hadid Architects'i kurmuştur. Almanya'nın Weil am Rhein şehirlerindeki Vitra İtfaiye İstasyonu tamamlamış olduğu ilk projesidir. Mesleki hayatı birinciliklerle, ünvan ve ödüller ile dolu olan Zaha Hadid, "Pritzker Mimarlık Ödülü" ve "Royal Gold Ödülü" kazanmış olan ilk kadın mimardır. Sevmediği dik açılı tasarımlarında kullanmamıştır, bundan dolayı "eğrinin kraliçesi" diye adlandırılan Zaha Hadid fikirleri ile çağdaş mimaride önemli ve gözde mimarlar arasında yerini almıştır.⁶

1988 tarihinde New York Modern Sanatlar Müzesi'nde düzenlenmiş olan "Mimaride Yapı Sökümcülük" sergisine katılmak üzere seçilen mimarlardan birisi olmuştur. Doğadan ve topoğrafyadan ilham alarak tasarladığı kavisli yapılarıyla tanınan ve dekonstrüktivizm akımının temsilcilerinden sayılan Hadid, dünyanın pek çok ülkesinde projelere imza atmıştır. 2004 tarihinde "Pritzker Ödülü" kazanan ilk kadın mimar olmuştur. 2008 tarihinde Forbes dergisinin "Dünyanın En Güçlü 100 Kadını" listesinde yer almıştır. Mimariye yapmış olduğu hizmetlerinden dolayı İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth tarafından "Britanya İmparatorluk Nişanı" verilmiş olan Zaha Hadid (Resim 2), 2016 tarihinde hayatını kaybetmiştir.⁷

³ <https://www.haberler.com/haydar-aliyev/biyografisi/>

⁴ <https://www.haberler.com/haydar-aliyev/biyografisi/>

⁵ <https://www.zaha-hadid.com/people/zaha-hadid/>

⁶ <https://www.zaha-hadid.com/people/zaha-hadid/>

⁷ <https://www.zaha-hadid.com/people/zaha-hadid/>

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Resim 2: Zaha Hadid.

4.HAYDAR ALİYEV KÜLTÜR VE SANAT MERKEZİ

Azerbaycan'ın önemli yapılarından olan Haydar Aliyev Kültür Merkezi, 2007 tarihinde düzenlenmiş olan bir yarışma sonucu Zaha Hadid tarafından tasarlanmıştır. Bu yapı modern, farklı ve fütüristik mimarisi ile geleceğe yönelik yaklaşımların bir sembolü şeklinde görülmektedir. Yapı, Haydar Aliyev'in doğumunun 89. yıldönümü ve Haydar Aliyev Vakfı'nın faaliyete başlamasının 8. yıldönümü nedeniyle beş Kasımda düzenlenen bir törenle hizmete girmiştir.⁸ Açılışı Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev katılımıyla gerçekleşmiştir.

Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de 2013 tarihinde hizmete giren, 101bin metrekarelik Haydar Aliyev Kültür Merkezi, DİA Holding adlı Türk firması tarafından 3,5 yılda inşa edilmiştir. Konsept tasarımını Zaha Hadid, detay tasarımını Kıbrıslı Türk mimar Saffet Kaya Bekiroğlu yapmıştır. 205 milyon Euro'ya mal edilen yapının içinde; konser salonu, konferans salonu, kütüphanesi, müzesi, sanat galerileri bulunmaktadır. Azerbaycan mitolojisinde bulunan Hazar Denizi'nin yükselişi mimarisinde yansıtılmıştır⁹ (Resim 3).

Resim 3: Haydar Aliyev Kültür Merkezi.

4.1. Haydar Aliyev Kültür Merkezinin Mimari Özellikleri

Proje: Zaha Hadid

Ülke: Bakü, Azerbaycan

⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Haydar_Aliyev_K%C3%BClt%C3%BCr_Merkezi

⁹ <https://archi101.com/mimarlar/zaha-hadid/>

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Mimari Tasarım: Zaha Hadid, Patrik Schumacher

Detay Tasarım: Saffet Kaya Bekiroglu

İnşaat Alanı: 101,801 m²

Yüklenici ve Uygulama Firması: DiA Holding¹⁰

Proje Ekibi: Sara Sheikh Akbari, Shiqi Li, Phil Soo Kim, Marc Boles, Yelda Gin, Liat Muller, Deniz Manisalı, Lillie Liu, Jose Lemos, Simone Fuchs, Jose Ramon Tramoyeres, Yu Du, Tahmina Parvin, Erhan Patat, Fadi Mansour, Jaime Bartolome, Josef Glas, Michael Grau, Deepti Zachariah, Ceyhun Baskin, Daniel Widrig, Murat Mutlu ve Charles Walker Ana¹¹

Haydar Aliyev Bulvarı üzerinde bulunan Kültür Merkezi, ilk bakışta ne olduğu anlaşılamayan bir görünüşe sahiptir. Hem düzlem, hem eş eğrilik, hem de ters eğrilğe sahip olan yüzeyler bir arada kullanılarak dinamik bir kabuk elde edilmiştir. Yapıda, iç ve dış mekânlar arasında geçişlerin olduğu dalgalı bir yüzey geometrisine sahiptir. Mimarı Zaha Hadid, dekonstruktivizm akımının önemli temsilcilerinden biridir, bu yapı akışkan ve post modern bir tasarım ortaya koymuştur. Binanın yüzeylerindeki dik açılı olan kenarları akışkan ve organik bir biçimde çözümlenmiştir. Çelik uzay kafesi iskeletinin sistemi, betonarme taşıyıcılarla entegre edilerek Kültür Merkezinin ayakta durmasını sağlamıştır. Kültür Merkezi'nin oditoryumunda uzun açıklıklar için, perde elemanlar ve tüm binayı saran kabuk için taşıyıcı özellikler verilmiştir. Binanın dış cephesindeki akışkan mimari, iç tasarımda da kendini göstermektedir. Gösteri merkezi müziğin ritminden ilham alınarak tasarlanmış olan balkonlarla canlandırılmıştır ve yapının iç mimarisini ilgi çekici kılmaktadır.¹²

Hazar Denizi'nin dalgalarına gönderme yapılmış olsa da, farklı bir açıdan da; sosyalist rejimin bütün baskılarından kurtulmak, silkelenmek, modernliği ve özgürlüğü yansıtmak bağlamında, dalgalanan bir halıya da benzetmek mümkündür. Anolojik olarak yaklaştığımızda yapı; solungaçları, yüzgeci ve belirgin kuyruğu olan ve suyun yüzeyinde gezen bir köpek balığını da andırmaktadır (Savaşır, 2014).

Dünyanın çağdaş mimari haritasında önemli bir yere sahip olan yapı; Helvar'ın enerji verimli aydınlatma kontrol sistemi ile tamamlamış olduğu aydınlatma çözümüyle merkezin tasarımında da bir fark yaratmıştır. Köşeli düzenlemeler kullanılmaktan kaçınılmış, düz çizgi kullanılmamış, dalga formu ile benzersiz post-modern bir tarza sahip olan yapının çizgileri, geçmiş ile geleceğin birleşmesini akıcı ve yuvarlak hatlarıyla simgelemektedir. Bina, geniş ve kıvrımlı hatlarıyla "Best Building Site" 2011 Design Award ödülünü kazanmıştır.¹³

Haydar Aliyev Kültür Merkezinin mimari yapılaşmasında kullanılan uzay kafes sistemleri, hafif, hızlı ve endüstrileşme yönündeki çözüm arayışının neticesinde doğmuştur. Uzay kafes sistemleri deniz kabuğunun geometrik yapısı incelenip, bu yapıya duyulan hayranlıkla başlamıştır. Bu sistem, yapılarda büyük açıklıkları kolonsuz ve hafif bir yapı sistemiyle geçilmesini, daha esnek ve kullanışlı olmasını sağlamıştır (Yücel, 2012). Uzay kafes sistemleri, doğru eksenli çubuklarla bunların birleşmiş olduğu mafsallı düğüm noktalarından oluşan üç boyutlu taşıyıcı sistemlerdir. Büyük açıklıkların örtülmesi adına düzenlenmiş olan, bütün elemanlarıyla birbirine bağlı bulunan bu sistemler her doğrultuda bir bütün olarak çalışan 'üç boyutlu kafes' şeklinde tanımlanmaktadır. Açıklıkların kolonsuz ve hafif bir strüktürle geçilmesi, binaların daha esnek ve kullanışlı olmasını sağlamıştır. Bu sistemde kullanılan malzemeler oldukça hafif olup, malzeme tüketimiyle kullanılacak hacim arasında uygun bir oran bulunmaktadır (Doğan, Ünlüoğlu & Gönen).

Uzay kafes sistemi oldukça fazla biçimsel olanaklar sağlamaktadır. Düzlem yüzeyler ve bunun katlarının geliştirilebileceği gibi, ayrıca kubbe ve tonoz biçimleri ve tekrarları şeklinde de kurulabilmektedir. Elektrik, sıhhi tesisatlar, havalandırma kanalları, klima sistemleri gibi donatılar uzay kafes sisteminden doğan boşluklarda kendilerine kolaylıkla yerleşim alanı bulabilmektedir. Gün ışığı sağlanması da aynı boşluklara pencere öğeleri oluşturmak suretiyle çözümlenebilmektedir (Doğan, Ünlüoğlu & Gönen).

Yüksek derecede hiper statik olmaları sebebiyle daha güvenli ve prefabrikasyona uygun, her türlü kaplamaya uyumlu sistemlerdir. Çelik, paslanmaz çelik ve alüminyum gibi değişik malzemelerden de

¹⁰ <https://www.elekon-tr.com/guncel/haydar-aliyev-kultur-merkezi>

¹¹ <https://www.elekon-tr.com/guncel/haydar-aliyev-kultur-merkezi>

¹² <https://www.arkitektuel.com/haydar-aliyev-kultur-merkezi/>

¹³ <https://www.elekon-tr.com/projeler/tamamlanan-projeler/haydar-aliyev-kultur-merkezi>

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

üretilebilirler. Sökülüp yeniden kurulabilirler. Hem üst yapıda hem alt yapıda ekonomi sağlarlar. Uzak kafes sistemlerin geometrik olarak oluşturulması birbirini dik kesen iki düzlem içinde bulunan iki farklı çizgiyle sağlanır. Bu çizgilerden biri ‘doğuray’ diğeri ise ‘doğrultman’ ismini alır. Çizgilerin biçimi; ya her ikisi de eğri, ya her ikisi de düz ya da biri düz diğeri eğri şeklinde olmaktadır (Savaşır, 2014).

Heydar Aliyev Merkezi’ni oluşturan kabuk, uzay kafes sistem ile inşa edildikten sonra on altı binden fazla cam elyaf güçlendirilmiş beton ve cam elyaf güçlendirilmiş polyester panellerle kaplanmıştır. Merkezin üst örtüsünde, çatının yükselip 74 metrelik en üst noktaya ulaştığı bölgede paraboloid yüzey kullanılmıştır. Girişin hemen solunda dev dalgaları anımsatan geometrik adı hiperbolik parabol olan bir semer yüzey mevcuttur. Hiperbolik parabolün bir yönünde minimum eğime ve bu parabole dik yönde ise maksimum eğime sahip olan bir diğere parabol bulunmakta olup bu yüzey ters ve çift eğrilikli yüzeylere örnektir.¹⁴ Yapının yer altında bulunan dört katlı otoparkının üstüne ve peyzaj alanları içerisinde havuzlar, yeşil alanlar ve rampalar tasarlanmıştır.

Projenin tamamı Türk mühendisliğinin ve işçisinin başarısı olduğunu söyleyen DİA Holding Yönetim Kurulu Başkanı Hassan Gozal: “Projede 1500 kişi çalışmıştır. Dünyanın mimari ve inşaat açısından en zor eserlerinden biri yapıldı. Üzerinde kullanılmış olan malzemeler, teknoloji eseri kompozit hiçbir parça birbirine benzememektedir. Dış kabuk, onbeş binden fazla sayıda ve her biri farklı ölçüler, şekiller ve eğrisel yüzeylere sahip panellerden oluşmaktadır. Azerbaycan dışında üretilmiş olan paneller bir lego bulmaca misali taşıyıcı uzay kafes sistemi üzerine tek tek monte edilmiştir. Azerbaycan’ın zorlu kış şartlarıyla mücadele edilmiş, bu zorluklara rağmen 101 bin metrekarelik bu şaheser kısa süre içinde ortaya çıkarıldı” demiştir.¹⁵

Proje mimarı ve tasarımcısı Saffet Kaya Bekiroğlu da proje ile ilgili; “Biz bu projede gerek tasarımcı, gerek üretici, gerek mühendis bir sürü farklı disiplinlerden Türk arkadaşlarla birlikte çalıştık ve gördüğümüz gibi çok iddialı bir projeyi hem tasarladık hem de uyguladık. Bunun için çok gururluyuz. Bu mimari kompozisyonda yüzeyin müzik olduğu varsayılırsa, paneller arası ek yerlerinin ritim olduğu söylenebilir ” demiştir. Merkezin içinde bulunan konser salonu akustik açısından dünyanın en iyi salonudur. Salonun ses akustığını ODTÜ’nün mühendisleri yapmıştır. İçerisinde kullanılan beyaz meşe, Kuzey Amerika’dan iki yüz tır ile getirilmiştir. Salon ses yansıtma ve ses kalitesini korumak açısından dünyanın en iyi malzemesi olan bu beyaz meşeden üretilmiştir.¹⁶

Haydar Aliyev Kültür Merkezi, Wallpaper dergisi tarafından da “En İyi Tasarım Ödülü” almıştır. Yapı, mimarisi ile Time ve Financial Times gibi yayınlarda da yerini almıştır. Kültür Merkezi’nin açılış töreninde konuşan Hadid tasarımının uygulanmasında emeği geçen herkese teşekkür etmiştir.¹⁷ Haydar Aliyev Kültür Merkezi içinde; konferans salonu, konser salonu, kütüphane, medya merkezi, müze, ortak kullanım alanı, hizmet merkezi, galeriler, yapay göl ve kafeterya vs. bulunmaktadır (Resim 4-33). 1991 tarihinde Sovyetler Birliğinden bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, bilinen eski Sovyet modern olgusunu terk ederek, hem kültürel hem mimari alanda Haydar Aliyev Kültür Merkezi gibi çağdaş projelere imza atmaktadır.

¹⁴ <https://www.peyzajhaber.com/post/str%C3%BCkt%C3%BCr-ve-mi%CC%87mari%CC%87-form>

¹⁵ <http://www.radikal.com.tr/turkiye/mimari-zaha-hadidden-akustik-odtuden-1159643/>

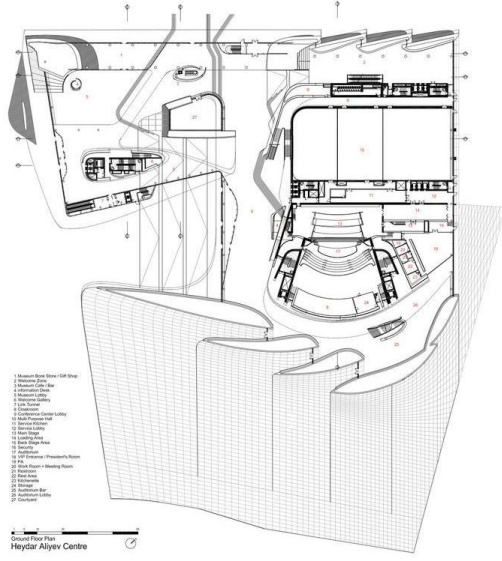
¹⁶ <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/azerbaycan-in-simgesine-turk-imzasi-25068578>

¹⁷ <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/azerbaycan-in-simgesine-turk-imzasi-25068578>

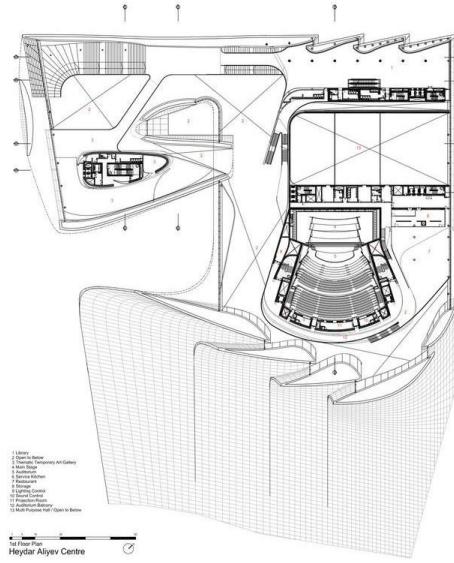
DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

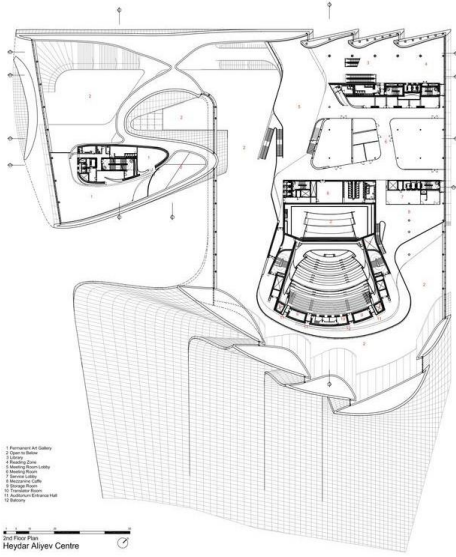
10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

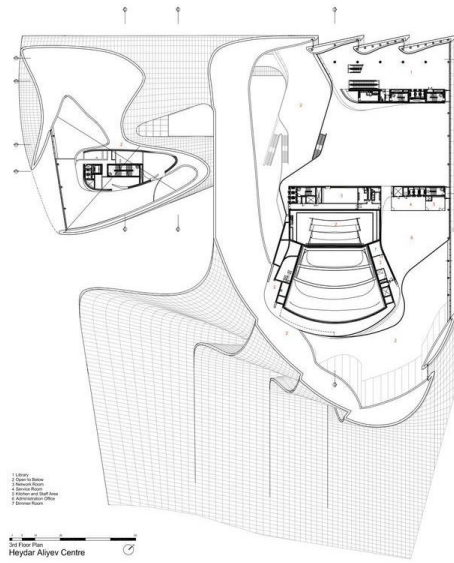
Resim 4: Zemin Kat Planı.

Resim 5: 1. Kat Planı.

Resim 6: 2. Kat Planı.

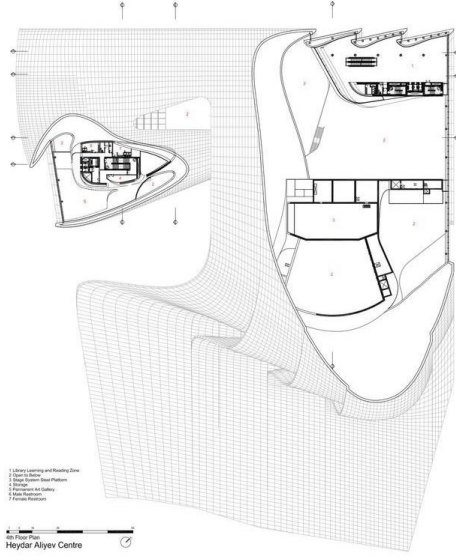

Resim 7: 3. Kat Planı.

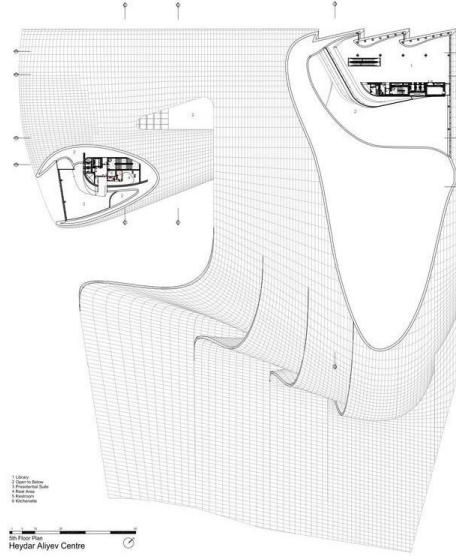
DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

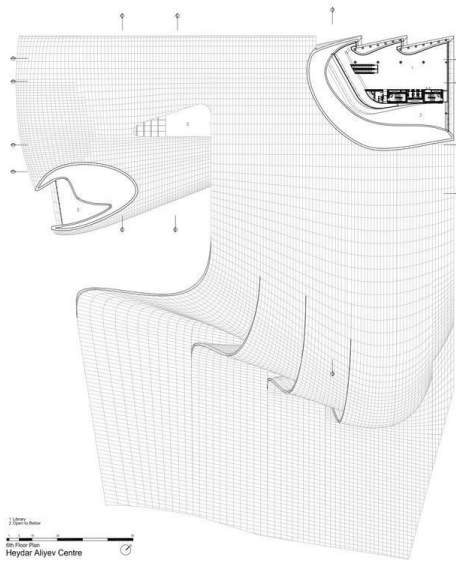
10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

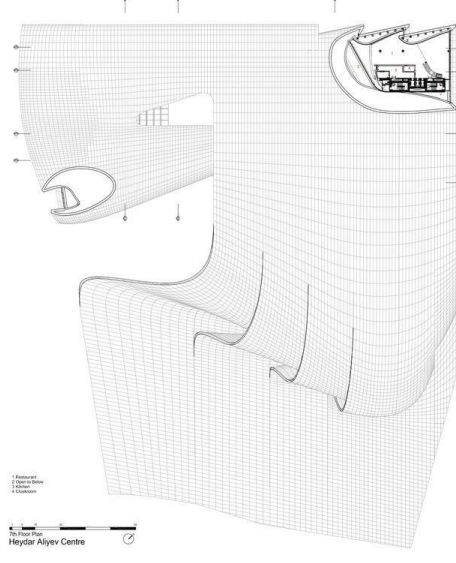
Resim 8: 4. Kat Planı.

Resim 9: 5. Kat Planı.

Resim 10: 6. Kat Planı.

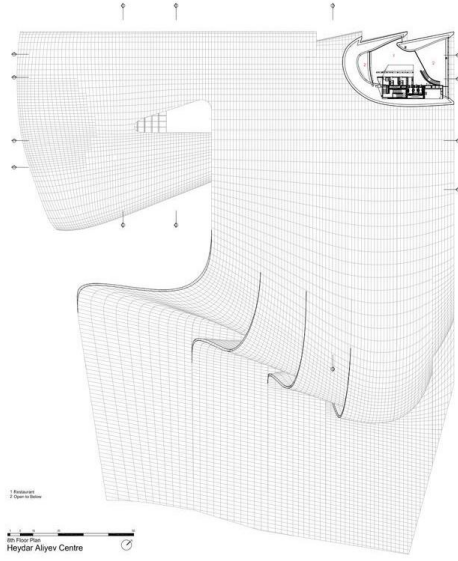

Resim 11: 7. Kat Planı.

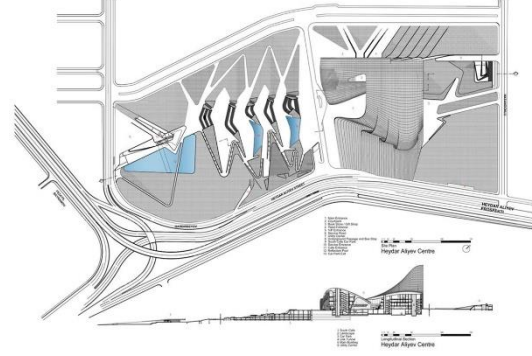
DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

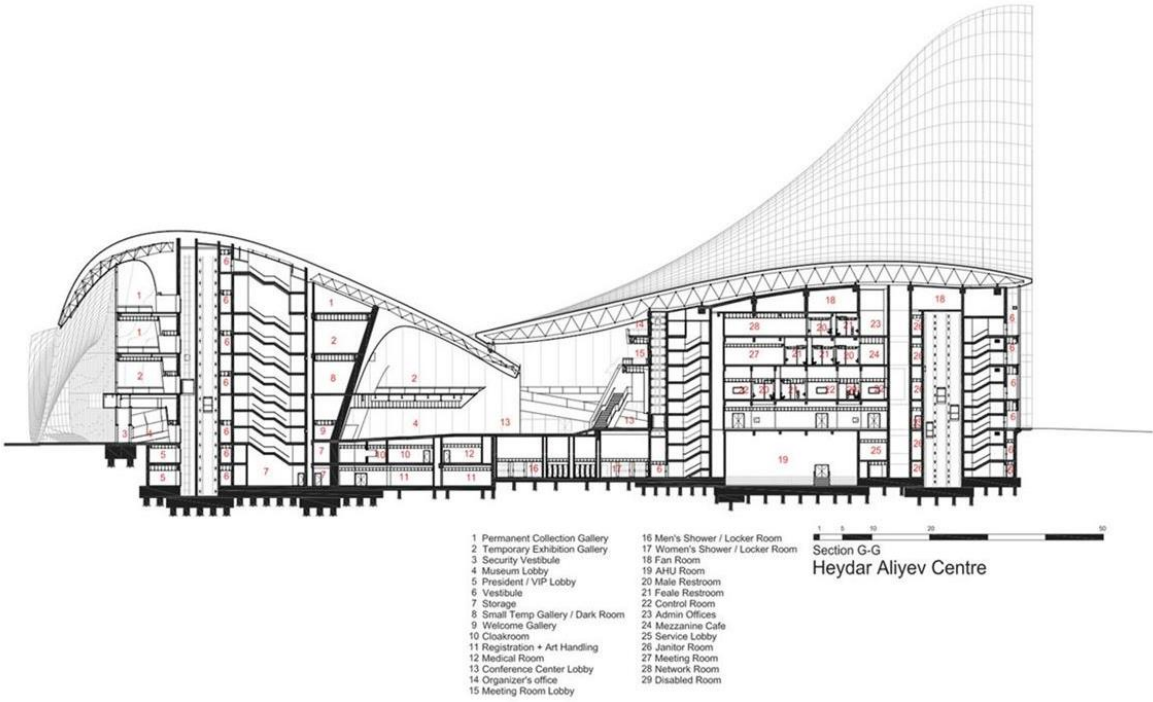
10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Resim 12: 8. Kat Planı.

Resim 13: Vaziyet Planı.

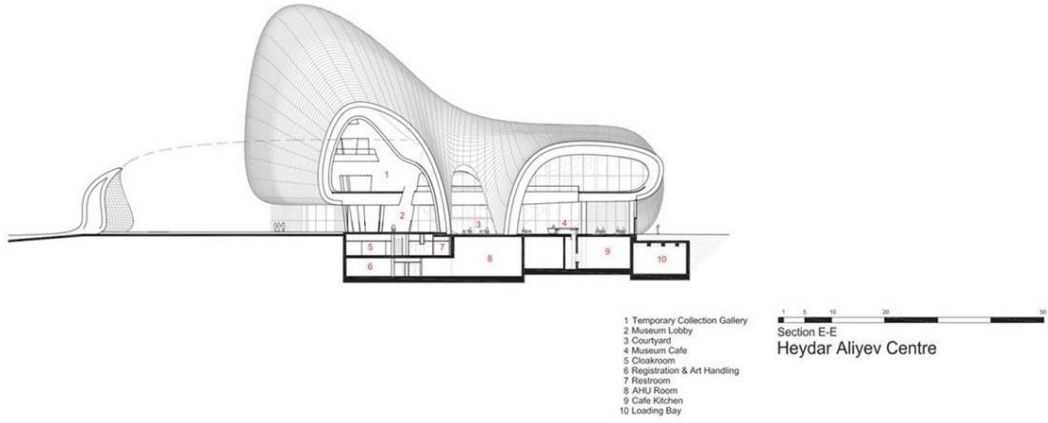

Resim 14: Kesit 1.

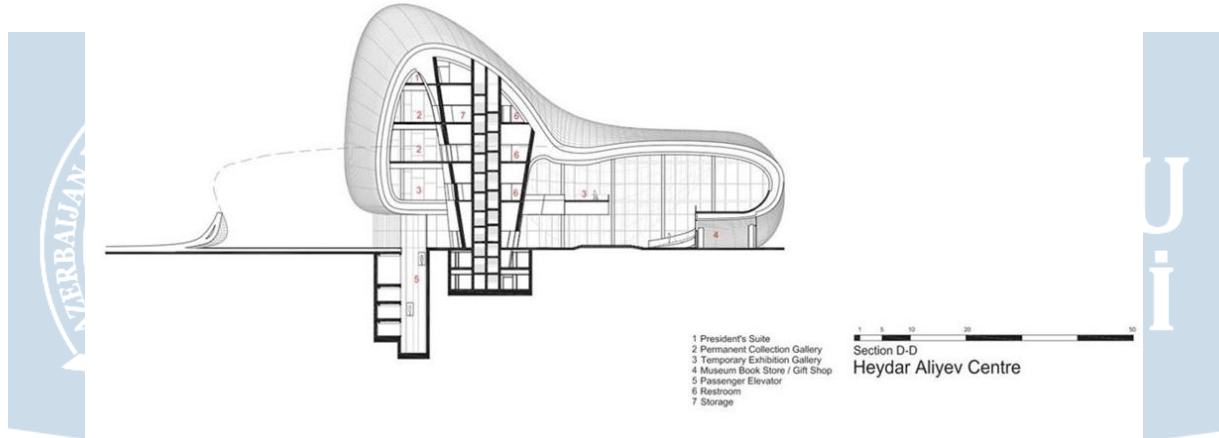
DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

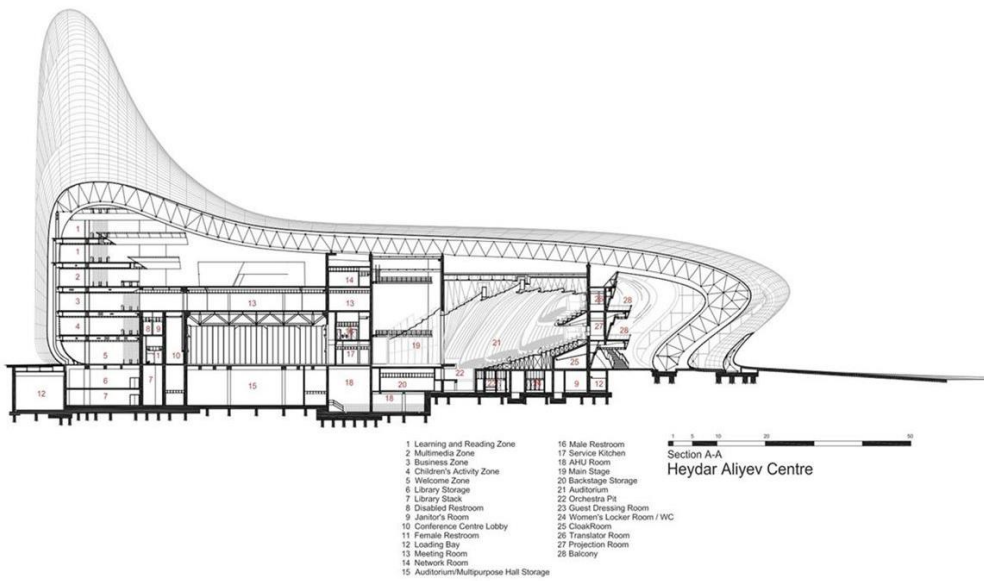
10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Resim 15: Kesit 2.

Resim 16: Kesit 3.

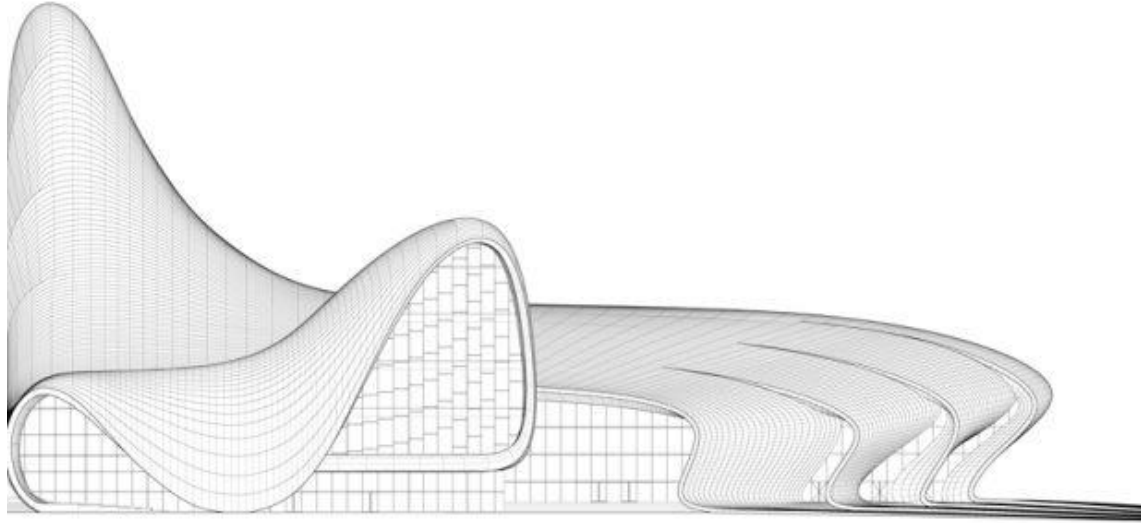

Resim 17: Kesit 4.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

South West Elevation
Heydar Aliyev Centre

Resim 18: Kesit 5.

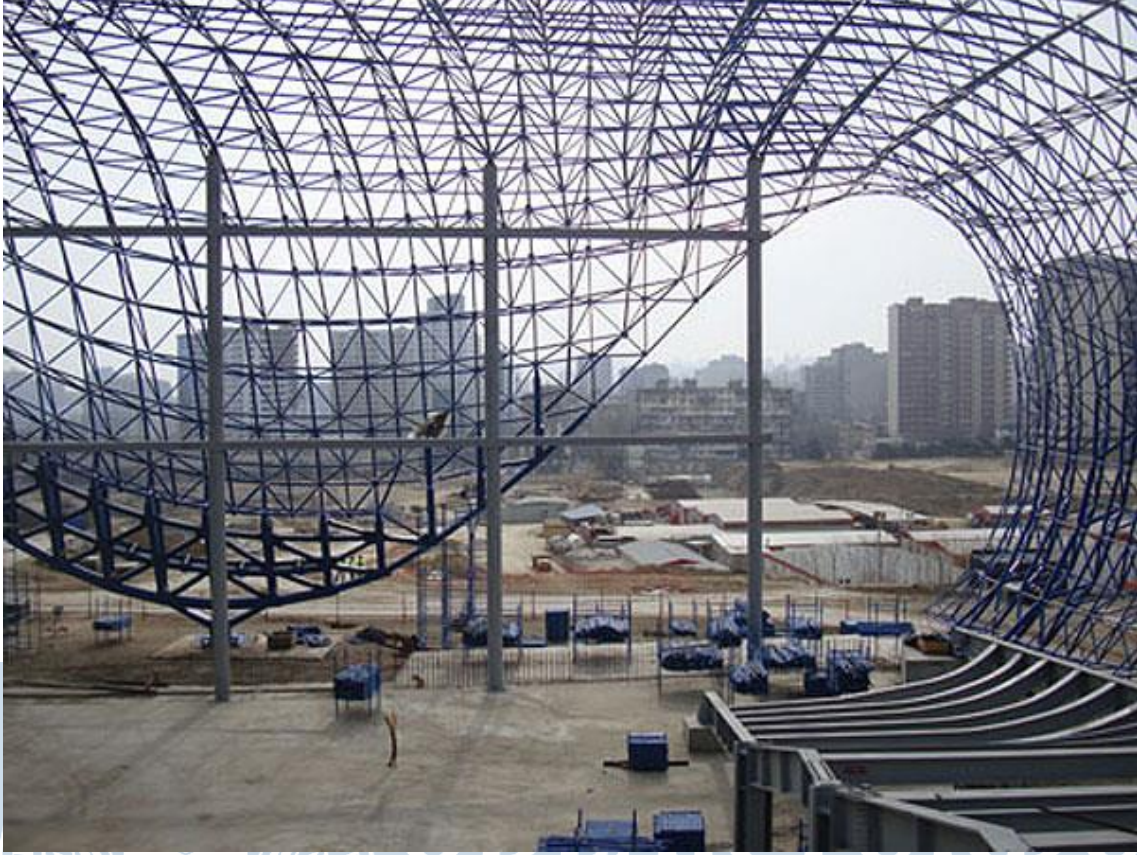

Resim 19: Heydar Aliyev Kültür Merkezi Yapım Aşamaları.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Resim 20: Haydar Aliyev Kültür Merkezi Yapım Aşamaları.

Resim 21: Haydar Aliyev Kültür Merkezi Yapım Aşamaları.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Resim 22: Haydar Aliyev Kültür Merkezi.

Resim 23: Haydar Aliyev Kültür Merkezi, İçeriden Görünüm.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Resim 24: Haydar Aliyev Kültür Merkezi, Detay.

Resim 25: Ortak Kullanım Alanı.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Resim 26: Konser Salonu.

Resim 27: Ortak Kullanım Alanı.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Resim 28: Ortak Kullanım Alanı.

Resim 29: Haydar Aliyev Kültür Merkezi.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Resim 30: Heydar Aliyev Kültür Merkezi.

Resim 31: Heydar Aliyev Kültür Merkezi.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Resim 32: Haydar Aliyev Kültür Merkezi.

5. SONUÇ

Haydar Aliyev Kültür Merkezi, Azerbaycan'ın sevilen lideri Haydar Aliyev adına yapılmıştır. Kültür Merkezi düzlem yüzeyli, paraboloid ve hiperbolik parabol şeklindeki çift eğrilikli birçok geometrik formu bünyesinde bulundurarak, uzay kafes sistem taşıyıcı kabuğu ile bir şehri, hatta bir ülkeyi simgeleyen sıra dışı formuyla, 21. Yüzyılın en önemli devasa yapılarından birisi olmuştur. Ünlü mimar Zaha Hadid tarafında tasarlanan projenin, tasarım ve yapım aşamasında birçok Türk mimar, mühendis ve firma görev almıştır. Oditoryumun akustığı Orta Doğu Teknik Üniversitesi mühendisleri tarafında tasarlanmıştır. Oldukça estetik, modern ve hikâyesi olan bu Kültür merkezi, bünyesinde birçok etkinliğe de cevap vermektedir. Geniş bir alan içerisinde olan bu yapı izleyicisine de görsel bir şövu yapmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Adıgüzel, H. (2007). *Zirve Haydar Aliyev'in Hayatı*. İleri Yayınları, No.136. İstanbul.
2. Yücel, E. (2012). Uzay Kafes Sistemleri Analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü Bitirme Projesi*, İzmir.
3. Tuğrul, F., Savaşır, Ö. K. (2014). 7. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu Yıldız Teknik Üniversitesi Beşiktaş. İstanbul.
4. Doğan, M., Ünlüoğlu, E. & Gönen H. "Eskişehir 'de Kar Yükünden Hasar Göreb Uzay Kafes Sistemler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Eskişehir 4. Oturum*.
5. 27.04.2021 tarihinde <https://www.haberler.com/haydar-aliyev/biyografisi/> adresinden erişilmiştir.
6. 27.04.2021 tarihinde <https://www.arkitektuel.com/haydar-aliyev-kultur-merkezi/> adresinden erişilmiştir.
7. 27.04.2021 tarihinde <http://mimdap.org/2019/08/zaha-hadid/> adresinden erişilmiştir.
8. 27.04.2021 tarihinde <https://www.arkitera.com/haber/bakude-bir-zaha-hadid-eseri/> adresinden erişilmiştir.
9. 27.04.2021 tarihinde <https://www.elekon-tr.com/projeler/tamamlanan-projeler/haydar-aliyev-kultur-merkezi> adresinden erişilmiştir.
10. 27.04.2021 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Haydar_Aliyev_K%C3%BClt%C3%BCr_Merkezi adresinden erişilmiştir.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

11. 27.04.2021 tarihinde <https://www.peyzajhaber.com/post/str%C3%BCkt%C3%BCr-ve-mi%CC%87mari%CC%87-form> adresinden erişilmiştir.
12. 27.04.2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/azerbaycan-in-simgesine-turk-imzasi-25068578> adresinden erişilmiştir.
13. 28.04.2021 tarihinde <http://www.tadiv.org/haberler/10-mayis-ulu-onder-heyder-eliyevin-97-dogum-yil-donumu-munasebetiyle-tadiv-baskani-profdraygun-attarin-mesaji-7450.html> adresinden erişilmiştir.
14. 28.04.2021 tarihinde <https://www.esazder.com/90a7375c-f478-42e6-a2d5-9eaf43b84975/n> adresinden erişilmiştir.
15. 30.04.2021 tarihinde <http://www.tadiv.org/haberler/10-mayis-ulu-onder-heyder-eliyevin-97-dogum-yil-donumu-munasebetiyle-tadiv-baskani-profdraygun-attarin-mesaji-7450.html> adresinden erişilmiştir.
16. 30.04.2021 tarihinde <https://www.zaha-hadid.com/people/zaha-hadid/> adresinden erişilmiştir.
17. 30.04.2021 tarihinde <https://archi101.com/mimarlar/zaha-hadid/> adresinden erişilmiştir.
18. 30.04.2021 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Haydar_Aliyev_K%C3%BClt%C3%BCr_Merkezi adresinden erişilmiştir.
19. 30.04.2021 tarihinde <https://www.elekon-tr.com/guncel/haydar-aliyev-kultur-merkezi> adresinden erişilmiştir.
20. 30.04.2021 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/turkiye/mimari-zaha-hadidden-akustik-odtuden-1159643/> adresinden erişilmiştir.

**ODLAR YURDU
ÜNİVERSİTESİ**

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

AZƏRBAYCANDA TURİZM SEKTORUNUN İNKİŞAFINDA ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

THE ROLE OF NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV IN THE DEVELOPMENT OF THE
TOURISM SECTOR IN AZERBAIJAN

Kərim HÜSEYN-ZADƏ

*Doktorant, Bakı Dövlət Universiteti Coğrafiya fakültəsi, Tarixi coğrafiya, siyasi və rekreasiya
coğrafiyası ixtisası*

XÜLASƏ

Məlum olduğu kimi Azərbaycan dünya iqtisadi bazarında bir neft ölkəsi olaraq tanınır. Azərbaycan Respublikasının böyük turizm potensialı mövcuddur. Təbii sərvətləri, tarixi abidələri, ictimai coğrafi mövqeyi, Xəzərin sahil zonalarını qeyd etmək mümkündür. Bu potensial neft amilindən asılılığın azaldılmasında əhəmiyyət kəsb edir.

Bu gün Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq turizm xüsusi diqqət mərkəzindədir və bu ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun əsas qüvvəsinə çevrilməkdədir. Azərbaycan Respublikasının turizm sənayesi artıq inkişaf etməyə başlamışdır. Görülən dövlət siyasəti nəticəsində son illərdə Azərbaycan dünyada yeni turizm destinasiyası kimi tanınmağa başlamış, beynəlxalq səviyyədə turizm bazarına inteqrasiya təmin edilmişdir. Məhz bütün bunlar Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

XX əsrin sonlarında Azərbaycanın dövlətçilik ənənələrinin bərpası və zənginləşdirilməsi, Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, əbədi və möhkəm olması, ölkənin dinamik iqtisadi və turizm inkişafının təmin olunması, beynəlxalq nüfuzunun sürətlə artması Heydər Əliyevin səmərəli fəaliyyəti sayəsində təmin edilmişdir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında potensial turizm imkanlarını yüksək qiymətləndirən və bu sektorun inkişaf etdirilməsi üçün yollar arayan Heydər Əliyevin tapşırığı ilə turizmin dövlət tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi, turizm fəaliyyətlərinin məqsəd və prinsiplərinə cavab verən qanunlar qəbul edildi və buna uyğun müvafiq işlər görüldü.

Açar sözlər: Azərbaycan turizmi, turizmdə dövlət siyasəti, turizm sektorunun inkişafı, Heydər Əliyev

ABSTRACT

Azerbaijan is known as an oil country in the world economic market. The Republic of Azerbaijan has a great tourism potential. It is possible to mention the country's natural resources, historical monuments, public geographical position, the coastal zones of the Caspian Sea. This potential is important in reducing dependence on oil.

Today, international tourism is in the center of attention in the Republic of Azerbaijan and it is becoming a major force in the non-oil sector of the country's economy. The tourism industry of the Republic of Azerbaijan has already begun to develop. As a result of the state policy pursued in recent years, Azerbaijan has become known in the world as a new tourism destination, and integration into the tourism market at the international level has been ensured. 35 years of the history of Azerbaijan beginning from the late 1960s and proceeding in the 21st century is connected to the name of great leader Heydar Aliyev. Restoration and richening of the statehood traditions of Azerbaijan in late XX century, strengthening of independence of Azerbaijan and making it eternal and firm, assurance of the country's dynamic economic and tourism development, rapid growth of its international prestige was guaranteed thanks to the fruitful activity of Heydar Aliyev.

Keywords: Tourism of Azerbaijan, state policy in tourism, tourism policy, development of the tourism sector, Heydar Aliyev

Giriş

Azərbaycan Respublikasında turizm siyasətinin inkişaf etdirilməsi və ölkədə insan hüquqlarının qorunmasına dair dövlətin tətbiq etdiyi siyasət nəticəsində əldə olunan müsbət nəticələr məsələyə nəzəri-konseptual baxış tələb edir. İlk baxışdan hər iki sahəyə bir-birindən ayrılıqda diqqət yetirilsədə, əslində ölkədə turizm siyasətinin inkişafı insan və ya vətəndaş hüquqları ilə vəhdət təşkil etməkdədir.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Başqa sözlə qeyd etsək, Azərbaycan Respublikasında turizm sektorunun və bununla bağlı fəaliyyətlərin inkişafı sosial həmdə iqtisadi sahələrə uyğun tətbiq edilən siyasətə dəstək verərək əslində birbaşa olaraq insan kapitalına və bunun nəticəsində insan hüquqlarına göstərilən yüksək münasibətin göstəricisi kimi qeyd edilə bilər.

Azərbaycan Respublikasında turizm sahəsində keçmiş sovet təcrübəsinin daha mütərəqqi və müasir Avropa və ümumi mənada Qərbi təcrübəsi ilə əvəz edilməsi, respublikada milli turizmin inkişaf etdirilməsi və bu sahədə kədr potensialının yüksək səviyyəyə çatdırılması məqsədi ilə ali təhsilin prioritet istiqamətlərini və turizm siyasətinin perspektivlərini nümayiş etdirir. Milli turizmin inkişafı dedikdə təbii ki burada yalnız gözəl səfalı, füsunkar, mənzərəli təbiət ərazilərində gəzmək, yürüyüş etmək, əylənmək və ya digər müxtəlif rekreasiya fəaliyyətlərinin təşkili nəzərdə tutulmur. Məhz burada diqqət edilən əsas məqam dövlət siyasətinin diqqət mərkəzində olmasıdır. Həmçinin turizm Azərbaycan Respublikasının mədəniyyətinin, çox əsrlik tarixinin, dilinin, iqtisadi potensialının dünya səviyyəsində tanıtılmasını, həm də ölkədə insan hüquq və azadlıqlarını, vətəndaş hüquqlarının qorunması kimi həssas məsələlərə diqqətlə yanaşıldığını göstərən ictimai-siyasi hadisə kimi də anlaşıla bilər.

İqtisadiyyatın və turizm sektorunun inkişafı

Dünyada mövcud demokratik dövlətlərdə turizm siyasətinin inkişafına nəzər yetirərkən qeyd etmək lazımdır ki, bu kimi dövlətlərdə insan hüquqlarının inkişaf səviyyəsi bu sahədə ciddi əhəmiyyətə malikdir. İnsan hüquqları ilə bərabər, dövlət vətəndaşların hüquqlarının qorunmasına sosial və hüquqi dəstək verərək ölkədə sabit inkişafı sürətləndirir. Bu baxımdan sosial-iqtisadi inkişafın müasir mərhələsinin yaşandığı Azərbaycan Respublikasında xüsusi ilə son illər ərzində inkişaf səviyyəsində görünən artım əcnəbi turistlərin ölkəyə olan marağını daha da artırmış və bununla paralel şəkildə qazanc məqsədi ilə Azərbaycana gələn işçi qüvvəsinin sayında yüksəliş müşahidə edilmişdir [1].

Dinamik inkişaf yolunu seçmiş Azərbaycanda milli turizmin geniş istifadəsi üçün sosial-iqtisadi rifahın, bölgələrdə artan inkişaf tempi, əlverişli təbii mühiti və mülayim iqlimin mövcud olması, dövlətin bütün bunlardan maksimum şəkildə faydalanaraq müxtəlif turizm potensialı zəngin olan bölgələrdə bir sıra yeni turizm obyektlərinin formalaşdırılmasına və inkişafına şərait yaratmışdır [3].

Məlumdur ki, yüksək səviyyədə istirahət etmək hər bir turistin təbii hüququdur. Bu qanunun həyata keçirilməsində ölkəyə daha çox turist cəlb etmək üçün əlverişli, gözəl təbii zəngin mühitin olması vacib sayılsa da, o dövlətin insan hüquqlarının qorunması kimi vacib məsələlərdə, sosial hüquqların qorunması və təhlükəsizliyin təmin edilməsi kimi problemlərin həlli daha çox diqqət çəkən məsələlərdən biridir.

Azərbaycanda turizm sektorunun inkişaf etdirilməsi keçmiş sovet coğrafiyasında məhdud çərçivədə inkişaf etsə də, vəziyyət müasir dövrdə tamami ilə dəyişmişdir. Turizm sahəsində mövcud olan beynəlxalq təcrübənin tətbiqi, turizm sektorunun inkişafında bir sıra bu sahədə peşəkar xarici mütəxəssislərin fikirlərinin öyrənilməsi, bu baxımdan insan hüquqlarının bir hissəsi olan turizm hüququna əməl olunması və hörmət edilməsi Azərbaycan Respublikasında demokratik və hüquqi dəyərlərə olduqca ciddi əhəmiyyət verildiyini göstərir [2].

İnsan hüquqlarının qorunmasına həssas olan İsveçrə, Belçika, Avstriya, Almaniya kimi bir sıra ölkələrdə turizm siyasətinin inkişaf etdirilməsi, ilin bütün fəsillərində istirahət etmək və iş fürsətlərini dəyərləndirmək üçün bu ölkələrə istiqamətlənən turistlərlə birlikdə işçi qüvvəsi bu ölkələrdə mövcud sahələr haqqında maarifləndirmə işləri aparılır. Belə ölkələrin başqa bir üstünlüyü turistlər tərəfində rəğbətlə qarşılanmasıdır. Qurulan düzgün struktur və bunun nəticəsində sistemli olaraq görülən işlər bu nəticələrin əldə olunmasına səbəb olmuşdur. Nəticədə, dünyanın müxtəlif bölgələrindən olan turistlər bu ölkələrdə özlərini tam təhlükəsiz bir şəraitdə və istər turizm fəaliyyətləri ilə əlaqəli istərsə də digər hüquqlarının qorunmasında heç bir problemin yaşanmayacağından əmin olduqları üçün bütün dünya dövrləri arasında məhz bu ölkələrə böyük məmnuniyyətlə və həvəslə planlaşdırılmış səfərlər etməkdədirlər.

Azərbaycan Respublikasında isə ölkəyə səfər edən turistlərin xoş, yadda qalan, əyləncəli vaxt keçirmələri üçün qeyd edilən müsbət məqamlarla birlikdə çoxmədəniyyətli dəyərlərə qiymət verilməsi turizmin inkişafına müsbət təsir göstərən əsas məsələlərdən biridir. Bu ölkədə insan hüquqlarına göstərilən diqqət, turizm sektorunun inkişafı sferasında dövlətin tətbiq etdiyi siyasətlə birbaşa əlaqəli

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

olan məsələlərdir. Azərbaycanın sayca dördüncü dəfə Mədəniyyətlərarası Dialoq üçün İnsan Forumuna peşəkar səviyyədə təşkil edilmiş ev sahibliyi etməsi, gənclər siyasəti ilə bağlı I Qlobal Forumun Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində keçirilməsi ölkənin mədəniyyət sahəsində beynəlxalq səviyyədə tanınmasına səbəb olmaqla turizmin inkişafına səbəb olmuşdur.

Azərbaycanda milli turizm sektorunu inkişaf etdirmək və turizm resurslarından sosial rifah üçün səmərəli istifadə siyasətinin əsası, digər bütün sahələrdə olduğu kimi Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Hələ sovet dövründə Azərbaycanda Dağlıq Qarabağ bölgəsində xüsusi ilə Xankəndi və Şuşada, həmçinin Mingəçevirdə, Naxçıvanda, Naftalan və Bakının Mərdəkan qəsəbəsində turlarla əlaqəli ofislər, daha sonra isə Qəbələdə Qafqaz və 1969-cu ildə ildə Nabranda yaradılan Dostluq turizm bazalarını qeyd etmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, 1969-cu il iyulun 14-də Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin plenumunda Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçilmişdir. Heydər Əliyev yeddi il sonra 1976-cı ildə Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Siyasi Bürosunun üzvlüyünə namizəd, 1982-ci ilin dekabrında isə Siyasi Büronun üzvü seçilmiş və eyni zamanda SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təyin edilmişdir [6]. 1983-cü ildə Heydər Əliyev SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində çalışarkən SSRİ-nin iqtisadi, sosial və mədəni həyatının ən mühüm sahələrinə rəhbərlik etmişdir və SSRİ məkanında bir neçə mühüm layihənin həyata keçirilməsi məhz onun adı ilə bağlıdır. Həmçinin 1983-cü ildə Heydər Əliyevin birbaşa təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Xəzərin Azərbaycan sahillərində mühüm bir tətil zonasının yaradılması haqqında qərar qəbul etmişdi [4].

Ulu Öndərin 1993-cü ilin yayında siyasi fəaliyyətə qayıtdıqdan sonra məhz turizm sektoruna göstərdiyi diqqət və qayğının böyüklüyünü ifadə edəcək faktların statistikasına isə başqa bir tədqiqat mövzudur. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə qəbul edilən "istirahət hüququ" əsasən insan hüquq və azadlığı olaraq qəbul edilir və eyni zamanda büdcədən maliyyələşən istirahət imkanı verir. Bu əhalinin nisbətən az gəlirli təbəqələri üçün həm də müxtəlif səyahət imkanlarının yaradılması deməkdir [7].

1995-ci ildə "Əsrin müqaviləsi" imzalanan ərəflərdə ulu öndər Heydər Əliyev öz çıxışlarında həm xarici həm də yerli iş adamlarını Azərbaycanın paytaxtında və digər füsunkar təbiəti ilə seçilən bölgələrində turizm biznesinə, qonaqpərvərlik sahəsinə sərmayə qoymağa çağırırdı. Bu çağırış tezliklə öz bəhrəsini verdi və nəticədə ölkədə müasir standartlara cavab verən otellərin tikintisi geniş şəkildə həyata keçirilməyə başladı [5].

1999-cu ildə ulu öndər Heydər Əliyev "Turizm haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi haqqında fərman imzaladı. Məhz bu qanun sayəsində ölkədə turizm bazarının hüquqi əsaslarının bərqərar edilməsinə yönəlmiş dövlət siyasətinin prinsiplərini, bu fəaliyyətlərin əsasını müəyyənləşdirdi. Bu da öz növbəsində turizm sektorunda mövcud münasibətləri tənzimləyərək, iqtisadi və sosial əhəmiyyətə malik turizm rekreasiya ehtiyatlarından düzgün və səmərəli istifadə edilməsi qaydalarını müəyyən etdi.

2001-ci il sentyabrın 25-də ölkəyə o zaman turizm sahəsində tətbiq olunan fəaliyyətlər üzrə tövsiyələr verilməsinə və kömək edilməsinə imkan verən mühüm hadisə baş verdi. Cənubi Koreya Respublikasında payt Seulda ÜTT-nin XIV Baş Assambleyasında Azərbaycan Respublikası bu beynəlxalq turizm təşkilatına üzv seçildi və mühüm gün olaraq tarixdə qaldı.

Ölkədə turizmi inkişaf etdirmək və turizm ehtiyatlarından səmərəli istifadə etmək məqsədilə respublika Prezidentinin 2002-ci il 27 avqust tarixli sərəncamı ilə "Azərbaycan Respublikasında 2002-2005-ci illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı" təsdiq olundu [4].

2000-ci illərin əvvəllərində Bakı, Gəncə, Naxçıvan və digər əhəmiyyətli şəhərlərdə ölkəyə gələn xarici turistlərin qəbul edilməsi, qarşılınması və yola salınması üçün müasir infrastrukturla təmin olunmuş qonaqlama mərkəzləri mövcud idi.

Azərbaycan Respublikasının regionlarının iqtisadi inkişafının başlıca istiqamətlərindən biri turizmin inkişafı olaraq qəbul edilib və potensial imkanlar bu fəaliyyətlərin inkişaf etdirilməsinə yüksək şərait yaradır [8].

Müstəqilliyimizin ilk illərindən başlayaraq ölkəmizin həm mədəni, sosial, siyasi, iqtisadi həm də turizm sahələrində qazanılan uğurları Azərbaycan xalqının Ulu Öndəri Heydər Əliyevin və bu gün onun siyasətini uğurla davam etdirən möhtərəm Prezident İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Ədəbiyyat

1. Əlirzayev Ə.Q. Turizmin İqtisadiyyatı və idarə olunması. Bakı: "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı, 2011,494
2. Cabbarov Ə. Turizmin iqtisadi əsasları. Bakı, 2015. 267 s.
3. Soltanova H.B., Hüseynova Ş.H. Turizmin Əsasları. Bakı, 2007
4. <https://heydar-aliyev-foundation.org/en/content/index/63/>
5. http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_may2009/77832.htm
6. <http://respublica-news.az/index.php/dig-r-x-b-rl-r/digr-x-b-rl-r/item/5078-turizm-sektoru-doevlaet-siyasaetininprioritet-istigamaetlaerindaen-biridir>
7. http://www.anl.az/down/meqale/yeni_az/2015/fevral/419264.htm
8. <http://www.president.az/azerbaijan/constitution/>

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

BİR HALK KAHRAMANI VE DIŞ SİYASETÇİ YÖNÜYLE HAYDAR ALİYEV

HAYDAR ALİYEV WITH A PEOPLE HERO AND FOREIGN POLITICIAN

Yunus EKİCİ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET

Haydar Aliyev Azerbaycan tarihinde ilk kez bir milli lider olarak Azerbaycancılık fikrini devletin siyasi ideolojisi seviyesine yükseltmiştir. Azerbaycan kavramı çok eski bir tarihe sahip olmasına rağmen yüzyıllardır sadece coğrafi yer adı olarak değil son yüzyılda milli fikir olarak da kullanılmıştır. Azerbaycancılığın devlet politikasında milli ideolojiye dönüşmesi, milli lider Haydar Aliyev'in Azerbaycan halkına en büyük tarihi hizmetlerinden biridir. Azerbaycan kültürünü ve zengin tarihi mirasını dünya toplumuna tanıtmak Haydar Aliyev'in benzersiz hizmetlerindedir. Haydar Aliyev, siyasi dehasıyla Azerbaycan'ın modern yüzünü tanımlamış ve halkının kaderine silinmez izler bırakmıştır. Azerbaycan tarihinin ender şahsiyetlerinden, Türk dünyasının ve genel olarak medeni dünyanın güçlü şahsiyetlerinden biridir. Azerbaycan halkının milli lideri olarak tarihe geçen bu yeri doldurulamaz şahıs, en yüksek lider niteliklerine sahiptir. Milli lider Haydar Aliyev'in ileri görüşlü politikasının bir sonucu olarak günümüzde Azerbaycan dünya çapında medeni, demokratik, laik bir cumhuriyet ve büyük bir devlet olarak tanınmaktadır. Azerbaycan dış siyasetinin en önemli özelliği güçlü uluslararası kuruluşlarla üst düzey ilişkilerin kurulması ve bu ilişkilerin devletin menfaatleri doğrultusunda kullanılmasıdır. Dolayısıyla Azerbaycan halkının ulusal lideri Haydar Aliyev'in belirlediği bu dış politikanın önemli yönlerinden biri bu kuruluş ve yapıları ile üst düzey ilişkiler kurmaktır. Siyasi yön olarak Azerbaycan'ın ilan ettiği ilkelerin dünyada meydana gelen laik, demokratik, açık ve ilerici kalkınma süreçlerine kapı açan ve bu süreçlere dâhil olmak isteyen bir devlet olmasıdır. Azerbaycan'ın stratejik ve önemli bir jeopolitik konumda bulunduğu, ülkenin petrol ve gaz rezervleri gibi yeterli kaynaklara sahip olduğu bir gerçektir. Bu çalışmada bir halk kahramanı olarak Haydar Aliyev'in, Azerbaycan'ın bağımsızlığını garanti altında tutacak şekilde dış politikaya yön veren düşüncelerinin kültürel değerlere verdiği önemin Azerbaycan'a yansımaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Haydar Aliyev, Azerbaycan, Dış Siyaset, Milli Lider.

ABSTRACT

Heydar Aliyev, as a national leader for the first time in the history of Azerbaijan, raised the idea of Azerbaijanism to the level of the political ideology of the state. Although the term Azerbaijan has a very old history, it has been used not only as a geographical place name but also as a national idea in the last century. The transformation of Azerbaijanism into national ideology in state policy is one of the greatest historical services of the national leader Heydar Aliyev to the Azerbaijani people. It is one of the unique services of Heydar Aliyev to introduce Azerbaijani culture and rich historical heritage to the world community. Heydar Aliyev defined the modern face of Azerbaijan with his political genius and left indelible marks on the fate of its people. He is one of the rare figures of Azerbaijani history, one of the powerful figures of the Turkic world and the civilized world in general. This irreplaceable person, who went down in history as the national leader of the Azerbaijani people, has the highest leadership qualities. As a result of the farsighted policy of the national leader Heydar Aliyev, today Azerbaijan is recognized worldwide as a civilized, democratic, secular republic and a great state. The most important feature of Azerbaijan's foreign policy is the establishment of high-level relations with strong international organizations and the use of these relations in line with the interests of the state. Therefore, one of the important aspects of this foreign policy determined by Heydar Aliyev, the national leader of the Azerbaijani people, is to establish high-level relations with these institutions and structures. The principles declared by Azerbaijan as a political aspect are that it is a state that opens the door to secular, democratic, open and progressive development processes occurring in the world and

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

wants to be involved in these processes. It is a fact that Azerbaijan has a strategic and important geopolitical position and that the country has sufficient resources such as oil and gas reserves. In this study, the reflections of the importance attached to cultural values to Azerbaijan by the thoughts of Heydar Aliyev as a folk hero, guiding the foreign policy in a way to guarantee the independence of Azerbaijan, are emphasized.

Keywords: Heydar Aliyev, Azerbaijan, Foreign Policy, National Leader.

1.GİRİŞ

Haydar Aliyev, 10 Mayıs 1923 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Nahçıvan şehrinde doğmuştur. Nahçıvan Pedagoji Koleji'nden 1939'da mezun olduktan sonra Azerbaycan Sanayi Enstitüsü Mimarlık Fakültesinde (şimdiki Azerbaycan Devlet Petrol Akademisi) eğitim almıştır. II. Dünya Savaşının başlaması onun mezun olmasını engellemiştir. Haydar Aliyev, 1941'den itibaren Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk İçişleri Komiserliği ve Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Konseyi'nde daire başkanı olarak çalışmıştır (Məmmədli-Əhmədova, 2018,5-6).

1941 yılının ortalarına doğru Hitler'in Stalin ile yapmış olduğu anlaşmayı iptal etmesi ve SSCB'ye karşı saldırı teyakkuzuna başlaması ister istemez Stalin'i harekete geçirmiştir. SSCB'de genel seferberlik ilan edilerek Türklerin yaşadığı bölgelerden yüz binlerce insan askere alınmıştır. Alman taarruzu başlar başlamaz üniversite talebeleri de dâhil olmak üzere eli silah tutan herkes askere çağırılmıştır (Adıgüzel, 2007, 39).

Haydar Aliyev 1944'te devlet güvenlik teşkilatlarında çalışmaya başlamıştır. O zamandan beri güvenlik sisteminde görev yapan Haydar Aliyev, 1964 yılından itibaren Azerbaycan SSC Bakanlar Kurulu Devlet Güvenlik Komitesi Başkan Vekili, 1967'den itibaren ise başkanlık görevini yürüterek aynı zamanda Tümgeneral rütbesine yükselmiştir. (O yıllarda Leningrad'da özel yüksek öğrenim görmüş ve 1957'de Azerbaycan Devlet Üniversitesi tarih bölümünden de mezun olmuştur) Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 1969'daki Temmuz Genel Kurulunda Haydar Aliyev, Azerbaycan Komünist Partisinin Merkez Komitesi'nin ilk sekreteri seçilerek cumhuriyetin başına geçmiştir. Aralık 1982'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro üyesi seçilen Haydar Aliyev, SSCB Bakanlar Kurulu Birinci Başkan Yardımcısı olarak atanmış ve SSCB'nin liderlerinden biri olmuştur. Haydar Aliyev, SSCB Yüksek Sovyet'inin yirmi yıl milletvekili ve beş yıl boyunca SSCB Yüksek Sovyet'inin başkan yardımcılığını yapmıştır (Məmmədli-Əhmədova, 2018, 6).

Aliyev, SSCB'nin son dönemlerinde Gorbaçov yönetimi ile ters düşmeye başlamıştır. Komünist Partisi'nin ve daha özeldir Gorbaçov'un politikalarını protesto ederek 1987 tarihinde SSCB Yüksek Sovyet'i başkan yardımcılığı görevinden istifa etmiştir. Sovyet birlikleri tarafından gerçekleştirilen 20 Ocak 1990'da Bakü'de gerçekleştirilen katliama karşı Moskova'da bir açıklama yaparak sorumluların cezalandırılmasını talep etmiştir. Dağlık Karabağ sorunundaki yaklaşımını eleştirdiği SSCB Komünist Partisi üyeliğinden 1991 yılının haziran ayında istifa etmiştir. Nahçıvan'a dönen Aliyev 1991-1993 yılları arasında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Başkanlığı ve Azerbaycan Meclis Başkanlığı yapmıştır (Sancak, 2018, 66).

Sonsuza kadar Azerbaycan devletinin modern tarihine adını yazdıran bu eşsiz tarihi şahsiyetin olağanüstü siyasi yapıtın liderlik yılları bir Rönesans, ulusal ilerleme, ulusal uyanış ve nihayetinde bağımsız bir devlet inşa etme dönemi olarak kabul edilmektedir. Haydar Aliyev'in siyasi ve devlet faaliyetinin en önemli sonucu doğrudan yönettiği ve halkımıza verdiği mükemmel milli devlet, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Her ulus için ulusal özgürlük ve devlet bağımsızlığına sahip olmak çok önemlidir. Yirminci yüzyılın sonunda milli bağımsızlığını kazanan Azerbaycan halkı için tarihi bir fırsat eski Sovyetler Birliği'nin çöküşüydü. Ulusal lider Haydar Aliyev'in büyük çabaları ve gayretiyle oluşan gelecekteki siyasi, ekonomik ve kültürel bağımsızlık için oluşturulan güçlü bir altyapının varlığı ve nüfusta oluşan bağımsız devletliğin kararlılığı, ulusal özgürlüğü belirleyen iki önemli faktördü. Azerbaycan, eski SSCB'de bağımsız bir devlet olarak hayatta kalma şansı olan birkaç müttefik cumhuriyettendir (Hüseynova, 2004, 6).

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

2. HAYDAR ALİYEV VE ULUS BİLİNCİ

Azerbaycan halkının evladı, bağımsız Azerbaycan devleti ve Azerbaycan siyasi sisteminin kurucusu, Azerbaycan'da milliyetçilik ideolojisinin öncüsü, Azerbaycan ulusal kaderini tayin eden büyük lider Haydar Aliyev, ulus bilincinin de baş mimarlarından. Aliyev, Azerbaycan halkının devlet tarihinde çok büyük yenilikler gerçekleştirerek hiçbir ifade onun devasa kariyerini tam olarak açıklayamamaktadır. Bugün Azerbaycan tarihinde Haydar Aliyev dönemine tanıklık ederek onu ulusal bir lider olarak nitelendiriyoruz. Haydar Aliyev'in şahsiyeti ve faaliyetleri ve siyasetçi olarak sadece Azerbaycan'ın etno-politik coğrafyası ile sınırlı değildir. Doğu Avrupa'dan Afrika'ya kadar Sovyetler Birliği halklarının tarihinde rol oynamış, onlarla tanışmış ve hayatlarını etkileyecek süreçlere imza atmıştır (Babaoğlu, 2013, 17).

Azerbaycan halkının çok geniş bir coğrafi ve etnografik anlayışla çok eski bir tarihi, zengin bir geçmişi ve derin bir tarihi vardır. Bu tarih boyunca millet zengin bir kültür yaratmış, milli ve manevi değerleri somutlaştırarak kadim medeniyetin gelişiminin tüm aşamalarını kapsayan siyasi, sosyal, dini, ekonomik, manevi ve kültürel bağlar kurmuştur (Məmmədov, 2013, 279). Azerbaycan'ın ilim ve kültürünün gelişmesi için farklı yollar arayan, edebi ve sanatsal şahsiyetlerle sık sık görüşen cumhuriyet başkanı, Azerbaycan'a ilk sekreterliğin geldiği ilk yıllardan farklı olduğunu kanıtlamıştır. Cumhuriyetin yeni lideri bir tür yenilikle birlikte çalışmalarına o kadar yüksek bir profesyonellik, yetkinlik ve güven ile başlamıştı ki ona direnmek neredeyse imkânsızdı (Xudiyev, 2014, 7).

Büyük devlet adamı Haydar Aliyev, Azerbaycan'ı iç savaştan, gerileme ve yıkımdan kurtararak yeniden canlanma yoluna götürmüştür. Azerbaycan'ı bölüp bir nevi karakola çevirmek isteyenler hedeflerine ulaşamamıştır. Tüm bunlar meşru bir sonuç olarak 3 Ekim 1993 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin neticelerine göre halkın yüksek güveniyle Azerbaycan cumhurbaşkanı seçilen halk kahramanı Haydar Aliyev, paha biçilmez faaliyetleriyle ülkedeki milli dayanışmayı ve kalkınmayı ulusal çıkarlara dayalı sağlamıştır. Kanun ve düzen sağlanarak vatandaşların mallarının soyulması ve yağmalanması engellenmiştir. En önemlisi yasadışı silahlı grupların darbe girişimlerini sona erdirip ilk parlamento seçimlerini yapmak, referandumla anayasayı kabul etmek, bir yönetim sistemi oluşturmak, petrol sözleşmeleri imzalamak, Azerbaycan'ın ekonomik canlanmasının temelini atmak, uluslararası ilişkiler kurmak, ülkeyi dünya toplumuna entegre edip devleti emin adımlarla ilerlemesini sağlamıştır (Yeni Azərbaycan Qəzeti, 2019, 3.)

Büyük lider her zaman şu görüşü dile getirmiştir: “Azerbaycan, din, ırk ve milliyetten bağımsız olarak her Azerbaycanlının vatanıdır.” Bu sözler Haydar Aliyev'in ne kadar hoşgörülü olduğunu göstermektedir. Kültür emekçileri olarak Azerbaycan kültürünün en büyük başarılarının önde gelen siyasetçi ve devlet adamı Haydar Aliyev'in ismiyle bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle Haydar Aliyev'in Azerbaycan'daki liderlik yıllarına kültürümüzün tarihinde yeni bir Rönesans denilebilir. Haydar Aliyev, Azerbaycan kültürünün ayrılmaz bir parçası olan kütüphane inşaatı alanında da benzersiz hizmetlere sahiptir. Haydar Aliyev'in yirminci yüzyılın ikinci yarısında kütüphane ağlarının geliştirilmesi, kütüphanelerin merkezileştirilmesi, kütüphane fonlarının geliştirilmesi, kütüphane hizmetlerinin nüfusa iyileştirilmesi, kütüphanelerin malzeme ve teknik alt yapısının ve insan kaynaklarının güçlendirilmesi konularında yaptığı çalışmalar, inkâr edilemez. Bağımsızlık döneminde kütüphanelerin korunmasında, kütüphane çalışmalarının gelişmesinde ve devletin kütüphane politikasının oluşumunda Haydar Aliyev'in rolü büyüktür. Büyük lider, ülkenin genel kültürünün önemli bir göstergesi olarak kitapların ve kütüphane çalışmalarının büyük kültürel önemini övmüştür. Bunun nedeni Haydar Aliyev'in yüksek bilimsel, kültürel ve entelektüel seviyesi, insan doğasındaki olayları doğru bir şekilde değerlendirme yeteneğidir. Haydar Aliyev konuşmalarında her zaman yazar ve şairlerin, bilim adamlarının ve kültürel değerlerin büyük potansiyele sahip olduğunu açıklamıştır. Haydar Aliyev'in 34 yıllık cumhurbaşkanlığı döneminde, büyük örgütsel ve büyük yaratıcı çalışmaların yanı sıra zengin bir bilimsel-teorik ve manevi miras yarattığı gururla söylenebilir (Məmmədli-Əhmədova, 2018,9-10).

Haydar Aliyev, iktidarının tüm dönemlerinde milli ve manevi değerlerimizin korunması ve geliştirilmesine özel önem vermiştir. “İnsanlar, pek çok özelliği ile dünya halkları arasında bilinin,

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

kabul edilir ve ayırt edilir. Bu özelliklerin en büyüğü kültürdür” diye ifade etmiştir. Büyük politikacı, ulusal devletin değerlerinin kültüre dayandığının farkındaydı. Zamanın başarısının tek garantisi sağlıklı bir toplum inşa etmeye daha fazla dikkat etmek, yeni nesilde ve tüm topluma köklü ahlaki değerleri aşılacaktır. Kültürü halkın büyük bir zenginliği olarak gören büyük lider, liderliğinin tüm dönemlerinde bu alanın gelişmesine odaklanmıştır (Əfəndiyev, 2017, 1100).

Azerbaycan halkının kurtuluş hareketinin sosyo-politik ve devlet inşası alanındaki lideri Haydar Aliyev’in faaliyetleri, Azerbaycan’ın o zamana kadarki gerçekliği ve kimliğinin yaşayan bir ansiklopedisidir. Azerbaycan halkının tüm istek ve arzuları, Haydar Aliyev’in zengin devlet faaliyetinde birleşmiştir. Büyük liderin mucizevi gücü ve güçlü organizasyonu ile bağımsızlık fikirleri daha da güçlenmiştir. Haydar Aliyev’in kişiliği, milli bağımsızlık ile ayrılmaz bir bütünlük içinde tek bir fikirde birleşmiştir. Haydar Aliyev, Azerbaycan halkının tüm yaratıcı potansiyelini, tarihi gelişim yolunu ve büyük hizmetlerini bağımsızlık fikirlerinde birleştiren ve bu bağımsızlığı daha da güçlendiren bir ulusal lider seviyesine yükselmiştir (Məmmədov, 2020, 81).

Azerbaycan kültüründe Haydar Aliyev’in kabiliyetlerinden yararlanılmayan bir alan yoktur. Müzik, tiyatro, sinema, heykel ve resim ile halı sanatı günümüzün gelişiminde büyük liderin çok değerli fikirlerinden faydalanmıştır. Haydar Aliyev, Azerbaycan kültürünün gelişmesinde yeni bir dönemin temelini atmıştır. Azerbaycan kültürü, milli ve manevi değerleri uluslararası arenada tanınmıştır. Açıkçası, Azerbaycan kültürünün önde gelen isimleri hiçbir zaman Haydar Aliyev döneminde olduğu kadar bilinmemiştir. Haydar Aliyev kültürünü koruyan, geliştiren ve onlarla her zaman ilgilenen insanların çalışmalarını her zaman takdir etmekteydi. Güçlü Azerbaycanlı sanatçılar, Haydar Aliyev’in ilgisiyle Sovyet döneminde SSCB’nin sosyalist emek kahramanı olarak en yüksek onursal unvanı almışlardır. Besteciler, görüntü yönetmenleri, tiyatro figürleri, sanatçıların kongre ve konferanslarına katılan Haydar Aliyev’in derin, anlamlı konuşması katılımcılar tarafından alkışlarla karşılanmıştır. Büyük liderin kültürel konulardaki her konuşması, bu alanın gelecekteki gelişimi için bir program haline gelmiştir (Əfəndiyev, 2017, 1100).

3. HAYDAR ALİYEV VE AZERBAJYCAN DIŞ SİYASETİ

Tanınmış devlet adamı Haydar Aliyev, Azerbaycan’ın bağımsızlık döneminin görevlerini kararlılıkla yerine getirmiştir. Haydar Aliyev, kamusal yaşamın her alanında kamu yönetimi reformlarının ve yeniden yapılanmanın baş mimarı olmuştur. Okul reformu, toprak reformu, yenileme ve güçlenmenin temel ilkeleri Haydar Aliyev tarafından kararlılıkla uygulanmıştır. Haydar Aliyev, eski Sovyet hükümeti ile yeni bağımsız devlet kavramı arasında o kadar güçlü bir engel oluşturdu ki hiç kimse bir daha geri dönmeye cesaret edememiştir. Azerbaycan’ı uzaktan bölmek isteyenler Haydar Aliyev’e derin inancı olan ve onun etrafında sıkı sıkıya birleşen halkın bütünlüğü karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Kendisine karşı çok zor bir sosyo-politik ortamda darbe girişimleri, ayrılıkçı eğilimler, askeri muhalefet ve demokratik muhalefet birleşmiştir. Haydar Aliyev diğer değirmenlerin taşlarını döndürmeye çalışanların hendeklerini keserek bağımsız bir devletin çarkının laik ilkelere dayalı uyumlu çalışmasını sağlamayı başarmıştır (Həbibbəyli, 2013, 896-897).

Haydar Aliyev’i lider olarak ayıran önemli bir özelliği, Azerbaycan’ı iki siyasi sistemde yönetmesi ve her dönemin sosyo-politik gereklerine uygun olarak tüm faaliyetlerini Azerbaycan Cumhuriyeti’nin yükselişine, halkın manevi ve kültürel gelişimine adanmış olmasıdır. Haydar Aliyev’in tüm siyasi ve devlet faaliyetleri moderndir. Hayatının ve faaliyetinin kronolojisi, büyük bir tarihsel dönemin parlak bir sayfasıdır. Haydar Aliyev’in Azerbaycan’daki liderlik dönemleri, ülkenin ekonomik, sosyo-politik, kültürel ve manevi gelişimindeki büyüme ve ilerleme eğilimleriyle ayırt edilebilir. Azerbaycan tarihinde eski SSCB gibi bir süper gücün siyasi liderliğinin zirvesine yükselen ve pratik çalışmalarıyla dünyaca ünlü devlet adamları arasında en önde gelen ve etkili olduğunu kanıtlayan tek politikacıdır (Hüseynova, 2004, 9-10).

Azerbaycan’da cumhurbaşkanlığının ilk yıllarından itibaren Haydar Aliyev, Azerbaycan’ın ekonomik ve sosyal sorunlarını, manevi ve kültürel hayatını ihmal etmemiş ve bu alanda büyük çalışmalar yapmıştır. 1960’ların sonu ve 1970’lerin başında Haydar Aliyev önderliğinde yapılan toplantıların ekonomik konulardan çok manevi ve kültürel kaygılara odaklanması tesadüf değildir (Xudiyev, 2014, 7). Haydar Aliyev’in cumhurbaşkanlığı döneminde imzaladığı kararname ve emirler hukuki,

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

demokratik devlet inşası, bağımsız cumhuriyetin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi, sosyo-ekonomik reformların uygulanması ve kamusal yaşamın demokratikleştirilmesi alanında ana program ve hukuki-normatif dayanak, bilim, eğitim ve kültürdür (Hüseynova, 2004, 15).

Azerbaycan devletinin tarihine istisnai bir katkı sağlayan, fikirleri ve yönetim tecrübesi bugün ve yarın bize rehberlik eden milli lider Haydar Aliyev'in siyasi mirası o kadar zengin, anlamlı ve değerli ki nesiller bu hazineyi on yıllarca kullanacak durumdadır. Azerbaycan, büyük liderin ileri görüşlü politikasının bir sonucu olarak stratejik, ekonomik ve kültürel potansiyelini kullanarak dünyanın en dinamik gelişen ülkelerinden Doğu ile Batı arasında güvenilir bir köprü haline gelmiştir. Adı her zaman milli devlet ve bağımsızlıkla ilişkilendirilen ve olağanüstü bir siyasetçi olduğu aşikârdır. Ülkede modern, demokratik, hukuksal ve laik bir devletin inşası, sivil toplumun oluşumu, milli, ahlaki değerlere dönüş ve bilim, eğitim ve kültürün gelişmesi sonsuza dek Haydar Aliyev adıyla anılmaktadır. “Ben birçok davanın adamıyım ve hayatımı kendime değil halkıma adadım” diyen ve hayatının anlamını Azerbaycan halkının hizmetinde gören milli lider Haydar Aliyev aslında bir çağdır. “Her zaman gurur duydum ve bugün Azerbaycanlı olmaktan gurur duyuyorum” diye ifade ederek, hangi alanda olursa olsun sadık bir asker olarak halkının mutluluğu ve bağımsızlığı için her zaman her türlü zorluğa hazır olduğunu da sözlerine eklemiştir. Kendisinin paha biçilmez fikirleri, kararlılığı ve hiçbir unsurla ölçülemeyecek kadar sağlıklı bir Azerbaycan ideolojisi vardır (Məmmədli-Əhmədova, 2018,13).

1994-1995 yılları Aliyev'in ülke yönetimine damgasını vurduğu bu dönem Batı ve ABD'nin Orta Doğu petrollerine olan bağımlılıklarını azaltmak istedikleri ve Sovyet sonrası coğrafyada Rusya'nın etkinliğini düşürmeye çalıştıkları dönemle eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda hem Batı hem de ABD kendi petrol şirketlerini Azerbaycan'da yatırım yapmaya yoğun biçimde teşvik etmişlerdir. ABD, Batı ve Türkiye'nin menfaatlerinin çakışmasıyla hem Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı faaliyete geçebilmiş hem de muhtemel doğal gaz boru hatlarının öncülüğünde yeni projeler gündeme gelebilmiştir (Dikkaya-Çaylak, 2008, 136).

1993'ten 2003 yılına kadar süren ikinci iktidar dönemi, büyük liderin dünyanın en ender kişiliklerinden ve önde gelen siyasi figürlerinden biri olduğunu bir kez daha göstermiştir. Bağımsızlığını yeniden kazanan Azerbaycan, Haydar Aliyev'in siyasi iradesi, kararlılığı ve mükemmel yönetim becerileri sayesinde geçiş döneminin zorluklarını başarıyla atlatarak 1996 yılında bir canlanma sürecine girmiştir. 1996 ile 2003 yılları arasında makro ekonomik göstergeler iki ila üç kat artmış ve ülkede çok sayıda yeni sanayi işletmesi kurulmuştur. Bu dönemde Azerbaycan'ın gayri safi yurtiçi hâsılası 22,3 kat artarken, ekonomisine 20 milyar dolar yatırım yapılmıştır. Her alanda reformlar yapılmış ve cumhuriyetin uluslararası prestiji istikrarlı bir şekilde artıyordu. Ulusal çıkarlara dayalı dengeli devlet politikası, sosyo-politik istikrarın sürdürülebilirliği, ekonomik güç ve güçlü endüstriyel potansiyel, bilimsel ve teknolojik ilerleme, eğitim ve sağlığın geliştirilmesi, modern bir ordu kurulması, insanların refahının ve yaşam biçiminin sürekli iyileştirilmesi, ulusal miras ve ulusal-manevi değerleri güçlendirmek, milli liderin ana stratejik hedefi haline gelmiştir. Haydar Aliyev'in Azerbaycan'a ve bölgeye barış, istikrar ve sürdürülebilir kalkınma getirmek için attığı kararlı adımlar, uluslararası düzeyde siyasi ve kamusal bir şekil olarak açıkça tanınmasında belirleyici faktör olmuştur (Babayev, 2020, 50).

Azerbaycan'da bilge lider Aliyev önderliğinde uygulanan ekonomik reformlar, başarılı siyasi reformlarla tamamlanmaktadır. Hem kavramsal hem de yapısal olan bu reformlar, kamu yönetim sisteminin iyileştirilmesi, optimize edilmesi, etkinliğinin artırılması, karar alma mekanizmasının modern ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi ve yeni bir kalite düzeyine yükseltilmesi amacına hizmet etmektedir. Aynı zamanda Azerbaycan'da demokratik kurumların güçlendirilmesi, siyasi çoğulculuğun ve çok partili demokratik bir siyasi sistemin geliştirilmesi, insan hak ve özgürlüklerinin sağlanması, sivil toplum kurumları için fırsatlar yaratılması, kamu ve özel kuruluşlarda şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması, kamuda kurumsal reformlar ve sosyal hizmetler reformlarının uygulanması yoluyla yeni ve ciddi bir niteliksel değişimin sağlanması şu aşamada Azerbaycan'da pragmatik, iyi düşünülmüş bir siyasi öğretinin uygulanmasını teyit etmektedir (Qafarova, 2020, 79).

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Haydar Aliyev, öncelikle devlet bağımsızlığına ve Ermenistan'ın saldırı politikasına yönelik iç ve dış tehditleri önlemek için sosyo-politik istikrarın sağlanması için önemli adımlar atmıştır. Bu amaçla Azerbaycan'ın egemenliğine ve toprak yapısına karşı kışkırtıcı eylemler, darbe girişimleri ve etnik ayrımcılık faaliyetleri önlenmiştir. Aliyev için bağımsız bir devlet kurmada sivil dayanışmanın kurulması tarihsel açıdan büyük önem taşıyordu. (Qurbanlı, 2020, 96).

4. SONUÇ

XXI. yüzyılın eşliğinde büyük bir devlet egemenliği ve ulusal bağımsızlık temeli oluşturmayı başaran Azerbaycan halkı bu tarihi fırsatı gerçekleştirmek için on yıllar boyunca verilen hizmetleri takdir etmiştir. Haydar Aliyev siyasi dehasıyla modern bir Azerbaycan imajını tanımlamış ve halkın hafızasından silinmeyecek izler bırakmıştır. Politikasının başarılı sonuçları modernleşmeye, ekonomi ve bilime, eğitime, kültür ve sosyo-politik hayatımıza olduğu kadar sağlığa da yansımıştır. 30 yılı aşkın bir süre Azerbaycan'ın tarihi kaderi halkın sosyo-politik, ekonomik ve kültürel hayatının her alanında canlanması Haydar Aliyev adıyla anılmıştır. Her zaman ilerlemek için çabaladığı vatani Haydar Aliyev'in liderliğindeki bu dönemde zengin kültürü, büyük tarihi geçmişi ve gelecek nesillerin kaderini düşünerek gurur duyduğu anayurdu Azerbaycan'ı bir devlet haline getirmeyi başarmıştır.

Haydar Aliyev, sadece bir devleti yöneten bir siyasetçi ve lider değil aynı zamanda bir devlet kurucusu, milyonlarca insanı büyük idealler etrafında seferber eden bir tarih mimarıdır. Tüm yaşamı, faaliyeti, hedefleri ve hayalleri, devlet kurma ideali, tarihsel yaratıcılık etrafında şekillenmiştir. Haydar Aliyev, Azerbaycan biliminin hamisi ve büyük bir düşünürdür. Haydar Aliyev'in varlığı halka ve kültürlerine hizmetle doludur. Büyük liderin sanata, kültüre, tiyatroya ve edebiyata verdiği hizmetler unutulmazdır. Sanatta ve edebiyatta ilerleme ve ilerleme yolunu seçmenin her zaman önemli olduğunu düşünmüştür. Nitekim Haydar Aliyev gibi önde gelen şahsiyetler, halkın zekasını, ilmini, kültürünü ve maneviyatını dünyaya göstermektedir.

Günümüzde Haydar Aliyev'in politikalarının 2003 yılından beri Azerbaycan'da başarıyla uygulandığı bilinmektedir. 2003 cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası sırasında bilge lider Azerbaycan halkına seslenerek halkı Sayın İlham Aliyev'i desteklemeye çağırmıştır. Halk, bu çağrıya olumlu yanıt vermiş ve İlham Aliyev'i cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Haydar Aliyev'e olan bağlılığını göstererek Azerbaycan'ı başarıya doğru götürmektedir. Günümüzde Azerbaycan'ı 1990'ların başı ile karşılaştırmak mümkün değildir. O dönemlerde insanlar temel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayamadıkları gibi elektrik, gaz veya yollardan da yoksunlardı. Hal böyle olunca insanlar büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Fakat şimdiki durum emsalsiz bir düzeye çıkarak her alanda başarı elde edilmiştir. Bugün Azerbaycan, dünyada etkili bir ülke olarak tanınan ve bölgede lider olan güçlü bir devlettir. Günümüzde Azerbaycan'ın izni olmadan bu bölgede herhangi bir projenin hayata geçirilmesinin mümkün olmaması Haydar Aliyev'in politikalarının sonucudur.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Hüseyin (2007), Zirve Haydar Aliyev'in Hayatı, İleri Yayınları, İstanbul.
- Babaoğlu, Hikmət (2013), Heydər Əliyev Siyasi İrsinin Politoloji Aspektləri, Msa, Bakü.
- Babayev, Elçin (2020), Heydər Əliyev – Tarixi Şəxsiyyət və Tarix Yaradan Şəxsiyyət, Prezident Kitabxanası, Xalq Qəzeti, 12 Dekabr., № 261, s.6.
- Dikkaya, M., Çaylak, A. (2008), “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar”, OAKA, Cilt:3, Sayı: 5, 131-157.
- Əfəndiyev, Timuçin (2017), Milli Mədəniyyətimizin Hamisi, Prezident Kitabxanası, Xalq Qəzeti, 4 May., №94, s.5.
- Həbibbəyli, İsa (2013), “Azərbaycançılıq İdealının Rəmzi” Məqalələr (2009 – 2014-cü illər) Prezident Kitabxanası, Yeni Azərbaycan Qəzeti, 11 Aprel, No:62, s.4.
- Hüseynova, İradə (2004), Müstəqil Azərbaycan Dövlətinin Qurucusu, Təhsil, Bakü.
- Məmmədli R.-Əhmədova S. (2018), “Əbədi müstəqillik Tarixi Yazan Lider Heydər Əliyev”, Uşaq Kitabxanası, Bakü.
- Məmmədov, Nuru (2013), Heydər Əliyev və Azərbaycanın XX. Əsrin 20-30-Cü illər Tarixinin Bəzi Məsələləri, *Tarix və Onun Problemləri*, No:2, 279-287.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Məmmədov, Nuru (2020), Heydər Əliyev və Azərbaycanın Qurtuluşu, Prezident Kitabxanası, Respublika Qəzeti, 14 İyun № 113, s.4.

Qafarova, Sahibə (2020), Azərbaycanın Müasir Tarixinin Dönüş Nöqtəsi, Prezident Kitabxanası, Azərbaycan Qəzeti, 14 İyun. № 113, s.1-2.

Qurbanlı, Mübariz (2020), Milli Qurtuluşdan Başlayan Böyük Yol, Prezident Kitabxanası, Azərbaycan Qəzeti, 13 İyun № 112, s.1,4.

Sancak, İrfan (2018), “Bağımsızlık Sürecinde Azerbaycan ve Haziran Darbesinin DışPolitikaya Etkileri”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), 57-71.

Xudiyev, Nizami (2014), Heydər Əliyev və Azərbaycan Dili, Elm və təhsil Nəşriyyat, Bakü.

Yeni Azərbaycan Qəzeti, (2019), 3 Sentyabr, No:159, s.3.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

AZƏRBAYCANIN MƏDƏNİ İRSİNİN QORUNMASI VƏ HEYDƏR ƏLİYEV

PROTECTION OF THE CULTURAL HERITAGE OF AZERBAIJAN AND HEYDAR ALIYEV

Mahmudova Hicran Rəhman q.
Bakı Dövlət Universiteti, Tarix fakültəsi

ÖZƏT

Azərbaycan ərazisində onun zəngin tarixi keçmişini özündə əks etdirən çoxsaylı maddi mədəniyyət nümunələri mövcuddur. Onların öyrənilməsi ilə vətənimizin yüksək mədəni irsə malik qədim mərkəzlərdən biri olması fikri artıq təsdiq olunmuşdur. Uzun tarixi bir dövrdə bu mədəni irs sabit ənənəçiliyə və varisliyə əsaslanaraq inkişaf etmiş, zənginləşdirilmiş və ümumbəşəri mədəni irsin tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanda qeydiyyatda alınmış dünya əhəmiyyətli abidələr içərisində arxeologiyamızın müxtəlif dövrlərini özündə əks etdirən abidələr də yer almışdır. Azıx, Tağlar, Çalağantəpə, Leylatəpə, Üzərlikəpə, Borsunlu kurqanları, Xocalı kurqanları və Niftalı kurqanları Qarabağda qeydə alınmış dünya əhəmiyyətli abidələrimizdən hesab olunduğundan, onların hər biri nəinki milli mədəni irsimizin, həm də bəşəri irsin ayrılmaz tərkib hissələrindəndir. Sözsüz, ulularımızın minilliklər ərzində böyük zəhmət və tükənməz istedadı hesabına yaratdığı yüksək mədəni irs də diqqətdən kənar qalmamışdır. Mədəni irs probleminə diqqət və qayğı ümumdövlət işi səviyyəsinə ucaldılmışdır. Xalqımızın yaratdığı zəngin mədəni irsə sonsuz məhəbbət və ehtiram bəsləyən dövlətimizin səyi nəticəsində bir sıra mədəni dəyərlərimiz ümumi bəşəri dəyərlər kimi tanınmış və qiymətdəndirilmişdir.

Açar sözlər: arxeologiya, abidə, tarixi yadigar, konvensiya, mədəni irs

ABSTRACT

There are many examples of material culture on the territory of Azerbaijan, reflecting its rich historical past. Their research has already confirmed the idea that our country is one of the ancient centers with a high cultural heritage. Over a long historical period, this cultural heritage has developed, enriched and become an integral part of a universal cultural heritage based on sustainable traditions and heritage. It is no coincidence that among the monuments of world importance registered in Azerbaijan, there are monuments reflecting different periods of our archeology. Since Azykh, Taglar, Chalagantepe, Leylatapa, Uzerliktepe, Borsunlu barrows, Khojaly barrows and Niftali barrows are considered world famous monuments registered in Karabakh, each of them is an integral part of not only our national cultural heritage, but also human heritage. Of course, the high cultural heritage created by our ancestors over thousands of years by hard work and inexhaustible talent did not go unnoticed. Attention and concern for the problem of cultural heritage have been elevated to the level of the state level. As a result of the efforts of our state, which has endless love and respect for the rich cultural heritage created by our people, a number of our cultural values have been recognized and appreciated as universal values.

Key words: archeology, monument, historical cultures, convention, cultural heritage.

GİRİŞ

Qədim tarixi köklərə malik mədəni irsin əşyavi təəcəssümü arxeoloji abidələr və onlardan əldə edilən maddi mədəniyyət nümunələrində əks olunur. Azərbaycan Avrasiya məkanında tutduğu əlverişli coğrafi mövqeyi, əhəmiyyətli torpaq-iqlim şəraiti və özünəməxsus mədəni – tarixi inkişaf yolu ilə qədim dövrlərdən mühüm mərkəzlərdən biri kimi tanınmış, mövcud mədəniyyət və sivilizasiyalar sisteminin üzvi hissəsinə təşkil etmişdir. Tarixi torpaqlarımızda qədim daş dövründən, erkən əkinçilik mədəniyyətlərindən son tunc dövrü mədəniyyətləri və orta əsrlər də daxil olmaqla, cəmiyyətin sosial-

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

İqtisadi inkişafı qeydə alınmış, monumental memarlığın yaranması, şəhər mədəniyyətinin meydana çıxması ilə mədəni irsimizin ötürülməsində varisliyinin izlənməsi mümkün olmuşdur. Müasir dövrdə sivil ölkələrdə mədəni irsin qorunub saxlanması, öyrənilməsi və ondan düşünülmüş şəkildə istifadə edilməsi məsələlərinə daha böyük diqqət yetirilir. Tarixi yadigarların - binaların, abidələrin qorunması dünya miqyasında artıq zəruri mədəni tələbatla çevrilib və cəmiyyətin durmadan yeniləşib müasirləşməsi ilə paralel inkişaf edir.

ARAŞDIRMA

Azərbaycan mədəni irsinin öyrənilməsi, təbliği Ümummilli lider Heydər Əliyevin bütün hakimiyyəti dövründə mühüm prioritetlərdən hesab olunub. Arxeoloji irsin hərtərəfli tədqiqi, abidələrin yerinin müəyyənləşdirilməsi və əsaslı araşdırılmasının vacibliyini nəzərə alaraq, 1974-cü ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutunun tərkibində Arxeologiya və Etnoqrafiya sektoru yaradılmış, bir müddət sonra isə, Azərbaycanda arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatların genişlənməsinin və qədim dövrün aktual problemlərinin araşdırılmasının vacibliyini nəzərə alaraq, 1993-cü ildə həmin sektor əsasında Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu təsis olunmuşdu. Bundan əlavə, 1976-cı ildən Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsində Arxeologiya və etnoqrafiya kafedrası və muzeyi yaradılmışdır. Təbii ki, Heydər Əliyevin xalqın maddi mədəni dəyərlərinə verdiyi xüsusi dəyərin sayəsində Azərbaycanda sistemli arxeoloji qazıntılar aparılmış və dünya əhəmiyyətli abidələrimiz üzə çıxarılmışdır. Təbii ki, abidələrin üzə çıxarılması və tədqiqi ilə yanaşı, onların qorunması və bərpası da diqqət mərkəzində olduğundan, bu məqsədlə xüsusi qanunvericilik aktları da qəbul edilmiş və beynəlxalq səviyyəli tədbirlər görülmüşdür. Milli qanunvericiliyimizdə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında öz əksini tapmış vətəndaşların vəzifələrinin içərisində tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması ilə bağlı müddəaların olması, "Tarix və mədəniyyət abidələrini qorumaq hər bir şəxsin borcudur" ifadəsinin öz əksini tapması bunun bariz göstəricisidir [3].

Təbii ki, xalqın milli sərvəti olan tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması, öyrənilməsi və onlardan istifadə ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsi hər bir dövlətin, o cümlədən beynəlxalq təşkilatların diqqət mərkəzində olan məsələlərdəndir. Təsədüfi deyildir ki, tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi, bununla da insanların mədəni hüquqlarının təmini tək o ölkələrin daxili qanunvericiliyi ilə deyil, həmçinin beynəlxalq hüquq normaları ilə tənzimlənir. Hal-hazırda abidələrin qorunması, bərpa və qazıntı işləri YUNESCO-nun Ümumdünya mədəni və təbii irsin qorunması haqqında Konvensiyası, Arxeoloji irsin qorunması haqqında Avropa Konvensiyası, Tarixi ansambların qorunub saxlanması və müasir rolu haqqında tövsiyənin və digər beynəlxalq sənədlərin tələblərinə uyğun aparılır [2, 397]. 14 may 1954-cü il tarixli "Hərbi münaqişələr zamanı mədəni sərvətlərin qorunması haqqında" Haaqa Konvensiyası, 19 dekabr 1954-cü il tarixli Avropa Mədəniyyət Konvensiyası, "16 dekabr 1966-cı il tarixli "İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Pakt, 16 noyabr 1972-ci il tarixli YUNESKO-nun "Ümumdünya mədəni və təbii irsin qorunması haqqında" Konvensiyası və digər beynəlxalq sənədlər tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması, öyrənilməsi, onlardan istifadə və ümumilikdə insanların mədəni hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı müddəaları təsbit edir" [6].

Azərbaycan Respublikası 1954-cü il Haaqa Konvensiyasına, Birinci Protokola 1993-cü ildə və 2000-ci ildə İkinci Protokola qoşulub"[6]. Bu konvensiya hərbi münaqişələr zamanı hər bir dövlətin öz ərazisində və rəqib tərəfin ərazisində yerləşən mədəni dəyərlərin qorunması, arxitektura, incəsənət, tarixi abidələr, arxeoloji qazıntılar kimi daşınan və daşınmaz mədəni dəyərlərin müdafiə edilməsini iştirakçı dövlətlərin qarşısında vəzifə kimi qoyur. Eyni zamanda, konvensiyanın iştirakçıları özlərinin qanunvericiliyində elə qanunlar qəbul etməlidir ki, bu konvensiya onun şərtlərini pozan və pozmağa göstəriş verənləri cəzalandıra bilsin. Təəssüflə qeyd edim ki, Qarabağda son 30 ildə məhz bu konvensiyanın da protokol qaydaları ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə pozulmuş və beynəlxalq baxımdan cəzalandırılmamışdır. Belə Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş qədim Azərbaycan torpaqları olan Dağlıq Qarabağ və ona bitişik rayonlarda 13 dünya əhəmiyyətli (6 memarlıq və 7 arxeoloji), 292 ölkə əhəmiyyətli (119 memarlıq və 173 arxeoloji) və 330 yerli əhəmiyyətli (270 memarlıq, 22 arxeoloji, 23 bağ, park, monumental və xatirə abidələri, 15 dekorativ sənət nümunəsi)

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

tarix və mədəniyyət abidələri dağıdılmışdır. Bütün bunlar Azərbaycan mədəni irsinə vurulan zərərlərdir.

Qeyd edə bilərik ki, 1972-ci il 16 noyabr tarixli “Ümumdünya mədəni və təbii irsin mühafizəsi haqqında Konvensiya”ya əsasən, “.....arxeoloji xarakterli ünsürlər və ya strukturlar, kitabələr, mağara məskənləri eləcə də, diqqətəlayiq arxeoloji yerlər daxil olmaqla, tarix, estetika, etnologiya və ya antropologiya baxımından görkəmli universal dəyərə malik zonalar” məhz mədəni irs kimi qeydə alınır və mühafizə olunur [1, 5]. Eyni zamanda, “Arxeoloji irsin qorunması haqqında” 1992-ci il Avropa Konvensiyasında “arxeoloji irs” anlayışı aşağıdakı izah olunur: “ I) qorunması və öyrənilməsi bəşəriyyətin tarixini və onun təbii mühitlə əlaqəsini izləməyə kömək edən; II) əsas informasiya mənbələri qazıntılar və ya kəşflər, bəşəriyyətlə və ona aid mühitlə bağlı digər tədqiqat metodları olan; və III) tərəflərin yurisdiksiyası hüdudlarında istənilən hər hansı rayonda yerləşən bəşəriyyətin keçmiş dövrlərə aid olan bütün qalıqları və obyektləri və hər hansı digər izləri arxeoloji irs elementləri sayılır; IV) Arxeoloji irsə istər quruda, istərsə də su altında tikililər, qurğular, bina ansamblları, istifadə olunmuş yerlər, daşınar obyektlər, digər növ abidələr, eləcə də onları əhatə edən məkan daxildir” [1, 168]. Göründüyü kimi, arxeoloji irsimiz, dünya səviyyəli Konvensiyalarda təsbit olunan müddəalarda öz əksini tapmış abidələrdən ibarətdir. Oudur ki, onların qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi daim dövlətimizin diqqət mərkəzində olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət olaraq nəinki bir sıra beynəlxalq müqavilələrə, o cümlədən adları çəkilən konvensiyalara qoşulmuş, həm də öz milli qanunvericiliyini məhz beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq formalaşdırmışdır. 10 aprel 1998-ci il tarixdə "Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu qəbul edilmişdir. Bu qanun tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi, öyrənilməsi və onlardan istifadə ilə bağlı münasibətləri tənzimləyir [4]. Arxeoloji abidələrin daha da diqqət mərkəzində saxlanması üçün, “Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (10 aprel 1998-ci il) arxeoloji abidələrə aşağıdakı tərif verilir: “Arxeoloji abidələr insanın fəaliyyəti ilə əlaqədar yer altında olan maddi mədəniyyət nümunələri, o cümlədən ibtidai insan düşərgələri və yaşayış məskənləri, qədim qəbiristanlıqlar, müdafiə sistemləri və istehkamlar, ziyarətəgahlar, hər cür qədim əşyalar, dini və xatirə abidələri, qaya və daşüstü təsvirlər və yazılar, qədim mədəni istismar izləri, əmək alətləri, istehsalat küreləri, qədim yollar, körpü qalıqları, arxlar, ovdan və kəhrizlər, su kəmərləri, kürəbəndlər və s.”dir [2, 120]. Həmin qanuna əsasən, arxeoloji abidələr əksər hallarda daşınmaz abidələr hesab edildiyi üçün, olduğu və inşa edildiyi yerlərdə qorunmalıdır. Bunları nəzərə alaraq, sonrakı dövrdə də ardıcıl rəsmi sənədlər qəbul olundu.

Ümumilli lider Heydər Əliyev 20 oktyabr 1999-cu ildə “Arxeoloji irsin qorunması haqqında” 1992-ci il yanvarın 16-da qəbul olunmuş Avropa Konvensiyasına qoşulma” barədə qanun imzalamışdır [3]. Konvensiyanın preambulasında arxeoloji irsin bəşəriyyət tarixi sahəsində bilgilər üçün çox böyük əhəmiyyəti olduğunu xatırladaraq, qədim tarixə şahidlik edən Avropa mədəni irsinə planlaşdırma sahəsində irimiqyaslı proqramların sayının artması, təbiət riskləri, gizli və ya qeyri-elmi qazıntı işləri nəticəsində ziyan vurula biləcək ciddi təhlükənin olduğunu və bu problemləri ictimaiyyətin lazımlıca dərk etmədiyini etiraf edərək, müvafiq inzibati və elmi nəzarət prosedurlarının hələ mövcud olmadığı yerlərdə onların tətbiqinin son dərəcə mühümlüyünü, şəhər və kəndlərin planlaşdırılması və mədəniyyətin inkişafı sahəsindəki siyasətdə arxeoloji irsin qorunması zərurətinin əks etdirilməli olduğunu bəyan edərək, arxeoloji irsin qorunması üçün təkə bilavasitə maraqlı dövlətlərin deyil, həm də bütün Avropa ölkələrinin məsuliyyət daşımaları olduğunu, həmçinin məqsədin arxeoloji irsə ziyan vurulması riskini azaltmaq və ekspertlər mübadiləsinin həvəsləndirilməsi və təcrübənin müqayisəsi yolu ilə onun qorunmasına kömək göstərmək olduğunu xüsusi vurğulamışlar. Həmi konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən, hər bir tərəf: i) peşəkar elmi məqsədlərlə arxeoloji irs elementlərinin milli və beynəlxalq mübadiləsinə kömək etməyi, belə bir açıqlamanın bu elementlərin mədəni və elmi dəyərində qətiyyətən ziyan vurmamasını təmin etməkdən ötrü müvafiq tədbirlər görməyi; ii) aparılan arxeoloji tədqiqatlar və qazıntılar barədə informasiya mübadiləsinə həvəsləndirməyi və beynəlxalq tədqiqat proqramlarının gerçəkləşdirilməsinə yardım göstərməyi öhdəsinə götürür [3]. Bununla belə, müasir

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

dövrə ermənilər tərəfindən abidələrimizin əksəriyyətinin məhz edildiyi bir vaxtda əslində bu maddələrin qəti şəkildə pozulmasının şahidi tək biz yox, həm də dünya ictimaiyyəti oldu.

Ümummillə liderin mədəni irsə olan qayğısı, arxeoloji irsimizin mühafizəsi üçün gördüyü tədbirlər daim davam etdirilir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 6 iyun tarixli 119 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi haqqında Əsasnamənin 2.0.4 bəndinə görə, Nazirliyin Mədəni İrsin Qorunması, İnkişafı və Bərpa üzrə Dövlət Xidməti vasitəsilə mədəni irsin qorunmasına, Azərbaycan Respublikası Dövlət Turizm Agentliyinin tabeliyindəki dövlət qoruqlarının, “İçərişəhər” Dövlət Tarix-Memarlıq və “Qala” Dövlət Tarix-Etnoqrafiya qoruqlarının əraziləri istisna olmaqla, dövlət mühafizəsində olan daşınmaz tarix və mədəniyyət obyektlərinin (abidələrinin) bərpasına, rekonstruksiyasına, konservasiyasına, yenidən qurulmasına, texniki təchizat vasitələrinin yeniləşdirilməsinə, cari və əsaslı təmir-bərpa işlərinin layihələndirilməsinə dövlət nəzarətini həyata keçirmək funksiyasına malik olması təsdiq olunurdu. Eyni zamanda həmin fərmanın 3.1.17. bəndinə əsasən, Azərbaycan mədəni irsinin bərpasına, qorunmasına, inkişafına və təşviqinə yönəldilmiş tədbirlər görmək də onun səlahiyyətlərinə daxil olmuşdur. Bundan başqa, 3.2.5. bəndə əsasən, Nazirlik təbii və texnogen qəzalar nəticəsində zərər çəkmiş ərazilərdə dövlət mühafizəsində olan daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrində bərpa və yenidənqurma işlərini təşkil etməklə bağlı sifarişçi funksiyalarını yerinə yetirir [3].

Müasir milli qanunvericilikdə bildirilir ki, dövlət mühafizəsində olan daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizə zonalarında tikinti zamanı mədəni irs obyektlərinin əlamətləri aşkar edildikdə, Nazirlik səviyyəsində tikinti işlərinin dərhal dayandırılması barədə məlumatlar toplanır, dərhal dayandırılan tikinti işlərinin davam etdirilməsinə və zəruri tədbirlər görülməsinə razılıq verilir və eyni zamanda mədəni irs abidələrinin mühafizə zonalarını müəyyən edir” [3]. Bu maddələr Azərbaycan mədəni irsinə birbaşa dövlət qayğısının ən yüksək səviyyədə göstəricilərindən hesab olunur. Təbii ki, müasir Qarabağ Zəfərimiz və möhtəşəm Qayıdış və quruculuq işləri zamanı bu məsələlərin diqqət önündə saxlanması vacib amillərdəndir.

Eyni zamanda dövlətimiz səviyyəsində bu məsələnin əhəmiyyətli hesab olunması və diqqət mərkəzində saxlanması ardıcıl olaraq, verilən qərarlarda daim öz əksini tapmışdır. 12 oktyabr 2018-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 302 sayılı fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi yanında Mədəni İrsin Qorunması, İnkişafı və Bərpa üzrə Dövlət Xidməti haqqında Əsasnamə” təsdiq edilmişdir [5]. Bu Əsasnaməyə görə, mədəni irsin qorunmasını və inkişafını təmin etmək və mədəni irsin qorunmasına dövlət nəzarətini həyata keçirmək; dövlət mühafizəsində olan daşınmaz tarix və mədəniyyət obyektlərinin (abidələrinin) bərpasına, rekonstruksiyasına, konservasiyasına, yenidən qurulmasına, texniki təchizat vasitələrinin yeniləşdirilməsinə, cari və əsaslı təmir-bərpa işlərinin layihələndirilməsinə dövlət nəzarətini həyata keçirmək; müvafiq sahədə aparılan abadlıq, inşaat, təmir, bərpa, rekonstruksiya, konservasiya və yenidənqurma işlərinin layihələrinin həyata keçirilməsinə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının rəyi nəzərə alınmaqla razılıq vermək və işlərin gedişinə nəzarət etmək kimi məsələlərin icrası dövlət nəzarətinə götürülür [4].

Müasir dövrümüzdə demək olar ki, istər elmi, istər mədəni sahədə bu məsələ xüsusi ardıcıl diqqət mərkəzindədir. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının 10-cu bəndi “Mədəni irsin qorunması və səmərəli idarə edilməsi” adlanır. Burada bildirilir ki, Azərbaycan xalqının zəngin adət və ənənələrinin təbliği, milli bayram və mərasimlərin qorunub saxlanması, tarixi rəmz və sirlərin rekonstruksiyası, milli musiqi və rəqslərin təşviqi, şifahi xalq yaradıcılığının qorunması, xalq oyun və tamaşalarının bərpası, təsviri, dekorativ və miniatür sənətinin zəngin ənənələrinin inkişaf etdirilməsi, dünyanın nüfuzlu muzeylərində saxlanılan Azərbaycan incəsənəti nümunələrinin öyrənilməsi və onların Azərbaycana aid olmasının təsdiqlənməsi, UNESCO, ISESCO, TÜRKSOY və digər beynəlxalq təşkilatlarda təsviri sənətimizin təbliği və tanınması istiqamətində zəruri işlər görülməkdir [7].

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

NƏTİCƏ

Hal-hazırda Azərbaycan öz mədəni irsinə kifayət qədər və təbii ki, dövlət səviyyəsində, beynəlxalq səviyyədə sahib çıxaraq, təbliğ etməyi özünə borc bilir. Bunun üçün Respublikamız müxtəlif səviyyələri Konvensiyalara qoşulur, Mədəni irsin öyrənilməsi, bərpası və təbliği üçün tədbirlər hazırlayır, qanunvericilik bazası yaradır. Məhz bunun nəticəsidir ki, 1992-ci ildən YUNESKO –ya üzv olmaqla, sonradan əməkdaşlıq haqqında memorandum imzalanmışdır. Bunun nəticəsi olaraq, 2000-ci ildən başlayaraq, Ümumdünya irsi siyahısına tarixi abidələrimiz salınmağa başlanmışdır. 2006-cı ildən YUNESKO-nun “Qeyri-maddi mədəni irsin qorunması haqqında” Konvensiyaya qoşulmuş, 2008-ci ildən isəbu günə qədər bu siyahıya Azərbaycanın mədəni irsindən nümunələr daxil edilmişdir. Ümumbəşəri mahiyyətli bu mədəni dəyərlərimizin mühafizəsi, bərpası beynəlxalq səviyyədə diqqət mərkəzindədir.

QAYNAQLAR:

1. Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq konvensiyalar.
http://files.preslib.az/projects/azereco/az/eco_m4_7.pdf
2. Azərbaycan Respublikasının “Mədəniyyət və Turizm qanunvericiliyi toplusu”. İki cild. I cild. Bakı, Avrasiya Press, 2011, 522 s.
3. <http://www.e-qanun.az/framework/3055>
4. <http://mct.gov.az/az/miqibdx>
5. <http://huquqiaktlar.gov.az/StatementDetails.aspx?statementId=41901>
6. <https://mod.gov.az/az/pre/24525.html> Ermənistanın işğalı nəticəsində Azərbaycana vurulmuş maddi və mənəvi ziyan, onun ödənilməsinin hüquqi aspektləri
7. https://president.az/future_az “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

HAYDAR ALİYEV AND NAGORNO KARABAKH

Sureyya YIGIT

Tbilisi, Georgia

ABSTRACT

Nagorno Karabakh attracted much attention during 2020-21 due to renewed violence that took place between Azerbaijan and Armenia. The Azerbaijani armed forces gaining the upper hand in the conflict changed not only the parameters of the conflict but also the future possibilities of a final peaceful and just settlement. In order to ponder such possibilities it is important to recall the origins and development of the conflict and the role played by Haydar Aliyev. This article aims to highlight the foreign policy principles espoused by President Aliyev after his election in 1993.

Keywords: Haydar Aliyev, Azerbaijan, Nagorno-Karabakh, Caucasus, Conflict Resolution

ÖZET

Dağlık Karabağ, Azerbaycan ile Ermenistan arasında yeniden başlayan çatışmalardan dolayı 2020-21 döneminde büyük ilgi gördü. Çatışmada üstünlük kazanan Azerbaycan silahlı kuvvetleri, sadece çatışmanın parametrelerini değil, aynı zamanda nihai barışçıl ve adil çözümün gelecekteki olasılıklarını da değiştirdi. Bu tür olasılıkları düşünmek için çatışmanın kökenlerini ve gelişimini ve özellikle de Haydar Aliyev'in oynadığı rolü hatırlamak önemlidir. Bu makale, Cumhurbaşkanı Aliyev'in 1993'te seçilmesinden sonra benimsediği dış politika ilkelerini vurgulamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Haydar Aliyev, Azerbaycan, Dağlık Karabağ, Kafkasya, Çatışma Çözümü

Introduction

The frozen conflict over the territory of Nagorno-Karabakh has been the result of disputes and aggressions between both States, as it is perhaps the most well known international conflict of all the frozen conflicts resulting from the Post-Soviet space. This conflict has lasted since the beginning of the 20th century, even before the proclamation of the former Democratic Republic of Azerbaijan. At the beginning of the USSR, Armenia began to expand over these territories, reducing the territory of Azerbaijan, and in 1920 the Nakhichevan region was separated from the rest of the state, which would finally remain as an autonomous region under the government of Azerbaijan – as it is today.¹

The Nagorno-Karabakh region was proclaimed as an autonomous region under the rule of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic.² However, the territory was defined around a fundamentally Armenian population, and it was not the definitive solution to the conflict that continued to be debated throughout the entire Soviet period. Thus, it remained practically until the end of the USSR, when the bloodiest phase of the conflict began, and it resembled an internal war.

After the Soviet regime settled in Azerbaijan and Armenia in 1920, Moscow started to look for a solution to settle border disputes between the two republics.³ After all, the Azerbaijan Soviet of Nagorno Karabagh would be within the borders of the Socialist Republic, being bound to Baku.⁴ With such a solution, Moscow wanted to achieve the following objectives:

- i. By creating the Nagorno-Karabakh region, on the one hand, Armenia was not completely offended; on the other hand, Azerbaijanis were also partially satisfied with its attachment to Azerbaijan;

¹ Yiğit, S., & Gülbiten, G. (2018). Rusya'nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 5(2), 1-30.

² Smith, J. (2015). Nagorno Karabakh under Soviet Rule. *The South Caucasus beyond Borders, Boundaries and Division Lines: Conflicts, Cooperation and Development*. Helsinki: Aleksanteri Institute, 9-28.

³ Kerim, S. (2008). On autonomy for Nagorno-Karabakh: lessons of history. *The Caucasus & Globalization*, 2(2).

⁴ Saparov, A. (2012). Why autonomy? The making of Nagorno-Karabakh autonomous region 1918–1925. *Europe-Asia Studies*, 64(2), 281-323.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

- ii. By making the Nagorno-Karabakh region autonomous, Armenia and Azerbaijan could raise the dispute between themselves according to the circumstances and conditions of the time;
- iii. Moscow's influence and authority over Azerbaijan and Armenia increased, allowing it to use the Nagorno-Karabakh region as a political tool to achieve the formation of the Union of Soviet Socialist Republics on 30 December 1922.

By including the Soviet Socialist Republics of Azerbaijan and Armenia in this union, both the Azeri-Armenian disputes and the wider South Caucasus were part of this initiative. With the Soviet Constitution adopted in 1924, the Soviet Union received a new legal and administrative status.⁵ In the 1924 Soviet Constitution as well as the 1936 and 1977 versions, despite changes being made, administrative divisions and borders were preserved.⁶ According to the constitution, the heads of the independent and autonomous republics were appointed by the Supreme Soviet.

Independent republics had more authority over the autonomous republics. Moreover, according to Article 78 of the Constitution, their transfer to an independent republic, such as Armenia, was not permitted.⁷ According to this provision, the territories of Nagorno-Karabakh or Nakhichevan could not in whole or part be transferred to Armenia; likewise, in Article 87 of the 1977 Soviet Constitution, the autonomous republic was affiliated to Azerbaijan, and according to Articles 84 and 86, the borders of Nakhichevan and Nagorno-Karabakh were expressly stipulated that they could not be changed without Azeri consent.⁸

Until the end of the 1980s, the Nagorno Karabakh conflict between the two states was limited and sporadic and, on the whole, kept under control by the Soviets despite the continuous accusations by the Armenian side against Azerbaijan of conducting a demographic policy aimed at increasing the number of the Azerbaijanis within the region.⁹ The situation changed with Gorbachev's policy of openness, which since 1987 was accompanied by an increase in clashes and letters sent to Moscow with the request to unite Nagorno-Karabakh with Armenia.¹⁰ Soon discontent began to spread with environmental demonstrations for the closure of the Metsamor nuclear power plant in Yerevan took on nationalist traits with the request to transfer the two disputed regions to Armenia, namely Nagorno-Karabakh and Nakhchivan.

The protests ended with the intervention of the police, but the situation did not calm down. At the end of January 1988, the first wave of Azerbaijani refugees escaped from Armenia and arrived in Azerbaijan, settling between Baku and Sumgait, thus starting a severe problem that characterized and affected the whole conflict.¹¹ Moscow remained silent, thus fueling the antagonism between Azerbaijanis and Armenians already increased by the republics themselves and finally culminating in the events of February 1988.

On 20 February, the Nagorno-Karabakh Soviet approved a resolution calling on the Supreme Soviets of Armenia, Azerbaijan and the USSR to approve its transfer under Armenian jurisdiction. Demonstrations followed in Yerevan, and a Karabakh commission was created by the Karabakh Armenians headed by Levon Ter-Petrosyan. Meanwhile, in Azerbaijan, when Baku reported the killing of Azeris in Karabakh: the reaction was so violent that it led to violent clashes in Sumgait, a city just over 10 km from the capital.¹² On 23 March, the Supreme Soviet of the Soviet Union rejected the request of the Soviet of Nagorno-Karabakh; the denial was followed by the Azerbaijani one

⁵ Sablin, I., & Semyonov, A. (2020). Autonomy and decentralization in the global imperial crisis: The Russian Empire and the Soviet Union in 1905–1924. *Modern Intellectual History*, 17(2), 543-560.

⁶ Osakwe, C. (1978). Theories and Realities of Modern Soviet Constitutional Law: An Analysis of the 1977 USSR Constitution. *U. Pa. L. Rev.*, 127, 1350.

⁷ Dash, P. L. (1989). Nationalities Problem in USSR: Discord over Nagorno-Karabakh. *Economic and Political Weekly*, 72-74.

⁸ Abilov, S. (2013). Nagorno Karabakh War and Khojali Tragedy. *The Washington Review of Turkish & Euroasian Affairs*, 1-8.

⁹ YİĞİT, S., & GÜLBİTEN, G. RUSYA'NIN YAKIN ÇEVRE DIŞ POLİTİKASI VE AZERBAYCAN. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 5(1), 54-70.

¹⁰ Cornell, S. E. (1998). Turkey and the conflict in Nagorno Karabakh: a delicate balance. *Middle Eastern Studies*, 34(1), 51-72.

¹¹ Hirose, Y., & Jasutis, G. (2014). Analyzing the Upsurge of Violence and Mediation in the Nagorno-Karabakh Conflict. *Stability: International Journal of Security and Development*, 3(1).

¹² Cornell, S. E. (1997). Undeclared War: The Nagorno-Karabakh Conflict Reconsidered. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 20, 1-23.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

accusing the Karabakh Soviet of having violated the Soviet constitution and the territorial integrity of Azerbaijan.¹³

The territory declared its independence on 12 July 1988, an act that was not recognized by the Republic of Azerbaijan and that, despite trying to repress it, was only the trigger for a significant conflict.¹⁴ At that point, a natural disaster brought a respite. The conflict came to a halt due to the terrible earthquake that struck Armenia on 7 December, allowing the USSR to dominate the situation again. The eleven members of the Commission were arrested, which fueled the Commission's popularity in Armenia and disillusionment with Perestroika and Gorbachev accused of obstructing earthquake relief and Soviet troops being sent to Baku. The Supreme Soviet decided, in addition, to impose a special government in Karabakh, placing the region under the direct control of Moscow.¹⁵

In this way, the region, at least for the first half of 1989, experienced a period of calm even if in the meantime the Armenian National Movement was formed, founded by the members of the Liberated Commission and the Azeri Popular Front (FPA), led by the future president. of Azerbaijan, Elchibey, who played a crucial role in the development of the conflict and the formation of the former Soviet Republic.¹⁶

Nevertheless, Moscow's presence in the region only stalled the conflict: there were no efforts to address Nagorno-Karabakh's status, and at the end of the year, the special regime was lifted. On 2 December 1989, this decision prompted the Armenian Soviet to declare, during a joint session with the Nagorno-Karabakh National Council, union with the region in a United Armenian Republic.¹⁷ Consequently, 1990 began in Baku with tragic events: in January, the demonstrations in the streets against the government and Moscow, and the persecution, by Azerbaijani refugees, of the Armenians who remained in the country prompted the Soviets to send the army to the Azerbaijani capital to quell the protests.¹⁸ At the same time, paramilitary formations sprang up on both sides, and by now, there was little doubt that the issue would be resolved militarily. Sporadic clashes in Nagorno-Karabakh became frequent in early 1991, and as Armenian militants began to take control of the region, the Azerbaijani government continued to rely on Moscow's support when the dissolution of the Soviet Union was imminent.

On 30 August 1991, Azerbaijan itself declared itself independent.¹⁹ On 26 November, it annulled the status of autonomous oblast in Nagorno-Karabakh, reducing it to the status of a district, a mostly symbolic act since, by now, the control over the region was minimal. The response to the Azerbaijani government's decision was not long in coming, and with a referendum held on 10 December with 99% of votes in favour, Nagorno-Karabakh pronounced itself to secede from Azerbaijan, triggering war.²⁰

Escalation Of The Conflict

Nagorno Karabakh which, initially without weapons and defence, had Armenian aid from the beginning. The Armenians wasted no time: in fact, already prepared for the idea of having to face an armed conflict, in February 1992, they began to conquer the Azerbaijani villages of Malybeili, Karadagly and Agdaban.²¹ After two days of clashes with the artillery, helped, according to many observers, by the 366th motorized rifle regiment of the CIS. The conflict worsened notably as of this date, with the ethnic cleansing of both sides, internally displaced persons or events such as the genocide or massacre of Khojaly, a raided city by armed militias Karabakh Armenians supported by

¹³ Melander, E. (2001). The Nagorno-Karabakh conflict revisited: was the war inevitable?. *Journal of Cold War Studies*, 3(2), 48-75.

¹⁴ Pokalova, E. (2015). Conflict resolution in frozen conflicts: Timing in Nagorno-Karabakh. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(1), 68-85.

¹⁵ Vaserman, A., & Ginat, R. (1994). National, territorial or religious conflict? The case of Nagorno - Karabakh. *Studies in Conflict & Terrorism*, 17(4), 345-362.

¹⁶ Miller, N. W. (2009). Nagorno Karabakh: A War without Peace. In *Stopping Wars and Making Peace* (pp. 43-75). Brill Nijhoff.

¹⁷ Panossian, R. (2001). The irony of Nagorno-Karabakh: formal institutions versus informal politics. *Regional & Federal Studies*, 11(3), 143-164.

¹⁸ Grant, B. (2010). Cosmopolitan Baku. *Ethnos*, 75(2), 123-147.

¹⁹ Tokluoglu, C. (2012). Perceptions of state and leadership in post-Soviet Azerbaijan (1991–2009). *Middle Eastern Studies*, 48(3), 319-343.

²⁰ Novikova, G. (2012). The Nagorno Karabakh conflict through the prism of the image of the enemy. *Transition Studies Review*, 18(3), 550-569.

²¹ Thornton, C. (2014). Genocide's Deadly Cycle: Letter from the Caucasus. *Sewanee Review*, 122(4), 633-649.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

the Commonwealth of Independent States.²² The population was destroyed, hundreds of people were killed, and the rest were forced to flee.

After the fall of Khojaly, the risk of regionalization of the conflict increased, and for this reason the attempts of mediation by Iran, France and the United Nations began, without much success, which adopted four resolutions with the request for withdrawal of the Armenian occupation forces, and of the CSCE leading to the multilateralisation of the conflict.²³

Continuing its independence intention until 1991, when Nagorno-Karabakh celebrated an independence referendum, declaring it unilaterally in 1992.²⁴

Iran managed to get the heads of state to meet in Tehran, where a first ceasefire agreement was signed.²⁵ At the same time, however, the Azerbaijani commanders who were resisting Shusha (the old Persian capital of Karabakh) began a massive bombing of the nearby city of Stepanakert, the new Armenian capital, and of Nagorno-Karabakh alongside the Armenian counter-offensive, which was immediate and led in May 1992 to the conquest of Shusha and the important corridor of Lachin, thus allowing to connect Nagorno-Karabakh to Armenia.²⁶

In June, the situation was reversed, and Azerbaijan managed to regain control over more than half of the territory, even if this one success did not last long.

In 1993, even if weakened by the border blockade imposed on it by both Azerbaijan and Turkey, Armenia took advantage of the disorderly internal situation in Azerbaijan, which led to the overthrow of the government, starting to conquer land again. In the summer of that year, the Armenians pushed beyond Karabakh, conquering the district of Agdam in the north and in August the districts of Fizuli and of Jebrail on the border with Iran, which became a concern given the arrival in its territory of Azerbaijani refugees.²⁷ The action was criticized by Turkey and by Russia, allied with Armenia, worried about an escalation of the conflict. This, however, did not prevent Armenia, after a brief curfew in October, from also bringing down the district of Zangilan, pushing the remaining Azerbaijani troops towards the Iranian border.²⁸ In 1994 there were still a few clashes with a failed attempt by the Azerbaijani side, and on 5 May, a ceasefire agreement was signed in Biskek by the defence ministers of Azerbaijan, Armenia and Nagorno-Karabakh.²⁹ However, no definitive peace agreement was signed, and 20% of Azerbaijani territory remained occupied, thus freezing the conflict with a de facto separation, not recognized by international law; reduction to ineffective participants of the Azeris present in the occupied territories.

Aliyev: Pragmatic Foreign Policy

Hayder Aliyev was elected president on 3 October 1993.³⁰ Iran welcomed his coming to power but above all by Russia, which thought it had regained influence. On the surface, Heyder Aliyev might have appeared to be a politician favouring Moscow's ambitions, having held important positions during the Soviet era. Under Brezhnev, he had been appointed First Secretary of the Central Committee of the Azerbaijani Communist Party and later became a member of the Politburo; his political rise only stopped with the appointment of Gorbachev as First Secretary.³¹

However, Moscow's alleged expectations were disappointed. Once in power, Aliyev quickly tried to restore a certain balance in Azerbaijan's foreign relations, attempting to break away from the strictly pro-Turkish line adopted by Elchibey to diversify the country's international ties. First of all, therefore,

²² Pashayeva, A., Hasanli, P., & Amrahli, B. T. (2019). Reflection of Khojaly genocide in Azerbaijan publicity [1992-2000]. *Humanitarian and SocioEconomic Sciences Journal*, (1), 26-32.

²³ Maresca, J. J. (1996). Lost Opportunities in Negotiating the Conflict over Nagorno Karabakh. *International Negotiation*, 1(3), 471-499.

²⁴ Özkan, B. (2008). Who gains from the "no war no peace" situation? A critical analysis of the Nagorno-Karabakh conflict. *Geopolitics*, 13(3), 572-599.

²⁵ Khoshnood, A., & Khoshnood, A. (2021). Iran's Quandary on Nagorno-Karabakh. *Middle East Quarterly*.

²⁶ Zourabian, L. (2006). The Nagorno-Karabakh settlement revisited: is peace achievable?. *Demokratizatsiya*, 14(2).

²⁷ Shahnazarian, N., & Ziemer, U. (2012). Young soldiers' tales of war in Nagorno-Karabakh. *Europe-Asia Studies*, 64(9), 1667-1683.

²⁸ Cornell, S. E. (1997). Undeclared War: The Nagorno-Karabakh Conflict Reconsidered. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 20, 1-23.

²⁹ Pokalova, E. (2015). Conflict resolution in frozen conflicts: Timing in Nagorno-Karabakh. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(1), 68-85.

³⁰ Kamrava, M. (2001). State-building in Azerbaijan: the search for consolidation. *The Middle East Journal*, 216-236.

³¹ Mammadov, F. (2012). The Gorbachev factor in the Karabakh conflict. *Visions of Azerbaijan*, Fev.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

there was a rapprochement with Russia mainly motivated by the aim of obtaining help in resolving the conflict: for this reason, Azerbaijan joined the CIS in 1993.³² Russia then proposed a truce to Aliyev with Armenia, which the sending of Russian soldiers would follow to Nagorno-Karabakh as peacekeeping forces. Accepting this proposal would have been risky for Aliyev, given that the memory of the Russian intervention in Baku in Black January 1990 was still alive, so in the end, he had to refuse, however trying not to compromise the new relations too much.³³

While carrying out these attempts at rapprochement with Moscow, on the other hand, Aliyev reassured Ankara of his alliance and declared that Turkey would continue to train Azerbaijani military personnel. Unlike his predecessor, who put this bond in the foreground, Aliyev tried to exploit his friendship with Turkey when it suited him most: if in September 1993 he cancelled many economic agreements and imposed visas for Turkish citizens before entry into the country, a year later he reconfirmed the brotherhood he linked in two countries to secure the Turkish alliance.³⁴

During his tenure, he also wanted to improve Azerbaijani relations with the West, which were damaged after the overthrow of Elchibey and criticism of the violation of human rights against internal opposition. Azerbaijan became a member of the Partnership for Peace, an organ of NATO, in 1994, hoping to promote the Azerbaijani point of view in the international community.³⁵ As for relations with Iran, Aliyev gave a much calmer tone than Elchibey, recognizing the critical role of the Islamic republic in Azerbaijan's security. It can be said that the two countries made considerable efforts to overcome their incompatibilities and find commonalities for mutual understanding, albeit due to latent conflicts and external factors, such as frictions in Iranian-Western and Iranian relations.³⁶

First of all, Aliyev was more cautious about claiming southern Azerbaijan, even though he did not appear to the nationalists as a traitor to the cause. He adopted two strategies: the first was to minimize the subject of southern Azerbaijan in public speeches as much as possible, while the second saw the focus of the debate shift from the Azeris living in Iran to the question of the Azerbaijani diaspora in general.³⁷ In doing so, Aliyev was able to readjust Azerbaijan's role to assume vis-à-vis Azerbaijani residing outside the country. It was no longer a question of discussing the role of the Azeris who lived beyond the border, towards whom the nationalist opposition claimed the development of irredentism, but the problem was posed in a global framework where the alleged claims could no longer be justified: one had to follow the principle of territorial integrity for all countries.³⁸

This principle was also laid as a basis in addressing the issue of the conflict with Armenia. Already in the inaugural speech of his mandate, on 3 October 1993, Aliyev described Azerbaijan's foreign policy as respectful of the sovereignty or integrity of any other state and, for this reason, aimed at ensuring this right for itself as well.³⁹ This principle was reiterated several times throughout his ten years at the head of the country, but there was, nevertheless, a change from Elchibey's strict policy.⁴⁰ Towards the end of 1996, Aliyev tried to reach an agreement with Armenia on the solution of the conflict: Azerbaijan would have granted extensive autonomy to Nagorno-Karabakh and would have allowed the Lachin corridor not to be controlled by Azerbaijani forces but only by police corps in exchange for the evacuation of the Armenian army.⁴¹ Armenia refused, but Aliyev's policy was much more unequivocal than that of the previous government and better justified even in the eyes of the West.

In conclusion, it can be said that Aliyev found himself at the head of a country impoverished by an exhausting war and in bad relations with two of the three major powers in the area, during his mandate, was able to relocate the country in a more favourable international context, reconnecting contacts with both Russia and Iran, without abandoning the Turkish ally but limiting the monopoly of

³² Kuzio, T. (2000). Geopolitical pluralism in the CIS: The emergence of GUUAM. *European Security*, 9(2), 81-114.

³³ Khan, S. M. (2018). Black January Stands for Martyrdom & Victory of Humanity. *Defence Journal*, 21(8), 67-69.

³⁴ Cornell, S. E. (1998). Turkey and the conflict in Nagorno Karabakh: a delicate balance. *Middle Eastern Studies*, 34(1), 51-72.

³⁵ Priego, A. (2008). NATO cooperation towards South Caucasus. *Caucasian Review of International Affairs*, 2(1), 1-8.

³⁶ Cornell, S. E. (1998). Iran and the Caucasus. *Middle East Policy*, 5(4), 51.

³⁷ Muradova, M. (2013). New Tensions Between Azerbaijan and Iran. *Central Asia-Caucasus Institute*.

³⁸ Morozova, I. (2005). Contemporary Azerbaijani Historiography on the Problem of "Southern Azerbaijan" after World War II. *Iran and the Caucasus*, 9(1), 85-120.

³⁹ Brown, C. S. (2004). Wanting to have their cake and their neighbor's too: Azerbaijani attitudes towards Karabakh and Iranian Azerbaijan. *The Middle East Journal*, 58(4), 576-596.

⁴⁰ Kamrava, M. (2001). State-building in Azerbaijan: the search for consolidation. *The Middle East Journal*, 216-236.

⁴¹ Mihalka, M. (1996). A marriage of convenience. *Helsinki Monitor*, 7(2), 13-28.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Azerbaijani foreign policy.⁴² In the final analysis, one can outline half a dozen foreign policy principles espoused by Aliyev:

- i. Protection of independence, sovereignty and territorial integrity;
- ii. Solving the Nagorno-Karabakh problem;
- iii. National competition based on competition that will increase the living standards of the society, thus creating the necessary conditions for the effective development of the economy;
- iv. Democratic reforms in the interests of the majority of society, the realization, establishment of the rule of law;
- v. Regarding national interests, Azerbaijan's independent responsibility in all matters to perform its activity as a right;
- vi. Democratic and multi-directional approach in international relations, the support of the activities and the support of these activities for Azerbaijan to be acceptable and valuable.

Bibliography

Abilov, S. (2013). Nagorno Karabakh War and Khojali Tragedy. *The Washington Review of Turkish & Euroasian Assairs*, 1-8.

Brown, C. S. (2004). Wanting to have their cake and their neighbor's too: Azerbaijani attitudes towards Karabakh and Iranian Azerbaijan. *The Middle East Journal*, 58(4), 576-596.

Cornell, S. E. (1997). Undeclared War: The Nagorno-Karabakh Conflict Reconsidered. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 20, 1-23.

Cornell, S. E. (1998). Iran and the Caucasus. *Middle East Policy*, 5(4), 51.

Cornell, S. E. (1998). Turkey and the conflict in Nagorno Karabakh: a delicate balance. *Middle Eastern Studies*, 34(1), 51-72.

Dash, P. L. (1989). Nationalities Problem in USSR: Discord over Nagorno-Karabakh. *Economic and Political Weekly*, 72-74.

Grant, B. (2010). Cosmopolitan Baku. *Ethnos*, 75(2), 123-147.

Hirose, Y., & Jasutis, G. (2014). Analyzing the Upsurge of Violence and Mediation in the Nagorno-Karabakh Conflict. *Stability: International Journal of Security and Development*, 3(1).

Idan, A., & Shaffer, B. (2011). The foreign policies of Post-Soviet landlocked states. *Post-Soviet Affairs*, 27(3), 241-268.

Kamrava, M. (2001). State-building in Azerbaijan: the search for consolidation. *The Middle East Journal*, 216-236.

Kerim, S. (2008). On autonomy for Nagorno-Karabakh: lessons of history. *The Caucasus & Globalization*, 2(2).

⁴² Idan, A., & Shaffer, B. (2011). The foreign policies of Post-Soviet landlocked states. *Post-Soviet Affairs*, 27(3), 241-268.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Khan, S. M. (2018). Black January Stands for Martyrdom & Victory of Humanity. *Defence Journal*, 21(8), 67-69.

Khoshnood, A., & Khoshnood, A. (2021). Iran's Quandary on Nagorno-Karabakh. *Middle East Quarterly*.

Kuzio, T. (2000). Geopolitical pluralism in the CIS: The emergence of GUUAM. *European Security*, 9(2), 81-114.

Mammadov, F. (2012). The Gorbachev factor in the Karabakh conflict. *Visions of Azerbaijan, Fev*.

Maresca, J. J. (1996). Lost Opportunities in Negotiating the Conflict over Nagorno Karabakh. *International Negotiation*, 1(3), 471-499.

Melander, E. (2001). The Nagorno-Karabakh conflict revisited: was the war inevitable?. *Journal of Cold War Studies*, 3(2), 48-75.

Mihalka, M. (1996). A marriage of convenience. *Helsinki Monitor*, 7(2), 13-28.

Miller, N. W. (2009). Nagorno Karabakh: A War without Peace. In *Stopping Wars and Making Peace* (pp. 43-75). Brill Nijhoff.

Morozova, I. (2005). Contemporary Azerbaijani Historiography on the Problem of "Southern Azerbaijan" after World War II. *Iran and the Caucasus*, 9(1), 85-120.

Muradova, M. (2013). New Tensions Between Azerbaijan and Iran. *Central Asia-Caucasus Institute*.

Novikova, G. (2012). The Nagorno Karabakh conflict through the prism of the image of the enemy. *Transition Studies Review*, 18(3), 550-569.

Osakwe, C. (1978). Theories and Realities of Modern Soviet Constitutional Law: An Analysis of the 1977 USSR Constitution. *U. Pa. L. Rev.*, 127, 1350.

Özkan, B. (2008). Who gains from the "no war no peace" situation? A critical analysis of the Nagorno-Karabakh conflict. *Geopolitics*, 13(3), 572-599.

Panossian, R. (2001). The irony of Nagorno-Karabakh: formal institutions versus informal politics. *Regional & Federal Studies*, 11(3), 143-164.

Pashayeva, A., Hasanli, P., & Amrahli, B. T. (2019). Reflection of Khojaly genocide in Azerbaijan publicity [1992-2000]. *Humanitarian and SocioEconomic Sciences Journal*, (1), 26-32.

Pokalova, E. (2015). Conflict resolution in frozen conflicts: Timing in Nagorno-Karabakh. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(1), 68-85.

Priego, A. (2008). NATO cooperation towards South Caucasus. *Caucasian Review of International Affairs*, 2(1), 1-8.

Sablin, I., & Semyonov, A. (2020). Autonomy and decentralization in the global imperial crisis: The Russian Empire and the Soviet Union in 1905–1924. *Modern Intellectual History*, 17(2), 543-560.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Saparov, A. (2012). Why autonomy? The making of Nagorno-Karabakh autonomous region 1918–1925. *Europe-Asia Studies*, 64(2), 281-323.

Shahnazarian, N., & Ziemer, U. (2012). Young soldiers' tales of war in Nagorno-Karabakh. *Europe-Asia Studies*, 64(9), 1667-1683.

Smith, J. (2015). Nagorno Karabakh under Soviet Rule. *The South Caucasus beyond Borders, Boundaries and Division Lines: Conflicts, Cooperation and Development*. Helsinki: Aleksanteri Institute, 9-28.

Thornton, C. (2014). Genocide's Deadly Cycle: Letter from the Caucasus. *Sewanee Review*, 122(4), 633-649.

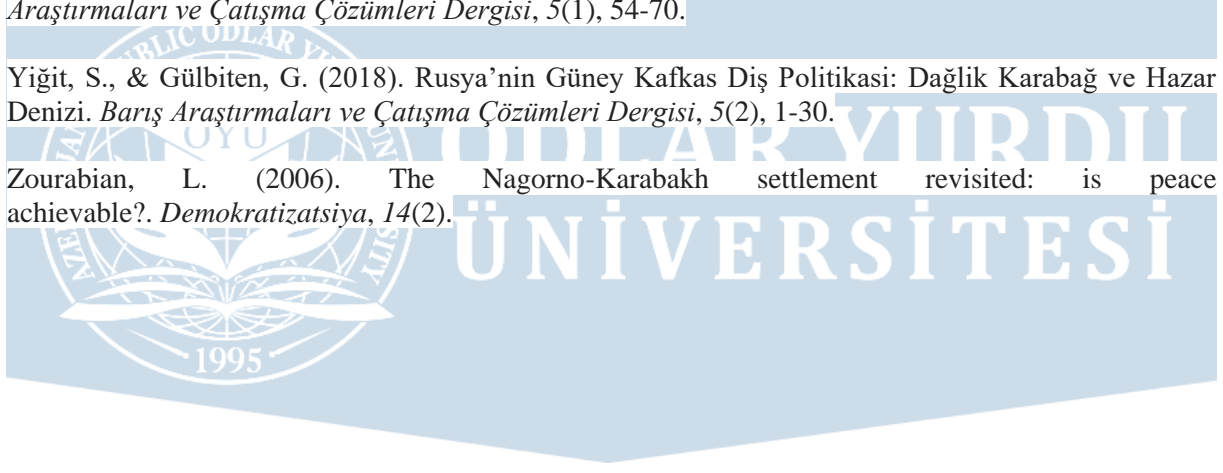
Tokluoglu, C. (2012). Perceptions of state and leadership in post-Soviet Azerbaijan (1991–2009). *Middle Eastern Studies*, 48(3), 319-343.

Vaserman, A., & Ginat, R. (1994). National, territorial or religious conflict? The case of Nagorno-Karabakh. *Studies in Conflict & Terrorism*, 17(4), 345-362.

Yiğit, S., & Gülbiten, G. (2018). Rusya'nın Yakın Çevre Dış Politikası Ve Azerbaycan. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 5(1), 54-70.

Yiğit, S., & Gülbiten, G. (2018). Rusya'nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 5(2), 1-30.

Zourabian, L. (2006). The Nagorno-Karabakh settlement revisited: is peace achievable?. *Demokratizatsiya*, 14(2).

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN BÖYÜK SİYASƏTƏ QAYIDIŞI

AYTƏN MƏHƏRRƏMOVA

XÜLASƏ

1990-1993-cü illərdə Respublikada baş verən özbaşnalıq, hakimiyyətsizlik və iqtisadi böhran Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini böyük təhlükə altına alırdı. Heç bir siyasi bacarığı olmayan rəhbərlər ölkəni məhv olmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qoymuşdular. Bu zaman xalq öz ümid söykənəcəyini, taleyinin təminatını, böyük şəxsiyyət görkəmli ictimai-siyasi xadim, müdrik insan Heydər Əliyevdə gördü.

Dahi siyasətçi xalqın ağır günündə Kremlin təqiblərindən yaxa qurtarıb 1990-cı il iyulun 20-də Vətənə döndü. Lakin Vətəndə onun paytaxtı Bakıda tariximizin ən rüsvayçı faktlarından biri baş verdi; xalqın xilaskar oğluna vaxtilə onun qurub-yaratdığı paytaxtda qalmaq, ağır fəlakət anında doğma xalqı ilə birlikdə olmaq, ona yol göstərmək imkanı verilmədi. Böyük dövlət xadimi Bakıya gəlişindən iki gün sonra 1990-cı il iyulun 22-də doğma Naxçıvana pənah aparmalı oldu. Heydər Əliyev Naxçıvanda Azərbaycanın qurtuluş mübarizəsinə başladı. (5, s.304)

Bu dövrdə Naxçıvanda blokada şəraiti olmasına baxmayaraq ölkənin bir çox mütərəqqi şəxsiyyətləri, ziyalıları, qabaqcıl sadə əmək adamları Heydər Əliyevin yanına gedib, ondan böyük siyasətə qayıtmasını xahiş etmişdilər. Xalq Ulu öndərimizin hakimiyyətə qayıdacağı təqdirdə çətinliklərin aradan qaldırılacağına, ölkədə sabit və inkişaf edən bir cəmiyyətin qurula biləcəyinə əmin idi.

Məhz belə bir mürəkkəb tarixi dövrdə yaranmış Yeni Azərbaycan Partiyası bütün proseslərin məsuliyyətini öz üzərinə götürdü. Partiyanın yaranması ideyası hələ xeyli əvvəl gündəliyə çıxarılmışdır. 1992-ci il oktyabrın 16-da Azərbaycanın 91 nəfər ziyalisinin cənab Heydər Əliyevə müraciətindən sonra bu məsələ bir qədər aktuallaşdı. Heydər Əliyev ziyalıların müraciətinin bütövlükdə böhrandan bezmiş xalqın arzu və istəyinə uyğun olduğunu görərək belə bir partiyanın yaranmasına və ona rəhbərlik etməyə razılıq vermiş oldu.

Açar sözlər: Azərbaycan, ulu öndər, siyasət, qurtuluş, inkişaf

GİRİŞ

1992-ci ilin noyabrında Naxçıvanda Yeni Azərbaycan Partiyasının təsis konfransı keçirildi və beləliklə də cənab Heydər Əliyevin milli dövlətçilik ideyalarının vahid bir siyasi komanda tərəfindən həyata keçirilməsini təmin edən təşkilatın meydana gəlməsi prosesi yekunlaşdı. Konfransda 550-dən artıq nümayəndə iştirak edirdi. Proqram və nizamnamə qəbul edildikdən sonra cənab Heydər Əliyev açıq səsvermə yolu ilə partiyanın sədri vəzifəsinə seçildi. Yeni Azərbaycan Partiyasının konfransında qəbul olunmuş bəyanatında deyilirdi: “Yeni Azərbaycan Partiyasının başlıca proqram və məqsədi dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, ərazi bütövlüyü, sivilizasiyalı, demokrotik hüquqi dövlətin yaradılması, möhkəm əmin-amanlıq və ictimai həmrəylik, sabit və sosial istiqamətli iqtisadiyyat yaratmaq, irqindən, milliyətindən, dinindən və dilindən asılı olmayaraq şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının hərtərəfli inkişaf və etibarlı müdafiəsini təmin etmək məqsədilə geniş demokratik islahatların həyata keçirilməsi uğrunda mübarizə aparmaqdan ibarətdir. Bizim şüarımız: müxalifət naminə müxalifət ola bilməz. Bizim prinsipimiz-konstruktivlikdir.” (1, s.83)

Heydər Əliyev təkcə Yeni Azərbaycan Partiyasının deyil, bütün Azərbaycan xalqının lideri idi. O, öz məsləhətləri ilə xalqı yaxınlaşmaqda olan daha böyük fəlakətlərdən qurtarmaq üçün iqtidara yol göstərməyə çalışırdı. (2, s.349)

Ümumiyyətlə Yeni Azərbaycan Partiyası olduqca zəngin keçmişə malik bir partiya kimi tarixə düşmüşdür. Çünki bu partiyanın fəaliyyət tarixi, əslində, elə Azərbaycan dövlətçiliyi uğrunda mübarizə tarixidir.

1993-cü ilin iyununda Gəncədə xaricdəki ağalarının təhriki və dəstəyi ilə faktiki olaraq hakimiyyəti zəbt etmiş Surət Hüseynov və onun quldur birləşmələri, ölkənin cənub bölgəsində ağalığ edən Əlikram Hüseynovun separatçı dəstələri xalqın azad gələcəyinə meydan oxuyur, Azərbaycanı yenidən

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

müstəmləkə girdabına yuvarlamaq, böyük qanlar bahasına əldə etdiyimiz milli müstəqillik arzularımızı boğmağa hazırlaşdılar. Digər tərəfdən də, daxildə yaranmış hərc-mərclikdən, başıpozuqluqdan istifadə edən erməni qəsbkarları yurdumuza qarşı silahlı təcavüzü genişləndirir, yaşayış məntəqələrimizi bir-birinin ardınca zəbt edir, soydaşlarımızı isti yurd-yuvalarından didərgin salırdılar.(1, s.29)

Artıq Heydər Əliyev xalqın bu ağır gününə kənardan baxa bilməzdi. O, xalqın və Azərbaycan dövlət rəhbərlərinin təkidli dəvətlərini qəbul edib, iyunun 9-da Bakıya gəldi. Bu qayıdışından sonra o, Azərbaycanda baş verə biləcək vətəndaş müharibəsini dayandırmaq üçün düşünülmüş siyasi tədbirlər həyata keçirdi.

Prezident Əbülfəz Elçibəy iyunun 17-də gecə heç kimə xəbər vermədən Bakını tərk edib, Ordubad rayonunun Kələki kəndinə getdi. Ə.Elçibəy danışıqları uzadır və Azərbaycana qayıtmırdı. O, ya Bakıya qayıdıb vəzifəsini yerinə yetirməli, ya da istefa verməli idi. 1993-cü il iyunun 24-də Milli Məclis prezidentin səlahiyyətlərini Ali Sovetin sədri Heydər Əliyevə həvalə etdi.

O, iyunun 13-14-də Gəncə şəhərində hərbi müxalifətlə danışıqlar apardı və siyasi böhrandan çıxış yollarını müəyyənləşdirdi. Bununlada Heydər Əliyev Azərbaycanı parçalanmaq təhlükəsindən xilas etdi.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin fəvqəladə sessiyası iyunun 15-də Heydər Əliyevi Ali Sovetin sədri seçdi. Sonralar 1997-ci ilin iyununda Milli Məclis bu günü “Milli Qurtuluş Günü” kimi bayram elan etdi. 1993-cü ilin 15 iyunu Üçüncü Azərbaycan Respublikasının tarixində yeni bir dövrün başlanğıcı oldu.(3, s.142)

1993-cü il oktyabrın 3-də Azərbaycan xalqı Heydər Əliyevi alternativ əsasda səs çoxluğu ilə Respublikanın Prezidenti seçdi. Bu seçkilərdə Azərbaycan xalqı Heydər Əliyevə böyük ümidlər bəslədiyini, inandığını bir daha nümayiş etdirdi. Prezident Heydər Əliyev andiçmə mərasimindəki nitqində elan etdi: “Dövlət müstəqilliyini möhkəmləndirmək, müstəqil dövlət quruluşu yaratmaq, dövlət atributlarını yaratmaq və inkişaf etdirmək, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü, tam suverenliyini təmin etmək, ölkəmizi müharibə şəraitindən çıxarmaq, Respublikanın vətəndaşlarının rifahını yaxşılaşdırmaq, onların yaşaması üçün lazımı şərait yaratmaq-bu vəzifələr mənim Prezident fəaliyyətimdə əsas istiqamətlər olacaqdır və mən bunların həyata keçirilməsinə çalışacağam.(4, s.66)

Prezident Heydər Əliyevin uğurlu daxili və xarici siyasəti düşmənləri ciddi narahat edirdi. Onlar hər vasitə ilə siyasi sabitliyi pozmağa cəhd edirdilər. Bakı metropolitenində yangın və partlayışlar, prezidentə sui-qəsd təşəbbüsləri həyata keçirilirdi. Bu zaman dahi şəxsiyyətin həyata keçirdiyi tədbirlər Respublikadakı dövlət çevrilişinə cəhd edənləri zərərsizləşdirdi. Bir zamanlar xalqın dinc həyatına qənim kəsilmiş Azərbaycanı yenidən müstəmləkə boyunduruğuna salmağa hazır olan xəyanətkar qüvvələrin, tez-tez dövlət çevrilişi cəhdinə əl atan, ölkədə əlaltı diktatura rejimi yaratmağa çalışan qanunsuz silahlı dəstələrin fəaliyyətinə qısa müddətdə son qoyuldu, vətəndaşların dinc yaşayışı təmin olundu.

Xalq oktyabrın 5-də Bakının “Azadlıq” meydanında təşkil olunmuş izdihamlı ümumxalq mitinqində qanuni prezidenti dəstəklədiklərini bir daha nümayiş etdirdi.(2, s.354)

Azərbaycanın uzun illər dövlətçiliyinin olmadığını nəzərə alan ulu öndərimiz ən başlıcası nizami ordunun yaradılmasını labüd hesab etdi. O,1993-cü il noyabrın 2-də televiziya və radio vasitəsilə xalqı düşməne qarşı mübarizəyə çağırırdı. Könüllürdən ibarət taburlar yaradılıb,cəbhəyə göndərildi.

Güclü ordu və xarici siyasət ölkənin güclü iqtisadiyyatına arxalanır. Buna görə də iqtisadi strukturların yenidən qurulması və inkişafına da xüsusi diqqət yetirildi. 1993-cü il noyabrın 19-da Prezident Heydər Əliyevin sədrliyi ilə keçirilmiş müşavirədə Azərbaycan Respublikasının bank-maliyyə, tədiyyə sistemlərinin və idxal-ixrac əməliyyatlarının vəziyyəti və onun yaxşılaşdırılması məsələləri müzakirə edildi və hüquq mühafizə orqanları, yəni Daxili İşlər Nazirliyi, Prokurorluq tərəfindən kommərsiya strukturlarında və başqa strukturlarda yoxlama aparılmasına üç ay müddətində moratorium qoyulması təklif olundu.(6, s.193)

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin uğurlu diplomatiyası, milli ordunun yaradılması və güclənməsi nəticəsində düşmən və onun havadarları artıq münaqişəni zorakı vasitələrlə həll etmək cəhdlərinin perspektivsizliyini dərk edirdilər. 1994-cü il mayın 12-də cəbhələrdə atəşkəsə nail oldu.(5, s.360)

Gündəlik dövlət qayğısı sayəsində Azərbaycan Ordusu getdikcə inkişaf etdi, müasir hərbi texnika və bacarıqlı kadrlarla təchiz olundu, silahlı qüvvələrin şəxsi heyətinin döyüş qabiliyyəti artdı, hərbi hissələrdə nizam-intizam möhkəmləndi. Bu işdə Azərbaycanın NATO ilə sülh naminə tərəfdaşlıq proqramı çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlərinin, qardaş Türkiyə Respublikası hərbiçilərinin köməyi böyük idi.(2, s.360)

Prezident Heydər Əliyev iqtisadi tənəzzülün qarşısını almaq üçün ciddi tədbirlər görməyə başladı. Bazar iqtisadiyyatının formalaşmasına münasib şərait yaratmaq məqsədilə qanun, fərman və qərarlar qəbul edildi. Prezident 1994-cü il aprelin 5-də xarici ticarəti sərbəstləşdirmək haqqında Fərman verdi. Xarici iqtisadi əlaqələr liberallaşdırıldı, həm fiziki, həm də hüquqi şəxslərə azad surətdə xarici ticarət hüququ verildi. 1994-cü ilin may ayında respublikanın maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün qəti addımlar atıldı. 1994-cü ilin əvvəllərindən milli valyuta-manat respublika ərazisində yeganə ödəniş vasitəsi elan olundu.

Heydər Əliyev 1994-cü ilin sentyabrın 25-dən 30-dək Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisinin 49-cu sessiyasının işində iştirak etmək üçün Nyu-Yorkda işgüzar səfərdə oldu. O, həmin sessiyada müstəqil Azərbaycan Respublikasının daxili və xarici siyasəti, beynəlxalq aləmdə tutduğu mövqə barədə çıxış etdi. Respublikanın Prezidenti BMT Baş katibi ilə, ABŞ Prezidenti Bill Klintonla, ABŞ-in dövlət katibi, vitse-prezidenti və digər rəsmi şəxslərlə görüşdü, Azərbaycan xalqının üzleşdiyi ən ağır problemin- Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə başa çatdırılmasında respublikanın ən çox marağı olduğu, bu və ya digər vacib məsələlər ətrafında söhbətlər apardı.(6, s.197)

Artıq müstəqil Azərbaycan dövləti beynəlxalq münasibətlər sistemində öz yerini əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmləndirmişdir. Ölkədə aparılan islahatlar milli dövlətçilik ənənələrinin təşəkkülünə, ictimai inkişafın sürətləndirilməsinə ciddi təkan vermişdir. Onların içərisində bir istiqamət xüsusilə böyük əhəmiyyətə malik idi-bu, hüquqi islahatlar idi. Məhz bu islahatların sayəsində keçmiş SSRİ respublikası olan Azərbaycanı müasir, dünyəvi və demokratik bir dövlətə çevrildi. Bütün bunlar Heydər Əliyevin siyasi kursunun uğurlu təzahürü idi.

Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının böhrandan çıxarılması və inkişaf etdirilməsində neft sənayesinin dirçəldilməsi və yenidən qurulması mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Ulu öndərimizin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın yeni neft strategiyası hazırlandı. Neft strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsi gələcək nəsillər üçün xoş güzəranın təməlini qoydu. Bu işə neft sənayesində yeni eranın başlanğıcı oldu.

Xalqımızın rəhbərinin səyi nəticəsində neft sənayesində irəliləyişlər yarandı. Bu işə xarici dövlətləri ölkəmizə sərmayə qoymağa həvəsləndirdi. 1994-cü il sentyabrın 20-də Azərbaycanın Dövlət Neft Şirkəti ilə ABŞ, Böyük Britaniya, Norveç, Rusiya, Türkiyə, Səudiyyə Ərəbistanı və Yunanistanın neft şirkətlərinin daxil olduğu konsorsium arasında Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” yataqlarının birgə işlənməsi haqqında tarixə “Əsrin müqaviləsi” adı ilə daxil olan saziş imzalandı. Məhz “Əsrin müqaviləsi” sazişi ilə XXI əsrdə Azərbaycanın dinamik inkişaf yolu müəyyən olunmuşdur. Bunun ardınca digər müqavilələr də bağlandı.

Heydər Əliyev ölkəmizin qanunlar əsasında idarə olunmasına nail olmaq üçün Konstitusiyanın yaradılmasını vacib bildi. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası 1995-ci il noyabrın 12-də referendumla qəbul edildi. Azərbaycan xalqı hər il bu günü “Konstitusiya Günü” kimi bayram edir.

Yeni Konstitusiyasının qəbulundan sonra respublikamızın bütün qanunlar sistemi praktik olaraq dəyişdirildi. Xüsusilə “Mülki Məcəllə”, “Cinayət Məcəlləsi”, “Mülki- Prosessual Məcəlləsi”, kimi cəmiyyətin həyatının hüquqi əsasları üçün köklü əhəmiyyət kəsb edən qanunların qəbulu müstəqil

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Azərbaycan quruculuğunda ən əhəmiyyətli, yeniləşdirici amil rolunu oynadı. Məhz həmin qanunlar respublikamızı müasir dünya standartlarına əsaslanan, qanunçuluq bazası olan sivil dövlətlərdən birinə çevirmişdir. (1, s.252)

1998-ci ilin fevral ayında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev “İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında” fərman verdi. İnsan hüquqlarının təmin olunmasının hüquqi mexanizmi yaradılmağa başlandı. “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında”, “Dini etiqad azadlığı haqqında”, “Ölkədən getmək və ölkəyə gəlmək haqqında”, “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” və digər qanunlar qəbul edildi. 1998-ci il iyunun 18-də “İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramı” təsdiq edildi, bu sahədə həyata keçirilən tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq üçün Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İnsan Hüquqları İnstitutu yaradıldı.

Azərbaycanda insan hüquqlarının qorunmasını ən ali vəzifə kimi təsbit edən bir dövlət institutunun formalaşdırılması Respublikada əldə edilmiş ən böyük uğurlardan biridir. 1998-ci il fevralın 10-da Şərqdə ilk dəfə olaraq, məhz Azərbaycanda ölüm hökmünün ləğvi, mətbuat üzərindən senzuranın götürülməsi və on minlərlə məhbus haqqında amnistiya aktlarının tətbiqi, xeyli sayda məhkumun əfv olunması Heydər Əliyevin humanist siyasətinin bariz nümunəsidir.

Ulu öndərimiz 1998-ci il oktyabrın 11-də xalqın yüksək fəallığı şəraitində keçirilən seçkilərdə səslerin 76,11 faizini toplayaraq, yenidən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi.

Hər şeydən əvvəl, seçkilərin gedişi bir daha göstərdi ki, radikal müxalifətin seçkilərdə iştirak etməyin qeyri-mümkünlüyünü sübut etmək üçün gətirdiyi bütün dəlillər məhz bəhanə imiş. Bu seçkilərdə Heydər Əliyevin inamlı qələbə çalacağı seçkilərdən əvvəl də heç bir şübhə doğurmurdu. Prezidentliyə sabiq namizədlər E.Məmmədov, N.Süleymanov və Ə.Mehdiyevin seçkilərin nəticələrinin guya saxtalaşdırıldığı barədə iddiaları heç bir dəlil-sübuta əsaslanmadı. Prezident seçkilərində Heydər Əliyevin inamlı qələbə çalacağı seçkilərdən əvvəl də heç bir şübhə doğurmurdu. Bu qələbəni dövlət başçısının yeritdiyi uğurlu daxili və xarici siyasəti şərtləndirirdi.

2003-cü ilin oktyabrın 15-də keçirilən prezident seçkilərində namizədliyinin irəli sürülməsinə razılıq vermiş Heydər Əliyev səhhətində yaranmış problemlərlə əlaqədar seçkilərdə iştirak etməkdən imtina etmişdir.

2003-cü il dekabrın 12-də Azərbaycan xalqına ağır itki üz verdi. Azərbaycanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi, xalqımızın Ümummilli lideri, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əlirza oğlu Əliyev vəfat etdi. Ümummilli Liderin parlaq xatirəsi xalqımızın yaddaşına əbədi həkk olunmuş və tariximizdə heç vaxt silinməyən izlər qoymuşdur.

NƏTİCƏ

Çoxəsirlik dövlətçilik tariximizin 34 illik dövrü görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır. Onun Respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə iqtisadiyyatın, elmin və mədəniyyətin inkişafında böyük nailiyyətlər qazanılmışdır. Eyni zamanda Azərbaycanın siyasi tarixində, dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanılmasında, dünya iqtisadiyyatı ilə sıx inteqrasiya prosesində ulu öndərimizin misilsiz xidmətləri olmuşdur.

Heydər Əliyevin uğurlu daxili və xarici siyasəti nəticəsində dünyanın bir çox dövlətlərində və eyni zamanda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, Avropa Şurasının binaları qarşısında üçrəngli dövlət bayrağımız əzəmətlə dalğalanır.

Heydər Əliyev bizim dahi müasirimizdir. Bu fakt hər bir azərbaycanlı üçün qürur və iftixar mənbəyidir. Heydər Əliyev eyni zamanda, taleyin xalqımıza bəxş etdiyi böyük tarixi şəxsiyyətdir. O, Azərbaycanın tarixi inkişaf prosesinə təkən vermişdir. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu kimi milli dövlətçiliyimizin ideya əsasını məhz Heydər Əliyev yaratmışdır.

Respublikamızın bugünkü səviyyəyə çıxması, nüfuzlu dövlətlər tərəfindən tanınması, xalqımızın böyük şəxsiyyəti möhtərəm Heydər Əliyevin dərin zəkasının, uzaqgörənliyinin parlaq təzahürüdür.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Hazırkı mürəkkəb şəraitdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Heydər Əliyevin siyasi xəttini və ideyalarını uğurla davam etdirir.

РЕЗЮМЕ

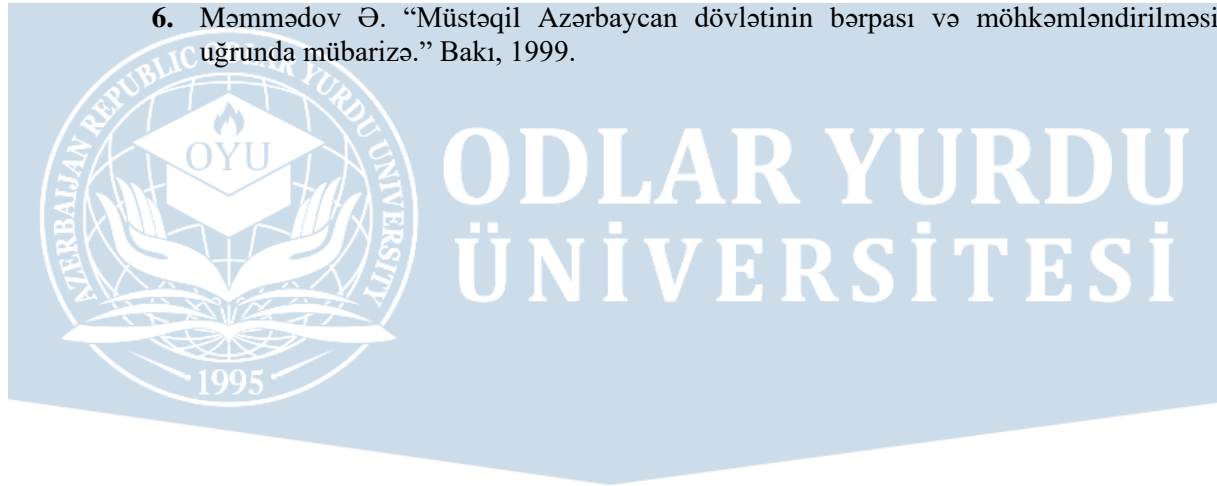
В статье дано удачливой внутренней и зарубежной политика великой личности Г.Алиева. Подъем нашей республики на сегодняшний уровень, признание влиятельными государствами великой личности нашего народа - яркое проявление глубокого ума и дальновидности Гейдара Алиева.

SUMMARY

Article been lucky internal and foreign policy of a great personality G.Alieva. The rise of our republic to today's level, the recognition by influential states, the great personality of our people is a bright manifestation of the deep intellect and foresight of Geydar Aliev.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat.

1. Abdullayev E. "Azərbaycan demokratik inkişaf yolunda." Bakı, 2004.
2. Azərbaycan-tarixi VII cild. Bakı, 2003.
3. Qafarov T. "Azərbaycan Respublikası 1991-2001." Bakı, 2001.
4. Qafarov T. "Azərbaycan-tarixi XX əsrin 80-90-cı illəri." Bakı, 1997.
5. Mahmudov Y. "Azərbaycan tarixində H.Əliyev şəxsiyyəti." Bakı, 2002.
6. Məmmədov Ə. "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin bərpası və möhkəmləndirilməsi uğrunda mübarizə." Bakı, 1999.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANDA QADIN SİYASƏTİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ ROLU

THE ROLE OF NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV IN THE IMPLEMENTATION
OF WOMEN'S POLICY IN AZERBAIJAN

Nübar Əhmədəli qızı HƏSƏNOVA

XÜLASƏ

Heydər Əliyev fəaliyyətə başladığı ilk gündən milli müstəqilliyimizin əsasını həyata keçirməyə başlamışdır və bu Azərbaycan qadın hərəkatının da fəaliyyətində hiss olunmağa başladı.

Böyük həyat yolu keçmiş, zəngin siyasi təcrübəyə malik olan Heydər Əliyevin 1994-cü ildə dövlətçiliyimizin müdafiəsi üçün tədbirlər həyata keçirdiyi zaman Azərbaycan qadınlarının rəhbərin haqlı tələblərini dəstəkləməsi, onların ölkə Prezidentinə inamın, etibarın və sevginin bariz nümunəsi idi.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev qadına, xüsusilə Azərbaycan qadınına daim yüksək qiymət vermiş, onun cəmiyyətdə olan şərəfli yerini qeyd etmişdir. H.Əliyev deyirdi: «*Qadinsız nə bu gün var, qadinsız nə həyat var, qadinsız gələcək də ola bilməz*», «*Qadın Azərbaycan cəmiyyətinin ən şöhrətli, ən hörmətli üzvüdür*». «Azərbaycan tarixində qadınların rolu həmişə yüksək qiymətləndirilmişdir. Biz qadınlarımızın mənəviyyəti və intellektual səviyyəsi ilə daim fəxr etmiş... Tariximizin keşməkeşli səhifələrində Azərbaycan qadını qayğıkeş ana, fitri istedadla malik şair, möhkəm iradəli hökmdar, dərin zəkalı mütəfəkkir kimi öz adını həkk etmişdir... Milli dövlətçilik mövqeyini həmişə yüksək tutan qadınlarımız Azərbaycanın firavan, qüdrətli və əmin-amanlığın hökm sürdüüyü, çiçəklənən və inkişaf edən bir diyara çevrilməsi yolunda aparılan əzəmətli işlərə öz töhfələrini vermişlər».

Azərbaycan xalqını müstəqilliyə aparan yol hamar və şəffaf olmamışdır. Bir tərəfdən düşmənlərimizin ölkəmizə qarşı əsassız torpaq iddiaları, digər tərəfdən ölkədaxili vəziyyət, hərəmçilik müstəqil dövlətimizin dayaqlarını sarsıtmaq üzrəydi. Amma uzaqgörən xalqımız bu çətin vəziyyətdən çıxış yolunu axtarıb tapa bildi və böyük liderinə milli öndər Heydər Əliyevə müraciət etdi. Beləliklə, 1993-cü il iyunun 15-də müstəqil Azərbaycan tarixinin yeni səhifəsi açıldı. Xalqın təkidli tələbi ilə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıtdı və dövlətinə, xalqına rəhbərlik etməyə başladı. Milli öndər Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıtdıqdan sonar ölkəmizi inamla inkişaf etdirməyə başladı. Dövlətimizi parçalanmaq təhlükəsindən qurtardı və müstəqilliyimizin qorunub saxlanılmasını təmin etdi.

Qadınların hüquqlarının qorunması prinsipi Heydər Əliyev müdrik siyasəti ilə ilk gündən həyata keçirməyə başladı. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin imzası ilə verilən fərmanlar, sərəncamlar, qəbul edilən qərarlar və digər rəsmi sənədlər də qadınlarımızın hüquqlarının qorunmasına, müdafiəsinə rəhbərin böyük diqqət və qayğısının göstəricisidir.

Açar sözlər: qadın təhsili, tərbiyə, təhsil, Heydər Əliyev, inkişaf

ABSTRACT

From the first day of his activity, Heydar Aliyev began to realize the basis of our national independence, and this was felt in the activities of the Azerbaijani women's movement.

The support of Azerbaijani women for the legitimate demands of the leader when Heydar Aliyev, who had a long life and rich political experience, took measures to protect our statehood in 1994, was a clear example of their trust, confidence and love for the President.

Our national leader Heydar Aliyev has always praised women, especially Azerbaijani women, and noted their honorable place in society. H.Aliyev said: "There is no today without women, there is no life without women, there can be no future without women", "A woman is the most famous and respected member of the Azerbaijani society". "The role of women in the history of Azerbaijan has always been highly valued. We have always been proud of the spirituality and intellectual level of our women ... In the turbulent pages of our history, Azerbaijani women have engraved their name as a

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

caring mother, a poet with innate talent, a strong-willed ruler, a deep thinker ... , have contributed to the great work of transforming it into a powerful and peaceful, prosperous and prosperous country. ”

The path to independence for the people of Azerbaijan has not been smooth and transparent. On the one hand, the unfounded land claims of our enemies against our country, on the other hand, the internal situation and chaos were about to shake the foundations of our independent state. But our far-sighted people were able to find a way out of this difficult situation and appealed to their great leader, national leader Heydar Aliyev. Thus, on June 15, 1993, a new page in the history of independent Azerbaijan was opened. At the insistence of the people, our national leader Heydar Aliyev returned to power and began to lead his state and people. After the return of national leader Heydar Aliyev to power, he began to develop our country with confidence. He saved our state from the danger of disintegration and ensured the preservation of our independence.

Heydar Aliyev began to implement the principle of protection of women's rights from the first day with his wise policy. Decrees, orders, decisions and other official documents signed by President İlham Aliyev are also an indication of the great attention and care of the leader for the protection of the rights of our women.

Keywords: women's education, upbringing, education, Heydar Aliyev, development

1.GİRİŞ

Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan və 1995-ci ildə qəbul edilən müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasında qadınların kişilərlə bərabər hüququnu təsdiq edən maddə və bəndlər öz əksini tapmışdır. Azərbaycan qadınlarının hüquqlarının Heydər Əliyev tərəfindən qorunmasını və onun milyonlarla azərbaycanlı qadının bərabərlik, azadlıq arzularının təminatçısı olmasını təsdiqləyən faktlardan biri də 1995-ci ilin iyul ayında verdiyi Fərman ilə BMT-nin “Qadınlara qarşı hər cür ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiyaya qoşulmağımızdır.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev 1998-ci il yanvarın 14-də imzaladığı Sərəncamla “Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi”nin yaradılması və 2000-ci ilin martında “Azərbaycan Respublikasında Dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” Fərmanı ilə Azərbaycanda qadın hərəkatına dərin səmimiyyətini, onların hüquqlarının dövlət səviyyəsində müdafiə və azadlıqlarının təminatçısı olmasını əyani olaraq sübut etmişdir.

Heydər Əliyev hər zaman dövlət başçısı kimi cəmiyyətdə qadının xüsusi rolunu vacib sayaraq qiymətləndirmişdir. Prezidentimiz 1998-ci ildə keçirilən ilk qurultayında dərin məzmunlu çıxış edərək qadınlarımıza necə böyük qiymət verdiyi buna bariz nümunədir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev bütün sahələrdə olduğu kimi, Azərbaycan qadınlarının vəziyyətinin yaxşılaşdırılması sahəsində də dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini aparıcı istiqamətlərdən biri hesab etmiş, bu sahəyə xüsusi diqqət və qayğı göstərmişdir. Heydər Əliyev həmişə Azərbaycan qadınlarının mərdliyini, səmimiyyətini və sədaqətini ən ali dəyər kimi qiymətləndirmişdi. 1998-ci il iyunun 1-də Ümummilli Liderimiz Azərbaycan qadınlarının bir qrupunu qəbul edərkən demişdir: “Mən bütün fəaliyyətimdə həmişə qadınlara arxalanmışam, onları özümün dayağı hesab etmişəm. Bunlar sadəcə sözlər deyildir. Mən onları sınaqdan keçirmişəm. Mənim həyatımın çox ağır və çətin anları olub. Bütün bu mərhələlərdə qadınlar özlərini həmişə çox etibarlı göstəriblər və bu sınaqlardan şərəflə çıxıblar”. Bu görüş zamanı Heydər Əliyev qətiyyətlə bildirmişdir ki, “Azərbaycan Prezidenti kimi mən indi birinci növbədə qadınların cəmiyyətdə rolunun artmasına çalışıram. Əminəm ki, Azərbaycan hüquqi, demokratik və dünyəvi dövlət quruculuğunda, iqtisadi islahatlarda və digər proseslərdə siz həmişə fəal olacaqsınız və ön sıralarda gedəcəksiniz”.

Həmin dövrdən başlayaraq qadın hərəkatına dövlət tərəfindən qayğı göstərilmişdir. Bu gün qadınlarımız böyük səlahiyyət daşıyan yüksək vəzifələrdə çalışmaqla bərabər onlar cəmiyyətin idarə edilməsində, dövlət əhəmiyyətli işlərdə xüsusi rola malikdirlər. Ölkə başçısının Fərmanı ilə Azərbaycan 1995-ci ildə BMT-nin “Qadınlara münasibətdə hər cür ayrı-seçkiliyin ləğv olunması”

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Konvensiyasına qoşulmuşdur. 1998-ci ilin yanvarında prezidentimizin yeni Sərəncamı ilə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Bu, dövlətin qadınlara münasibətdə apardığı siyasətin yüksək göstəricilərindən biri idi. 2000-ci ildə Ümummilli Lider Heydər Əliyev “Azərbaycan Respublikasında qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” Fərman imzalanmışdı. Bu Fərman qadınlarla bağlı dövlət siyasətinin ən yüksək səviyyədə qurulmasına real sübut olmaqla yanaşı, belə bir siyasət həm də bərabər hüquqlar və bərabər imkanlar siyasətinə doğru açılan yeni bir yol idi. Bu Fərmandan sonra qadınlarımız arasında ictimai-siyasi fəallıq daha da artmışdır. Artıq respublikamızda çoxsaylı qeyri-hökumət qadın təşkilatı fəaliyyət göstərir. Onlar respublika səviyyəsində keçirilən mühüm tədbirlərdə xüsusi fəallıq göstərilir. Hazırda Azərbaycan Respublikasında 80-dən artıq qadın problemləri ilə məşğul olan QHT mövcuddur.

Azərbaycan Respublikası tarixi müstəqilliyinə qovuşduğu dövrdə Azərbaycan qadını yüksək təhsil almış, cəmiyyətdə mövqeyini daha da möhkəmləndirmiş və ən əsası qadınlarımızın intellektual səviyyəsi sürətlə artaraq inkişaf etmiş və hazırda davam etməkdədir. Bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatının hər bir sahəsində Azərbaycan qadının parlaq izi görünür. Bu gün Azərbaycan qadını Avropada, bütün dünyada öz biliyini, savadını ortaya qoyur və bunu ən yüksək səviyyədə həyata keçirir. Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyevanın hərtərəfli, çoxcəhətli fəaliyyəti buna ən bariz nümunədir. O, həm bir Azərbaycan qadını, həm bir ana, həm də bir həyat yoldaşı kimi Ölkə Prezidenti ilə çiyin-çiyinə addımlayır, respublikamızın müstəqilliyinə, onun inkişafına, möhkəmlənməsinə öz töhfəsini verir, beynəlxalq aləmdə Azərbaycan həqiqətlərinin dərk olunması, anlaşılması istiqamətində çox dəyərli və mühüm işlər görür.

Yeni Azərbaycan Partiyasının tarixi II qurultayında Ulu Öndər Heydər Əliyev nitqində partiyada qadınların xeyli yer tutmasını sevindirici hal sayaraq demişdir: “Qadınlar cəmiyyətdə çox həlledici təbəqədir... Qadın ailənin özəyidir, ailəni saxlayan bir insandır. Ona görə də bütün qadınlar bizim cəmiyyətdə çox əhəmiyyətli rol oynayırlar. Təkcə dövlət işlərində, yaxud da ki, biznesdə, filanda yox. Evdə oturub ailəni saxlayır, öz ailəsi ilə məşğuldur. Amma onun xidməti ondan ibarətdir ki, onun əri gedib içkiyə qurşanmasın, pis yola düşməsin. Bax, bunlar hamısı qadınların ailədə rolunu göstərir.

“Partiyamızda, yerli təşkilatlarda qadınlara xüsusi qayğı göstərmək lazımdır. Onların problemləri ola bilər, bunları mütləq həll etmək lazımdır. Onlara kömək etmək lazımdır” - deyən Ümummilli Liderinin bu müraciətinə cavab olaraq həyata keçirilən tədbirlər bütövlükdə respublikamızda qadın problemlərinin həllinə, qadınların cəmiyyətdə önəmli yer tutmasına təkan vermişdir.

İndi Heydər Əliyev kursunun siyasi varisi möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyev Dövlət qadın siyasətini inkişaf etdirmək məqsədilə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin bazasında, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin yaranması barədə 6 fevral 2006-cı ildə Fərman imzaladı. Qadın problemlərini cəmiyyətin özəyi olan ailədən, gələcəyimiz olan uşaqlardan ayrı həll etmək olmaz.

NƏTİCƏ

Qadınlarımızın səriştəsi, diplomatik fəaliyyəti, intellektual qabiliyyəti, dünyada baş verən proseslərə münasibəti, səlis nitq mədəniyyəti, siyasi etiketləri mükəmməl bilməsi barədə beynəlxalq səviyyədə rəylər eşidilməkdədir. Müstəqilliyimizin və dövlətçiliyimizin daha da inkişaf etməsinə qadınlarımızın töhfəsi kifayət qədərdir və özünəməxsus dərəcədə əhəmiyyətlidir.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı möhtərəm cənab Prezident İlham Əliyev müstəqil Azərbaycanda qadın hüquqlarının inkişafı üzrə siyasətin formalaşdırılması məsələlərinə böyük diqqət yetirir və bu sahələrdə mövcud olan problemlərin həlli istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyət göstərir.

Azərbaycanın Birinci Xanımı, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, millət vəkili Mehriban xanım Əliyeva ölkəmizin ictimai həyatında müstəsna rol oynayan şəxsiyyət kimi qadınlarımızın hüquq və imkan bərabərliyinin genişləndirilməsi, gender balansının qorunması və daha da möhkəmləndirilməsi prosesinə layiqli töhfə verir.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Bu gün Heydər Əliyev Fondu ölkəmizdə elm, təhsil, səhiyyə, ekologiya sahələrində irimiqyaslı layihələrin gerçəkləşdirilməsi ilə yanaşı, qadın problemlərinin həllinə də böyük qayğı ilə yanaşır. Mehriban xanım siyasətdə də, ictimai həyatda da zəngin ənənələri olan Azərbaycan ziyalı xanımlarının layiqli və ən parlaq təmsilçisidir.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin bizlərə miras qoyduğu hüquqi, dünyəvi və demokratik Azərbaycan dövləti möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyevin rəhbərliyi altında uğurla inkişaf edir. Azərbaycanın hər bir sahəsində həyata keçirilən tədbirlər bu gün də uğurla davam etdirilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayev V.İ. [Heydər Əliyev milli-siyasi elitamızın zirvəsi](#). Bakı: Təhsil, 2019, 407 s.
2. Əhmədova S.A. [Heydər Əliyev və ədəbi-tarixi proses](#). Bakı: Elm, 2013. 156 s.
3. Həbibbəyli. İ. [Ədəbiyyatda Heydər Əliyev obrazı: tarixi gerçəklikdən ideala](#). Bakı: Elm və təhsil, 2018, 399 s.
4. Qaralov Z.İ. [Heydər Əliyev - milli ləyaqət ölçüsü](#). Bakı: Təhsil, 2015. 405 s.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

HEYDƏR ƏLİYEV DİLÇİLİYİNİN KƏMIYYƏT MƏZMUNLU MÜDRİK KƏLAMLARINDA DİL, MƏNTİQ VƏ MENTALİTETİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİNİN ƏKSI

Aygün AMANƏLİYEVƏ

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının

İmadəddin Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun doktorantı

Xülasə

Azərbaycanın son 50 illik tarixini kitab kimi vərəqləsək, onun hər səhifəsində Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyevin adına və ictimai-siyasi fəaliyyətinə rast gələ bilərik. Müdrik və uzaqgörən dövlət xadimi bizə elmi, siyasi və iqtisadi cəhətdən etibarlı dayaqlar üzərində olan güclü Azərbaycanı əmanət qoyub, Azərbaycan dilçiliyinin və ana dilinin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərüb. Məqalədə böyük ictimai-siyasi xadim və dövlət başçısının Azərbaycan dilçiliyinin və ana dilinin inkişafındakı böyük xidmətlərindən, 70-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq onun yürütdüyü milli dil siyasətindən, dilimizin dövlət dili statusu alması və beynəlxalq səviyyəyə yüksəlməsi uğrunda mübarizəsindən bəhs olunur. Məqalədə görkəmli nətiq-mütəfəkkir Heydər Əliyevin dilçilik fəlsəfəsinin və xalqın mentalitetinin formalaşmasının elmi-metodoloji prinsipləri, həmçinin dil, mentalitet və məntiqin qarşılıqlı əlaqəsinin əksi onun ana dili barədə sistemli mülahizələri, azərbaycançılıq ideyası və azərbaycan mentaliteti ilə bağlı kəmiyyət məzmunlu fikirləri əsasında geniş şərh olunur.

Açar sözlər: Azərbaycan dilçiliyi və ana dili, dil və nitq, mentalitet və məntiq, ardıcılıq, məntiqilik və sistemlilik.

«Biz Azərbaycanda öz milli-mənəvi dəyərlərimizə söykənərək, eyni zamanda xalqımızın elminin, mədəniyyətinin inkişafına, milli-mənəvi dəyərlərin ümumbəşəri dəyərlərlə zənginləşməsinə və vahdətina xüsusi əhəmiyyət veririk»

Heydər Əliyev

Giriş

Hər bir xalqın milli – mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir. Hər bir dili yaşadan və inkişaf etdirən onun mənsub olduğu xalqdır. Dil hər bir xalqın varlığının ən əsas, bəlkə də yeganə təminatçısıdır. Azərbaycan xalqının da ana dili onun milli varlığını müəyyən edən başlıca amillərdəndir. Ana dilimiz xalqın keçdiyi bütün tarixi mərhələlərdə onunla birgə olmuş, onun taleyini yaşamışdır. Əsrlər, qərinələrdə ki, xalqımıza, o taylı-bu taylı Azərbaycana xidmət edən dilimiz qədim tarixə malik olan, min illərin növbənöv burulğanlarından üzəg çıxaraq dövrümüzə gəlib çatmış ən böyük mənəvi sərvətimizdir. Azərbaycan dili tarixi-genetik dəyərlərimizi, ruhumuzu, həyatımızın psixoloji-fəlsəfi cizgilərini yaşadan milli varlıqdır. Ana dilimiz dövlət rəmzləri olan himn, gerb, bayraq kimi müqəddəsdir. Vaxtilə Azərbaycanın böyük şairi Süleyman Rüstəmin: *«Mən sənə dilinə dəymirəm, cəllad, Gəl sən də bu ana dilinə dəymə, Sənə də bağın var, gülün var, çəkin, Bağına əkdiyim gülümə dəymə»*, yaxud, istiqlal şairimiz Xəlil Rza Ulutürkün: *«Yad məktəbə verilir umudunun qalası, O qaraqaş, qaragöz Azərbaycan balası»*, – deməsi dilimizin sabahını düşünən böyük şairin vətəndaş etirazı idi [19,səh.7]. Tarixin dolanbaclarından, sərt sınaqlarından üzəg çıxan dilimiz bu gün dünyanın ən inkişaf etmiş, zəngin dillərindən biridir. Böyük ictimai xadim və yazıçı Nəriman Nərimanov yazırdı: *«Bir millət sözünü tanımayınca, hüququnu düşünməz. Tanımaq üçün də milli dil, milli məktəb, milli mətbuat, milli ədəbiyyat lazımdır. Bunların da meydana gəlməsi və tərəqqisi bizim üçün hürriyyətə bağlıdır»*. Məlumdur ki, hər hansı bir xalqın mədəniyyətinin inkişafında, milli şüurunun formalaşmasında tarixən yaranmış milli-mənəvi dəyərlər mühüm rol oynayır. Çünki hər bir xalqın milli-mənəvi dəyərlərini şərtləndirən dil, din və adət-ənənə onun mənəvi aləminin formalaşmasına həlledici təsir göstərən amillərdəndir. Hər hansı bir ölkədə xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması və mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi vətəndaşların milli birliyinin təmin olunmasına xidmət edir. Ümummilli lider Heydər Əliyev bildirmişdir ki: *«Hər xalqın öz adət-ənənəsi*

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

var, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, öz dini dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik» [1; 2; 8].

Dilin hərtərəfli inkişafı, zənginləşməsi, yüksək zirvələrə qalxaraq beynəlxalq nüfuz qazanması xalqın böyük övladlarının adı ilə bağlıdır. Tarixi təcrübə göstərir ki, dilin inkişafında milli müstəqillik ideyaları və dövlətçilik ənənələrinin, həmin ideya və ənənələri öz fəaliyyətində gerçəkləşdirən və həyata keçirən qüdrətli dövlət başçıların, xalqın tarixində şərəfli yer tutan böyük siyasi xadimlərinin müstəsna rolu olur. Belə qüdrətli dövlət başçısı və siyasi xadimlər cərgəsində Azərbaycan Respublikasının görkəmli dövlət xadimlərindən biri olan Heydər Əliyevin adı öz yüksək və layiqli yerini tutur. Çünki dahi rəhbərin ölkəmizin ən yeni tarixində müstəsna yeri vardır. Ümummilliyet lideri Heydər Əliyev Azərbaycanın bəşəriyyətə verdiyi ən böyük tarixi şəxsiyyətlərdən biridir. Azərbaycan xalqının ümummilliyet lideri Heydər Əliyev müasir dünya tarixinə parlaq və silinməz iz qoymuş böyük şəxsiyyət, qeyri-adi zəka, fitri istedad sahibi, müdrik dövlət xadimi kimi düşmüşdür. Mübaliğəsiz deyə bilərik ki, yaşadığımız yüzilliyin son otuz ili ərzində Azərbaycan dilinin hərtərəfli inkişafı, onun tək-cə sözdə deyil, gündəlik təcrübədə də ümumişlək dilə, dövlət dilinə çevrilməsi, beynəlxalq münasibətlər sistemində - diplomatiya aləminə yol alması, zənginləşmə-zənginləşmə nüfuz qazanması və dünyanın mötəbər kürsülərindən eşidilməsi görkəmli dövlət başçısı Heydər Əliyevin yorulmaq bilməyən fəaliyyəti və yürütdüyü müdrik, uzaqgörən dil siyasəti ilə bağlıdır. 1956-cı il Konstitusiyasında “Azərbaycanın dövlət dili Azərbaycan dilidir” maddəsi yazılmışdı. O, 60-cı illərin sonundan öz zəngin təcrübəsi, yüksək intellekti, milli mədəniyyətimizə və mənəviyyətimizə dərinləndirən bələd olması sayəsində ardıcıl milli dil siyasəti işləyib hazırlamış və bütün çətinliklərə sinə gərəkək onu dönmədən həyata keçirmişdir. 1978-ci il Konstitusiyasında Azərbaycan dili dövlət dili kimi qəbul edilmişdir. Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi inkişafına olan qayğı ümummilliyet liderimiz Heydər Əliyevin adıyla bağlıdır. Heydər Əlirza oğlu Əliyevin bu istiqamətdəki rolu, nüfuzu, cəsarəti və apardığı siyasət müstəqil Azərbaycan dövlətinə və onun dövlət dili olan Azərbaycan dilinin adının rəsmiləşməsinə gedən yolun parlaq qığılcımı, bünövrə sütunudur. Əslində müstəqil Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul olunmuş Konstitusiyasında Azərbaycan dilinin rəsmi dövlət dili kimi təsbiti istər-istəməz 50 milyona yaxın azərbaycanlının haqqını özünə qaytarmaq, ədaləti bərpa etmək, milli təəssübkeşliyi üstün olan ziyalılarımızın ruhuna hörmət, əməllərinə sədaqət əlamətidir. Ulu öndər hesab edirdi ki, yeni yaranan konstitusiya müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası olması və Azərbaycan xalqının iradəsini ifadə etməsinə görə əvvəlki bütün konstitusiyalardan fərqlənir və tarixi əhəmiyyət kəsb edir. «Dövlət xalqsız ola bilməz. Xalq isə ayrı-ayrı insanlardan, vətəndaşlardan ibarətdir...Azərbaycan xalqı vahid xalqdır. Azərbaycanın dövlət siyasəti azərbaycançılıq əsasında qurulubdur. Biz hamımız, hansı bölgədən olmağımızdan asılı olmayaraq, azərbaycanlı kimi on illərlə, yüz illərlə belə böyümüşük. Heç vaxt deməmişik bunun kökü nədir» – deyən ulu öndər Heydər Əliyevin fikirləri Konstitusiyanın 5–ci maddəsində aşağıdakı kimi ifadəsini tapmışdır: “Azərbaycan xalqı vahiddir. Azərbaycan xalqının vahidliyi Azərbaycan dövlətinin təməlini təşkil edir. Azərbaycan Respublikası bütün Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının ümumi və bölünməz vətənidir” [11; 14; 18]. Müstəqillik dövrünün qısa tarixi ümummilliyet lideri Heydər Əliyevin bu fikrini bir daha təsdiq edir ki, «müstəqilliyin əldə olunması nə qədər çətindirsə, onun saxlanması, daimi, əbədi olması bundan da çətindir». Azərbaycanın müstəqil dövlətçilik tarixinin təhlili də göstərir ki, dövlət qurmaq kimi çətin, mürəkkəb və şərəfli missiyanı iradəli, geniş və qlobal dünyagörüşlü, xalqın dəstəyinə malik və onun milli liderinə çevrilmiş şəxs yerinə yetirə bilərdi. XX əsrin 90-cı illərinin sonunda Azərbaycanda bu işlərin öhdəsindən gəlmək iqtidarında olan yeganə lider isə məhz Heydər Əliyev idi. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının və dövlətinin taleyüklü problemlərini həll edən tarixi şəxsiyyət olmaqla yanaşı, həm də tarixi yaradan şəxsiyyətdir. Ümummilliyet liderin Azərbaycan tarixinə bəxş etdiyi əzəmətli bayram günlərindən biri də məhz 15 iyun Milli Qurtuluş Günüdür [14; 15; 16].

Ulu öndər Heydər Əliyevin irsi milli sərvətimizdir: Müasir Azərbaycanın elm, təhsil və mədəniyyətinin inkişafında Heydər Əliyevin rolu

Müasir dünyanın siyasi xadimləri, dövlət qurucuları, yaxud ölkə başçıları arasında çox az şəxsiyyətlər tapmaq mümkündür ki, mənsub olduğu xalqın elmi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı ilə bu qədər ardıcıl, məhsuldar və səriştəli bir şəkildə məşğul olsun. Heydər Əliyev görkəmli siyasi xadim və dövlət

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

xadimi olmaqla yanaşı, həm də tarix, fəlsəfə, ədəbiyyat və incəsənətin çox gözəl və dərin bilicisi, vətən elminin, mədəniyyətinin hərtərəfli himayədarı idi. Ensiklopedik biliyə, güclü iradəyə və milli ruha, dərin fəlsəfi düşüncə tərzinə və möhkəm tarixi yaddaşa malik olan bu dahi şəxsiyyətin bütün fəaliyyəti doğma və sevimli xalqına sədaqətlə xidmətin parlaq təcəssümüdür. Dünya miqyaslı fenomen şəxsiyyət Heydər Əliyev aktiv siyasi fəaliyyətdə olduğu, əsas hissəsini Azərbaycana rəhbərliyə sərf etdiyi otuz ilə yaxın bir dövrdə Azərbaycan dilçiliyinin və mədəniyyətinin inkişafında, elm və incəsənət xadimlərinin yaradıcılığının çiçəklənməsində əvəzsiz rol oynamaqla yanaşı, bir nəzəriyyəçi-mütəfəkkir kimi də çıxış etmiş, heç zaman elmi dəyərini, fəlsəfi məzmununu itirməyəcək fikirlər söyləmişdir. Həmin fikirlərin müəyyən hissəsi Heydər Əliyevin mənsub olduğu xalqın və uzun zaman rəhbərlik etdiyi, bu gün də çox böyük peşəkarlıqla idarə edib möhkəmləndirdiyi dövlətin dili - Azərbaycan dili haqqındadır. Heydər Əliyevin Azərbaycan dili haqqındakı fikirlərini, mülahizə və qeydlərini, heç şübhəsiz, bu sahədə dövlət səviyyəli əməli fəaliyyətindən kənar təsəvvür etmək mümkün deyil - böyük mütəfəkkir-dövlət xadimi Azərbaycan dilinin bir dövlət dili kimi mövqeyinin yüksəldilməsinə çalışmaqqla yanaşı, həmin məsələnin həllinin elmi-nəzəri prinsipləri, yolları barədə də düşünmüşdür. O, ana dilinin mənşəyinin, tarixi inkişafının, bugünkü funksional xüsusiyyətlərinin araşdırılması işinə həmişə diqqət vermiş, Azərbaycan dilçilərinin bu sahələrdə intensiv çalışması üçün dövlət rəhbəri kimi əlindən gələni əsirgəməmişdir. Heydər Əliyev dilçi-filoloq deyildi, lakin siyasi-ictimai fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi dil məsələlərinə, yalnız siyasət xadimi, ictimai xadim olaraq deyil, həm də bir dilçi-filoloq professionallığı ilə yanaşmışdır [1; 7].

Etiraf etmək lazımdır ki, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunmasında, onun dövlətçiliyin ayrılmaz tərkib hissəsinə və dövlət siyasətinin aparıcı qoluna çevrilməsində ümummilli lider Heydər Əliyevin müstəsna rolu və əməyi olmuşdur. Onun fəaliyyətində, əməllərində bir tamlıq vardır. Heydər Əliyev Azərbaycançılıq fəlsəfəsinin yaradıcısıdır. Azərbaycançılıq nədir? Bu sualın ən mükəmməl cavabını Heydər Əliyev vermişdir: «Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir» [4; 5; 10].

Milli ideyanın – azərbaycançılığın müasir mərhələdə təməlləri də məhz ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Ümummilli lider xüsusi olaraq vurğulayırdı: «Suverenliyimizi daim yaşatmaq, dövlət müstəqilliyimizi əbədi etmək üçün harada yaşamamızdan asılı olmayaraq, bu gün hər bir azərbaycanlıdan müqəddəs Azərbaycan qayəsi ətrafında əməl və əqidə birliyi, sarsılmaz həmrəylik tələb olunur» [4; 10]. Heydər Əliyev azərbaycançılığın bütün tərkib hissələrini milli ideologiyamızın strukturuna daxil etməklə, mənəviyyat və dövlətçiliyin sintezindən çıxış edirdi. Ümummilli lider dövlətçiliyimizi və milli-mənəvi dəyərlərimizi azərbaycançılığın əsas komponentləri kimi təqdim edirdi. Qüdrətli dövlət qurucusu Heydər Əliyevin azərbaycançılığın ən mühüm istiqamətlərindən və komponentlərindən biri kimi qiymətləndirdiyi milli-mənəvi dəyərlər özü də mürəkkəb daxili struktura malikdir. Burada ulu öndər üç tərkib hissəni xüsusi qeyd edirdi: *dil, din, adət-ənənə* və bunların milli şüur və milli psixologiyada oturuşmasından yaranan *milli mentalitet*. Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunmasını və inkişaf etdirilməsini ən mühüm vəzifələr sırasına aid edirdi. Çünki dövlətçiliklə milli-mənəvi dəyərlər arasında sıx daxili əlaqə vardır. Milli müəyyənliyi olmayan, millət formalaşmayan xalq milli dövlətçilikdən də uzaqdır. Xalqın tarixini dərinləndirən, onun ənənələrinə ehtiramla yanaşan ulu öndərin həmvətənlərinə həmişə «*tariximizi, tarixi ənənələrimizi yaxşı bilmədən, onlara hörmət etmədən müstəqil dövlətimizi gələcəkdə qura bilmərik*» tövsiyəsi xüsusi aktualıq kəsb edir [3; 11].

Heydər Əliyev Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında azərbaycançılıq ideologiyasının əsasını qoyan proqram xarakterli çıxışında deyirdi: «...Azərbaycan xalqı böyük, qədim tarixə malikdir. Çoxəsrlik tariximizdə xalqımız bir çox sınaqlardan çıxmış, yaşamış, öz mənliliyini itirməmiş, öz milliliyini itirməmiş, dünya sivilizasiyasına dəyərli töhfələr vermiş, dünya sivilizasiyasını zənginləşdirmişdir. Ancaq tarixin müxtəlif mərhələlərində azərbaycanlılar bəzi məhrumiyyətlərə düçar olmuşlar. Ona görə də bütün dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların birliyi, həmrəyliyi indi həm bizim üçün, müstəqil Azərbaycan dövləti üçün, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir... Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Bizim hamımızı — azərbaycanlıları birləşdirən milli mənsubiyyətimizdir, tarixi köklərimizdir, milli-mənəvi dəyərlərimizdir, milli mədəniyyətimizdir — ədəbiyyatımız, incəsənətimiz, musiqimiz, şeirlərimiz, mahnılarımızdır, xalqımıza mənsub olan adət-ənənələrdir. İnsan hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq gərək öz milliliyini qoruyub saxlasın. Dünyada, eyni zamanda assimilyasiya prosesi də var. Ancaq insanlar gərək daim öz milli-mənəvi dəyərlərinə, milli köklərinə sadıq olsunlar. Bizim hamımızı birləşdirən məhz bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır» [4; 10].

Heydər Əliyev Azərbaycan dili barədə yalnız adı ünsiyyət vasitəsi kimi deyil, qədim tarixi, zəngin mədəniyyəti, müasir dünyada müəyyən ictimai-mədəni mövqeyi olan bir xalqın milli sərvəti kimi düşünürdü ki, o zamankı Azərbaycan ziyalıların çoxu məhz bunu başa düşmürdü. Ona görə də övladlarını rusdilli məktəblərə verməklə, bir növ, milli dilə biganəlik göstərirdilər ki, bu da nəticə etibarilə, ana dilini bilməyən, yaxud zəif bilən, milli məzmununu itirmiş ziyalıların meydana çıxmasına şərait yaradırdı. Əlbəttə, dövrün ictimai-siyasi, xüsusən ideoloji realığı belə idi ki, Azərbaycan ziyalisindən rus dilini yaxşı bilməyi tələb edirdi (əslində, bu ehtiyac XIX əsrin ortalarından meydana çıxmışdı), lakin bu, o demək deyildi ki, öz ana dilini lazımsız bir şey kimi unudasan. H.Əliyev respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə məsələni məhz aşağıdakı şəkildə qoymuşdu:

1) hər şeydən əvvəl, ana dilinin ən müxtəlif funksional-üslubi sferalarda inkişafına şərait yaradılmalı, onun tədrisi yaxşılaşdırılmalı, elmi qrammatikasının yaradılması sahəsində tədqiqatlar genişləndirilməlidir, çünki ana dili hər bir xalqın milli varlığının əsas şərtidir;

2) ikincisi, rus dilinin öyrənilməsi işi təkmilləşdirilməli, xalq, xüsusilə ziyalılar bu dili bilməlidir, çünki rus dili Azərbaycanın da daxil olduğu böyük bir ölkənin, zəngin elmin, nəhəng mədəniyyətin dilidir və dünya elminin, mədəniyyətinin əsas nailiyyətləri barədə də rus dilində məlumat əldə etmək mümkündür;

3) üçüncüsü, Qərbin və Şərqlin müxtəlif dillərini, xüsusilə dünyada geniş yayılmış ingilis dilini bilmək elm-mədəniyyət xadimlərinin, ziyalıların peşə borcudur [2; 3; 7].

Respublika rəhbərinin müxtəlif yaradıcılıq ittifaqları, xüsusilə Yazıçılar İttifaqı ilə sıx əlaqə saxlaması, Yazıçılar İttifaqının qurultaylarında iştirakı, tez-tez yazıçılarla görüşməsi və onlarla böyük söz ustasının məhz Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərliyi dövründə yüksək fəxri adlara, mükafatlara layiq görülməsi, maarif-mədəniyyətə, elmə xüsusi diqqət verilməsi (görməli dilçilər Ə.Dəmirçizadə, S.Cəfərov, M.Hüseynzadə, Ə.Abdullayev, Y.Seyidov və A.Həsənovun yazdıqları ali məktəblər üçün «Müasir Azərbaycan dili» dərsliyi respublika rəhbərinin bilavasitə köməyi ilə Azərbaycanın dövlət mükafatına layiq görülmüşdü) maarif, mədəniyyət, elm xadimləri ilə Heydər Əliyevin şəxsi tanışlığı, onlara bilavasitə qayğısı və s. ana dilinin respublikada siyasi nüfuzunun artmasına olduqca əhəmiyyətli təsir göstərirdi. Məsələn, Azərbaycan yazıçısı bilirdi ki, onun ana dilində yazdığı əsər yuxarılarda oxunur, qiymətləndirilir, şəxsən respublikanın rəhbəri imkan tapıb əsərlə tanış ola bilər, teatra gəlib müəllifi ilə birlikdə tamaşaya baxa bilər və s. Ona görə də yazıçı həm həvəslənir, həm də məsuliyyəti artırırdı. Nəticədə Azərbaycan dili yalnız ədəbi-bədii baxımdan inkişaf etməklə qalmır, eyni zamanda həmin dilin nüfuzu güclənir, milli ictimai-siyasi mühitdə mövqeyi möhkəmlənirdi. Respublika rəhbərinin özü də müxtəlif yüksək səviyyəli məclislərdə Azərbaycan dilində danışmaqla, bir tərəfdən, ana dilinə siyasi-ictimai mövqe qazandırırırsa, digər tərəfdən zəngin, səlis, məntiqli və təsirli nitqi ilə Azərbaycanca danışmağın gözəl nümunəsini verirdi [1; 11; 18].

Azərbaycanın müstəqillik qazanması ilə ana dili məsələsi siyasi-ideoloji müzakirələr obyektinə çevrildi ki, bu da tamamilə təbii idi. Həmin müzakirələr, əsasən aşağıdakı məsələləri əhatə edirdi:

- 1) ana dilinin sosial-siyasi mövqeyi məsələsi;

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

- 2) ana dilinin adı məsələsi;
- 3) əlifba məsələsi.

Mütəxəssislərə məlumdur ki, «Azərbaycan dili» anlayışı əsrimizin 30-cu illərində rəsmiləşmiş, buna qədər isə dövlət əhəmiyyətli sənədlərdə «türk dili» işlənmişdir. Əlavə olaraq, müxtəlif rəsmi və qeyri-rəsmi mənbələrdə (bunların əksəriyyəti Rusiya imperiyası dövrünə aiddir) «türk-tatar dili», «Zaqafqaziya tatarlarının (yaxud türklərinin) dili», «Azərbaycan türk dili (yaxud ləhcəsi)» və s. anlayışlardan da istifadə edilmişdir. Azərbaycan xalqının milli xarakteri və mentalitetinin təsiri altında formalaşan milli ideologiyayı - azərbaycançılıq ideologiyasını Ulu Öndər Heydər Əliyev azərbaycanlıların milli ruhunun qoruyucusu, ümumdünya sivil məkanında milli özünütəsdiqin əsas amili hesab edirdi. Ulu Öndər Heydər Əliyevin ictimai-siyasi görüşlərində azərbaycançılıq və milli mentalitet fəlsəfəsinin mahiyyətini dərinlən açma bilən Q.Əliyev yazır: «Heydər Əliyevin ictimai-siyasi görüşlərində işlənilən hazırlanmış, ölkə əhalisinin rəğbətlə qarşıladığı azərbaycançılıq vətən amalının milli dərki kimi təqdim edilir. Heydər Əliyevin təsəvvüründə azərbaycançılıq ideologiyası milli-mənəvi sərvətlərimiz sistemində ən önəmli yer tutur və mübalığəsiz demək olar ki, müstəqilliyin möhkəmlənməsi əqidəsində olan bütün azərbaycanlıların milli ideologiyası kimi funksional əhəmiyyət daşıyır». Q.Əliyev Ulu Öndər Heydər Əliyevin müstəqillik dövründə milli ideologiya və milli-siyasi şüur tərəfindən sosial-siyasi və mənəvi sistemin dərki olunması və öyrənilməsinin vahid sinkretik forması olan milli-siyasi mentalitetin qarşılıqlı əlaqəsinə dair dəyərli, dahiyənə fikirlərini də üzə çıxarıb [6; 7].

Məlumdur ki, milli-siyasi mentalitetin yaradıcısı xalq və siyasi elitadır. Azərbaycanın milli mentaliteti deyəndə, Azərbaycan xalqına məxsus adət-ənənələr və Azərbaycan mühafizakarlığı nəzərdə tutulur. Bu məsələlərin digər pis tərəfi isə odur ki, zaman-zaman formalaşmış adətlərimiz bizə milli mentalitet kimi təqdim olunur. Təbii mədəniyyət zəminində formalaşan siyasi mentalitet ənənə ilə bağlı olub siyasi həyatda gerçəkləşir. Çox düzgün olaraq müəllif Ulu Öndər Heydər Əliyevin dövlətçilik konsepsiyasında bir sıra problemlərin həllinə onun kompleks yanaşdığını, onun milli yanaşdığını, onun milli-hüquqi dövlət konsepsiyasının mənəvi əsaslarını açıb göstərmişdir: «Bir tərəfdən xalqın rifahı, həyatının real səviyyəsi və keyfiyyəti, digər tərəfdən isə milli və bəşəri dəyərlərlə zənginləşmiş mənlik şüuru xalqın dövlətçiliyinin məzmununu müəyyənləşdirən amillərdir. Azərbaycan xalqı Qafqaz xalqları arasında xüsusi yer tutan xalqlardandır. Qafqaza xas olan bir çox etnik birliklərin sivilizasiyalararası dialoqu şəraitində hər bir Qafqaz xalqlarının mentaliteti özlərində əsrlərin dərinliklərindən gələn ideya və xüsusiyyətləri, tarixi təsəvvürləri, sosial və əxlaqi norma və dəyərləri əks etdirir. Bu mentalitet özündə həm də Qafqaz ənənəvililiyini və mənəvi qohumluğunu, ümumqafqaz tarixinə bağlılığı birləşdirir». Qafqazdakı xalqların milli mədəniyyətləri, milli xarakteri, mentaliteti, ideologiyası özündə türk, slavyan, kartvel, vaynax, Dağıstan, digər dil qruplarını, islam və provaslav dini dəyərlərini, qədim fars, yunan-Roma, ərəb sivilizasiyalarından qidalanmış dağlıq və düzən mədəni adət-ənənələrini birləşdirən və əhatə edən mədəniyyətin ayrılmaz bir hissəsidir [11; 12; 18].

Sosiomədəni fenomen olan mentalitet xalqların, tayfaların xarakteri, psixologiyası adət-ənənələrinin öyrənilməsi ilə bağlı anlayışdır. Şərqi görkəmli siyasətçisi Nizamülmülk özünün «Siyasətnamə» əsərində dövlət başçılarına idarə etdikləri ölkənin xalqlarının və tayfalarının xarakterini, adətlərini öyrənməyi məsləhət görürdü: «Ölkə daxilində uzaqdan-yaxına, böyükdən-kiçiyə qədər heç bir şey onların gözündən qaçmasın». Mentalitetin fəlsəfi-etik, mədəni-etnik və tarixi səviyyələrdə öyrənilməsi xalqların tarixi həyatının, sosial, mədəni, dini, təbii, bioloji aspektlərinin vəhdətdə götürülməsini tələb edir. Mentalitet sosial-fəlsəfi fenomen olmaqla yanaşı, həm də adətlərin, əxlaqi sərvətlərin, dini etiqadların, şüurun vərdişlərin sayəsində formalaşmışdır. Mentalitet milli xarakterin başlıca təzahürü olduğundan, onun tarixi inkişaf mərhələləri və mahiyyəti təbii zərurət sahəsinə daxildir. Yəni ictimai şüurun yaranması və inkişafı tarixi zərurət olduğu kimi, millətin də şüuru və mentaliteti onun sosiomədəni formalaşma mərhələlərini əks etdirir, labüd olaraq praktikada insani münasibətlərdə üzə çıxır. Ona görə də xalqın millətə çevrilməsi üçün zəruri olan tarixi keçid mərhələləri vacib şərtlər olub şüurun və mentalitetin məzmununu tarixi ideyalarla zənginləşdirir. Ümummilli lider həmişə vurğulayırdı ki, milli ideologiyamız tarixi keçmişimizə, adət-

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

ənənələrimizə, xalqımızın mentalitetinə söykənməlidir. Ulu öndər sözün əsl mənasında, Azərbaycanın ən böyük sərvəti hesab olunan milli-mənəvi dəyərlərin və mədəniyyətimizin himayədarı idi. O, azərbaycançılığı milli ideya kimi irəli sürür, mədəniyyətimizi, mənəvi dəyərlərimizi təkcə milli varlığımızın yox, həm də siyasi varlığımızın bir parçası hesab edirdi: «*Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq*» [11; 12]. Hər zaman vurğulayırdı ki, yalnız milli kimliyi bəlli olan və özünü bir millət kimi dərk edən xalqın bitkin inkişaf konsepsiyası ola bilər. Bu, həqiqətən də belədir. Azərbaycan xalqı məhz bu prinsiplərə söykənərək gələcəyə doğru inamla addımlayır, dövlətimiz inkişaf edir. «*Mən fəxr edirəmki, azərbaycanlıyam!*», - deyən ümummilli lider bütün həyatı boyu mənəvi-əxlaqi və dini dəyərlərimizin, adətənənələrimizin keşiyində durdu. «*Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam*» - deyən Heydər Əliyev xalqın ürəyində milli-mənəvi dəyərləri yaşatmaq üçün əbədi bir məşəl - Heydər Əliyev ideyalarından güc alan məşəli bizlərə bəxş etmişdir [1; 2; 10].

Ulu Öndər Heydər Əliyev fəlsəfəsində və dilçiliyində Azərbaycançılıq ideologiyası

Bu ideologiyanın başlıca qayəsindən söhbət açmazdan öncə göstərmək istərdim ki, azərbaycanlılar, onların şüuru, xarakteri də özlərinə məxsus tarixi inkişaf mərhələləri keçmişdir. Tarixilik baxımından yanaşsaq, deməliyik ki, azərbaycançılıq ideologiyasının ən mühüm ideyalarını “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda, xalqımızın milli mifoloji təsəvvürlərində izləmək mümkündür. Təbii ki, biz azərbaycanlıların dərin etnomədəni, tarixi-siyasi kökləri barədə ətraflı söhbət açmaq niyyətində deyilik, məqsədimiz Ulu Öndər Heydər Əliyevin ictimai-siyasi görüşlərində azərbaycançılıq ideologiyasının önəmli yer tutmasından bəhs etməkdir. Lakin ən qısa şəkildə qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan etnosunun formalaşmasında hun-qıpçaq türklərinin psixologiya və mentalitetinin yayılması (I mərhələ), oğuz türklərinin sosiomədəni dəyərlərin yayılması (II mərhələ) aparıcı rol oynamışdır, Azərbaycanda yaşayan qeyri-türk mənşəli xalqlar yalnız Azərbaycan türkcəsi deyil, həmçinin, Azərbaycan türklərinin tarixi birləşdiricilik ideyası əsasında ünsiyyətə girərək, müəyyən tarixi zaman kəsiyində Azərbaycan xalqını, Azərbaycan cəmiyyətini yaratmışlar [5; 10]. Ulu Öndər Heydər Əliyev milli varlığımızın ideya təməli olan azərbaycançılıq haqqında Azərbaycan mentaliteti haqda demişdir: «*Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə, mentalitetinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adətlərini yaşatmalıyıq*» [4; 5; 10]. Azərbaycançılıq elə bir meyardır ki, hər bir azərbaycanlı bunun vasitəsilə özünü qavrayışını, identikliyi qiymətləndirir. Öz tarixi yaddaşına hörmətlə yanaşır, Vətən amalını uca tutur. Orteqa-de-Qasset göstərir ki, insan “Mən” ilə onun ətraf mühitinin məcmusundan ibarətdir. İnsan ona görə şüur və idrak subyektidir ki, şəraitə söykənərək, o, ətraf aləmi müəyyən fərdi perspektivə çevirir. Azərbaycançılıq ideyası özünü identifikasiya üçün fəlsəfi örnəkdir, dövlətçilik, müstəqillik ideyalarını ehtiva edən mentalitetimizi saflaşdıran ideologiyadır, millətin mənlik şüuruna uyğun sağlam sosial mühitini yaratmaq ideologiyasının nüvəsidir. Böyük öndərin dediyi kimi: «*Xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünyaya xalqları içərisində fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi, ən böyüyü mədəniyyətdir*» [11; 12].

Xalqın psixologiyasının və mentalitetini yaxşı bilən və buna ehtiramla yanaşan Ulu Öndər Heydər Əliyev özünün hüquqi dövlət təlimində milli psixologiyayı və xalq mentaliteti fenomenlərini real gerçəkliyə münqar etmir, milli mənlik şüurunun mühüm elementlərindən biri olan demokratik inkişaf ideyalarına bağlılıqla solumda transformasiya hadisələrinin gedişini dərk etmək qabiliyyəti arasında dialektik vəhdəti göstərir. Onun aşladığı mühüm sosial-psixoloji dəyər budur ki, öz şərəf və ləyaqətini qiymətləndirə bilən xalq, hər şeydən əvvəl, bu keyfiyyətlərə hörmət edə bilən dövlətini qurmalı və onun işlərində, mühüm siyasi-hüquqi qərarların qəbul edilməsində, başqa sözlə, demokratik proseslərdə fəal iştirak etməlidir. Ulu Öndər Heydər Əliyev belə bir ideyaya üstünlük verirdi. Milli dövlət və onun başında duranlar yüksək mənəviyyətə, mədəniyyətə söykənməlidirlər. Onun əqidəsincə, yalnız öz tarixi və mədəniyyəti ilə yanaşı, bəşəri dəyərləri də milli şüur və milli ideya prizmasından mənimsəyən vətəndaş öz dövlətini möhkəmləndirə bilər. Bir sözlə, Ulu Öndərin dövlətçilik konsepsiyası Vətən, suverenlik, müstəqillik, milli mənəviyyət, vətənpərvərlik

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

kimi bəşəri mənə və əbədi əhəmiyyət kəsb edən sərvətlərdən qidalanır, xalqın bu dəyərləri öz sosial-siyasi dünyagörüşünün ayrılmaz tərkib hissəsi kimi dərk etməyi aşılayır [14; 18].

Ulu Öndər Heydər Əliyevin xalqına müstəqillik, tarixi yaddaşı unutmamaq, vətən amalı, həmrəylik, azərbaycançılıq kimi müqəddəs ideyalar aşılayan siyasət məktəbi yeni formasıyada fəaliyyət göstərəcək milli siyasətçilərimiz üçün örnəkdir. Dünya siyasətçilərinə bir daha göstərdi ki, onun siyasət fəaliyyəti ölkəsinin milli mənafeələrini üstün tutan dövlət başçısı, həmçinin, xalqının sivil obrazını yaratmaq, onu müasir dünyagörüşlü millət kimi tanımaq üçün nəhəng enerji sərf etməklə, bəzən də siyasət riskə getməli olur [1; 9].

Məlumdur ki, mentalitet şüur fenomeni kimi, hər şeydən əvvəl, sosiomədəni dəyərlərin sintezinin təzahürü olmaqla cəmiyyət və insan həyatının bir çox sahələrinə nüfuz etdiyindən çoxlu ölçülərdə və xarakteristikalarda üzə çıxır. Əgər belə demək olarsa, o, intellektlə iradədə əksini tapmış ruhi və fəhmi qavramanın ittifaqının fərdin mənfəi şüurunda, düşüncə tərzində təcəssümüdür, buna görə də insanın formalaşmış fikirləri və ideyaları praktik siyasət üçün hələ kifayət deyildir, başlıca şərt bunların sosial reallaşmasıdır [6; 12].

Bu mənada, Ulu Öndər Heydər Əliyev siyasət məktəbinin layiqli davamçısı ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev ölkə daxilində və bütün dünyada azərbaycançılığı uğurla həyata keçirən istedadlı siyasətçi kimi şöhrət qazanmışdır. Heydər Əliyev siyasət məktəbi İlham Əliyevin, simasında XXI əsr Azərbaycan siyasəti və diplomatiyasında özünə mühüm yer tutan qloballaşma dövründə ölkəmizin inkişaf strategiyasını bacarıqla həyata keçirən siyasət lider və istedadlı siyasətçi yetişdirmişdir. Cənab İlham Əliyev Azərbaycan milli mentalitetinə və Azərbaycançılığa sıx bağlı olan müasir milli elitanın formalaşmasında və inkişafında əsas rol oynayan bir dövlət başçısıdır.

Beləliklə, tarixən milli, irqi, dini tolerantlığı ilə fərqlənən azərbaycanlı mentaliteti və milli xarakteri milli mənlilik şüuruna uyğun olaraq azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Azərbaycançılıq ideologiyası xalqın milli şüurunu səfərbər edərək, milli vətəncilik ideyasını şüurlara yeridərək, dövlət quruculuğu prosesində güclü amilə çevirmişdir.

Azərbaycan dilçiliyinin yüksəlişində və ana dilinin inkişafında Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri

«Dilimiz çox zəngin və ahəngdar dildir, dərin tarixi köklərə malikdir, şəxsən mən öz ana dilimi çox sevir və bu dildə danışmağımla fəxr edirəm» deyən Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyevin müxtəlif vaxtlardakı çıxışlarına əsaslanaraq deyə bilərik ki, o, ana dilinin inkişafı, xalqın öz dilini yaxşı mənimsəməsi üçün aşağıdakı şərtlərin lazım gəldiyini göstərir [1; 3]:

- 1) ana dilinə dövlət qayğısı;
- 2) dil üzərində dilçi-mütəxəssislərin, elmi-dilçilik müəssisələrinin ciddi çalışması, müxtəlif lüğətlərin, elmi qrammatikaların, elmi-praktik vəsaitlərin hazırlanması;
- 3) yazıçıların, eləcə də müxtəlif sahələr üzrə alimlərin, dillə işləyənlərin dili zənginləşdirmələri, xalq danışığı dili ilə ədəbi dil arasındakı əlaqəni daha da genişləndirmələri, ədəbi dili ən müasir fikirləri ifadə etməyə hazır hala gətirmələri;
- 4) məktəb-maarif sisteminin, ali təhsilin daha da inkişaf edib təkmilləşməsi ilə Azərbaycanda əsas təlim dili olan Azərbaycan dilinin yüksəlişi;
- 5) radionun, televiziyanın, mətbuatın daha işgüzar, daha səviyyəli, daha professional fəaliyyət göstərməsi nəticəsində ana dilinin canlılığının, ifadəliliyinin və təsirliliyinin artırılması;

Heydər Əliyev müxtəlif çıxışlarında dillə məşğul olan mütəxəssislərin - dilçilərin əməyinə həmişə yüksək qiymət vermişdir. Dövlət dili ilə bağlı müzakirələrə, demək olar ki, respublikanın bütün görkəmli dilçilərini dəvət etməsi, onların bir-birindən bəzən əsaslı şəkildə fərqlənən mülahizələrini

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

diqqətlə dinləməsi də həmin yüksək qiymətin, münasibətin bilavasitə təzahürü idi. Və yalnız bu gün yox, 70-ci illərin sonlarında dördcildlik «Müasir Azərbaycan dili» dərsliyinə dövlət mükafatı verilməsini məsləhət görərəkən də H.Əliyev dilçilərin böyük əməyini, müqəddəs işini dəyərləndirmişdi. Azərbaycan dilinin inkişaf edib bugünkü səviyyəyə çatmasında həmin dilçi alimlərin xidmətini inkar etmək mümkün deyil. Və onu da inkar etmək mümkün deyil ki, Azərbaycan dilçiliyinin yüksəlişində H.Əliyevin özünün bilavasitə xidməti olmuşdur - respublikaya rəhbərlik etdiyi 70-ci illərdə H.Əliyev dövlət dilinin tədqiqi məsələsi ilə həmişə maraqlanmış, Azərbaycan EA Dilçilik İnstitutunun, ali məktəblərin müvafiq fakültə və kafedralarının işinə yüksək qiymət vermiş, görkəmli dilçilərin (M.Şirəliyev, Ə.Dəmirçizadə, M.Hüseynzadə və b.) yubileyləri keçirilmişdir. Azərbaycan Prezidenti müxtəlif görüşlərdə dəfələrlə dil, ədəbiyyat, mədəniyyət məsələləri ilə məşğul olan elmi-tədqiqat müəssisələrinin inkişaf etdirilməsi üçün təkliflər vermiş, həmin müəssisələrə həmişə zəruri maddi, mənəvi kömək göstərilməsinə çalışmışdır [7; 13].

H.Əliyev gənc nəslin ana dilini düzgün, hərtərəfli, elmi əsaslar zəminində mənimsəməsi ilə bağlı bir sıra dəyərli məsləhətlər vermiş, özünün qiymətli fikir və mülahizələrini söyləmişdir. Azərbaycan Prezidentinin bu məsələyə (gənc nəslin ana dilini mükəmməl mənimsəməsi məsələsinə) xüsusi diqqət yetirməsinin aşağıdakı səbəbləri var:

a) xalqımızın, dövlətimizin sabahı birinci növbədə bugünkü gəncliyin hansı ideallar əsasında tərbiyə olunacağından asılıdır - öz millətini yaxından tanımayan, onun dilini, tarixini, mədəniyyətini yaxşı bilməyən, ürəkdən sevməyən gənclik heç zaman milli dövlətini qiymətləndirə, onu müdafiə edib möhkəmləndirə bilməz;

b) ana dili hər bir şəxsin mənəvi inkişafında, sosial-psixoloji cəhətdən formalaşmasında, mükəmməl insan-şəxsiyyət kimi yetişməsində böyük rol oynayır. Ona görə də ana dilinə tələb olunan səviyyədə yiyələnməyən insanı mükəmməl insan-şəxsiyyət, cəmiyyət üçün dəyərli, normal adam saymaq olmaz;

c) dilini mükəmməl bilməyən - düzgün danışmağa, yazmağa, öz fikirlərini aydın ifadə etməyə qabil olmayan cəmiyyəti mədəni cəmiyyət, insanı isə mədəni insan hesab etmək olmaz...

H.Əliyev qəti olaraq demişdir: «*Bizim bu günümüz, gələcəyimiz məhz latın əlifbası ilə bağlıdır. Nəşriyyatlara da bu gün müraciət edirəm ki, kitabların hamısı latın əlifbası ilə çap olunsun*» («Azərbaycan müəllimi» qəzeti, 4 sentyabr 1997-ci il).

Heydər Əliyev dili qrammatikasının kəmiyyət məzmunlu vahidlərində nitq, mentalitet və məntiqin qarşılıqlı əlaqəsinin əksi

Dünyada gözəl nitqi, yüksək natiqlik məharəti, möhkəm məntiqi ilə seçilən çox görkəmli şəxsiyyətlər olmuşdur - natiqlik sənəti, ritorika, üslubiyyat və s. kimi elmlər məhz bu cür şəxsiyyətlərin təcrübəsini öyrənmək, ümumiləşdirmək sayəsində təşəkkül tapıb formalaşmışdır. Dünyanın böyük natiqlərinin hər birinin özünəməxsus üslubu, manerası olsa da, onları tarixən iki böyük məktəbdə birləşdirmək mümkündür: *Şərq məktəbi* və *Qərb məktəbi*. Mütəxəssislər bu məktəblər arasında bir sıra fərqli xüsusiyyətlər görürlər ki, bunlar əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

1) *Şərq məktəbi* - fəlsəfi ümumiləşdirməyə, romantikaya meyil edilməsi, əqli nəticələrdə ümumidən (nümunədən) xüsusiyə (variantlara, variasiyalara) gedilməsi, müdriklik obrazının yaradılması, mimika və pantomimikadan az istifadə edilməsi, nadir hallarda edilən hərəkətlərin xüsusi məna daşması, fikirlərin mübhəmliliyi, yüksək simvolikası, mürəkkəb poetikası, səsin harmoniyası, bir sıra hallarda daxili ehtirasla zahiri təmkinin birləşməsi və s.

2) *Qərb məktəbi* - konkret vəziyyətin, situasiyanın nəzərə alınması, realizmə meyil, əqli nəticələrdə xüsusidən ümumiyyə gedilməsi (induksiya), həqiqətpərəst obrazının yaradılması, mimika və pantomimikadan aktiv istifadə, deyilmiş fikrin ağıllı, yeganə düzgün fikir olduğuna dinləyiciləri inandırmaq cəhdi, hiss-həyəcanın hərəkətlərdə, səsin tonunda fəal büruzə verilməsi və s. [1; 12; 16].

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Azərbaycan natiqliyi XIX əsrə qədər Şərqi məktəbinin üzvi tərkib hissəsi olsa da, xalqın mentalitetinin, xarakterinin, temperamentinin təsiri altında bir qədər də Qərbi meyil etmişdir. XIX əsrdə həmin meyil daha da güclənmişdir və XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın böyük natiqlərinin nitq təcrübəsində Şərqi və Qərbi məktəbinin birləşdiyi müşahidə edilir. Azərbaycan Prezidenti, dünya miqyaslı ictimai-siyasi xadim Heydər Əliyevin natiqliyi də öz tipologiyası etibarilə Şərqi və Qərbi natiqlik məktəblərinin qarşılıqlı əlaqə və vəhdətinə əsaslanır. Lakin açıq demək lazımdır ki, indiyə qədər Azərbaycanda öz məntiqinin mükəmməlliyinə, nitqinin əzəmətinə, ümumən natiqlik məharətinə görə onunla müqayisə ediləcək ikinci bir şəxsiyyət olmamışdır. H.Əliyevin natiqlik məharətini, gözəl danışığı qabiliyyətini şərtləndirən səbəblərdən biri, bəlkə də başlıcası:

1) dərinlən yiyələndiyi ana dilinə məhəbbəti, bu dildən mənəvi zövq duyması, böyük ilham alması;

2) mənsub olduğu xalqı ürəkdən sevməsi, onun tarixini, mentalitetini, mədəniyyətini və s. dərinlən bilməsi və bütün bunların ən mükəmməl səviyyədə daşıyıcısı olması;

H.Əliyevin natiqlik məharəti - Azərbaycan xalqının milli sərvətidir; onun bu sahədəki istedadı hərtərəfli araşdırılmalı, öyrənilməli, Azərbaycan, ümumtürk və dünya natiqlik sənəti tarixində layiqli yerini tutmalıdır. Siyasi-ictimai enerji ilə zəngin olan Heydər Əliyev dilini (mətnini) eyni zamanda sərbəst şeir kimi də oxumaq mümkündür. Əgər biz həmin dil-mətnin cümlə üzvlərinin təbii yerləşməsinə görə formalı sxemini versək, təxminən aşağıdakı şəkildə bir mənərə alınar: *mübtədə-xəbər, zərflik-mübtədə-xəbər, təyin-tamamlıq-mübtədə-xəbər, mübtədə-mübtədə-zərflik-xəbər, tamamlıq-mübtədə-xəbər, mübtədə-xəbər, mübtədə-xəbər-xəbər, zərflik-mübtədə-zərflik-xəbər (mübtədə)-xəbər mübtədə-tamamlıq-zərflik-xəbər*. Buradan görünür ki, 31 cümlə üzvündən (həmcins üzvlər də saydır) 22-si baş üzvlər, yəni mübtədə (11) və xəbər (11)dir, cəmi 9 ikinci dərəcəli üzv işlənmişdir. Bu isə o deməkdir ki, natiq əsas məntiqini subyekt və predikat üzərində qurur. Lakin həmin subyekt və predikat özündə əlamət və obyekt münasibətlərini də ehtiva edir.

Məsələn: *Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi, demokratik prinsiplər əsasında, ... insan haqlarının qorunması və sərbəst iqtisadiyyat, bazar iqtisadiyyatı prinsipləri* və s. [5; 18].

Uzun illər Azərbaycan Respublikasına başçılıq etmiş, Azərbaycan dilinin inkişafında (ən müxtəlif sahələrdə) böyük xidmətləri olmuş, demək olar ki, tarixi rol oynamış görkəmli şəxsiyyətin ikinci dəfə müstəqil Azərbaycanın rəhbərliyinə (əslində yeni demokratik dövlət quruculuğuna başçılıq etməyə) gəlmə ərafəsində söylədiyi bu nitqdə sintaksis hər üç zamanı əhatə edir:

1) az aktiv olan (əsasən örnək kimi götürülən) keçmiş zaman;

2) təzadlı xarakter daşıyan-potensial ilə mövcud vəziyyətin, hakimiyyətdə iddialarla imkanların uyğun gəlmədiyi, böyük hərc-mərcliklə səciyyələnən indiki zaman;

3) natiqin hər cəhətdən uğurlu olacağını sübut etdiyi və hər bir Azərbaycan vətəndaşının (bütövlükdə millətin, milli demokratik dövlətin) taleyini müəyyən edəcək gələcək zaman [1; 2].

Ulu öndər Heydər Əliyev ana dilində sadəcə danışmış, sadəcə fikrini, emosiyasını ifadə etmir, onu dinləyən həssas adam dərhal görür ki, o, ana dili ilə yaşayır, bu dildən mənəvi güc, qüvvə alır, M.Füzuli demişkən, «*sözə can verir*» («Ver sözə ehyə ki!..»), onu (sözü) yoxdan var edir. Ən adi, məişət məzmunlu sözlər, ifadələr belə onun nitqində böyük siyasi-ictimai mətləblərin şərhinə yönəlir. Ana dilini bu günə qədər öyrənə bilməyən, danışanda çətinlik çəkən yüksək vəzifəli adamları həmişə tənqid edən, onların buraxdığı dil-üslub xətaalarını düzəldən Azərbaycan Prezidenti, bunu bir dilçi olaraq məmnunluq hissi ilə qeyd edirik ki, həm Azərbaycan dilinə, həm də Azərbaycan dilçilik elminə böyük hörmət gətirir. Heydər Əliyev nə qədər zəngin, mürəkkəb, dərin intellektual təfəkkür sahibi olsa da, heç bir çıxışında, məruzəsində, nitqində, yaxud replikasında Azərbaycan cəmiyyətinin sırayı üzvünün başa düşməyəcəyi, xüsusi şərh tələb edən fikirlər söyləmir, həmişə məzmunluluğu saxlamaqla maksimum sadə bir dillə - sadə sözlər, ifadələr, konstruksiyalarla danışır ki, bu da istənilən auditoriya ilə ən yüksək səviyyədə kontakta girməyə imkan verir... İkinci tərəfdən, Heydər Əliyev əzəmətli duruşu, iti baxışları, fikrinin dəqiq çatmasına kömək edən təsirli səsi ilə auditoriyanın

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

diqqətini dərhal özünə çəkir, əlinin bəzən asta, bəzən sərt rəddedici hərəkəti ilə həmin auditoriyanı mahir bir dirijor kimi, hətta idarə edir - onu dinləyənlər özlərindən asılı olmayaraq həyəcanlanır, sözlərinə, mülahizələrinə reaksiya vermək həddində olurlar ki, bu da hər hansı nətiq üçün böyük hünərdir. Şifahlilik, fikrin bilavasitə ifadəsi, situasiyanın, məqamın nəzərə alınması, aktiv polemika, fikir mübadiləsinə meyillilik Heydər Əliyevin nətiqlik üslubunun əsas əlamətləridir. Heydər Əliyev əzəmətli görkəmi, mənalı sifəti, gur, məzmunlu səsi ilə şifahi danışığındakı məntiqi, emosionu bir qədər də gücləndirir və dinləyicilərdə, onların ağılında, hissələrində dərin iz qoyur - eyni zamanda şifahi nitq (lakin burada söhbət yüksək səviyyəli, zəngin məntiqli danışığından gedir) hər hansı nətiqi auditoriya üçün daha anlaşılqı, daha çox dərk olunan edir [10; 12].

M.Füzulinin 500 illik yubileyini keçirən dövlət komissiyasının iclasında H.Əliyev (komissiyanın sədri kimi) çıxışına bu fikirlərini qeyd etdi: «Füzulini ən əvvəl öz ölkəmizdə daim təbliğ etmək lazımdır. Bizim xalqımız, xüsusən gənc nəsil, yeni həyata qədəm qoyanlar Füzulini nə qədər oxusalar, dərk etsələr, onun yaradıcılığı ilə yaxından tanış olsalar, Füzuli şəxsiyyətinin böyüklüyünü hiss etsələr, adamlarımız bir o qədər saf mənəviyyət istiqamətində yaşayacaq və həyatlarını da bu ruhda quracaqlar. Çünki Füzulinin həyatı da, bütün yaradıcılığı da həm yüksək mənəviyyət, həm də insanlara mənəvi, estetik qida verən böyük bir mənbədir» [11; 17].

Heydər Əliyev dili qrammatikasının kəmiyyət məzmunlu vahidlərində ardıcılıq, məntiqilik və sistemlilik

Ulu öndər Heydər Əliyevin nitqini klassik nətiqliyin bu keyfiyyətləri səciyyələndirir: *ardıcılıq, məntiqilik və sistemlilik*. Zahirən burada paradoks özünü göstərir. Heydər Əliyev şifahi nitqə üstünlük verir, şifahi nitq isə müəyyən qədər sərbəstdir, yəni burada, məsələn, ardıcılıq pozula bilər, məntiq tam yox, ümumən də gözlənə bilər, sistemlilikdə müəyyən şərtlilik ola bilər. Lakin Heydər Əliyevin nitq praktikasında, nətiqlik təcrübəsində vəziyyət belə deyil - sadələşdirmə kateqoriyalar klassik səliqə ilə gözlənilir. Əlbəttə, ardıcılığın harada məntiqiliyə, yaxud məntiqiliyin harada sistemliliyə keçdiyini dəqiq müəyyənləşdirmək çətindir, hətta ola bilsin ki, mümkün deyil, lakin bunlar, heç şübhəsiz, müstəqil, biri digərindən fərqlənən anlayış - kateqoriyalar, prinsiplərdir. *Ardıcılıq* nətiqin bəhs etdiyi məsələlərin biri digərinin davamı olmasını nəzərdə tutur (ya xronoloji, ya səbəb-nəticə, ya iddia-imkan və s. baxımdan), *məntiqilik* həmin ardıcılığın «metodologiyası», *sistemlilik* isə nəticəsidir [1; 2].

Təfəkkürü bəsit, məntiqi dolaşqı adamlar nitqdə yuxarıdakı prinsipləri gözləyə bilməzlər - böyük nətiqlər isə, birinci növbədə, dildə deyil, təfəkkürdə - məntiqdə güclüdürlər ki, bu da, nəticə etibarilə, onların dilində, nitqində təzahür edir (lakin biz nədənsə «o, gözəl düşünür, gözəl mühakimə yürüdü»dən çox «o, gözəl danışır» deyirik - bəlkə də, ona görə ki, biz düşüncəni, mühakiməni deyil, danışığı «görürük»; müqayisə et: «gör necə danışır!»). Heydər Əliyevin iti ağı, güclü məntiqi, çıxışının həcmindən asılı olmayaraq, ona (çıkışın mətninə) əvvəldən axıra qədər ciddi nəzarət edə bilər. Biz burada mütəfəkkir nətiqin onlarla, hətta yüzlərlə müxtəlif məruzə, nitq, çıxış və söhbətlərindən nümunə gətirə bilərik ki, onların hər birində ardıcılıq, məntiqilik və sistemlilik mükəmməl bir şəkildə gözlənilir. H.Əliyev məhz ardıcılığı öz nitqində klassik normativlərə uyğun bir şəkildə gözlədiyinə görə bəzən dinləyiciyə (əlbəttə, qeyri- professionala) elə gələ bilər ki, nətiq həddindən artıq təfsilata varır, yəni hər şeyi deməyə meyil edir. Əslində isə, ardıcılıqdan irəli gələn bu cür müfəssəllik dövlətçilik təfəkkürünü, rəsmi ideologiyayı (eyni zamanda dövlətçilik əxlaqını, mənəviyyatını) aşılamaq üçün çox vacibdir. Unutmaq olmaz ki, H.Əliyev ictimai-siyasi (ideoloji) nətiq kimi çıxış edir. Bu sahədə isə, etiraf edək ki, Azərbaycan dilinin dövlətçilik - dövlətə xidmət etmək təcrübəsi məhdud - qısa müddətli olduğu üçün bu baxımdan hələ lazımı səviyyədə inkişaf etməmiş, mükəmməl sintaktik dönümlər, strukturlar, leksik-semantik, frazeoloji vasitələr və s. tam formalaşmamışdır. Onun nitqindəki ardıcılığa, məntiqiliyə və sistemliliyə onun bütün məruzələrindən, çıxışlarından və s. nümunələr gətirmək mümkündür. H.Əliyevin təfəkkürü ilə dili (nitqi) arasında, əgər belə demək mümkünsə, bilavasitə əlaqə vardır - o, düşüncəsini bütün dəqiqliyi, səlisliyi ilə nitqində təqdim edə bilər; idrak dərinliyi, təfəkkür zənginliyi H.Əliyevin dilini həm güclü intellektual, həm də emosional bir dil səviyyəsinə yüksəldir. Və biz deyəndə ki, «Heydər Əliyev düşünə-düşünə danışmaqla yanaşı,

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

danışa-danışa düşünür», onu nəzərdə tuturuq ki, dinləyici (auditoriya) öz qarşısında danışan H.Əliyevdən çox, düşünən, mühakimə yürüdən, həyəcanlanan və beləliklə də dinləyicilərdə böyük təsir buraxan H.Əliyevi görür. H.Əliyevin nitqində təmkinlə emosiya biri digərini periodik əvəz edir. Bu isə o deməkdir ki, nətiq hissələrini, daha doğrusu, haqqında bəhs etdiyi məsələyə emosional münasibətini gizlətmir: H.Əliyev həmişə açıq danışır, münasibətini dolayı deyil, olduqca müstəqil şəkildə bildirir. Müşahidələr göstərir ki, Azərbaycan Prezidentinin bu və ya digər məsələ ilə əlaqədar olaraq «diplomatik gedış» etməyə, bir şey deyib başqa şey fikirləşməyə ehtiyacı olmamışdır və onun sözünü müxtəlif mənalara yozmaq, həmin sözdən bir-birinə əks fikirlər çıxarmaq imkanı yoxdur. H.Əliyev nitqinin emotiv intonasiyası çox zəngindir, həmin emotiv zənginliyi böyük ağıl, məntiq, idrak idarə edir. Onun nitqində intellektual təməli olmayan emosiya, demək olar ki, yoxdur [2].

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan dili, məsələn, ingilis dilindən fərqli olaraq, emosional dil sayılır və təbii ki, bu, Azərbaycan xalqının fitrətən emosional xalq olmasından irəli gəlir, ona görə də bu dildə danışan hər nətiq dilimizin həmin enerjisindən istifadə edə bilməlidir. Heydər Əliyev dilində sözlərin, ifadələrin, sintaktik konstruksiyaların təkrarı, güclü emosiya ifadə edən modal sözlərin («şübhəsiz ki», «gərək», «təəssüf ki» və s.) işlənməsi, emosiyaları daha da gücləndirməkdən ötrü sinonim söz və ifadələrdən (məsələn, «xalqımız döyüşüb», «vuruşub», «qurbanlar verib», «şəhidlər veribdir») istifadə olunması və s. yuxarıda nümunə gətirilən mətnin (ümumən H.Əliyevin nitqinin) emotiv funksiyasını təmin edir [1; 2; 7].

Görkəmli nətiq Heydər Əliyevin nitqində kəmiyyət məzmunlu təkrarlara meyil

Ümummilli lider Heydər Əliyevin ən güclü silahlarından biri söz idi. Fikri qüvvələndirmək üçün söz, ifadə, cümlə təkrarlarına meyil Heydər Əliyevin nitqini səciyyələndirən əlamətdir. Ümumiyyətlə, müşahidələr göstərir ki, görkəmli nətiq əsasən aşağıdakı hallarda təkrarlara müraciət edir:

- 1) bu və ya digər sözü, ifadəni, yaxud cümləni (daha doğrusu, həmin vahidlərdə əks olunmuş məfhumu, mühakiməni) vurğulamaqla fikri auditoriyanın diqqətinə daha yaxşı çatdırmaq üçün;
- 2) hiss-həyəcanı, danışığın emosiyasını artırmaq, diqqəti bu və ya digər məsələyə daha çox cəlb etmək üçün;
- 3) ifadə olunan fikrin, eləcə də deyilən sözün şüurlarda möhkəmlənməsi, yaddaşa çevrilməsi və fəaliyyət üçün rəhbər-təlimat səviyyəsinə qalxması məqsədi ilə.

Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, təkrarlara meyil Azərbaycan dilinin öz təbiəti üçün də xarakterikdir: dilimizdə həm sözlər, ifadələr, cümlələr, həm sintaktik konstruksiya-modellər, həm də səslər (elə buna görə də ahəng qanunu mövcuddur) təkrar olunur. H.Əliyev nitqində təkrarların çoxluğu bir tərəfdən onun nitqinin əvvəlcədən yazılmaması, şifahi nitq olması ilə bağlıdır, digər tərəfdən, sözdən-dildən səmərəli istifadə etməsi, hər kəlməni, hər bir ifadəni, cümləni xüsusi mənə yükü ilə işlətməsi ilə əlaqədardır. Ona görə də görkəmli xadim-nətiqin dilində «*mən demişəm, yəni də deyirəm*», «*bir daha deyirəm ki...*», «*bir də təkrar edirəm*» və s. [14; 16]. tipli kəmiyyət məzmunlu ifadələrə az müraciət edilmir. Kəmiyyət məzmunlu təkrarlara meyil H.Əliyev dilinin həm güclü əqli-idraki səviyyəsini, həm də bununla yanaşı olaraq ekspressivliyini təmin edən, müəllifin nətiqlik üslubunu səciyyələndirən vasitələrdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Kəmiyyət məzmunlu söz, ifadə, cümlə təkrarlarına meyil H.Əliyevin nəinki bilavasitə çıxışlarında, hətta replikalarında da özünü çox sıx-sıx göstərir. Əlbəttə, təkrar, linqvostilistik bir fiqur-vasitə olmaqla, ictimai-siyasi nətiqlikdə o qədər də az istifadə edilmir, bununla belə, H.Əliyevin nitqində həmin fiqur-vasitənin stilistik funksiyaları daha geniş və rəngarəngdir: burada kəmiyyət məzmunlu təkrarlar, əsasən iki istiqamətdə çoxsaylı mənə-məzmun nüanslarına malikdir [1; 2]:

- a) məntiqi istiqamət;
- b) psixoloji istiqamət.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Görkəmli natiqin dilində işlənən bir sıra təkrarlar isə həm məntiqi, həm də psixoloji funksiya daşıyır (məntiqi istiqamətli təkrarlar isə daha çox fellərdə özünü göstərir) ki, bu da H.Əliyevin ictimai-siyasi intellekti ilə emosiyasının bu və ya digər fikrin ifadəsində sıx qarşılıqlı əlaqədə olduğunu, nitqlərində ağılla hissin üzvi vəhdətini göstərir. H.Əliyev xalq danışq dilindən gələn kəmiyyət məzmunlu ifadələri və konstruksiyaları ustalıqla işlədir. Bunun aşağıdakı ekstralinqvistik səbəbləri vardır [1; 2]:

- a) böyük ictimai-siyasi xadim on illər boyu, övladı olduğu xalqın mənəviyyatını, dilini, etnoqrafiyasını dərinlən öyrənmiş, bu sahədə zəngin bilik-məlumata malik olmuşdur;
- b) H.Əliyev bu və ya digər məsələ barədə danışarkən həmişə çalışır ki, Azərbaycan cəmiyyətinin bütün təbəqələri onu başa düşsün, dediyi sözün praktik nəticələri olsun;
- c) görkəmli natiq bilir ki, bəzən bu və ya digər fikri, mülahizəni xalq sözü ədəbi-normatik sözdən daha güclü, daha dəqiq bir şəkildə ifadə edir və ona görə də təhtəlsüz bir şəkildə həmin ifadəni – xalq sözünü işlədir.

Əlbəttə, ictimai-siyasi natiqlik, ictimai-siyasi münasibətlər, dövlətçilik və s. ilə əlaqədar terminologiyanın, rəsmi sintaksisin dildə fəal işləkliyini tələb edir və H.Əliyevin nitqi üçün də bu prinsip aparıcıdır. Yəni burada (ictimai-siyasi natiqlikdə) xalq dilindən gələn sözlərə, ifadələrə çox az-az yer verilir. Lakin H.Əliyevin dili üzərində apardığımız müşahidələr göstərir ki, həmin sözlər, ifadələr az-az işlənsə də, yerinə düşür və görkəmli natiqin nitqinə canlılıq, ifadəlilik, təbiilik gətirir, onun (nitqin) rəsmiliyini zədələmədən məzmunca demokratikləşməsinə, xəlqiləşməsinə, ictimailəşməsinə səbəb olur: «Bizim hər birimiz - mən bunu özüm üçün də hesab edirəm, - daim xalqımız qarşısında borcluyuq. Əgər xalq, dövlət bizim hər birimizə bu etimadı göstəribsə və biz bu salonda yığışib, Azərbaycan Respublikasının, Azərbaycan xalqının ən mühüm məsələlərini müzakirə ediriksə, demək, biz anlamalıyıq ki, xalqın qarşısında bizim nə qədər borcumuz var. Mən hesab edirəm ki, ömrümün sonuna qədər bu borcdan çıxma bilməyəcəyəm» [1; 2]. Birinci mətnə «cürbəcür», «duruşunda-oturuşunda», «bu vəzifə azdır», «bir az da bundan çox olmalıdır», «borcluyuq, xalqın qarşısında bizim nə qədər borcumuz var», «ömrümün sonuna qədər bu borcdan çıxma bilməyəcəyəm», «hələ xalq ona borcludur, o xalqa borclu deyil», ikinci mətnə «siz padşahsınız, nəsiniz», «babanızın buruğu var idisə» və s. kimi bilavasitə xalq dilindən gələn kəmiyyət məzmunlu sözlər və ifadələr özünü göstərir ki, bunların da təsir gücü, auditoriyada oyatdığı emosiya çox böyükdür. Əslində, Heydər Əliyevin kifayət qədər professional (diplomatik) bir mövzuda bu qədər sadə, aydın, hamı üçün anlaşılqı bir dildə danışması, birinci növbədə, məsələnin mahiyyətinə dərinlən bələd olmaqdan irəli gəlsə, heç şübhəsiz, ikinci növbədə, məhz güclü natiqlik məharətinin nəticəsidir. Azərbaycanın ümummilli lideri, prinsip etibarilə, haqqında söhbət gedən mövzunun geniş yayılmasına ehtiyac olmadığını vurğulayıb deyir: «Görürsünüz, bu işlər, - bunu geniş yaymaq bəlkə də lazım deyil, indi mən bunu sizə qısa deyirəm, - bu tədbirlər, bu cəhdlər sizə məlum deyil. Amma nə qədər mürəkkəb məsələlər var... Bunu sizə çatdıraraq, mən bildirmək istəyirəm ki, bunlar üçün nə qədər vaxt sərf olunur...» [11; 13].

Ümumiyyətlə, hər bir natiq - istər qüdrətli, istər orta səviyyəli, istərsə də zəif olsun - öz nitqində aşağıdakı üç aktı nümayiş etdirir: a) informasiya; b) məntiq; c) emosiya

Qüdrətli natiqlərdə bunların üçü də bu və ya digər məqsədə, məramına xidmət edir və onların (yuxarıda sadalanan aktların) hamısı bu baxımdan nümunəvi bir şəkildə əlaqələnilir, yəni informasiyasız məntiq və emosiya nə dərəcədə mənasızdırsa, müəyyən məntiqə və emosiya əsaslanmadan verilən informasiya da o qədər məqsədsiz və əhəmiyyətsizdir. H.Əliyev danışarkən bütün varlığı, düşüncəsi, emosiyası və daxili inamı ilə danışır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu qeyri-adi xüsusiyyət ancaq dünyanın görkəmli natiq-mütəfəkkirlərinə xas olmuşdur. Həqiqətən, bu və ya digər fikrin, ideyanın auditoriyaya səmərəli surətdə çatdırılması üçün natiq yalnız məntiqi, informasiyası ilə kifayətlənsə, dinləyiciləri yora bilər, ona görə də natiqdə güclü emosiya, dediklərinin ürəkdən gəlməsi, xalq arasında söyləndiyi kimi, «dediklərinə özünün inanması» tələb olunur. Bunun üçün bir şərt ondan ibarətdir ki, natiq danışarkən özünün obrazını yaratsın. Məsələn: «Bəli, mən bunu dəfələrlə demişdim ki, biz gərək xalqın

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

rəyini öyrənək, biz gərək insanlara anladaq ki, doğrudan da bu yol bizim üçün daha səmərəli yoldur. Gərək insanlar bunu özləri dərk etsinlər, özləri qəbul etsinlər». H.Əliyevin nitqində səslənən «*mən bunu dəfələrlə demişəm*», «*...mən də bunları yaxşı bilirəm. Bəlkə də bunu Azərbaycanda çoxlarından yaxşı bilirəm. Çünki mən Azərbaycana 14 il rəhbərlik etdiyim zaman kənd təsərrüfatı ilə xüsusilə məşğul olmuşam*», «*Mən Azərbaycan kəndinin hər bir incəliyini bilirəm...*» və s. mülahizələr yalnız informasiya verməklə qalmır, görkəmli ictimai xadimin mükəmməl avtoobrazını təqdim edir [1; 2; 7].

H.Əliyevin nitqinin mükəmməlliyi, zənginliyi özünü həm də işlətdiyi müdrik kəlamlarda - aforizmlərdə göstərir. Zəmanəmizin ən görkəmli siyasətçilərindən biri, böyük dövlət xadimi, təşkilatçı və qurucu bir şəxsiyyət kimi tanınan Heydər Əliyevin həm də böyükfəlsəfi təfəkkür sahibi, ədəbiyyat və sənət bilicisi olması çoxdan məlumdur. Azərbaycanın ictimai-siyasi fikir tarixində böyük mövqeyi olan Heydər Əliyevin müdrik kəlamlarının ilkin təhlili əsasında belə bir qənaətə gəlirik ki, o,

- 1) xalqa, onun yaradıcı gücünə, tarixi roluna yüksək qiymət verir;
- 2) şəxsiyyətin ictimai-mənəvi keyfiyyətini xalqına göstərdiyi xidmətin səviyyəsi ilə müəyyən edir;
- 3) mənəvi zənginliyi hər şeydən üstün sayır;
- 4) tarixin, həyat təcrübəsinin böyük əhəmiyyətə malik olduğuna inanır;
- 5) azadlıq və istiqlaliyyəti hər bir xalqın, hər bir insanın mənəvi sərvəti hesab edir;
- 6) sülh, ədalət və mənəvi saflığı cəmiyyətin həyatının əsas atributları sayır;
- 7) ana dilini yüksək qiymətləndirir və s. və i.a.

H.Əliyevin müdrik fikirləri ictimai-siyasi, mənəvi həyatın ən müxtəlif sahələrinə aid olub Azərbaycan ictimai təfəkkürünün zənginləşməsində böyük rol oynayır. Bu fikirlərin hər biri atalar sözü gücündədir, böyük təfəkkür və böyük həyat təcrübəsinin məhsuludur, məhsuldar torpaqlarımız, neftimiz, pambığımız kimi təbii sərvətimizdir:

- 1) Öz ana dilini bilməyən adamlar şikəst adamlardır.
- 2) Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir.
- 3) Dil böyük bir aləmdir.
- 4) Ana dilini bilməmək, ana dilini qiymətləndirməmək, şübhəsiz ki, xalq qarşısında böyük qəbahətdir.
- 5) Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq xalqın dilini yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur və s.

Azərbaycan Respublikasının görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin elmi əsaslar və məntiqi nəticələr qədər cəsarətli olan çıxışlarından birində belə bir fikri qeyd olunur: «*Nəhayət, XX əsrin axırında biz bu məsələləri tam aydınlaşdırmalıyıq və bu məsələyə nöqtə qoymalıyıq ki, bütün söz-söhbətə son qoyulsun. Mən bununla öz sözüümü qurtarıram. Ancaq iki kəlmə onu demək istəyirəm ki, mən bu danışdığımız dili - buna hansı dil deyirsiniz deyirəm - çox gözəl dil hesab edirəm. Dilimiz zəngindir, çox ahəngdar dildir, dilimizin söz ehtiyatı çox böyükdür. Qrammatika sahəsində həddindən artıq böyük nailiyyətlərimiz var. Şəxsən mən bu dili sevirəm. Mən keçmişdə də demişəm və bu gün də deyirəm, şəxsən arzum ondan ibarətdir ki, hər bir azərbaycanlı çox dil bilsin. Ancaq birinci növbədə öz ana dilini - dövlət dilini yaxşı bilsin. Bizim çox gözəl, zəngin, cazibədar dilimiz var. Bəlkə də biz bu dildə danışdığımızı görə öz dilimizin zənginliyini və gözəlliyini hələ tam dərk edə bilməmişik. Ancaq*

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

bilin ki, bu, həqiqətdir. Onagörə də bunu heç bir şeyə dəyişmək olmaz» («Azərbaycan» qəzeti, 31 avqust 1997-ci il).

Ümummilli lider çox vacib, aktual olan məsələni bir qədər də konkretləşdirərək davam edir: *«Xarici dil bilmək, əlbəttə ki, lazımdır, vacibdir. Mən bir daha arzu edirəm ki, vətəndaşlarımız ingilis dilini də, rus dilini də, fransız dilini də, alman dilini də, türk dilini də, ərəb dilini də, fars dilini də, hətta Çin dilini də bilsinlər. Gənclərimiz nə qədər çox dil bilsələr bir o qədər zəngin dünyagörüşünə malik olacaqlar. Bu, müasir dünyanın tələbləridir. Amma ən əsası ondan ibarətdir ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir azərbaycanlı öz ana dilini - Azərbaycan dilini, dövlət dilini mükəmməl bilməlidir. Gənclərə tövsiyə edirəm ki, əgər kiminsə bu barədə çatışmazlığı varsa, çalışın, bunu aradan qaldırın. Xarici ölkələrdə təhsil alarkən, həmin ölkənin dilini öyrənərkən, eyni zamanda başqa dilləri öyrənərkən öz dilinizi heç vaxt unutmayın və öz ana dilinizi heç bir başqa dilə dəyişməyin. Xalqın, millətin, insanın öz ana dilindən əziz heç bir şeyi ola bilməz» («Azərbaycan» qəzeti, 31 avqust 1997-ci il).*

Etiraf etmək lazımdır ki, bu kəlamların, bu fikirlərin hər biri siqlətinə görə böyük bir əsər gücündədir və həmin kəlamları deyən insan xalqının dilinin (ana dilinin!) böyük bilicisi, mənsub olduğu millətin idrak xəzinəsinin sərrafıdır. Heydər Əliyevin adını heç bir tərəddüd etmədən təfəkkür tariximizin böyük dühaları ilə bir sırada çəkmək olar və bu sırada da onun yeri tamamilə orijinal, tamamilə əvəzəilməzdir. Məqaləmi ulu öndərin tövsiyələrinə istinad etməklə müdrik fikirləri ilə tamamlamaq istəyirəm: *«Hər bir şeyi itirmək olar... insan gərək mənəviyyatını itirməsin, bütün çətinliklərin qarşısını alsın, onların qarşısında əyilməsin, sınımasın. Öz iradəsi ilə yaşasın, böyüsun, cəmiyyətə fayda versin. Həyatın mənası təkə insanın bu həyatda yaşaması deyildir... Nə qədər çox, firavan, zəngin yaşasa da, ...insan həyatın mənasını bunda görürsə, təbiidir ki, o, zəngin deyil, mənəviyyatca kasıbdır. Həyatın mənası ondan ibarətdir ki, ...həyat fəaliyyətinə başlayan insan cəmiyyətə, millətə, ölkəsinə, vətəninə layiqli xidmət etsin, fayda versin» [11; 14; 16].*

Nəticə

Ümummilli lider Heydər Əliyevi XX əsrin ictimai-siyasi fenomeni kimi artıq bütün dünya qəbul edir. Birmənalı demək olar ki, zəmanəmizin ən böyük azərbaycanlısı olan Heydər Əliyev həm millətin, həm də bəşəriyyətin dahilik meyarlarına cavab verən tarixi şəxsiyyətdir. Bəşəriyyət “dahi” dedikdə, fenomenal şəxsi keyfiyyətlərlə, şəxsiyyətin ensiklopedik savadı, təfəkkürünün elmin və təcrübənin bütün istiqamətlərində fəaliyyətə qadir olması ilə yanaşı, onun ictimai maraqları şəxsi maraqlardan üstün tutmasını, yalnız öz xalqı üçün deyil, dünya, bəşəriyyət üçün gördüyü işlərin miqyasını əsas götürür. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin dili ideoloji-fəlsəfi mükəmməlliyi, informativ zənginliyi, emosionallığı ilə bir örnək, onun ictimai-siyasi natiqlik sahəsindəki təcrübəsi, istedadı bütöv və perspektivli bir məktəbdir. O, xalqın formalaşmasında, yaşamasında ana dilinin rolunu yüksək qiymətləndirmişdir: *«Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq bu dili yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur».* Ulu öndər gənclərimizə məhz ana dili əsasında dünyanı dərk etməyi məsləhət görürdü. Azərbaycan gənclərinə xarici dilləri - ingilis, alman, fransız, çin və s. dilləri öyrənməklə, ilk növbədə, öz ana dilini daha mükəmməl bilməyi tövsiyə edirdi: *«İnkişaf etmiş zəngin dil mədəniyyətinə sahib olan xalq əyilməzdir, ölməzdir, böyük gələcəyə malikdir. Ona görə də xalqımıza ulu babalardan miras qalan bu ən qiymətli milli sərvəti hər bir Azərbaycan övladı göz bəbəyi kimi qorumalı, daim qayğı ilə əhatə etməlidir».* Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyevin Azərbaycan elmi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı, bütövlükdə mənəvi həyatı barədə müxtəlif mülahizələri yalnız dünən, bu gün üçün deyil, sabah üçün də həmin sahələr üzrə mütəxəssislərin müraciət edəcəyi, faydalanacağı metodoloji-ideoloji əhəmiyyətə malik fikirlərdir. Buna görə həmin mülahizələrin sistemə salınıb öyrənilməsinə, elmi-professional baxımdan şərh edilib dəyərləndirilməsinə, Azərbaycanın dövlət dil siyasəti kimi təhlilinə böyük ehtiyac vardır [7; 14; 18].

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası. "Olaylar", 2014, 2 may, № 74, 1118 səh.
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun lektoriyası. Heydər Əliyev Azərbaycanda dövlət quruculuğunun banisidir: Mühazirələr toplusu. Bakı, 2017, 160 səh.
3. Azərbaycan tarixinin parlaq səhifələri. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1998, 64 səh.
4. Azərbaycançılıq birliyimizin əsasıdır. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2002, 34 səh.
5. Babayev X. Azərbaycançılıq, elmi-dini maarifçilik, mənəvi özünüdərk nümunəsi. Bakı, "Borçalı" NPM, 2004, 144 səh.
6. Əliyev Q. Heydər Əliyev və milli mentalitet fəlsəfəsi. Bakı, 2003.
7. Əliyev V. Heydər Əliyevin dil siyasəti. Bakı, «Nurlan», 2003, 100 səh.
8. İbrahimov Səbuhi. Heydər Əliyev və əxlaqi dəyərlər. Naxçıvan-2013, "Əcəmi" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi. 280 səh.
9. İsmayılov H. Dövlət, demokratiya, qanunçuluq haqqında (çıxış və nitqlərdən sitatlar). 15 səh
10. Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi. Bakı, "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 2002, 232 səh.
11. Heydər Əliyev: Dövlət xalq üçündür (kəlamlar, sitatlar, aforizimlər). Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2008, 400 səh.
11. Heydər Əliyev və mədəni irs / Heydar Aliyev & cultural heritage. Bakı, 2014, 272 səh.
12. Heydər Əliyev və mədəniyyət: III cild: 1999-2003. Nurlar nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi. Bakı, 2008, 552 səh.
13. Heydər Əliyev və qanunçuluq. Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2008, 432 səh.
14. Heydər Əliyev: Müdrik fikirlər. Dövlətçilik, müstəqillik və demokratiya haqqında. oktyabr 1998-2003 oktyabr. II cild. 415 səh.
15. "Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir" çoxcildliyin elmi-bibliografik göstəricisi: II cild. Bakı, 2013.
16. H. Ə. Əliyev. Müstəqillik yolu. Seçilmiş fikirlər. Bakı: "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 1997, 136 s.
17. Heydər Əliyev. "Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı". Bakı, "Ozan", 1999, 496 səh.
18. Həbibbəyli İsa. Heydər Əliyev dövlətçilik təlimi və müasir dövr. Naxçıvan-2013, "Əcəmi" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 272 səh.
19. Süleyman Rüstəm. Seçilmiş əsərləri. Üç cildə. II cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005, 328 səh.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

HEYDƏR ƏLİYEV DİLÇİLİYİNİN KƏMIYYƏT MƏZMUNLU MÜDRİK KƏLAMLARINDA DİL, MƏNTİQ VƏ MENTALİTETİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİNİN ƏKSİ

THE REFLECTION OF THE INTERACTION OF LANGUAGE, LOGIC AND MENTALITY IN
THE QUANTITATIVELY WISE SAYINGS OF HEYDAR ALIYEV LINGUISTICS

Aygun AMANALİYEVA

XÜLASƏ

Azərbaycanın son 50 illik tarixini kitab kimi vərəqləsək, onun hər səhifəsində Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyevin adına və ictimai-siyasi fəaliyyətinə rast gələ bilərik. Müdrik və uzaqgörən dövlət xadimi bizə elmi, siyasi və iqtisadi cəhətdən etibarlı dayaqlar üzərində olan güclü Azərbaycanı əmanət qoyub, Azərbaycan dilçiliyinin və ana dilinin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmiş. Məqalədə böyük ictimai-siyasi xadim və dövlət başçısının Azərbaycan dilçiliyinin və ana dilinin inkişafındakı böyük xidmətlərindən, 70-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq onun yürütdüyü milli dil siyasətindən, dilimizin dövlət dili statusu alması və beynəlxalq səviyyəyə yüksəlməsi uğrunda mübarizəsindən bəhs olunur. Məqalədə görkəmli nətiq-mütəfəkkir Heydər Əliyevin dilçilik fəlsəfəsinin və xalqın mentalitetinin formalaşmasının elmi-metodoloji prinsipləri, həmçinin dil, mentalitet və məntiqin qarşılıqlı əlaqəsinin əksi onun ana dili barədə sistemli mülahizələri, azərbaycançılıq ideyası və azərbaycan mentaliteti ilə bağlı kəmiyyət məzmunlu fikirləri əsasında geniş şərh olunur.

Açar sözlər: Azərbaycan dilçiliyi və ana dili, dil və nitq, mentalitet və məntiq, ardıcılıq, məntiqilik və sistemlilik.

SUMMARY

If we turn the last 50 years of the history of Azerbaijan as a book, we can find the name and socio-political activity of the national leader of the Republic of Azerbaijan Heydar Aliyev on each page. A wise and far-sighted statesman entrusted us with strong Azerbaijan on scientifically, politically and economically reliable foundations and rendered unprecedented services in the development of Azerbaijani linguistics and native language. The article discusses the great socio-political figure and the head of state's great contribution to the development of Azerbaijani linguistics and mother tongue, his national language policy since the early 70s, his struggle for the status of the state language and its rise to the international level. The article interprets the relationship between language, mentality and logic based on the scientific and methodological principles of the outstanding speaker and prominent orator Heydar Aliyev in the formation of linguistic philosophy and mentality of the people, as well as his systematic views on the native language, the ideas of Azerbaijanism and quantitative views on the Azerbaijani mentality.

Keywords: Azerbaijani linguistics and native language, language and speech, mentality and logic, consistency, logic and systematic.

Giriş

Hər bir xalqın milli – mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir. Hər bir dili yaşadan və inkişaf etdirən onun mənsub olduğu xalqdır. Dil hər bir xalqın varlığının ən əsas, bəlkə də yeganə təminatçısıdır. Azərbaycan xalqının da ana dili onun milli varlığını müəyyən edən başlıca amillərdəndir. Ana dilimiz xalqın keçdiyi bütün tarixi mərhələlərdə onunla birgə olmuş, onun taleyini yaşamışdır. Əsrlər, qərinələrdə ki, xalqımıza, o taylı-bu taylı Azərbaycana xidmət edən dilimiz qədim tarixə malik olan, min illərin növbənöv burulğanlarından üzəgə çıxaraq dövrümüzə gəlib çatmış ən böyük mənəvi sərvətimizdir. Azərbaycan dili tarixi-genetik dəyərlərimizi, ruhumuzu, həyatımızın

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

psixoloji-fəlsəfi cizgilərini yaşadan milli varlıqdır. Ana dilimiz dövlət rəmzləri olan himn, gerb, bayraq kimi müqəddəsdir. Vaxtilə Azərbaycanın böyük şairi Süleyman Rüstəmin: «*Mən sən dilinə dəymirəm, cəllad, Gəl sən də bu ana dilinə dəymə, Sənin də bağın var, gülün var, çəkin, Bağına əkdiyim gülümə dəymə*», yaxud, istiqlal şairimiz Xəlil Rza Ulutürkün: «*Yad məktəbə verilir umudumun qalası, O qaraqaş, qaragöz Azərbaycan balası*», – deməsi dilimizin sabahını düşünən böyük şairin vətəndaş etirazı idi [19,səh.7]. Tarixin dolanbaclarından, sərt sınaqlarından üzəg çıxan dilimiz bu gün dünyanın ən inkişaf etmiş, zəngin dillərindən biridir. Böyük ictimai xadim və yazıçı Nəriman Nərimanov yazırdı: «*Bir millət sözünü tanımayınca, hüququnu düşünməz. Tanımaq üçün də milli dil, milli məktəb, milli mətbuat, milli ədəbiyyat lazımdır. Bunların da meydana gəlməsi və tərəqqisi bizim üçün hürriyyətə bağlıdır*». Məlumdur ki, hər hansı bir xalqın mədəniyyətinin inkişafında, milli şüurunun formalaşmasında tarixən yaranmış milli-mənəvi dəyərlər mühüm rol oynayır. Çünki hər bir xalqın milli-mənəvi dəyərlərini şərtləndirən dil, din və adət-ənənə onun mənəvi aləminin formalaşmasına həlledici təsir göstərən amillərdəndir. Hər hansı bir ölkədə xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması və mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi vətəndaşların milli birliyinin təmin olunmasına xidmət edir. Ümummillə lider Heydər Əliyev bildirmişdir ki: «*Hər xalqın öz adət-ənənəsi var, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, öz dini dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik*» [1; 2; 8].

Dilin hərtərəfli inkişafı, zənginləşməsi, yüksək zirvələrə qalxaraq beynəlxalq nüfuz qazanması xalqın böyük övladlarının adı ilə bağlıdır. Tarixi təcrübə göstərir ki, dilin inkişafında milli müstəqillik ideyaları və dövlətçilik ənənələrinin, həmin ideya və ənənələri öz fəaliyyətində gerçəkləşdirən və həyata keçirən qüdrətli dövlət başçılarının, xalqın tarixində şərəfli yer tutan böyük siyasi xadimlərinin müstəsna rolu olur. Belə qüdrətli dövlət başçısı və siyasi xadimlər cərgəsində Azərbaycan Respublikasının görkəmli dövlət xadimlərindən biri olan Heydər Əliyevin adı öz yüksək və layiqli yerini tutur. Çünki dahi rəhbərin ölkəmizin ən yeni tarixində müstəsna yeri vardır. Ümummillə lider Heydər Əliyev Azərbaycanın bəşəriyyətə verdiyi ən böyük tarixi şəxsiyyətlərdən biridir. Azərbaycan xalqının ümummillə lideri Heydər Əliyev müasir dünya tarixinə parlaq və silinməz iz qoymuş böyük şəxsiyyət, qeyri-adi zəka, fitri istedad sahibi, müdrik dövlət xadimi kimi düşmüşdür. Mübaligəsiz deyə bilərik ki, yaşadığımız yüzilliyin son otuz ili ərzində Azərbaycan dilinin hərtərəfli inkişafı, onun təkcə sözdə deyil, gündəlik təcrübədə də ümumişlək dilə, dövlət dilinə çevrilməsi, beynəlxalq münasibətlər sistemində - diplomatiya aləminə yol alması, zənginləşmə-zənginləşmə nüfuz qazanması və dünyanın mötəbər kürsülərindən eşidilməsi görkəmli dövlət başçısı Heydər Əliyevin yorulmaq bilməyən fəaliyyəti və yürütdüyü müdrik, uzaqgörən dil siyasəti ilə bağlıdır. 1956-cı il Konstitusiyasında “Azərbaycanın dövlət dili Azərbaycan dilidir” maddəsi yazılmışdı. O, 60-cı illərin sonundan öz zəngin təcrübəsi, yüksək intellekti, milli mədəniyyətimizə və mənəviyyətimizə dərin bələd olması sayəsində ardıcıl milli dil siyasəti işləyib hazırlamış və bütün çətinliklərə sinə gərərək onu dönmədən həyata keçirmişdir. 1978-ci il Konstitusiyasında Azərbaycan dili dövlət dili kimi qəbul edilmişdir. Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi inkişafına olan qayğı ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin adıyla bağlıdır. Heydər Əlirza oğlu Əliyevin bu istiqamətdəki rolu, nüfuzu, cəsarəti və apardığı siyasət müstəqil Azərbaycan dövlətinə və onun dövlət dili olan Azərbaycan dilinin adının rəsmiləşməsinə gedən yolun parlaq qığılcımı, bünövrə sütunudur. Əslində müstəqil Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul olunmuş Konstitusiyasında Azərbaycan dilinin rəsmi dövlət dili kimi təsbiti istər-istəməz 50 milyona yaxın azərbaycanlının haqqını özünə qaytarmaq, ədaləti bərpa etmək, milli təəssübkeşliyi üstün olan ziyalılarımızın ruhuna hörmət, əməllərinə sədaqət əlamətidir. Ulu öndər hesab edirdi ki, yeni yaranan konstitusiya müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası olması və Azərbaycan xalqının iradəsini ifadə etməsinə görə əvvəlki bütün konstitusiyalardan fərqlənir və tarixi əhəmiyyət kəsb edir. «*Dövlət xalqsız ola bilməz. Xalq işə ayrı-ayrı insanlardan, vətəndaşlardan ibarətdir...Azərbaycan xalqı vahid xalqdır. Azərbaycanın dövlət siyasəti azərbaycançılıq əsasında qurulubdur. Biz hamımız, hansı bölgədən olmağımızdan asılı olmayaraq, azərbaycanlı kimi on illərlə, yüz illərlə belə böyümüşük. Heç vaxt deməmişik bunun kökü nədir*» – deyən ulu öndər Heydər Əliyevin fikirləri Konstitusiyanın 5-ci maddəsində aşağıdakı kimi ifadəsini tapmışdır: “Azərbaycan xalqı vahiddir. Azərbaycan xalqının vahidliyi Azərbaycan dövlətinin təməlini təşkil edir. Azərbaycan Respublikası bütün Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının ümumi və bölünməz vətənidir” [11; 14; 18]. Müstəqillik dövrünün qısa tarixi ümummillə lider Heydər

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Əliyevin bu fikrini bir daha təsdiq edir ki, «*müstəqilliyin əldə olunması nə qədər çətindir, onun saxlanması, daimi, əbədi olması bundan da çətindir*». Azərbaycanın müstəqil dövlətçilik tarixinin təhlili də göstərir ki, dövlət qurmaq kimi çətin, mürəkkəb və şərəfli missiyanı iradəli, geniş və qlobal dünyagörüşlü, xalqın dəstəyinə malik və onun milli liderinə çevrilmiş şəxs yerinə yetirə bilərdi. XX əsrin 90-cı illərinin sonunda Azərbaycanda bu işlərin öhdəsindən gəlmək iqtidarında olan yeganə lider isə məhz Heydər Əliyev idi. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının və dövlətinin taleyüklü problemlərini həll edən tarixi şəxsiyyət olmaqla yanaşı, həm də tarixi yaradan şəxsiyyətdir. Ümummillilərin Azərbaycan tarixinə bəxş etdiyi əzəmətli bayram günlərindən biri də məhz 15 iyun Milli Qurtuluş Günüdür [14; 15; 16].

Ulu öndər Heydər Əliyevin irsi milli sərvətimizdir: Müasir Azərbaycanın elm, təhsil və mədəniyyətinin inkişafında Heydər Əliyevin rolu

Müasir dünyanın siyasi xadimləri, dövlət qurucuları, yaxud ölkə başçıları arasında çox az şəxsiyyətlər tapmaq mümkündür ki, mənsub olduğu xalqın elmi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı ilə bu qədər ardıcıl, məhsuldar və səriştəli bir şəkildə məşğul olsun. Heydər Əliyev görkəmli siyasi xadim və dövlət xadimi olmaqla yanaşı, həm də tarix, fəlsəfə, ədəbiyyat və incəsənətin çox gözəl və dərin bilicisi, vətən elminin, mədəniyyətinin hərtərəfli himayədarı idi. Ensiklopedik biliyə, güclü iradəyə və milli ruha, dərin fəlsəfi düşüncə tərzinə və möhkəm tarixi yaddaşa malik olan bu dahi şəxsiyyətin bütün fəaliyyəti doğma və sevimli xalqına sədaqətlə xidmətin parlaq təcəssümüdür. Dünya miqyaslı fenomen şəxsiyyət Heydər Əliyev aktiv siyasi fəaliyyətdə olduğu, əsas hissəsini Azərbaycana rəhbərlik sərf etdiyi otuz ilə yaxın bir dövrdə Azərbaycan dilçiliyinin və mədəniyyətinin inkişafında, elm və incəsənət xadimlərinin yaradıcılığının çiçəklənməsində əvəzsiz rol oynamaqla yanaşı, bir nəzəriyyəçi-mütəfəkkir kimi də çıxış etmiş, heç zaman elmi dəyərini, fəlsəfi məzmununu itirməyəcək fikirlər söyləmişdir. Həmin fikirlərin müəyyən hissəsi Heydər Əliyevin mənsub olduğu xalqın və uzun zaman rəhbərlik etdiyi, bu gün də çox böyük peşəkarlıqla idarə edib möhkəmləndirdiyi dövlətin dili - Azərbaycan dili haqqındadır. Heydər Əliyevin Azərbaycan dili haqqındakı fikirlərini, mülahizə və qeydlərini, heç şübhəsiz, bu sahədə dövlət səviyyəli əməli fəaliyyətindən kənar təsəvvür etmək mümkün deyil - böyük mütəfəkkir-dövlət xadimi Azərbaycan dilinin bir dövlət dili kimi mövqeyinin yüksəldilməsinə çalışmaqqla yanaşı, həmin məsələnin həllinin elmi-nəzəri prinsipləri, yolları barədə də düşünmüşdür. O, ana dilinin mənşəyinin, tarixi inkişafının, bugünkü funksional xüsusiyyətlərinin araşdırılması işinə həmişə diqqət vermiş, Azərbaycan dilçilərinin bu sahələrdə intensiv çalışması üçün dövlət rəhbəri kimi əlindən gələni əsirgəməmişdir. Heydər Əliyev dilçi-filoloq deyildi, lakin siyasi-ictimai fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi dil məsələlərinə, yalnız siyasət xadimi, ictimai xadim olaraq deyil, həm də bir dilçi-filoloq professionallığı ilə yanaşmışdır [1; 7].

Etiraf etmək lazımdır ki, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunmasında, onun dövlətçiliyin ayrılmaz tərkib hissəsinə və dövlət siyasətinin aparıcı qoluna çevrilməsində ümummillilərin lider Heydər Əliyevin müstəsna rolu və əməyi olmuşdur. Onun fəaliyyətində, əməllərində bir tamlıq vardır. Heydər Əliyev Azərbaycançılıq fəlsəfəsinin yaradıcısıdır. Azərbaycançılıq nədir? Bu sualın ən mükəmməl cavabını Heydər Əliyev vermişdir: «*Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir*» [4; 5; 10].

Milli ideyanın – azərbaycançılığın müasir mərhələdə təməlləri də məhz ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Ümummillilərin lider xüsusi olaraq vurğulayırdı: «*Suverenliyimizi daim yaşatmaq, dövlət müstəqilliyimizi əbədi etmək üçün harada yaşamamızdan asılı olmayaraq, bu gün hər bir azərbaycanlıdan müqəddəs Azərbaycan qayəsi ətrafında əməl və əqidə birliyi, sarsılmaz həmrəylik tələb olunur*» [4; 10]. Heydər Əliyev azərbaycançılığın bütün tərkib hissələrini milli ideologiyamızın strukturuna daxil etməklə, mənəviyyat və dövlətçiliyin sintezindən çıxış edirdi. Ümummillilərin lider dövlətçiliyimizi və milli-mənəvi dəyərlərimizi azərbaycançılığın əsas komponentləri kimi təqdim edirdi. Qüdrətli dövlət qurucusu Heydər Əliyevin azərbaycançılığın ən mühüm istiqamətlərindən və komponentlərindən biri kimi qiymətləndirdiyi milli-mənəvi dəyərlər özü də mürəkkəb daxili struktura malikdir. Burada ulu öndər üç tərkib hissəni xüsusi qeyd edirdi: *dil, din, adət-ənənə* və bunların milli şüur və milli psixologiyada oturuşmasından yaranan *milli mentalitet*. Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunmasını və inkişaf etdirilməsini ən mühüm vəzifələr sırasına aid edirdi. Çünki dövlətçiliklə milli-mənəvi dəyərlər arasında sıx daxili əlaqə vardır. Milli müəyyənliyi

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

olmayan, millət formalaşmayan xalq milli dövlətçilikdən də uzaqdır. Xalqın tarixini dərindən bilən, onun ənənələrinə ehtiramla yanaşan ulu öndərin həmvətənlərinə həmişə *«tariximizi, tarixi ənənələrimizi yaxşı bilmədən, onlara hörmət etmədən müstəqil dövlətimizi gələcəkdə qura bilmərik»* tövsiyəsi xüsusi aktualıq kəsb edir [3; 11].

Heydər Əliyev Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında azərbaycançılıq ideologiyasının əsasını qoyan proqram xarakterli çıxışında deyirdi: *«...Azərbaycan xalqı böyük, qədim tarixə malikdir. Çoxəsrlik tariximizdə xalqımız bir çox sınaqlardan çıxmış, yaşamış, öz mənliliyini itirməmiş, öz milliliyini itirməmiş, dünya sivilizasiyasına dəyərli töhfələr vermiş, dünya sivilizasiyasını zənginləşdirmişdir. Ancaq tarixin müxtəlif mərhələlərində azərbaycanlılar bəzi məhrumiyyətlərə düşər olmuşlar. Ona görə də bütün dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların birliyi, həmrəyliyi indi həm bizim üçün, müstəqil Azərbaycan dövləti üçün, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir... Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Bizim hamımızı — azərbaycanlıları birləşdirən milli mənsubiyyətimizdir, tarixi köklərimizdir, milli–mənəvi dəyərlərimizdir, milli mədəniyyətimizdir — ədəbiyyatımız, incəsənətimiz, musiqimiz, şeirlərimiz, mahnılarımızdır, xalqımıza mənsub olan adət–ənənələrdir. İnsan hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq gərək öz milliliyini qoruyub saxlasın. Dünyada, eyni zamanda assimilyasiya prosesi də var. Ancaq insanlar gərək daim öz milli–mənəvi dəyərlərinə, milli köklərinə sadıq olsunlar. Bizim hamımızı birləşdirən məhz bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır»* [4; 10].

Heydər Əliyev Azərbaycan dili barədə yalnız adı ünsiyyət vasitəsi kimi deyil, qədim tarixi, zəngin mədəniyyəti, müasir dünyada müəyyən ictimai–mədəni mövqeyi olan bir xalqın milli sərvəti kimi düşünürdü ki, o zamankı Azərbaycan ziyalıların çoxu məhz bunu başa düşürdü. Ona görə də övladlarını rusdilli məktəblərə verməklə, bir növ, milli dilə biganəlik göstərirdilər ki, bu da nəticə etibarilə, ana dilini bilməyən, yaxud zəif bilən, milli məzmununu itirmiş ziyalıların meydana çıxmasına şərait yaradırdı. Əlbəttə, dövrün ictimai–siyasi, xüsusən ideoloji reallığı belə idi ki, Azərbaycan ziyalısından rus dilini yaxşı bilməyi tələb edirdi (əslində, bu ehtiyac XIX əsrin ortalarından meydana çıxmışdı), lakin bu, o demək deyildi ki, öz ana dilini lazımsız bir şey kimi unudasan. H.Əliyev respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə məsələni məhz aşağıdakı şəkildə qoymuşdu:

1) hər şeydən əvvəl, ana dilinin ən müxtəlif funksional–üslubi sferalarda inkişafına şərait yaradılmalı, onun tədrisi yaxşılaşdırılmalı, elmi qrammatikasının yaradılması sahəsində tədqiqatlar genişləndirilməlidir, çünki ana dili hər bir xalqın milli varlığının əsas şərtidir;

2) ikincisi, rus dilinin öyrənilməsi işi təkmilləşdirilməli, xalq, xüsusilə ziyalılar bu dili bilməlidir, çünki rus dili Azərbaycanın da daxil olduğu böyük bir ölkənin, zəngin elmin, nəhəng mədəniyyətin dilidir və dünya elminin, mədəniyyətinin əsas nailiyyətləri barədə də rus dilində məlumat əldə etmək mümkündür;

3) üçüncüsü, Qərbin və Şərqlin müxtəlif dillərini, xüsusilə dünyada geniş yayılmış ingilis dilini bilmək elm–mədəniyyət xadimlərinin, ziyalıların peşə borcudur [2; 3; 7].

Respublika rəhbərinin müxtəlif yaradıcılıq ittifaqları, xüsusilə Yazıçılar İttifaqı ilə sıx əlaqə saxlaması, Yazıçılar İttifaqının qurultaylarında iştirakı, tez–tez yazıçılarla görüşməsi və onlarla böyük söz ustasının məhz Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərliyi dövründə yüksək fəxri adlara, mükafatlara layiq görülməsi, maarif–mədəniyyətə, elmə xüsusi diqqət verilməsi (görməli dilçilər Ə.Dəmirçizadə, S.Cəfərov, M.Hüseynzadə, Ə.Abdullayev, Y.Seyidov və A.Həsənovun yazdıqları ali məktəblər üçün «Müasir Azərbaycan dili» dərslisi respublika rəhbərinin bilavasitə köməyi ilə Azərbaycanın dövlət mükafatına layiq görülmüşdü) maarif, mədəniyyət, elm xadimləri ilə Heydər Əliyevin şəxsi tanışlığı, onlara bilavasitə qayğısı və s. ana dilinin respublikada siyasi nüfuzunun artmasına olduqca əhəmiyyətli təsir göstərirdi. Məsələn, Azərbaycan yazıçısı bilirdi ki, onun ana dilində yazdığı əsər yuxarılarda oxunur, qiymətləndirilir, şəxsən respublikanın rəhbəri imkan tapıb əsərlə tanış ola bilər, teatra gəlib müəllifi ilə birlikdə tamaşaya baxa bilər və s. Ona görə də yazıçı həm həvəslənir, həm də məsuliyyəti artırır. Nəticədə Azərbaycan dili yalnız ədəbi–bədihi baxımdan inkişaf etməklə qalmır, eyni zamanda həmin dilin nüfuzu güclənir, milli ictimai–siyasi mühitdə mövqeyi möhkəmlənirdi. Respublika rəhbərinin özü də müxtəlif yüksək səviyyəli məclislərdə Azərbaycan dilində danışmaqla,

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

bir tərəfdən, ana dilinə siyasi-ictimai mövqe qazandırırırsa, digər tərəfdən zəngin, səlis, məntiqli və təsirli nitqi ilə Azərbaycanca danışmağın gözəl nümunəsini verirdi [1; 11; 18].

Azərbaycanın müstəqillik qazanması ilə ana dili məsələsi siyasi-ideoloji müzakirələr obyektinə çevrildi ki, bu da tamamilə təbii idi. Həmin müzakirələr, əsasən aşağıdakı məsələləri əhatə edirdi:

- 1) ana dilinin sosial-siyasi mövqeyi məsələsi;
- 2) ana dilinin adı məsələsi;
- 3) əlifba məsələsi.

Mütəxəssislərə məlumdur ki, «Azərbaycan dili» anlayışı əsrimizin 30-cu illərində rəsmiləşmiş, buna qədər isə dövlət əhəmiyyətli sənədlərdə «türk dili» işlənmişdir. Əlavə olaraq, müxtəlif rəsmi və qeyri-rəsmi mənbələrdə (bunların əksəriyyəti Rusiya imperiyası dövrünə aiddir) «türk-tatar dili», «Zaqafqaziya tatarlarının (yaxud türklərinin) dili», «Azərbaycan türk dili (yaxud ləhcəsi)» və s. anlayışlardan da istifadə edilmişdir. Azərbaycan xalqının milli xarakteri və mentalitetinin təsiri altında formalaşan milli ideologiyası - azərbaycançılıq ideologiyasını Ulu Öndər Heydər Əliyev azərbaycanlıların milli ruhunun qoruyucusu, ümumdünya sivil məkanında milli özünü təsəvvüdü qoruyub saxlayan əsas amili hesab edirdi. Ulu Öndər Heydər Əliyevin ictimai-siyasi görüşlərində azərbaycançılıq və milli mentalitet fəlsəfəsinin mahiyyətini dərinlən açma bilən Q.Əliyev yazır: «Heydər Əliyevin ictimai-siyasi görüşlərində işlənilən hazırlanmış, ölkə əhalisinin rəğbətə qarşıladığı azərbaycançılıq vətən amalı milli dərki kimi təqdim edilir. Heydər Əliyevin təsəvvüründə azərbaycançılıq ideologiyası milli-mənəvi sərvətlərimiz sistemində ən önəmli yer tutur və mübaligəsiz demək olar ki, müstəqilliyin möhkəmlənməsi əqidəsində olan bütün azərbaycanlıların milli ideologiyası kimi funksional əhəmiyyət daşıyır». Q.Əliyev Ulu Öndər Heydər Əliyevin müstəqillik dövründə milli ideologiya və milli-siyasi şüur tərəfindən sosial-siyasi və mənəvi sistemin dərk olunması və öyrənilməsinin vahid sinkretik forması olan milli-siyasi mentalitetin qarşılıqlı əlaqəsinə dair dəyərli, dahiyənə fikirlərini də üzə çıxarıb [6; 7].

Məlumdur ki, milli-siyasi mentalitetin yaradıcısı xalq və siyasi elitadır. Azərbaycanın milli mentaliteti deyəndə, Azərbaycan xalqına məxsus adət-ənənələr və Azərbaycan mühafizakarlığı nəzərdə tutulur. Bu məsələlərin digər pis tərəfi isə odur ki, zaman-zaman formalaşmış adətlərimiz bizə milli mentalitet kimi təqdim olunur. Təbii mədəniyyət zəminində formalaşan siyasi mentalitet ənənə ilə bağlı olub siyasi həyatda gerçəkləşir. Çox düzgün olaraq müəllif Ulu Öndər Heydər Əliyevin dövlətçilik konsepsiyasında bir sıra problemlərin həllinə onun kompleks yanaşdığını, onun milli yanaşdığını, onun milli-hüquqi dövlət konsepsiyasının mənəvi əsaslarını açıb göstərmişdir: «Bir tərəfdən xalqın rifahı, həyatının real səviyyəsi və keyfiyyəti, digər tərəfdən isə milli və bəşəri dəyərlərlə zənginləşmiş mənlik şüuru xalqın dövlətçiliyinin məzmununu müəyyənləşdirən amillərdir. Azərbaycan xalqı Qafqaz xalqları arasında xüsusi yer tutan xalqlardandır. Qafqaza xas olan bir çox etnik birliklərin sivilizasiyalararası dialoqu şəraitində hər bir Qafqaz xalqlarının mentaliteti özlərində əsrlərin dərinliklərindən gələn ideya və xüsusiyyətləri, tarixi təsəvvürləri, sosial və əxlaqi norma və dəyərləri əks etdirir. Bu mentalitet özündə həm də Qafqaz ənənəliyini və mənəvi qohumluğunu, ümumqafqaz tarixinə bağlılığı birləşdirir». Qafqazdakı xalqların milli mədəniyyətləri, milli xarakteri, mentaliteti, ideologiyası özündə türk, slavyan, kartvel, vaynax, Dağıstan, digər dil qruplarını, islam və pravoslav dini dəyərlərini, qədim fars, yunan-Roma, ərəb sivilizasiyalarından qidalanmış dağlıq və düzən mədəni adət-ənənələrini birləşdirən və əhatə edən mədəniyyətin ayrılmaz bir hissəsidir [11; 12; 18].

Sosiomədəni fenomen olan mentalitet xalqların, tayfaların xarakteri, psixologiyası adət-ənənələrinin öyrənilməsi ilə bağlı anlayışdır. Şərqi görkəmli siyasətçisi Nizamülmülk özünün «Siyasətnamə» əsərində dövlət başçılarına idarə etdikləri ölkənin xalqlarının və tayfalarının xarakterini, adətlərini öyrənməyi məsləhət görürdü: «Ölkə daxilində uzaqdan-yaxına, böyükdən-kiçiyə qədər heç bir şey onların gözündən qaçmasın». Mentalitetin fəlsəfi-etik, mədəni-etnik və tarixi səviyyələrdə öyrənilməsi xalqların tarixi həyatının, sosial, mədəni, dini, təbii, bioloji aspektlərinin vəhdətdə götürülməsini tələb edir. Mentalitet sosial-fəlsəfi fenomen olmaqla yanaşı, həm də adətlərin, əxlaqi sərvətlərin, dini etiqadların, şüurun vərdişlərin sayəsində formalaşmışdır. Mentalitet milli xarakterin başlıca təzahürü olduğundan, onun tarixi inkişaf mərhələləri və mahiyyəti təbii zərurət sahəsinə daxildir. Yəni ictimai şüurun yaranması və inkişafı tarixi zərurət olduğu kimi, millətin də şüuru və mentaliteti onun sosiomədəni formalaşma mərhələlərini əks etdirir, labüd olaraq praktikada insanı münasibətlərdə üzə çıxır. Ona görə də xalqın millətə çevrilməsi üçün zəruri olan tarixi keçid

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

mərhələləri vacib şərtlər olub şüurun və mentalitetin məzmununu tarixi ideyalarla zənginləşdirir. Ümummilli lider həmişə vurğulayırdı ki, milli ideologiyamız tarixi keçmişimizə, adət-ənənələrimizə, xalqımızın mentalitetinə söykənməlidir. Ulu öndər sözün əsl mənasında, Azərbaycanın ən böyük sərvəti hesab olunan milli-mənəvi dəyərlərin və mədəniyyətimizin himayədarı idi. O, azərbaycançılığı milli ideya kimi irəli sürür, mədəniyyətimizi, mənəvi dəyərlərimizi təkcə milli varlığımızın yox, həm də siyasi varlığımızın bir parçası hesab edirdi: «*Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq*» [11; 12]. Hər zaman vurğulayırdı ki, yalnız milli kimliyi bəlli olan və özünü bir millət kimi dərk edən xalqın bitkin inkişaf konsepsiyası ola bilər. Bu, həqiqətən də belədir. Azərbaycan xalqı məhz bu prinsiplərə söykənərək gələcəyə doğru inamla addımlayır, dövlətimiz inkişaf edir. «*Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam!*», - deyən ümummilli lider bütün həyatı boyu mənəvi-əxlaqi və dini dəyərlərimizin, adətənənələrimizin keşiyində durdu. «*Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam*» - deyən Heydər Əliyev xalqın ürəyində milli-mənəvi dəyərləri yaşatmaq üçün əbədi bir məşəl - Heydər Əliyev ideyalarından güc alan məşəli bizlərə bəxş etmişdir [1; 2; 10].

Ulu Öndər Heydər Əliyev fəlsəfəsində və dilçiliyində Azərbaycançılıq ideologiyası

Bu ideologiyanın başlıca qayəsindən söhbət açmazdan öncə göstərmək istərdim ki, azərbaycanlılar, onların şüuru, xarakteri də özlərinə məxsus tarixi inkişaf mərhələləri keçmişdir. Tarixilik baxımından yanaşsaq, deməliyik ki, azərbaycançılıq ideologiyasının ən mühüm ideyalarını “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda, xalqımızın milli mifoloji təsəvvürlərində izləmək mümkündür. Təbii ki, biz azərbaycanlıların dərin etnomədəni, tarixi-siyasi kökləri barədə ətraflı söhbət açmaq niyyətində deyilik, məqsədimiz Ulu Öndər Heydər Əliyevin ictimai-siyasi görüşlərində azərbaycançılıq ideologiyasının önəmli yer tutmasından bəhs etməkdir. Lakin ən qısa şəkildə qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan etnosunun formalaşmasında hun-qıpçaq türklərinin psixologiya və mentalitetinin yayılması (I mərhələ), oğuz türklərinin sosiomədəni dəyərlərin yayılması (II mərhələ) aparıcı rol oynamışdır, Azərbaycanda yaşayan qeyri-türk mənşəli xalqlar yalnız Azərbaycan türkcəsi deyil, həmçinin, Azərbaycan türklərinin tarixi birləşdiricilik ideyası əsasında ünsiyyətə girərək, müəyyən tarixi zaman kəsiyində Azərbaycan xalqını, Azərbaycan cəmiyyətini yaratmışlar [5; 10].

Ulu Öndər Heydər Əliyev milli varlığımızın ideya təməli olan azərbaycançılıq haqqında Azərbaycan mentaliteti haqda demişdir: «*Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə, mentalitetinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adətlərini yaşatmalıyıq*» [4; 5; 10]. Azərbaycançılıq elə bir meyardır ki, hər bir azərbaycanlı bunun vasitəsilə özünü qavrayışını, identikliyi qiymətləndirir. Öz tarixi yaddaşına hörmətlə yanaşır, Vətən amalını uca tutur. Orteqa-de-Qasset göstərir ki, insan “Mən” ilə onun ətraf mühitinin məcmusundan ibarətdir. İnsan ona görə şüur və idrak subyektidir ki, şəraitə söykənərək, o, ətraf aləmi müəyyən fərdi perspektivə çevirir. Azərbaycançılıq ideyası özünü identifikasiya üçün fəlsəfi örnəkdir, dövlətçilik, müstəqillik ideyalarını ehtiva edən mentalitetimizi saflaşdıran ideologiyadır, millətin mənlik şüuruna uyğun sağlam sosial mühitini yaratmaq ideologiyasının nüvəsidir. Böyük öndərin dediyi kimi: «*Xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünya xalqları içərisində fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi, ən böyüyü mədəniyyətdir*» [11; 12].

Xalqın psixologiyasının və mentalitetini yaxşı bilən və buna ehtiramla yanaşan Ulu Öndər Heydər Əliyev özünün hüquqi dövlət təlimində milli psixologiyayı və xalq mentaliteti fenomenlərini real gerçəkliyə müncər etmir, milli mənlik şüurunun mühüm elementlərindən biri olan demokratik inkişaf ideyalarına bağlılıqla sositumda transformasiya hadisələrinin gedişini dərk etmək qabiliyyəti arasında dialektik vəhdəti göstərir. Onun aşladığı mühüm sosial-psixoloji dəyər budur ki, öz şərəf və ləyaqətini qiymətləndirə bilən xalq, hər şeydən əvvəl, bu keyfiyyətlərə hörmət edə bilən dövlətini qurmalı və onun işlərində, mühüm siyasi-hüquqi qərarların qəbul edilməsində, başqa sözlə, demokratik proseslərdə fəal iştirak etməlidir. Ulu Öndər Heydər Əliyev belə bir ideyaya üstünlük verirdi. Milli dövlət və onun başında duranlar yüksək mənəviyyətə, mədəniyyətə söykənməlidirlər. Onun əqidəsincə, yalnız öz tarixi və mədəniyyəti ilə yanaşı, bəşəri dəyərləri də milli şüur və milli ideya prizmasından mənimsəyən vətəndaş öz dövlətini möhkəmləndirə bilər. Bir sözlə,

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Ulu Öndərin dövlətçilik konsepsiyası Vətən, suverenlik, müstəqillik, milli mənəviyyat, vətənpərvərlik kimi bəşəri mənə və əbədi əhəmiyyət kəsb edən sərvətlərdən qidalanır, xalqın bu dəyərləri öz sosial-siyasi dünyagörüşünün ayrılmaz tərkib hissəsi kimi dərk etməyi aşılır [14; 18].

Ulu Öndər Heydər Əliyevin xalqına müstəqillik, tarixi yaddaşı unutmamaq, vətən amalı, həmrəylik, azərbaycançılıq kimi müqəddəs ideyalar aşılardan siyasi məktəbi yeni formasıya fəaliyyət göstərəcək milli siyasətçilərimiz üçün örnekdir. Dünya siyasətçilərinə bir daha göstərdi ki, onun siyasi fəaliyyəti ölkəsinin milli mənafehlərini üstün tutan dövlət başçısı, həmçinin, xalqın sivil obrazını yaratmaq, onu müasir dünyagörüşlü millət kimi tanımaq üçün nəhəng enerji sərf etməklə, bəzən də siyasi riskə getməli olur [1; 9].

Məlumdur ki, mentalitet şüur fenomenini kimi, hər şeydən əvvəl, sosiomədəni dəyərlərin sintezinin təzahürü olmaqla cəmiyyət və insan həyatının bir çox sahələrinə nüfuz etdiyindən çoxlu ölçülərdə və xarakteristikalarda üzə çıxır. Əgər belə demək olarsa, o, intellektlə iradədə əksini tapmış ruhi və fəhmi qavramanın ittifaqının fərdin mənfi şüurunda, düşüncə tərzində təcəssümüdür, buna görə də insanın formalaşmış fikirləri və ideyaları praktik siyasət üçün hələ kifayət deyildir, başlıca şərt bunların sosial reallaşmasıdır [6; 12].

Bu mənada, Ulu Öndər Heydər Əliyev siyasət məktəbinin layiqli davamçısı ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev ölkə daxilində və bütün dünyada azərbaycançılığı uğurla həyata keçirən istedadlı siyasətçi kimi şöhrət qazanmışdır. Heydər Əliyev siyasət məktəbi İlham Əliyevin, simasında XXI əsr Azərbaycan siyasəti və diplomatiyasında özünə mühüm yer tutan qloballaşma dövründə ölkəmizin inkişaf strategiyasını bacarıqla həyata keçirən siyasətçi lider və istedadlı siyasətçi yetişdirmişdir. Cənab İlham Əliyev Azərbaycan milli mentalitetinə və Azərbaycançılığa sıx bağlı olan müasir milli elitanın formalaşmasında və inkişafında əsas rol oynayan bir dövlət başçısıdır.

Beləliklə, tarixən milli, irqi, dini tolerantlığı ilə fərqlənən azərbaycanlı mentaliteti və milli xarakteri milli mənlik şüuruna uyğun olaraq azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Azərbaycançılıq ideologiyası xalqın milli şüurunu səfərbər edərək, milli vətəncilik ideyasını şüurlara yeridərək, dövlət quruculuğu prosesində güclü amilə çevirmişdir.

Azərbaycan dilçiliyinin yüksəlişində və ana dilinin inkişafında Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri

«Dilimiz çox zəngin və ahəngdar dildir, dərin tarixi köklərə malikdir, şəxsən mən öz ana dilimi çox sevir və bu dildə danışmağımla fəxr edirəm» deyən Azərbaycanın ümummillə lideri Heydər Əliyevin müxtəlif vaxtlardakı çıxışlarına əsaslanaraq deyə bilərik ki, o, ana dilinin inkişafı, xalqın öz dilini yaxşı mənimsəməsi üçün aşağıdakı şərtlərin lazım gəldiyini göstərir [1; 3]:

- 1) ana dilinə dövlət qayğısı;
- 2) dil üzərində dilçi-mütəxəssislərin, elmi-dilçilik mütəxəssislərinin ciddi çalışması, müxtəlif lüğətlərin, elmi qrammatikaların, elmi-praktik vəsaitlərin hazırlanması;
- 3) yazıçıların, eləcə də müxtəlif sahələr üzrə alimlərin, dillə işləyənlərin dili zənginləşdirmələri, xalq danışığı dili ilə ədəbi dil arasındakı əlaqəni daha da genişləndirmələri, ədəbi dili ən müasir fikirləri ifadə etməyə hazır hala gətirmələri;
- 4) məktəb-maarif sisteminin, ali təhsilin daha da inkişaf edib təkmilləşməsi ilə Azərbaycanda əsas təlim dili olan Azərbaycan dilinin yüksəlişi;
- 5) radionun, televiziyanın, mətbuatın daha işgüzar, daha səviyyəli, daha professional fəaliyyət göstərməsi nəticəsində ana dilinin canlılığının, ifadəliliyinin və təsirliliyinin artırılması;

Heydər Əliyev müxtəlif çıxışlarında dillə məşğul olan mütəxəssislərin - dilçilərin əməyinə həmişə yüksək qiymət vermişdir. Dövlət dili ilə bağlı müzakirələrə, demək olar ki, respublikanın bütün görkəmli dilçilərini dəvət etməsi, onların bir-birindən bəzən əsaslı şəkildə fərqlənən mülahizələrini diqqətlə dinləməsi də həmin yüksək qiymətin, münasibətin bilavasitə təzahürü idi. Və yalnız bu gün yox, 70-ci illərin sonlarında dördcildlik «Müasir Azərbaycan dili» dərsliyinə dövlət mükafatı verilməsini məsləhət görərkən də H.Əliyev dilçilərin böyük əməyini, müqəddəs işini dəyərləndirmişdi. Azərbaycan dilinin inkişaf edib bugünkü səviyyəyə çatmasında həmin dilçi alimlərin xidmətini inkar etmək mümkün deyil. Və onu da inkar etmək mümkün deyil ki, Azərbaycan dilçiliyinin yüksəlişində H.Əliyevin özünün bilavasitə xidməti olmuşdur - respublikaya rəhbərlik etdiyi 70-ci illərdə H.Əliyev dövlət dilinin tədqiqi məsələsi ilə həmişə maraqlanmış, Azərbaycan EA Dilçilik İnstitutunun, ali

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

məktəblərin müvafiq fakültə və kafedralarının işinə yüksək qiymət vermiş, görkəmli dilçilərin (M.Şirəliyev, Ə.Dəmirçizadə, M.Hüseynzadə və b.) yubileyləri keçirilmişdir. Azərbaycan Prezidenti müxtəlif görüşlərdə dəfələrlə dil, ədəbiyyat, mədəniyyət məsələləri ilə məşğul olan elmi-tədqiqat müəssisələrinin inkişaf etdirilməsi üçün təkliflər vermiş, həmin müəssisələrə həmişə zəruri maddi, mənəvi kömək göstərilməsinə çalışmışdır [7; 13].

H.Əliyev gənc nəslin ana dilini düzgün, hərtərəfli, elmi əsaslar zəminində mənimsəməsi ilə bağlı bir sıra dəyərli məsləhətlər vermiş, özünün qiymətli fikir və mülahizələrini söyləmişdir. Azərbaycan Prezidentinin bu məsələyə (gənc nəslin ana dilini mükəmməl mənimsəməsi məsələsinə) xüsusi diqqət yetirməsinin aşağıdakı səbəbləri var:

a) xalqımızın, dövlətimizin sabahı birinci növbədə bugünkü gəncliyin hansı ideallar əsasında tərbiyə olunacağından asılıdır - öz millətini yaxından tanımayan, onun dilini, tarixini, mədəniyyətini yaxşı bilməyən, ürəkdən sevməyən gənclik heç zaman milli dövlətini qiymətləndirə, onu müdafiə edib möhkəmləndirə bilməz;

b) ana dili hər bir şəxsin mənəvi inkişafında, sosial-psixoloji cəhətdən formalaşmasında, mükəmməl insan-şəxsiyyət kimi yetişməsində böyük rol oynayır. Ona görə də ana dilinə tələb olunan səviyyədə yiyələnməyən insanı mükəmməl insan-şəxsiyyət, cəmiyyət üçün dəyərli, normal adam saymaq olmaz;

c) ana dilini mükəmməl bilməyən - düzgün danışmağa, yazmağa, öz fikirlərini aydın ifadə etməyə qabil olmayan cəmiyyəti mədəni cəmiyyət, insanı isə mədəni insan hesab etmək olmaz...

H.Əliyev qəti olaraq demişdir: «*Bizim bu günümüz, gələcəyimiz məhz latın əlifbası ilə bağlıdır. Nəşriyyatlara da bu gün mürciət edirəm ki, kitabların hamısı latın əlifbası ilə çap olunsun*» («Azərbaycan müəllimi» qəzeti, 4 sentyabr 1997-ci il).

Heydər Əliyev dili qrammatikasının kəmiyyət məzmunlu vahidlərində nitq, mentalitet və məntiqin qarşılıqlı əlaqəsinin əksi

Dünyada gözəl nitqi, yüksək natiqlik məharəti, möhkəm məntiqi ilə seçilən çox görkəmli şəxsiyyətlər olmuşdur - natiqlik sənəti, ritorika, üslubiyyat və s. kimi elmlər məhz bu cür şəxsiyyətlərin təcrübəsini öyrənmək, ümumiləşdirmək sayəsində təşəkkül tapıb formalaşmışdır. Dünyanın böyük natiqlərinin hər birinin özünəməxsus üslubu, manerası olsa da, onları tarixən iki böyük məktəbdə birləşdirmək mümkündür: *Şərq məktəbi* və *Qərb məktəbi*. Mütəxəssislər bu məktəblər arasında bir sıra fərqli xüsusiyyətlər görürlər ki, bunlar əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

3) *Şərq məktəbi* - fəlsəfi ümumiləşdirməyə, romantikaya meyil edilməsi, əqli nəticələrdə ümumidən (nümunədən) xüsusiyyətlərə (variantlara, variasiyalara) gedilməsi, müdriklik obrazının yaradılması, mimika və pantomimikadan az istifadə edilməsi, nadir hallarda edilən hərəkətlərin xüsusi məna daşması, fikirlərin mübhəmliliyi, yüksək simvolikası, mürəkkəb poetikası, səsin harmoniyası, bir sıra hallarda daxili ehtirasla zahiri təmkinin birləşməsi və s.

4) *Qərb məktəbi* - konkret vəziyyətin, situasiyanın nəzərə alınması, realizmə meyil, əqli nəticələrdə xüsusidən ümumiyyətlərə gedilməsi (induksiya), həqiqətpərəst obrazının yaradılması, mimika və pantomimikadan aktiv istifadə, deyilmiş fikrin ağıllı, yeganə düzgün fikir olduğuna dinləyiciləri inandırmaq cəhdi, hiss-həyəcanın hərəkətlərdə, səsin tonunda fəal büruzə verilməsi və s. [1; 12; 16].

Azərbaycan natiqliyi XIX əsrə qədər Şərq məktəbinin üzvi tərkib hissəsi olsa da, xalqın mentalitetinin, xarakterinin, temperamentinin təsiri altında bir qədər də Qərbə meyil etmişdir. XIX əsrdə həmin meyil daha da güclənmişdir və XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın böyük natiqlərinin nitq təcrübəsində Şərq və Qərb məktəbinin birləşdiyi müşahidə edilir. Azərbaycan Prezidenti, dünya miqyaslı ictimai-siyasi xadim Heydər Əliyevin natiqliyi də öz tipologiyası etibarilə Şərq və Qərb natiqlik məktəblərinin qarşılıqlı əlaqə və vəhdətinə əsaslanır. Lakin açıq demək lazımdır ki, indiyə qədər Azərbaycanda öz məntiqinin mükəmməlliyinə, nitqinin əzəmətinə, ümumən natiqlik məharətinə görə onunla müqayisə ediləcək ikinci bir şəxsiyyət olmamışdır. H.Əliyevin natiqlik məharətini, gözəl danışmaq qabiliyyətini şərtləndirən səbəblərdən biri, bəlkə də başlıcası:

3) dərindən yiyələndiyi ana dilinə məhəbbəti, bu dildən mənəvi zövq duyması, böyük ilham alması;

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

4) mənsub olduğu xalqı ürəkdən sevməsi, onun tarixini, mentalitetini, mədəniyyətini və s. dərindən bilməsi və bütün bunların ən mükəmməl səviyyədə daşıyıcısı olması;

H.Əliyevin natiqlik məharəti - Azərbaycan xalqının milli sərvətidir; onun bu sahədəki istedadı hərtərəfli araşdırılmalı, öyrənilməli, Azərbaycan, ümumtürk və dünya natiqlik sənəti tarixində layiqli yerini tutmalıdır. Siyasi-ictimai enerji ilə zəngin olan Heydər Əliyev dilini (mətnini) eyni zamanda sərbəst şeir kimi də oxumaq mümkündür. Əgər biz həmin dil-mətnin cümlə üzvlərinin təbii yerləşməsinə görə formalı sxemini versək, təxminən aşağıdakı şəkildə bir mənzərə alınar: *mübtəda-xəbər, zərflik-mübtəda-xəbər, təyin-tamamlıq-mübtəda-xəbər, mübtəda-mübtəda-zərflik-xəbər, tamamlıq-mübtəda-xəbər, mübtəda-xəbər, mübtəda-xəbər-xəbər, zərflik-mübtəda-zərflik-xəbər (mübtəda)-xəbər mübtəda-tamamlıq-zərflik-xəbər*. Buradan görünür ki, 31 cümlə üzvündən (həmcins üzvlər də saydır) 22-si baş üzvlər, yəni mübtəda (11) və xəbər (11)dir, cəmi 9 ikinci dərəcəli üzv işlənmişdir. Bu isə o deməkdir ki, natiq əsas məntiqini subyekt və predikat üzərində qurur. Lakin həmin subyekt və predikat özündə əlamət və obyekt münasibətlərini də ehtiva edir.

Məsələn: *Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi, demokratik prinsiplər əsasında, ... insan haqlarının qorunması və sərbəst iqtisadiyyat, bazar iqtisadiyyatı prinsipləri* və s. [5; 18].

Uzun illər Azərbaycan Respublikasına başçılıq etmiş, Azərbaycan dilinin inkişafında (ən müxtəlif sahələrdə) böyük xidmətləri olmuş, demək olar ki, tarixi rol oynamış görkəmli şəxsiyyətin ikinci dəfə müstəqil Azərbaycanın rəhbərliyinə (əslində yeni demokratik dövlət quruculuğuna başçılıq etməyə) gəlmə ərafəsində söylədiyi bu nitqdə sintaksis hər üç zamanı əhatə edir:

- 1) az aktiv olan (əsasən örnək kimi götürülən) keçmiş zaman;
- 2) təzadlı xarakter daşıyan-potensial ilə mövcud vəziyyətin, hakimiyyətdə iddialarla imkanların uyğun gəlmədiyi, böyük hərc-mərcliklə səciyyələnən indiki zaman;
- 3) natiqin hər cəhətdən uğurlu olacağını sübut etdiyi və hər bir Azərbaycan vətəndaşının (bütövlükdə millətin, milli demokratik dövlətin) taleyini müəyyən edəcək gələcək zaman [1; 2].

Ulu öndər Heydər Əliyev ana dilində sadəcə danışır, sadəcə fikrini, emosiyasını ifadə etmir, onu dinləyən həssas adam dərhal görür ki, o, ana dili ilə yaşayır, bu dildən mənəvi güc, qüvvə alır, M.Füzuli demişkən, «*sözə can verir*» («Ver sözə ehya ki!..»), onu (sözü) yoxdan var edir. Ən adi, məişət məzmunlu sözlər, ifadələr belə onun nitqində böyük siyasi-ictimai mətləblərin şərhinə yönəlir. Ana dilini bu günə qədər öyrənə bilməyən, danışanda çətinlik çəkən yüksək vəzifəli adamları həmişə tənqid edən, onların buraxdığı dil-üslub xətaalarını düzəldən Azərbaycan Prezidenti, bunu bir dilçi olaraq məmnunluq hissi ilə qeyd edir ki, həm Azərbaycan dilinə, həm də Azərbaycan dilçilik elminə böyük hörmət gətirir. Heydər Əliyev nə qədər zəngin, mürəkkəb, dərin intellektual təfəkkür sahibi olsa da, heç bir çıxışında, məruzəsində, nitqində, yaxud replikasında Azərbaycan cəmiyyətinin sırası üzvünün başa düşməyəcəyi, xüsusi şərh tələb edən fikirlər söyləmir, həmişə məzmunluluğu saxlamaqla maksimum sadə bir dillə - sadə sözlər, ifadələr, konstruksiyalarla danışır ki, bu da istənilən auditoriya ilə ən yüksək səviyyədə kontakta girməyə imkan verir... İkinci tərəfdən, Heydər Əliyev əzəmətli duruşu, iti baxışları, fikrinin dəqiq çatmasına kömək edən təsirli səsi ilə auditoriyanın diqqətini dərhal özünə çəkir, əlinin bəzən asta, bəzən sərt rəddedici hərəkəti ilə həmin auditoriyanı mahir bir dirijor kimi, hətta idarə edir - onu dinləyənlər özlərindən asılı olmayaraq həyəcanlanır, sözlərinə, mülahizələrinə reaksiya vermək həddində olurlar ki, bu da hər hansı natiq üçün böyük hünərdir. Şifahlilik, fikrin bilavasitə ifadəsi, situasiyanın, məqamın nəzərə alınması, aktiv polemika, fikir mübadiləsinə meyillilik Heydər Əliyevin natiqlik üslubunun əsas əlamətləridir. Heydər Əliyev əzəmətli görkəmi, mənalı sifəti, gur, məzmunlu səsi ilə şifahi danışığındakı məntiqi, emosiyalı bir qədər də gücləndirir və dinləyicilərdə, onların ağılında, hissələrində dərin iz qoyur - eyni zamanda şifahi nitq (lakin burada söhbət yüksək səviyyəli, zəngin məntiqli danışığından gedir) hər hansı natiqi auditoriya üçün daha anlaşılqı, daha çox dərk olunan edir [10; 12].

M.Füzulinin 500 illik yubileyini keçirən dövlət komissiyasının iclasında H.Əliyev (komissiyanın sədri kimi) çıxışına bu fikirlərini qeyd etdi: «*Füzulini ən əvvəl öz ölkəmizdə daim təbliğ etmək lazımdır. Bizim xalqımız, xüsusən gənc nəsil, yeni həyata qədəm qoyanlar Füzulini nə qədər oxusalar, dərk etsələr, onun yaradıcılığı ilə yaxından tanış olsalar, Füzuli şəxsiyyətinin böyüklüyünü hiss etsələr, adamlarımız bir o qədər saf mənəviyyət istiqamətində yaşayacaq və həyatlarını da bu ruhda quracaqlar. Çünki Füzulinin həyatı da, bütün yaradıcılığı da həm yüksək mənəviyyət, həm də insanlara mənəvi, estetik qida verən böyük bir mənbədir*» [11; 17].

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Heydər Əliyev dili qrammatikasının kəmiyyət məzmunlu vahidlərində ardıcılıq, məntiqilik və sistemlilik

Ulu öndər Heydər Əliyevin nitqini klassik natiqliyin bu keyfiyyətləri səciyyələndirir: *ardıcılıq, məntiqilik və sistemlilik*. Zahirən burada paradoks özünü göstərir. Heydər Əliyev şifahi nitqə üstünlük verir, şifahi nitq isə müəyyən qədər sərbəstdir, yəni burada, məsələn, ardıcılıq pozula bilər, məntiq tam yox, ümumən də gözlənə bilər, sistemlilikdə müəyyən şərtlilik ola bilər. Lakin Heydər Əliyevin nitq praktikasında, natiqlik təcrübəsində vəziyyət belə deyil - sadaladığımız kateqoriyalar klassik səliqə ilə gözlənilir. Əlbəttə, ardıcılığın harada məntiqiliyə, yaxud məntiqiliyin harada sistemliliyə keçdiyini dəqiq müəyyənləşdirmək çətin, hətta ola bilsin ki, mümkün deyil, lakin bunlar, heç şübhəsiz, müstəqil, biri digərindən fərqlənən anlayış - kateqoriyalar, prinsiplərdir. *Ardıcılıq* natiqin bəhs etdiyi məsələlərin biri digərinin davamı olmasını nəzərdə tutur (ya xronoloji, ya səbəb-nəticə, ya iddia-imkan və s. baxımdan), *məntiqilik* həmin ardıcılığın «metodologiyası», *sistemlilik* isə nəticəsidir [1; 2].

Təfəkkürü bəsit, məntiqi dolaşq adamlar nitqdə yuxarıdakı prinsipləri gözləyə bilməzlər - böyük natiqlər isə, birinci növbədə, dildə deyil, təfəkkürdə - məntiqdə güclüdürlər ki, bu da, nəticə etibarilə, onların dilində, nitqində təzahür edir (lakin biz nədənsə «o, gözəl düşünür, gözəl mühakimə yürüdür»dən çox «o, gözəl danışır» deyirik - bəlkə də, ona görə ki, biz düşüncəni, mühakiməni deyil, danışığı «görürük»; müqayisə et: «gör necə danışır!»). Heydər Əliyevin iti ağılı, güclü məntiqi, çıxışının həcmindən asılı olmayaraq, ona (çıxışın mətninə) əvvəldən axıra qədər ciddi nəzarət edə bilir. Biz burada mütəfəkkir natiqin onlarla, hətta yüzlərlə müxtəlif məruzə, nitq, çıxış və söhbətlərindən nümunə gətirə bilərik ki, onların hər birində ardıcılıq, məntiqilik və sistemlilik mükəmməl bir şəkildə gözlənilir. H.Əliyev məhz ardıcılığı öz nitqində klassik normativlərə uyğun bir şəkildə gözlədiyinə görə bəzən dinləyiciyə (əlbəttə, qeyri- professionala) elə gələ bilər ki, natiq həddindən artıq təfsilata varır, yəni hər şeyi deməyə meyil edir. Əslində isə, ardıcılıqdan irəli gələn bu cür müfəssəllik dövlətçilik təfəkkürünü, rəsmi ideologiyayı (eyni zamanda dövlətçilik əxlaqını, mənəviyyatını) aşılamaq üçün çox vacibdir. Unutmaq olmaz ki, H.Əliyev ictimai-siyasi (ideoloji) natiq kimi çıxış edir. Bu sahədə isə, etiraf edək ki, Azərbaycan dilinin dövlətçilik - dövlətə xidmət etmək təcrübəsi məhdud - qısa müddətli olduğu üçün bu baxımdan hələ lazımı səviyyədə inkişaf etməmiş, mükəmməl sintaktik dönümlər, strukturlar, leksik-semantik, frazeoloji vasitələr və s. tam formalaşmamışdır. Onun nitqindəki ardıcılığa, məntiqiliyə və sistemliliyə onun bütün məruzələrindən, çıxışlarından və s. nümunələr gətirmək mümkündür. H.Əliyevin təfəkkürü ilə dili (nitqi) arasında, əgər belə demək mümkünsə, bilavasitə əlaqə vardır - o, düşüncəsini bütün dəqiqliyi, səlisliyi ilə nitqində təqdim edə bilir; idrak dərinliyi, təfəkkür zənginliyi H.Əliyevin dilini həm güclü intellektual, həm də emosional bir dil səviyyəsinə yüksəldir. Və biz deyəndə ki, «Heydər Əliyev düşünə-düşünə danışmaqla yanaşı, danışa-danışa düşünür», onu nəzərdə tuturuq ki, dinləyici (auditoriya) öz qarşısında danışan H.Əliyevdən çox, düşünən, mühakimə yürüdən, həyəcanlanan və beləliklə də dinləyicilərdə böyük təsir buraxan H.Əliyevi görür. H.Əliyevin nitqində təmkinlə emosiya biri digərini periodik əvəz edir. Bu isə o deməkdir ki, natiq hissələrini, daha doğrusu, haqqında bəhs etdiyi məsələyə emosional münasibətini gizlətmir: H.Əliyev həmişə açıq danışır, münasibətini dolaylı deyil, olduqca müstəqil şəkildə bildirir. Müşahidələr göstərir ki, Azərbaycan Prezidentinin bu və ya digər məsələ ilə əlaqədar olaraq «diplomatik gediş» etməyə, bir şey deyib başqa şey fikirləşməyə ehtiyacı olmamışdır və onun sözünü müxtəlif mənalara yozmaq, həmin sözdən bir-birinə əks fikirlər çıxarmaq imkanı yoxdur. H.Əliyev nitqinin emotiv intonasiyası çox zəngindir, həmin emotiv zənginliyi böyük ağılı, məntiq, idrak idarə edir. Onun nitqində intellektual təməli olmayan emosiya, demək olar ki, yoxdur [2].

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan dili, məsələn, ingilis dilindən fərqli olaraq, emosional dil sayılır və təbii ki, bu, Azərbaycan xalqının fitrətən emosional xalq olmasından irəli gəlir, ona görə də bu dildə danışan hər natiq dilimizin həmin enerjisindən istifadə edə bilməlidir. Heydər Əliyev dilində sözlərin, ifadələrin, sintaktik konstruksiyaların təkrarı, güclü emosiya ifadə edən modal sözlərin («şübhəsiz ki», «gərək», «təəssüf ki» və s.) işlənməsi, emosiyanı daha da gücləndirməkdən ötrü sinonim söz və ifadələrdən (məsələn, «xalqımız döyüşüb», «vuruşub», «qurbanlar verib», «şəhidlər veribdir») istifadə olunması və s. yuxarıda nümunə gətirilən mətnin (ümumən H.Əliyevin nitqinin) emotiv funksiyasını təmin edir [1; 2; 7].

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Görkəmli natiq Heydər Əliyevin nitqində kəmiyyət məzmunlu təkrarlara meyil

Ümummilli lider Heydər Əliyevin ən güclü silahlarından biri söz idi. Fikri qüvvələndirmək üçün söz, ifadə, cümlə təkrarlarına meyil Heydər Əliyevin nitqini səciyyələndirən əlamətdir. Ümumiyyətlə, müşahidələr göstərir ki, görkəmli natiq əsasən aşağıdakı hallarda təkrarlara müraciət edir:

- 1) bu və ya digər sözü, ifadəni, yaxud cümləni (daha doğrusu, həmin vahidlərdə əks olunmuş məfhumu, mühakiməni) vurğulamaqla fikri auditoriyanın diqqətinə daha yaxşı çatdırmaq üçün;
- 2) hiss-həyəcanı, danışığın emosiyasını artırmaq, diqqəti bu və ya digər məsələyə daha çox cəlb etmək üçün;
- 3) ifadə olunan fikrin, eləcə də deyilən sözün şüurlarda möhkəmlənməsi, yaddaşa çevrilməsi və fəaliyyət üçün rəhbər-təlimat səviyyəsinə qalxması məqsədi ilə.

Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, təkrarlara meyil Azərbaycan dilinin öz təbiəti üçün də xarakterikdir: dilimizdə həm sözlər, ifadələr, cümlələr, həm sintaktik konstruksiya-modellər, həm də səslər (elə buna görə də ahəng qanunu mövcuddur) təkrar olunur. H.Əliyev nitqində təkrarların çoxluğu bir tərəfdən onun nitqinin əvvəlcədən yazılmaması, şifahi nitq olması ilə bağlıdır, digər tərəfdən, sözdən-dildən səmərəli istifadə etməsi, hər kəlməni, hər bir ifadəni, cümləni xüsusi məna yükü ilə işlətməsi ilə əlaqədardır. Ona görə də görkəmli xadim-natiqin dilində «*mən demişəm, yenə də deyirəm*», «*bir daha deyirəm ki...*», «*bir də təkrar edirəm*» və s. [14; 16]. tipli kəmiyyət məzmunlu ifadələrə az müraciət edilmir. Kəmiyyət məzmunlu təkrarlara meyil H.Əliyev dilinin həm güclü əqli-idraki səviyyəsini, həm də bununla yanaşı olaraq ekspressivliyini təmin edən, müəllifin natiqlik üslubunu səciyyələndirən vasitələrdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Kəmiyyət məzmunlu söz, ifadə, cümlə təkrarlarına meyil H.Əliyevin nöinki bilavasitə çıxışlarında, hətta replikalarında da özünü çox sıx-sıx göstərir. Əlbəttə, təkrar, linqvostilistik bir fiqur-vasitə olmaqla, ictimai-siyasi natiqlikdə o qədər də az istifadə edilmir, bununla belə, H.Əliyevin nitqində həmin fiqur-vasitənin stilistik funksiyaları daha geniş və rəngarəngdir: burada kəmiyyət məzmunlu təkrarlar, əsasən iki istiqamətdə çoxsaylı məna-məzmun nüanslarına malikdir [1; 2]:

- a) məntiqi istiqamət;
- b) psixoloji istiqamət.

Görkəmli natiqin dilində işlənən bir sıra təkrarlar isə həm məntiqi, həm də psixoloji funksiya daşıyır (məntiqi istiqamətli təkrarlar isə daha çox fellərdə özünü göstərir) ki, bu da H.Əliyevin ictimai-siyasi intellekti ilə emosiyasının bu və ya digər fikrin ifadəsində sıx qarşılıqlı əlaqədə olduğunu, nitqlərində ağılla hiss üzvi vəhdətini göstərir. H.Əliyev xalq danışığı dilindən gələn kəmiyyət məzmunlu ifadələri və konstruksiyaları ustalıqla işlədir. Bunun aşağıdakı ekstralinqvistik səbəbləri vardır [1; 2]:

- a) böyük ictimai-siyasi xadim on illər boyu, övladı olduğu xalqın mənəviyyatını, dilini, etnoqrafiyasını dərinlən öyrənmiş, bu sahədə zəngin bilik-məlumatla malik olmuşdur;
- b) H.Əliyev bu və ya digər məsələ barədə danışarkən həmişə çalışır ki, Azərbaycan cəmiyyətinin bütün təbəqələri onu başa düşsün, dediyi sözün praktik nəticələri olsun;
- c) görkəmli natiq bilir ki, bəzən bu və ya digər fikri, mülahizəni xalq sözü ədəbi-normatik sözdən daha güclü, daha dəqiq bir şəkildə ifadə edir və ona görə də təhtəlsüz bir şəkildə həmin ifadəni – xalq sözünü işlədir.

Əlbəttə, ictimai-siyasi natiqlik, ictimai-siyasi münasibətlər, dövlətçilik və s. ilə əlaqədar terminologiyanın, rəsmi sintaksisin dildə fəal işləkliyi tələb edir və H.Əliyevin nitqi üçün də bu prinsip aparıcıdır. Yəni burada (ictimai-siyasi natiqlikdə) xalq dilindən gələn sözlərə, ifadələrə çox az yer verilir. Lakin H.Əliyevin dili üzərində apardığımız müşahidələr göstərir ki, həmin sözlər, ifadələr az-az işlənsə də, yerinə düşür və görkəmli natiqin nitqinə canlılıq, ifadəlilik, təbiilik gətirir, onun (nitqin) rəsmiliyini zədələmədən məzmunca demokratikləşməsinə, xəlqiləşməsinə, ictimailəşməsinə səbəb olur: «*Bizim hər birimiz - mən bunu özüm üçün də hesab edirəm, - daim xalqımız qarşısında borcluyuq. Əgər xalq, dövlət bizim hər birimizə bu etimadı göstəribsə və biz bu salonda yığışub, Azərbaycan Respublikasının, Azərbaycan xalqının ən mühüm məsələlərini müzakirə ediriksə, demək, biz anlamalıyıq ki, xalqın qarşısında bizim nə qədər borcumuz var. Mən hesab edirəm ki, ömrümün sonuna qədər bu borcdan çıxma bilməyəcəyəm*» [1; 2]. Birinci mətnə «*cürbəcür*», «*duruşunda-oturuşunda*», «*bu vəzifə azdır*», «*bir az da bundan çox olmalıdır*», «*borcluyuq, xalqın qarşısında bizim nə qədər borcumuz var*», «*ömrümün sonuna qədər bu borcdan çıxma bilməyəcəyəm*»,

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

«hələ xalq ona borcludur, o xalqa borclu deyil», ikinci mətnə «siz padşahsınız, nəsiniz», «babanızın buruğu var idisə» və s. kimi bilavasitə xalq dilindən gələn kəmiyyət məzmunlu sözlər və ifadələr özünü göstərir ki, bunların da təsir gücü, auditoriyada oyatdığı emosiya çox böyükdür. Əslində, Heydər Əliyevin kifayət qədər professional (diplomatik) bir mövzuda bu qədər sadə, aydın, hamı üçün anlaşılqı bir dildə danışması, birinci növbədə, məsələnin mahiyyətinə dərinlən bələd olmaqdan irəli gəlsə, heç şübhəsiz, ikinci növbədə, məhz güclü natiqlik məharətinin nəticəsidir. Azərbaycanın ümummilli lideri, prinsip etibarilə, haqqında söhbət gedən mövzunun geniş yayılmasına ehtiyac olmadığını vurğulayıb deyir: «Görürsünüz, bu işlər, - bunu geniş yaymaq bəlkə də lazım deyil, indi mən bunu sizə qısa deyirəm, - bu tədbirlər, bu cəhdlər sizə məlum deyil. Amma nə qədər mürəkkəb məsələlər var... Bunu sizə çatdıraraq, mən bildirmək istəyirəm ki, bunlar üçün nə qədər vaxt sərf olunur...» [11; 13].

Ümumiyyətlə, hər bir natiq - istər qüdrətli, istər orta səviyyəli, istərsə də zəif olsun - öz nitqində aşağıdakı üç aktı nümayiş etdirir: a) informasiya; b) məntiq; c) emosiya

Qüdrətli natiqlərdə bunların üçü də bu və ya digər məqsədə, məramına xidmət edir və onların (yuxarıda sadalanan aktların) hamısı bu baxımdan nümunəvi bir şəkildə əlaqələnilir, yəni informasiyasız məntiq və emosiya nə dərəcədə mənasızdırsa, müəyyən məntiqə və emosiya əsaslanmadan verilən informasiya da o qədər məqsədsiz və əhəmiyyətsizdir. H.Əliyev danışarkən bütün varlığı, düşüncəsi, emosiyası və daxili inamı ilə danışır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu qeyri-adi xüsusiyyət ancaq dünyanın görkəmli natiq-mütəfəkkirlərinə xas olmuşdur. Həqiqətən, bu və ya digər fikrin, ideyanın auditoriyaya səmərəli surətdə çatdırılması üçün natiq yalnız məntiqi, informasiyası ilə kifayətlənsə, dinləyiciləri yora bilər, ona görə də natiqdə güclü emosiya, dediklərinin ürəkdən gəlməsi, xalq arasında söyləndiyi kimi, «dediklərinə özünün inanması» tələb olunur. Bunun üçün bir şərt ondan ibarətdir ki, natiq danışarkən özünün obrazını yaratsın. Məsələn: «Bəli, mən bunu dəfələrlə demişdim ki, biz gərək xalqın rəyini öyrənək, biz gərək insanlara anladaq ki, doğrudan da bu yol bizim üçün daha səmərəli yoldur. Gərək insanlar bunu özləri dərk etsinlər, özləri qəbul etsinlər». H.Əliyevin nitqində səslənən «mən bunu dəfələrlə demişəm», «...mən də bunları yaxşı bilirəm. Bəlkə də bunu Azərbaycanda çoxlarından yaxşı bilirəm. Çünki mən Azərbaycana 14 il rəhbərlik etdiyim zaman kənd təsərrüfatı ilə xüsusilə məşğul olmuşam», «Mən Azərbaycan kəndinin hər bir incəliyini bilirəm...» və s. mülahizələr yalnız informasiya verməklə qalmır, görkəmli ictimai xadimin mükəmməl avtoobrazını təqdim edir [1; 2; 7]. H.Əliyevin nitqinin mükəmməlliyi, zənginliyi özünü həm də işlətdiyi müdrik kəlamalarda - aforizmlərdə göstərir. Zəmanəmizin ən görkəmli siyasətçilərindən biri, böyük dövlət xadimi, təşkilatçı və qurucu bir şəxsiyyət kimi tanınan Heydər Əliyevin həm də böyükfəlsəfi təfəkkür sahibi, ədəbiyyat və sənət bilicisi olması çoxdan məlumdur. Azərbaycanın ictimai-siyasi fikir tarixində böyük mövqeyi olan Heydər Əliyevin müdrik kəlamalarının ilkin təhlili əsasında belə bir qənaətə gəlirik ki, o,

- 1) xalqa, onun yaradıcı gücünə, tarixi roluna yüksək qiymət verir;
- 2) şəxsiyyətin ictimai-mənəvi keyfiyyətini xalqına göstərdiyi xidmətin səviyyəsi ilə müəyyən edir;
- 3) mənəvi zənginliyi hər şeydən üstün sayır;
- 4) tarixin, həyat təcrübəsinin böyük əhəmiyyətə malik olduğuna inanır;
- 5) azadlıq və istiqlaliyyəti hər bir xalqın, hər bir insanın mənəvi sərvəti hesab edir;
- 6) sülh, ədalət və mənəvi saflığı cəmiyyətin həyatının əsas atributları sayır;
- 7) ana dilini yüksək qiymətləndirir və s. və i.a.

H.Əliyevin müdrik fikirləri ictimai-siyasi, mənəvi həyatın ən müxtəlif sahələrinə aid olub Azərbaycan ictimai təfəkkürünün zənginləşməsində böyük rol oynayır. Bu fikirlərin hər biri atalar sözü gücündədir, böyük təfəkkür və böyük həyat təcrübəsinin məhsuludur, məhsuldar torpaqlarımız, neftimiz, pambığımız kimi təbii sərvətimizdir:

- 1) Öz ana dilini bilməyən adamlar şikəst adamlardır.
- 2) Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir.
- 3) Dil böyük bir aləmdir.
- 4) Ana dilini bilməmək, ana dilini qiymətləndirməmək, şübhəsiz ki, xalq qarşısında böyük qəbahətdir.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

5) Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq xalqın dilini yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur və s.

Azərbaycan Respublikasının görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin elmi əsaslar və məntiqi nəticələr qədər cəsarətli olan çıxışlarından birində belə bir fikri qeyd olunur: «*Nəhayət, XX əsrin axırında biz bu məsələləri tam aydınlaşdırmalıyıq və bu məsələyə nöqtə qoymalıyıq ki, bütün söz-söhbətə son qoyulsun. Mən bununla öz sözümlü qurtarıram. Ancaq iki kəlmə onu demək istəyirəm ki, mən bu danışdığımız dili - buna hansı dil deyirsiniz deyirəm - çox gözəl dil hesab edirəm. Dilimiz zəngindir, çox ahəngdar dildir, dilimizin söz ehtiyatı çox böyükdür. Qrammatika sahəsində həddindən artıq böyük nailiyyətlərimiz var. Şəxsən mən bu dili sevirəm. Mən keçmişdə də demişəm və bu gün də deyirəm, şəxsən arzum ondan ibarətdir ki, hər bir azərbaycanlı çox dil bilsin. Ancaq birinci növbədə öz ana dilini - dövlət dilini yaxşı bilsin. Bizim çox gözəl, zəngin, cazibədar dilimiz var. Bəlkə də biz bu dildə danışdığımızı görə öz dilimizin zənginliyini və gözəlliyini hələ tam dərk edə bilməmişik. Ancaq bilin ki, bu, həqiqətdir. Onagörə də bunu heç bir şeyə dəyişmək olmaz» («Azərbaycan» qəzeti, 31 avqust 1997-ci il).*

Ümummilli lider çox vacib, aktual olan məsələni bir qədər də konkretləşdirərək davam edir: «*Xarici dil bilmək, əlbəttə ki, lazımdır, vacibdir. Mən bir daha arzu edirəm ki, vətəndaşlarımız ingilis dilini də, rus dilini də, fransız dilini də, alman dilini də, türk dilini də, ərəb dilini də, fars dilini də, hətta Çin dilini də bilsinlər. Gənclərimiz nə qədər çox dil bilsələr bir o qədər zəngin dünyagörüşünə malik olacaqlar. Bu, müasir dünyanın tələbləridir. Amma ən əsası ondan ibarətdir ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir azərbaycanlı öz ana dilini - Azərbaycan dilini, dövlət dilini mükəmməl bilməlidir. Gənclərə tövsiyə edirəm ki, əgər kiminsə bu barədə çatışmazlığı varsa, çalışsın, bunu aradan qaldırsın. Xarici ölkələrdə təhsil alarkən, həmin ölkənin dilini öyrənərkən, eyni zamanda başqa dilləri öyrənərkən öz dilinizi heç vaxt unutmayın və öz ana dilinizi heç bir başqa dilə dəyişməyin. Xalqın, millətin, insanın öz ana dilindən əziz heç bir şeyi ola bilməz» («Azərbaycan» qəzeti, 31 avqust 1997-ci il).*

Etiraf etmək lazımdır ki, bu kəlamların, bu fikirlərin hər biri siqlətinə görə böyük bir əsər gücündədir və həmin kəlamları deyən insan xalqının dilinin (ana dilinin!) böyük bilicisi, mənsub olduğu millətin idrak xəzinəsinin sərrafıdır. Heydər Əliyevin adını heç bir tərəddüd etmədən təfəkkür tariximizin böyük dühaları ilə bir sırada çəkmək olar və bu sırada da onun yeri tamamilə orijinal, tamamilə əvəzəilməzdir. Məqaləmi ulu öndərin tövsiyələrinə istinad etməklə müdrik fikirləri ilə tamamlamaq istəyirəm: «*Hər bir şeyi itirmək olar... insan gərək mənəviyyatını itirməsin, bütün çətinliklərin qarşısını alsın, onların qarşısında əyilməsin, sınımasın. Öz iradəsi ilə yaşasın, böyüsun, cəmiyyətə fayda versin. Həyatın mənası təkə insanın bu həyatda yaşaması deyildir... Nə qədər çox, firavan, zəngin yaşasa da, ...insan həyatın mənasını bunda görürsə, təbiidir ki, o, zəngin deyil, mənəviyyətə kasıbdır. Həyatın mənası ondan ibarətdir ki, ...həyat fəaliyyətinə başlayan insan cəmiyyətə, millətə, ölkəsinə, vətəninə layiqli xidmət etsin, fayda versin» [11; 14; 16].*

Nəticə

Ümummilli lider Heydər Əliyevi XX əsrin ictimai-siyasi fenomeni kimi artıq bütün dünya qəbul edir. Birmənalı demək olar ki, zəmanəmizin ən böyük azərbaycanlısı olan Heydər Əliyev həm millətin, həm də bəşəriyyətin dahilik meyarlarına cavab verən tarixi şəxsiyyətdir. Bəşəriyyət “dahi” dedikdə, fenomenal şəxsi keyfiyyətlərlə, şəxsiyyətin ensiklopedik savadı, təfəkkürünün elmin və təcrübənin bütün istiqamətlərində fəaliyyətə qadir olması ilə yanaşı, onun ictimai maraqları şəxsi maraqlardan üstün tutmasını, yalnız öz xalqı üçün deyil, dünya, bəşəriyyət üçün gördüyü işlərin miqyasını əsas götürür. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin dili ideoloji-fəlsəfi mükəmməlliyi, informativ zənginliyi, emosionallığı ilə bir örnək, onun ictimai-siyasi natiqlik sahəsindəki təcrübəsi, istedadı bütöv və perspektivli bir məktəbdir. O, xalqın formalaşmasında, yaşamasında ana dilinin rolunu yüksək qiymətləndirmişdir: «*Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq bu dili yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur».* Ulu öndər gənclərimizə məhz ana dili əsasında dünyanı dərk etməyi məsləhət görürdü. Azərbaycan gənclərinə xarici dilləri - ingilis, alman, fransız, çin və s. dilləri öyrənməklə, ilk növbədə, öz ana dilini daha mükəmməl bilməyi tövsiyə edirdi: «*İnkişaf etmiş zəngin*

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

dil mədəniyyətinə sahib olan xalq əyilməzdir, ölməzdir, böyük gələcəyə malikdir. Ona görə də xalqımıza ulu babalardan miras qalan bu ən qiymətli milli sərvəti hər bir Azərbaycan övladı göz bəbəyi kimi qorumalı, daim qayğı ilə əhatə etməlidir». Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyevin Azərbaycan elmi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı, bütövlükdə mənəvi həyatı barədə müxtəlif mülahizələri yalnız dünən, bu gün üçün deyil, sabah üçün də həmin sahələr üzrə mütəxəssislərin müraciət edəcəyi, faydalanacağı metodoloji-ideoloji əhəmiyyətə malik fikirlərdir. Buna görə həmin mülahizələrin sistemə salınıb öyrənilməsinə, elmi-professional baxımdan şərh edilib dəyərləndirilməsinə, Azərbaycanın dövlət dil siyasəti kimi təhlilinə böyük ehtiyac vardır [7; 14; 18].

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası. "Olaylar", 2014, 2 may, № 74, 1118 səh.
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun lektoriyası. Heydər Əliyev Azərbaycanda dövlət quruculuğunun banisidir: Mühazirələr toplusu. Bakı, 2017, 160 səh.
3. Azərbaycan tarixinin parlaq səhifələri. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1998, 64 səh.
4. Azərbaycançılıq birliyimizin əsasıdır. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2002, 34 səh.
5. Babayev X. Azərbaycançılıq, elmi-dini maarifçilik, mənəvi özünüdərk nümunəsi. Bakı, "Borçalı" NPM, 2004, 144 səh.
6. Əliyev Q. Heydər Əliyev və milli mentalitet fəlsəfəsi. Bakı, 2003.
7. Əliyev V. Heydər Əliyevin dil siyasəti. Bakı, «Nurlan», 2003, 100 səh.
8. İbrahimov Səbuhi. Heydər Əliyev və əxlaqi dəyərlər. Naxçıvan-2013, "Əcəmi" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi. 280 səh.
9. İsmayılov H. Dövlət, demokratiya, qanunçuluq haqqında (çıxış və nitqlərdən sitatlar). 15 səh
10. Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi. Bakı, "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 2002, 232 səh.
11. Heydər Əliyev: Dövlət xalq üçündür (kəlamlar, sitatlar, aforizimlər). Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2008, 400 səh.
11. Heydər Əliyev və mədəni irs / Heydar Aliyev & cultural heritage. Bakı, 2014, 272 səh.
12. Heydər Əliyev və mədəniyyət: III cild: 1999-2003. Nurlar nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi. Bakı, 2008, 552 səh.
13. Heydər Əliyev və qanunçuluq. Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2008, 432 səh.
14. Heydər Əliyev: Müdrik fikirlər. Dövlətçilik, müstəqillik və demokratiya haqqında. oktyabr 1998-2003 oktyabr. II cild. 415 səh.
15. "Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir" çoxcildliyin elmi-bibliografik göstəricisi: II cild. Bakı, 2013.
16. H. Ə. Əliyev. Müstəqillik yolu. Seçilmiş fikirlər. Bakı: "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 1997, 136 s.
17. Heydər Əliyev. "Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı". Bakı, "Ozan", 1999, 496 səh.
18. Həbibbəyli İsa. Heydər Əliyev dövlətçilik təlimi və müasir dövr. Naxçıvan-2013, "Əcəmi" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 272 səh.
19. Süleyman Rüstəm. Seçilmiş əsərləri. Üç cild. II cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005, 328 səh.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

DAHİ ŞƏXSİYYƏT HEYDƏR ƏLİYEV

Musa MURSAGULİYEV

Saadat ALIYEVA

ÖZET

Dahi şəxsiyyət , müstəqil Azərbaycanımızın yaradıcısı Ulu Öndər Heydər Əliyev. Heydər Əliyevin əbədiləşən ömür yoluna nəzər salanda belə qənaətə gəlirik ki, ömrünü xalqına həsr edən, milləti, dövləti üçün misilsiz xidmətlər göstərən rəhbərlər heç zaman unudulmur. Bu dahi şəxsiyyət haqqında danışarkən öncə qeyd etmək lazımdır ki, Ulu öndər Heydər Əliyevin xalqı və dövləti qarşısındakı misilsiz xidmətləri Azərbaycan tarixinin şanlı səhifələrini təşkil etməkdədir. Müasir Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu, dünya şöhrətli siyasi xadim, türk dünyasının böyük oğlu, ümummilli lider Heydər Əliyev bütün şüurlu həyatını canından artıq sevdiyi xalqının xoşbəxt yaşamasına, Azərbaycanın tərəqqisinə həsr etmişdir. Millətinin və dövlətinin ali mənafeyini öz fəaliyyətində daim təməl prinsip və norma kimi qəbul edən Ümummilli liderimiz bugünkü müstəqil Azərbaycanın memarıdır.

Heydər Əliyev hələ 1969-cu ildə birinci dəfə Azərbaycan Respublikasına hakimiyyətə gəldiyi ilk gündən respublikanın hərtərəfli inkişafının təməlini qoydu. Bu təməl üzərində təhsil, elm, kənd təsərrüfatı, neft sənayesi, neft emalı və neft-kimyə sənayesi, ordu qoruyuculuğu öz inkişaf yoluna çıxdı. Həmin illərdə yaşamış dövlət və sənət xadimləri, təsərrüfat adamları, ziyalılar daim Ulu Öndərimizlə bağlı xatirələrində belə görkəmli şəxsiyyətin müasiri olmaqdan qürurlandıqlarını bildirir və qeyd edirlər ki, onun Azərbaycana rəhbərliyi ölkəmizin tarixində əsaslı dönüş nöqtəsi olub. 1990-cı ilin 17 noyabrında Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin birinci sessiyası keçirilən zaman Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə ilk dəfə olaraq üçrəngli bayrağımız binanın üzərində dalğalandı. Məhz bu hadisə müstəqillik uğrunda mübarizə tariximizin ən parlaq səhifəsidir və bununla da milli azərbaycançılıq ideologiyasının inkişaf dövrü başlandı. Bayrağımıza, mənəvi dəyərlərimizə sədaqətini ifadə edən Heydər Əliyev fiziki varlığını təhlükə qarşısında qoyaraq öz millətinə xidmət etməyi hər şeydən üstün tutdu, bu yolda heç bir çətinlikdən, qadağadan qorxub çəkinmədi. Yalnız xalqına, millətinə sonsuz sədaqəti, məhəbbəti olan liderlər belə qətiyyətli addımlar atmağa qadirdilər. Ümummilli lider Heydər Əliyevin görmək istədiyi Azərbaycan bu günün reallığına çevrilib və ölkəmiz Heydər Əliyev siyasi kursu davamı ilə inamla addımlayır.

Açar sözlər: Ümummilli lider, Azərbaycan, milli dəyərlərimiz

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

NAXÇIVANIN TÜRK-İSLAM MƏDƏNİYYƏTİ ABİDƏLƏRİ “AZƏRBAYCAN” JURNALI SƏHİFƏLƏRİNDƏ

NAHÇIVAN TÜRK-İSLAM KÜLTÜRÜNÜN ANITLARI "AZERBAIJAN" DERGISİ
SAYFALARINDA
TURKISH-ISLAMIC CULTURE MONUMENTS OF NAKHCHIVAN IN
“AZERBAIJAN” JOURNAL PAGES

Aynura PASHAYEVA

ÖZET

Nahçıvan'ın Türk-İslam kültürüne ait anıtlar, Anar'ın "Ölümsüz Desenler" (1983, sayı 3), Cevad Rafibeyli'nin "Büyük Mimar Ajami ibn Abubakr Nahçıvani" (1940, sayı 8), Natig Safarov'un "Eski ve Yeni Nahçıvan" (1983, sayı 3), "The Tale of the Salt Mountain" (1983, sayı 3), "Culfa Plakları" (1983, sayı 3), Sabir Rustamhanli'nin "Ömür kitabı" (1986, sayı 8), Safar Alişarlı'nın "Dağlar Renkini Değiştiriyor" (1988, sayı 10), Sara Nazirova'nın "Büyük Nahçıvan" (1998, sayı 5) ve diğerleri eserlere yansıdı. Araştırmanın temel amacı, Nahçıvan'ın tarihi ve kültürel eserlerinin Türk-İslam kültürü ile bağlantısını "Azerbaycan" dergisinde yayımlanan makaleler ve bu eserlerin yazarlarının görüşleri üzerinden incelemektir. Araştırma, karşılaştırmalı ve analitik analiz yöntemini kullanacak ve sorun, belirli örnekler temelinde analiz edilecektir. Dünya medyasında ermeniler Nahçıvan yer isimlerini kendilerine ait olması ile ilgili makalelerle sunumlar yapıyorlar. Gazetecilikte basının ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan'daki Türk İslam kültürüne ait eserlerin gerçek olgulara ve olaylara dayalı olarak incelenmesi, modern basında çıkan amatör yaklaşımlara ve yanlış propagandaya uygun bir cevaptır. **Anahtar Kelimeler:** Nahçıvan, Azərbaycan, gazetecilik, Türk, İslam, Sara, Sabir, Alişarlı, Rafibeyli.

ABSTRACT

Turkish-islamic culture monuments of Nakhchivan were reflected in which published in "Azerbaijan" journal as Anar's "Immortal patterns" (1983, №3), Javad Rafibeyli's "Big architect Ajami ibn Abu Bakr Nakhchivani" (1940, №8), Natig Safarov's "Old and New Nakhichevan" (1983, №3), "Duzdag story" (1983, №3), "Julfa pictures" (1983, №3), Sabir Rustamkhanli's "Life book" (1986, №8), Safar Alisharli's "Mountains change colors" (1988, №10), Sara Nazirova's "Grand Nakhchivan" (1998, №5) and etc. The aim in article are to investigate connection of the history and cultural monuments in the Turkish-Islamic culture of Nakhchivan and to analyze the thoughts of the authors on "Azerbaijan" journal publicity. In the world media, Armenians make presentations with articles about the place names of Nakhchivan being their own. Comparative and analytical method will be used in the study and will analyze the problem on the basis of specific examples. In publicity which is part of the Press creative is based on real facts and events to investigate turkish-islamic culture monuments of Nakhchivan is consistent response against dilettante approach and propaganda in modern media.

Keywords: Nakhchivan, Azerbaijan, publicity, turkish, islam, Sara, Sabir, Alisharli, Rafibayli

1. GİRİŞ

Keçmişden bu günümüze qədər tarixi abidələrinə sahib çıxan qədim Naxçıvan müasir dövrümüzdə də türk-islam mədəniyyətinin mərkəzlərindən biridir. Bu baxımdan müxtəlif elmi aspektlərdən Naxçıvan tarixi abidələrinin və toponimlərinin araşdırılması həm tarixşünaslığımız, həm də ədəbiyyatşünaslığımız baxımından aktualdır.

Naxçıvanın coğrafi ərazisi, özündə yaşatdığı tarixi zəngin abidələri daim publisistlərin diqqət mərkəzində olmuşdur. "Azərbaycan" jurnalı Azərbaycanın Yazıçılar İttifaqının 1923-cü ildən bu günə qədər çap olunan aktiv mətbuat orqanlarından biridir. Naxçıvanın türk islam mədəniyyəti abidələri "Azərbaycan" jurnalı publisistikasında Anarın "Ölməz naxışlar" (1983, №3), Cavad Rəfibəylinin "Böyük arxitektör Əcəmi ibn Əbübəkr Naxçıvani" (1940, №8), Natiq Səfərovun "Qədim və Yeni Naxçıvan" (1983, №3), "Duz dağın nağılı" (1983, №3), "Culfa lövhələri" (1983, №3), Sabir

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Rüstəm xanlının “Ömür kitabı” (1986, №8), Səfər Alışarlının “Dağlar rəngini dəyişir” (1988, №10), Sara Nəzirovanın “Ulu Naxçıvan” (1998, №5) və s. əsərlərində yer almışdır. Hətta “Azərbaycan” jurnalının 1983-cü il 3-cü sayı ayrıca olaraq Naxçıvanın sosial-iqtisadi vəziyyəti, ictimai həyatına həsr olunmuşdur. Tədqiqatı Naxçıvan tarixi toponimləri və tarixi abidələri baxımından qruplaşdırıb araşdırmaq daha məqsədə müvafiqdir.

2. NAXÇIVAN TOPONİMLƏRİ PUBLİSİSTİKADA

Naxçıvan toponiminin mənşəyi hər zaman publisistləri düşündürən məsələlərdən biri olmuşdur. Bu toponimlərlə bağlı faktlar Naxçıvan şəhərinin tarixini islam mədəniyyətindən də qədimlərə bağlayır. Sara Nəzirova “Ulu Naxçıvan” (1998, № 5) əsərində Naxçıvan toponiminin etno-mənşəyi haqqında düşünür. Orta əsr müəllifləri tərəfindən “Naşəva”, türk səyyahı Övliyə Çələbinin “Nəqşi-cahan” kimi adlandırdığı Naxçıvan publisistin şəxsi mühakiməsində belə öz əksini tapıb: “Elə Naxçıvan şəhərinin adının yaranmasını da Nuhla bağlayan mənbələr var. Yeni şəhərin adının Nuhçıxan, Nuhçıvan mənşəli olduğunu güman edirlər. Akademik İsa Həbibbəylinin araşdırmalarında “Naxçıvan” toponiminin mənşəyini “Nuhçıxan”la bağlayır: “Nuh peyğəmbərin vəfatından sonra naxlar, nuhlar, peyğəmbərin tərəfdarları bu yeri onun şərəfinə Nuhçıxan adlandırmışlar. Naxçıvan şəhər adı da Nuhçıxandan yaranmışdır” (Nəzirova, 1998: 8).

E.ə. III-II minilliklərdə Yaxın Şərqdə geniş yayılmış Nuh əfsanəsinin Naxçıvanla əlaqələndirilməsində bir həqiqət var ki, “bu diyar Mesopotamiya, Babil, Hett və Egey mədəniyyəti ilə bağlı olmuşdur” (Çələbi, 1997: 133). S.Rüstəm xanlının mülahizələrində də Naxçıvan mədəniyyət abidələrinin islamdan öncəki dövrə aid edir: “Naxçıvanı günçıxandan, Şimaldan və Cənubdan dövrələyən bu dağlara baxanda dünya qəzasının Naxçıvandan o üzə aşib Azərbaycanın başqa ellərinə çata bilmədiyi, Cənubi və şimali Azərbaycanda nuhdan əvvəlki ən qədim mədəniyyətlərin izlərinin yaşaması barədə ehtimala haqq qazandırmalı olursan” (Rüstəm xanlı: 1986, 174). S.Nəzirovanın da qeyd etdiyi kimi e.ə. V-I minilliklərdə qədim türkdilli tayfaların – kəsp, qarqar (kəngər), muğ, mehri, naxç qəbilələrinin yaşaması buna əyani olaraq sübutdur. Naxçıvan mədəniyyətinin yaşını qədim Şumer, Elam, Assuriya, Midiyanın 3500 illik yaşadı kimi hesab edən N.Səfərov “Qədim və Yeni Naxçıvan” məqaləsində “Naxçıvan” toponiminin mənşəyi barədə akademik Ağamusa Axundovun fikirləri ilə razılaşıb: ““Naxçıvan” toponiminin bu qədim əfsanə ilə bağlı şəkildə – “Nuh tərəfdarlarının məskəni” (“Nax-Nuh, – “çı” türk dillərində isim düzəldən şəkilçi, “van” – qədim İran dillərində yer, məskən) şəklində yozmağa çalışırlar” (Səfərov, 1983: 19).

3. NAXÇIVAN TARİXİ ABİDƏLƏRİ

Cavad Rəfibəylinin “Böyük arxitektör Əcəmi ibn Əbübbək Naxçıvani” məqaləsində XVI əsr türk alimi Övliyə Çələbinin fikirləri də maraqlıdır. Belə ki, o, şəhərin yaranmasını Turanın əfsanəvi hökmdarı Əfrasiyabın adı ilə bağlayır. Ümumiyyətlə, Naxçıvanın VII əsrdən qədim tarixi olan abidələrin türklərə məxsus olması faktı olduqca həqiqətə uyğundur.

Naxçıvan şəhər arxitekturası baxımından türk-islam mədəniyyətinin nəhəngləri ilə müqayisə olunmuşdur. XII əsr tarixçisi Məhəmməd Naxçıvaninin “Təbriz və Bağdaddan sonra Naxçıvan kimi cəllalı və əzəmətli şəhəri yox idi” (Çələbi, 1997: 20) fikri buna ən bariz nümunədir. Naxçıvanı “oğuzlar aləmi” adlandıran yazıçı Anar “Dədə-Qorqud” filminin çəkilməsi üçün ən uyğun məkan kimi seçib. Anar “Möminə Xatun” məqbərəsinin yanındakı açıq hava muzeyindəki at, qoç fiqurlarını qədim türk mədəniyyəti ilə bağlayır. Çünki qoç türkdilli xalqlarda totem olub. Hətta XIV əsrdə Qaraqoyunlular dövlətinin bayrağının üzərində də qoç başı təsvir olunmuşdur. Arxeoloq Mirhəşim Seyidovun fikrincə, Naxçıvanın ən qədim məhəllələrindən olan “Qurdlar məhəlləsi”nin adını da qədim türk totemi ilə əlaqələndirir (Çələbi, 1997: 25).

Naxçıvan qədim tarixi qədər onu qoruyub saxlayan, keçmişini özündə yaşadan qədim abidələr məskənidir. Yüksək sənətkarlıq xüsusiyyətləri ilə seçilən Sara Nəzirovanın “Ulu Naxçıvan” əsərində publisistin əsas maraq dairəsində Naxçıvanın tarixi ilə bağlı elementlərdir. E.ə. IV-III minilliklərdə yerli sakinlərin iqtisadi-mədəni həyatından xəbər verən qədim insan məskəni olan Gəmiqaya abidəsi, Qurani Kərimin 18-ci “Əl-Kəhf” surəsi ilə bağlı olan “Əshabül-Kəhf” mağarası, Urartu və Assurların qədim izlərini özündə əks etdirən, müdafiə məqsədi ilə tikilmiş “Oğlanqala”, “Çalxanqala”, “Govurqala”, “Xaraba-Gilan”, “Yezidabad” siklop qalaları, Əmir Teymurun 14 il yürüşlərinə tap

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

gətirmiş “Əlincə Qalası”, XII əsrə aid “Möminə Xatun” türbəsi, “Yusif ibn Küseyr”, XIII əsrə aid “Gülüstan” türbəsi, Buzxana adlanan Naxçıvan dabbaxanası, “İmamzadə kompleksi”, Ordubaddakı “Cümə məscidi”, Der kəndinin məqbərəsi, Əlincəçay üstündəki “Xanəgah” məqbərəsi və s. abidələri ilə birgə Naxçıvanın 4000 illik yaşı olduğunu sübuta yetirilmişdir. Bundan əlavə coğrafi adların etnik mənşəyi, coğrafi adlarla əlaqəli əfsanələr də yazıçıların diqqətindədir. Publisistin nəzərində Naxçıvan Təbriz miniatür məktəbi ənənəsini yaşadan nəqqaşları, Nehrəm kəndindəki duz yatağı, Naxçıvanın teatr oyunları, dünyanın 236 növ mineral sularından 200-ə qədər kimi yeraltı sərvətini, XIV əsrdə Çindən Naxçıvana seladon qablar hazırlayan ustaların Naxçıvana gəlməsi, tütünçülük, pambıqçılıq kimi kənd təsərrüfatı sahələri ilə nə qədər zəngindir, M.S.Ordubadi, H.Cavid, M.Araz, Ə.Şərif, Y.Məmmədaliyev, C.Məmmədquluzadə kimi şəxsiyyətlər yetirən doğma diyar kimi şərəfli və ucadır. Hətta Anar “Ölməz naxışlar” (1983, №3) oçerkində türk dünyasının böyük şairi Hüseyn Cavidin türbəsinə türk sənət abidəsi hesab edir.

Akademik Teymur Bünyadovun “Gözəlliklər məskəni-Ordubad” (1983, №3) oçerkində Ordubad şəhərindəki qədim qəbiristanlığın XVII-XVIII əsrlərə aid mərmər başdaşları, sənduqələrin yazısını Təbriz memarlıq məktəbinin nümayəndələrinin əl işləri hesab edir. Ancaq bu abidələrin sırf Təbriz memarlıq məktəbinə aid edilməsi əslində tam olaraq doğru deyil. Çünki Hacı Fəxrəddin Səfərli də öz tədqiqatında bunu aydın şəkildə belə izah edir: “Şəhərdə Təbriz memarlıq məktəbinə mənsub ustaların imzası ilə bizə gəlib çatan abidələr göstərir ki, Ordubad şəhərində yerli ustalarla birlikdə Azərbaycanın digər qədim mədəniyyət mərkəzlərindən çıxmış sənətkarlar da yaşayıb yaratmış, yaxud da onlar arasında güclü əlaqələr olmuşdur” (Bünyadov, 1983: 63).

Publisist S.Nəzirova əsərdə Naxçıvanın tarixi memarlıq abidələrinin üslubundakı oxşar elementlər, mülahizələrlə həmin abidələrin türk-müsəlman mədəniyyəti ilə əlaqələndirir. Türkün qədim dastanı olan “Bilqamis dastanı”dakı akkad variantlarında Nuhun gəmisinin Qapıcıq dağına toxunub dayanmasını, “Gəmiqaya” rəsmlərinin, araba, at şəkilləri, astral işarələrinin Anadolu, Sunik, Qobustan, Abşeron qaya rəsmləri ilə səsələməsi, 1300 illik tarixi olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanındakı toponimlərin, qala adları Naxçıvanda rastlanması, 7-9 min il tarixi olan gil qabların Anadolu şirli qabları ilə səsələməsi, çəpiş dərisinə ağac və qarğı bərkidilməklə düzəldilən, qədim çalğı aləti tulum, qədim “Yallı” rəqsinin 76 növünün qorunub saxlanması qədim Naxçıvanın türk mədəniyyəti tarixi ilə bağlayan faktlardır.

S.Nəzirova “Ulu Naxçıvan” məqaləsində Naxçıvan eyni zamanda islam renessansının ən bariz cəhətlərini də özündə əks etdirir. Belə ki, islamın qəbulundan sonrakı dövrün abidələri – “Möminə Xatun” türbəsi (XII əsr), “Qarabağlar” kəndindəki məqbərə (XIV əsr), Culfadakı “Gülüstan” türbəsi (XIII əsr), Naxçıvan miniatür məktəbinin Təbriz miniatür məktəbi ilə əlaqəsi, qədim folklor nümunələri – “Ömər” oyunu, “İmam Hüseyn” şəbihləri kimi qədim nümunələr diqqəti cəlb edir.

S.Nəzirovanın qənaətlərində Naxçıvan dünyanın ən qədim şəhərləri ilə – Ur, Afunna, Xəfəçi-Upi, Karxemiş, Tel-əsmər, Xattutaş, Troya şəhərləri ilə sıx əlaqəsi, Sasanilər dövründə üzərində “Naxç” kəlməsi yazılmış sikkələrin kəsilməsi, “Əshabül-Kəhf” mağarasında icra olunan keçmiş atəspərəstliklə əlaqəli ayinlər, e.ə. III-II minillikdə duz istehsalı ilə bağlı publisistin informasiyası əslində bu qədim şəhərin tarixini türk-islam mədəniyyətindən qədimlərə də aparıb çıxarır.

Sabir Rüstəmxanlının “Ömür kitabı” (1986, №8) Naxçıvanın Azərbaycan mifik düşüncəsində yer tutan Nuh çıxanla bağlanması “Gəmiqaya” zirvələri, İlanlı-Elanlı dağının nişanələrinin təsvirlərinə Muxtar Respublikanın diyarşünaslıq muzeyində qorunub saxlanan B.Kəngərliyin “Nuhun qəbri” rəsmi anoloji faktlarla əsasən Nuh çıxanla bağlayır: “Gəmiqaya zirvələri də, İlanlı-Elanlı dağının üstündəki nişanələr də Nuh haqqındakı əfsanələrlə səsələşir. Ümumiyyətlə, Araz boyu-Ordubaddan Şərurədək üfük-üfük açılan bu diyarın hər qarışı bir qədimlik, bir sirr haləsinə bürünüb” (Rüstəmxanlı, 1986: 172).

Qədim tarixlə böyük sirlərin çulğalaşdığı tarixi abidələr publisisti daha çox düşündürür. S.Rüstəmxanlı 5-6 min yaşı olan “I Gültəpə”, “II Gültəpə”, “Oğlanqala”, “Qarabağlar”, “Şahtaxtı” abidələrinin qədim Urmiyanın E.ə. VI minilliyə qədər mədəniyyətin ardıcıl stratigrafiyasını verən məşhur Həsənlu mədəniyyəti ilə assosiasiya yaradır. Min il yaşı olan duz mədənləri, Şərur yallısını xatırladan Şərur düzü, Cənubi Azərbaycanla Şimali Azərbaycan mədəni və məişət ənənələrinin sıx şəkildə qovuşması, meyvəsi, ədviyyəti, dadlı xörəkləri, VIII-IX yüzilliyə aid Came məscidi, şeir-sənət mərkəzi hər daşında tarix yaşadan Ordubad qədər qədimdir.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

S.Rüstəmxanlının fikrincə qədim Memar Əcəmi Naxçıvan şəhərinin bütün mərkəz hissəsini planlaşdırıb tikmiş, aramsız müharibələr nəticəsində “Yusif ibn Küseyr” abidəsi, “Möminə Xatun” məqbərəsi bizə gəlib çatmışdır. Cavad Rəfibəylinin “Böyük arxitektör Əcəmi ibn Əbülbəkr Naxçıvani” (1983, №3) məqaləsində müəllif “Yusif ibn Küseyr” türbəsini “Atababa”, “Möminə Xatun” türbəsini Atabək mavzoleyi adlandırmışdı. Hətta “Yaxın Şərqi ölkələrinin heç bir yerində belə tikintilərə rast gəlmək olmaz” fikrini irəli sürən C.Rəfibəyli Avropa alimlərindən Zarre və Yakobstalin Naxçıvanın türk-islam abidələri haqqında tədqiqatlarına da toxunmuşdur. Çünki Zarre və Yakobstal bu abidələrin İran səlcuqlarına məxsus olduğunu qeyd etsələr də, C.Rəfibəyli əsil Azərbaycan memarlığının əsərləri kimi qiymətləndirmişdi. Hətta müəllif memarı Əbülbəkr Əcəmi olan bu iki abidəni Anadoluda, Konya, Ərzurum və b. türk dövlətlərindəki qüllələrin memarlıq üslubuna da təsir etdiyini qeyd edir.

Publisist S.Rüstəmxanlı Naxçıvan tarix-ölkəşünaslıq muzeyindəki eksponatların içərisində Mahmud Kaşqarlının “Divan”ından kolliqraf üsuli ilə yazılmış nümunələrinin naxçıvanlıların deyimlərində yaşamasını türk mədəniyyəti ilə bağlı faktorlardandır.

Naxçıvanın türk-islam mədəniyyəti ilə bağlayan digər faktlar burada xalqın qədim müsəlman ibadətgahları olan məscidlərdir. İslamdan sonra VIII-IX əsrin abidəsi olan Ordubad “Came məscidi” və həmin məscidin yerində qədim şamdanlar, lampalar, saatlar, gözəl nəqqaşlıq nümunələrinin qorunub saxlandığı Ordubad muzeyidir. Akademik Teymur Bünyadovun “Gözəlliklər məskəni-Ordubad” (1983, №3) əsərində Naxçıvanın qədim yaşayış məskəni olan, 1977-ci ildə ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən “Qoruq şəhər” elan edilən Ordubadda 80 məscidin olduğunu qeyd edir.

Qədim türk xalqları mədəniyyətində qonaqpərvərlik adəti ümumbəşəri əxlaqi dəyərlərin əsas meyarı kimi götürülmüşdür. Qonaqpərvərliyin mahiyyətində dostluq, səmimiyyət, şəfqət, yardım etmək kimi yüksək insani keyfiyyətlər durur. Hal-hazırda orta Asiya, Rusiya Federasiyası və digər bölgələrdə yaşayan türklər arasında qonaqpərvərlik adəti hələ də qalmaqdadır. Səfər Alışarlının “Dağlar rəngini dəyişir” (1988, №10) əsərində xalqımızın məişətində əsrlərdən bəri kök salmış adətlərdən biri olan qonaqpərvərlik adətinin icra xüsusiyyəti Şərurda yaşayan qədim tayfaların yüksək səxavətliliyi ilə göstərilmişdir: “Zəlzələ kimi təkrar olunan aclıq illərindən üzü bəri şərurlular “Haqq-əvəz” bilmədən son tikələrini bölməyə, bir növ, adət eləyiblər” (Alışarlı, 1988: 160).

XVII əsr məşhur türk səyyahı və coğrafiyaçısı Övliya Çələbi Naxçıvanda olarkən mehmandarın onlara çox hörmət etdiyini söyləyir. Bu da publisistin irəli sürdüyü informasiyanı bir daha təsdiqləyir.

Natiq Səfərov “Duz dağın nağılı” əsərində Naxçıvanın tarixi qədər qədim olan “Duz sarayı”nı türk-islam mədəniyyətindən qədim abidəsi hesab edir. Arxeoloq Vəli Əliyevin fikrincə ““Duz sarayı” təkcə arxeoloqlar üçün yox, memar, dilçi, geoloq, bioloq, kimyaçı və digər sahələrin mütəxəssisləri üçün də maraqlı tədqiqat obyektidir” (Səfərov, 1983: 63).

2007-ci ildə dünya əhəmiyyətli abidələrin siyahısına daxil olan, yaşı VII və XII əsrlərə aid edilən Culfa rayonundakı “Əlincə qalası” 4 dəfə (1386-1401) Teymurləngin hücumuna məruz qalmışdır. N.Səfərov bu qala haqqında tarixin dərinliklərinə baş vurur: “Culfa ərazisindəki əfsanəvi Əlincə qalası isə beş yüz il əvvəlki vüqarı, ötkəmi ilə dayanıb durub. Həmin o Əlincə ki, sümük olub Teymurləngin boğazında qalmışdı: nə udmaq olurdu, nə çıxarib bir kənara tullamaq...” (Səfərov, 1983: 74). Müəllif idiomatik ifadələrlə “Əlincə qalası” qalasının əzəmətini, vüqarını, yenilməzliyini oxucuya çatdırır.

Səfər Alışarlının “Dağlar rəngini dəyişir” (Alışarlı, 1988: 153-170) əsərində Naxçıvan tarixi abidələrinin baxımsız vəziyyətindən, lazımı səviyyədə diqqət göstərilməməsindən şikayətlənir. Y.Məmmədəliyev adına Dövlət Pedaqoji İnstitutunun müəllimi, arxeoloq Mirhəşim Seyidov Naxçıvanda tarixi abidələrin keyfiyyətsiz vəziyyətdə olmasına səbəb ustaların kifayət qədər təcrübəli olmaması ilə bağlayır. O, “Sovet Naxçıvanı” qəzetinin 1980-ci il 20 iyul tarixli sayında da “Qarabağlar” memarlıq kompleksinin acınacaqlı vəziyyətindən danışmışdır. Yazıçı Anar “Ölməz naxışlar” (1983, №3) məqaləsində “Qarabağlar” memarlıq kompleksində həmin vəziyyətin qaldığını qeyd etsə də, Səfər Alışarlının “Dağlar rəngini dəyişir” (1988, №10) əsərində artıq bu abidənin təmir olunduğu barədə informasiya verilmişdi.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

4. NƏTİCƏ

Əlbəttə, publisistlərin SSR dövründə bu cür yazı yazmasına səbəb aşkarlıq və demokratiyanın açdığı imkanların nəticəsi olsa da, Ordubadın qədim abidələrinin, Qarabağlar abidəsinin baxımsız hala gəlib çıxması, sonradan bərpası, hakim rejimin tarixi yaddaşımızı unutturmaq niyyəti ilə də bağlı idi. Ancaq belə çətin siyasi vəziyyətdə ulu öndər Heydər Əliyev tarix-mədəniyyət abidələrinə böyük diqqət və qayğı göstərmiş, Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin I katibi kimi vəzifəsində çalışan zaman onun rəhbərliyi ilə Azərbaycan KP MK-nın 10 sentyabr 1976-cı ildə qəbul etdiyi “Azərbaycan SSR-də tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və bərpası işini yaxşılaşdırmaq haqqında” qərarı bu istiqamətdə mühüm addımlar atmışdır. Çünki Culfa rayonundakı XIII əsr Azərbaycan memarlığının ən maraqlı nümunələrindən biri, Naxçıvan memarlıq məktəbinin banisi Əcəmi Əbubəkər oğlu Naxçıvani tərəfindən inşa edilmiş “Gülüstan” türbəsi Sovet hakimiyyəti illərində baxımsız qalmış, hətta əhalinin onun yanına getməsinə icazə belə verilmirdi. Ancaq Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Vasif Talıbov 7 oktyabr 2015-ci ildə “Gülüstan” türbəsinin bərpası və tədqiq olunması haqqında” Sərəncamı sayəsində abidə bərpa olunmuş və tarixi memarlıq keçmişinə yenidən qayıtmışdı. İslam memarlığında ən uca və incə kompozisiyalı türbələrdən olan “Möminə Xatun” türbəsi Bəşəriyyətin yenidən yaranış tarixini simvolizə edən Nuh peyğəmbərin məzarüstü abidəsi, adı müqəddəs “Qurani-Kərim”də adı çəkilən “Əshabi-Kəhf” ziyarətgahı, min ilə yaxındır ki, öz mövcudluğunu qoruyan “Möminə Xatun” türbəsi, orta əsrlərə aid “Qarabağlar” türbəsi yüksək səviyyədə yenidən bərpa olunmuşdur.

Müasir dünya mətbuatında erməni ekstremistləri hələ də Naxçıvanda erməni tarixi abidələrinin olması ilə bağlı əsassız iddialar irəli sürürlər. Buna görə də bütün tarixi sənədlər, eləcə də real faktlara söykənən publisistikada irəli sürülən fikirlər də Naxçıvanın tarixi abidələrinin əsil türk-islam mədəniyyəti abidələri olduğunu bir daha təsdiq edir. Bu istiqamətdə daha da geniş araşdırmaların aparılmasına gələcəkdə böyük ehtiyac var.

ƏDƏBİYYAT

1. Alışarlı, Səfər. (1988). Dağlar rəngini dəyişir. “Azərbaycan” jurnalı, №10, s.153-170.
2. Bünyadov, Teymur. (1983). Gözəlliklər məskəni-Ordubad, “Azərbaycan” jurnalı, 1983, №3, s.61-68.
3. Çələbi, Övliya. (1997). Səyahətnamə. Bakı: Azər nəşr, 1997.
4. Həbibbəyli, İsa. (2015). Nuhçıxandan – Naxçıvana. Bakı: Elm və təhsil.
5. Nəzirova, Sara. (1998). Ulu Naxçıvan. “Azərbaycan” jurnalı, № 5, s.132-140.
6. Rəfibəyli, Cavad. (1940). Böyük arxitektör Əcəmi ibn Əbubəkr Naxçıvani. “Revolysiya və kultura” jurnalı, №8, s.115-118.
7. Rüstəmxanlı, Sabir. (1986). Ömür kitabı. “Azərbaycan” jurnalı, №8, s.150-180.
8. Səfərli, Hacı Fəxrəddin. (2009). Ordubad şəhərinin müsəlman epiqrafikası abidələri. Bakı: MBM.
9. Səfərov, Natiq. (1983). Culfa lövhələri. “Azərbaycan” jurnalı, №3, s.74-78.
10. Səfərov, Natiq. (1983). Qədim və Yeni Naxçıvan. “Azərbaycan” jurnalı, №3, s. 19-28.
11. Səfərov, Natiq. (1983). Duz dağın nağılı. “Azərbaycan” jurnalı, №3, s. 63-69.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

AN INVESTIGATION OF HAYDAR ALİYEV IN TERMS OF LEADERSHIP THEORIES: AN INVESTIGATION IN THE FRAMEWORK OF THE STUDIES AND NEWS REFLECTED TO THE MEDIA

HAYDAR ALİYEV'İN LİDERLİK TEORİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ: ALAN YAZINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR VE MEDYAYA YANSIYAN HABERLER ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME
Cem Güney ÖZVEREN

ABSTRACT

Haydar Aliyev is an Azerbaijani politician and the third president of Azerbaijan. He has fought for the liberation struggle of Azerbaijan for a long time. Citizens of many countries, especially Azerbaijan and Turkey, agree that Haydar Aliyev is a great leader. As a matter of fact, he won the love of the Azerbaijani people and he was given a trust that is hard to find in the world. In this study, Haydar Aliyev's leadership style has been examined within the scope of many theories. The theoretical foundations of the study enabled Haydar Aliyev to be viewed from a new perspective in the presence of these theoretical backgrounds. The studies and articles written on Haydar Aliyev were examined within the framework of leadership theories in the Organizational Behavior literature. Relevant publications were subjected to content analysis and discussed in terms of each leadership theory. According to the study, it has been understood that Haydar Aliyev's reliable, predictive and creative features are at the forefront. On the other hand, Haydar Aliyev applied the right leadership style at the right time and as a result, he was successful. Being a democratic and transformative leader is also among the prominent features. The high level of trust of the Azerbaijani people and the fact that he could affect people significantly strengthens the judgment that he is a charismatic leader when added to his characteristics. Considering his statements and actions at the point of servant leadership whose reality is still questioned in the literature, it is understood that he has many features in terms of servant leadership. It is possible to say that this study will contribute to the point of presenting a different perspective to the future studies on the relevant subject.

Keywords: Haydar Aliyev, Leadership Theories, Content Analysis, Organizational Behavior

ÖZET

Haydar Aliyev Azerbaycanlı bir siyasetçi olup Azerbaycan'ın üçüncü cumhurbaşkanıdır. Kendisi uzun zamanlar boyunca Azerbaycan'ın kurtuluş mücadelesi için büyük mücadeleler vermiştir. Azerbaycan ve Türkiye başta olmak üzere, birçok ülke vatandaşı Haydar Aliyev'in iyi büyük bir lider olduğu konusunda hemfikirdir. Nitekim kendisi Azerbaycan halkının sevgisini kazanmış ve kendisine dünyada eşine zor rastlanan bir güven duyulmuştur. Bu çalışma özelinde Haydar Aliyev'in liderlik stili birçok teori kapsamında incelenmiştir. Çalışmanın teorik temeller içermesi Haydar Aliyev'e bu teorik arkaplanlar eşliğinde yeni bir bakış açısıyla bakılabildiğini sağlamıştır. Haydar Aliyev ile ilgili yapılan araştırmalar, yazılan yazılar Örgütsel Davranış literatüründe yer alan liderlik kuramları çerçevesinde incelenmiştir. İlgili yayınlar içerik analizine tabi tutulmuş ve her bir liderlik kuramı açısından ele alınmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Haydar Aliyev'in güvenilir, öngörülü ve yaratıcılık özelliklerinin ön planda olduğu anlaşılmıştır. Diğer yandan Haydar Aliyev doğru zamanda doğru liderlik tarzını uygulamış ve bunun sonucunda da başarılı olmuştur. Demokratik ve dönüştürücü bir lider olması da yine öne çıkan özellikler arasındadır. Azerbaycan halkının kendisine güveninin oldukça yüksek olması ve halkını önemli ölçüde etkileyebiliyor olması sahip olduğu özelliklerin yanına eklendiğinde karizmatik bir lider olduğu yargısını da güçlendirmektedir. Alanyazında gerçeği hala sorgulanan hizmetkar liderlik noktasında da verdiği demeçler ve icraatları baz alındığında, hizmetkar liderlik açısından da birçok özelliği barındırdığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın ilgili konuda bundan sonra yapılacak çalışmalara farklı bir perspektif sunmak noktasında katkı yapacağını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Haydar Aliyev, Liderlik Teorileri, İçerik Analizi, Örgütsel Davranış

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Haydar Aliyev is one of the most talked about and researched leaders of our age. Haydar Ali Rızaoğlu Aliyev was born on May 10, 1923 in Nakhchivan Autonomous Cunhuiry of Azerbaijan. He was the son of a worker family. After graduating from Nakhchivan Pedagogical Technical School in 1939, he continued his education in Azerbaijan Industry Institute, which is now called Azerbaijan State Oil Academy. However, he could not continue his education due to the war the country was in. Since 1941, Haydar Aliyev has served as the Branch Director of the People's Commissariat of the Nakhichevan Autonomous Republic and the People's Commissars Assembly of the Nakhichevan Autonomous Republic. He was then sent to state security services in 1944 to work (<https://www.haberler.com/haydar-aliyev/biyografisi/> (15.04.2021).

While the Soviet System was established, there were many Turks who took part in this system, led and succeeded. According to many researchers, one of the main reasons for Haydar Aliyev's success is that he responded to those who attacked him with their methods. When we read the writings about him, we can say that Haydar Aliyev is trying to fight by staying in the system (Adıgüzel, 2007). In the 1950s, he became the deputy head of one of the second branch departments of the Ministry of State Security of Azerbaijan in Baku and held this post for fifteen years (Yıldız, 2016; Wilson, Haydar Haydar Aliyev ve... s. 157, Andriyanov, Mirelemov, Haydar.. s. 63- 64; http://files.preslib.az/projects/toplu/v2/f1_1.pdf (05.12.14))

Stalin's death was a period in his career that was on the rise. On July 14, 1969, he was appointed as the first secretary of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan (AzKP) from the KGB presidency, who was at the ministerial level in Azerbaijan (Yıldız, 2016; Mirzazade, 1998). In 1969, at the meeting of the Central Committee of the Azerbaijan Communist Party, the First Secretary of the Central Committee of the Azerbaijan Communist Party was elected and thus became one of the highest positions of the party. Then, in December 1982, he was elected as a member of the Politburo of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and was appointed as the First Deputy Chairman of the SSCB Council of Ministers. Haydar Aliyev, who served as a deputy here for about 20 years, also worked as the Deputy Chairman of the Supreme Soviet of the SSCB for 5 years. By the 1990s, the policies of the USSR were criticized by a large part of the society. Internal turmoil in the society has started to increase. Upon these developments, Haydar Aliyev was appointed as the President of Azerbaijan on 24 July 1993 in line with the decision of the National Assembly. In the elections of 3 October 1993, which took place shortly after, the people once again elected Haydar Aliyev as the president. Haydar Aliyev became the President by getting the majority of the votes in 1998, in 2003 he supported his son Ilham Aliyev due to health problems and left the office to him. (<https://www.haberler.com/haydar-aliyev/biyografisi/>; 12.04.2021).

Haydar Aliyev is a leader whose career is full of success and has made great efforts for the freedom of the Azerbaijani people. When we examine his leadership characteristics and conflict management styles in the findings part, we will show his success even more clearly.

1.

Leadership Theories

Leadership is a phenomenon that has emerged since human existence. However, one of the most studied topics in the 21st century is leadership. The English word for leadership derives from "lead". Leading means directing. While defining leadership in the field of Organizational Behavior, its difference from the concept of managerialism is definitely mentioned. According to Deitzer, Shilliff and Jucious (1979), leadership is the process of influencing and directing people's activities in order to achieve corporate or social goals under certain conditions.

Management comes from the formal structure, that is, it takes its power from the position. However, the leader does not need such a position; It can influence and direct people with its personal power and characteristics. However, there is an important point to be mentioned here. A person can be a manager by virtue of his position, but he can also use leadership qualities and influence and direct people wherever he is a manager (a group, an organization or a society).

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Leader characteristics	Manager characteristics
<ul style="list-style-type: none">• Develop a vision• Thinking about the future of the organization• Empower organizational members• Maintaining relationships with colleagues• Develop trust• Creating organizational change• Serve subordinates• Use influence• Conflict management• To act decisively	<ul style="list-style-type: none">• Implement plans• Improve current organizational programs• Take control• Provide direction & coordination• Manage change• Serve superiors• Use authority• Avoid conflict• Act responsibly

Source : F. Lunenburg [5]

Figure 1: Differences Between Manager and Leadership

Source: Na'imah, T., & Muhibbin, A. (2020). Characteristics Of Islamic Education Leadership: Literature Review. *Technium Soc. Sci. J.*, 11, 59. F. Lunenburg, Leadership versus Management: A Key Distinction—At Least in Theory,” *Int. J. Manag. Business, Adm.*, vol. 14, no. 1, pp. 1-4, 2011.

Considering the periods and perspectives of the leadership theories in the literature, it is possible to classify them under 5 sub-headings.

- Trait Theory T
- Behavioral Theories B
- Contingency Theories C
- Leader-Member Exchange Theory L
- Other Leadership Approaches (Transformational, Charismatic, Servent and Others ...) O

1.1.

Trait Theory

The main issue discussed in Traits Theory is the traits that a leader should have. To look at it from another angle, traits theory explains what are the basic characteristics that distinguish a leader from other people. In Organizational Behavior literature, there are many of models about trait approaches in terms of leadership.

Figure 2: Leadership Traits

Source: Manning, G. (2014). *The Art of Leadership*. McGraw-Hill Higher Education. (Hamdan, D. D. J. B. (2020). *Theory and Evidence on the Relationship between Leadership Style and Organizational Performance: A Case in Small Medium Enterprises in East Malaysia*. *International Business Research*, 13(7), 265-265).

Apart from the features listed in Figure 2, there are many features that a leader should have. Emotional intelligence, extroversion, conscientiousness, commitment to work, trustworthiness and self-reliance are frequently listed features.

1.2.

Behavioral Theories

Traits theory states the characteristics that a leader should have and connects being a leader to having these characteristics. Behavioral approaches argue that leadership can be improved. When we look at the theories included in behavioral approaches, it is seen that basically two types of leadership are mentioned (Robbins and Judge, 2003):

- Task-oriented leader
- People Focused Leader

Kurt Lewin and Likert have also made definitions of autocratic, liberal, democratic and participatory leadership within the framework of behavioral theories, and they have examined the behavior of leaders according to these segments.

1.3.

Contingency Theories

Contingency Theories attribute effective leadership to situations. In other words, they claim that the correct leadership behavior changes according to the situation.

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Fiedler has determined three situations as favorable, moderate and poor and effective leadership style can be determined according to these situations.

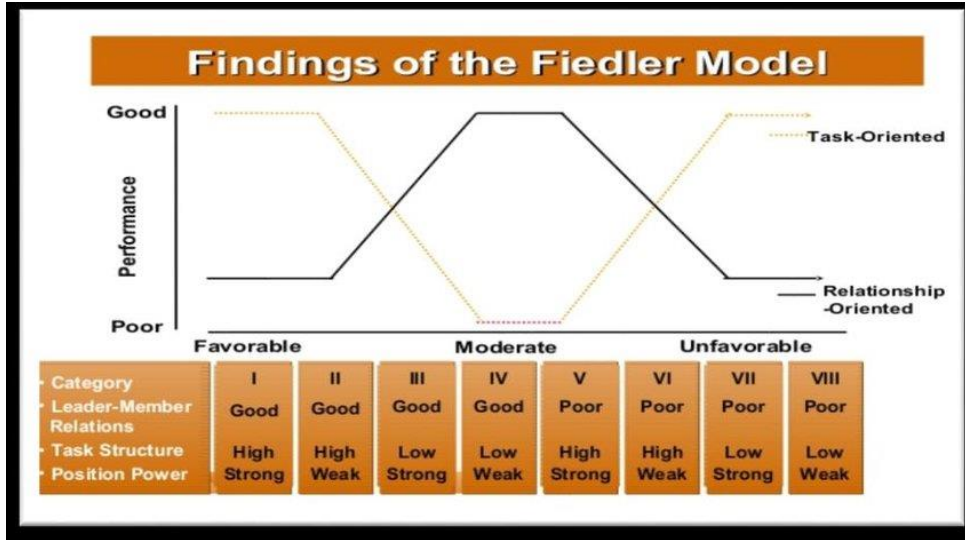

Figure 3: Fiedler's Leadership Model

Source: Kundu, S., & Mondal, P. (2019). *Luminance of Contingency Theory in revealing the leadership style of the academic librarians. Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 2389.

In terms of Fiedler's model, situation 1, 2 and 3 are favorable; it means situation is appropriate for leader and leader must be task oriented. For situation 4, 5 and 6, we can determine the situation as moderate. According to Fiedler, in these types of situations, effective leadership style must be people oriented. In the situations of 7 and 8, it means leaders is in an inappropriate situation and leader has to be task oriented (Robbins and Judge, 2003; Fiedler and Chemers, 1976).

Another contingency approach has been declared by Robert House in 1971 as called Goal-Path Theory. According to theory, leaders have to maintain required knowledge, resources and support for their followers to achieve the goals. Theory includes two propositions:

The first proposition refers to that leader behavior is acceptable and satisfy to followers to the extent that they see it as either an immediate source of satisfaction or as instrumental to future satisfaction. The second proposition of the theory is that leader behavior will be motivational (e.g., will increase subordinate effort) to the extent that (1) it makes satisfaction of subordinate needs contingent on effective performance, and (2) it complements the environment of subordinates by providing the coaching, guidance, support, and rewards which are necessary for effective performance and which may otherwise be lacking in subordinates or their environment (Jago, 1982:325; Fiedler, Mahar and Schmidt: 254)

According to House, there are 4 types of leadership as (Güney, 2011; Bobbitt et al., 1978):

- Autocratic Leadership
- Supporting Leadership
- Participant Leadership

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

- Success Focused Leadership

1.4. Leader-Member Exchange Theory

In this theory, it is mentioned that the leader basically leads two groups, the inner group and the outer group. According to this theory, those who are closer to the leader are the inner group and the leader shows more favor to those in this group. Other persons are in the outer group. Leaders show more favor to those they think will benefit more from them, so they are in the ingroup (Eden, 1992).

1.5. Other Leadership Theories

1.5.1. Charismatic Leaders

Max Weber extended the validity of the concept of charisma, which means the gift of God, to include not from rules, laws, or traditions, but also the notion of personal heroism, holiness, and exemplary character of any individual, and the concept of authority that is manifested by the individual or in accordance with norms and originating from order (Güney, 2011:384; Conger, 1993:638).

It is understood that there is no clear explanation about charisma in the literature. So much so that charisma is a feature that can be demonstrated but difficult to describe. It is a fact that charisma is a personal trait, and many studies prove that charismatic leaders have a high potential to influence people.

1.5.2. Transformational Leadership

When behavioral theories and Contingency Theories are examined, it is understood that the type of leader that works is emphasized as may be called transactional leadership. Transformational leaders, on the other hand, are closely concerned with the personal needs and development of their audience and encourage them to make extra work and sacrifice to achieve the common goal (Robbins and Judge, 2013). In the Figure 4, the differences between transactional and transformational leadership:

The empowering processes	Transformational leadership (Leader)	Transactional leadership (Manager)
Providing direction	Providing the vision and purpose	Providing the path direction
Stimulating	Stimulating comes from exciting idea	Stimulating comes from action
Rewarding	Informal and spontaneously, positive reinforcement by "strokes"	Formal incentives system
Developing	Setting high standards and "impossible" goals	Involvement into important and relevant decision-making process
Appealing	Appeal to dependency need (followers need to have a direction)	Appeal to individualism via participation process

Source: adapted from Burke, 1986.

Figure 4: Differences between Transactional and Transformational Leadership

Source: Shvindina, H. O. (2017). *Leadership as a driver for organizational change. Business Ethics and Leadership Volume 1*

Transformational leaders elevate the desires of followers for achievement and self-development, while also promoting the development of groups and organisations. Instead of

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

responding to the immediate self-interest of followers with either a carrot or a stick, transformational leaders arouse in the individual a heightened awareness to key issues, to the group and organisation, while increasing the confidence of followers, and gradually moving them from concerns for existence to concerns for achievement, growth and development (Bass, 1985; Avolio and Bass; 1988). Such leaders exhibit idealised influence (charisma), individualised consideration, intellectual stimulation, and inspirational motivation. These factors represent four basic components or "I"s of transformational leadership (Bass and Avolio; 1990:22).

Figure 5: Transformational Leadership Features

Source: Sarowardy, M. H., Halder, D. P., & Phillips, S. C. (2019). *Effective education in a college in Bangladesh: From managerial to transformational leadership*. *American Journal of Operations Research*, 9(05), 219.

As understood from the Figure 5, there are four elements included in transformational leadership as: *Idealized Influence, Inspirational Motivation, Intellectual Stimulation and Individualized Consideration*.

2.

Method

Literature review has been performed in the study. In terms of this study, the studies about Haydar Aliyev, newspaper news and blog articles were taken into consideration. As a result of the examinations, the leadership style of Haydar Aliyev was examined within the scope of leadership theories in the field of Organizational Behavior.

3.

Findings

When examined in terms of Trait Theory, it would be appropriate to say that Haydar Aliyev has many qualities that a leader should have based on his achievements starting from his student life. Haydar Aliyev knew very well the structure of the geography he was in and the structure of the current government. With the effect of this factor, he made effective decisions in difficult times. His leadership traits may be listed as below:

- Knowledge of country and situation
- Energy
- Effective Decision Making
- Creativity
- Self-confidence

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

- Honesty
- Trustworthy
- Forward Looking

In addition, the fact that he understands the wishes of his people, makes motivating speeches and is aware of the pain and joys of his people can give an idea that Haydar Aliyev's emotional intelligence is significantly high

At the time known as the January 20 disaster in the history, he made an urgent move and demanded that the organizers and perpetrators of the murders committed against the Azerbaijani people be punished. This event had a devastating effect on the Soviet empire and drew the attention of the international community to the events in Azerbaijan. Thus, the Azerbaijani people were hoped again. When the articles on this subject are examined, it is understood that he acted business-oriented in this process. He chose to mobilize the structure when circumstances were against the leader, especially when the authority had the potential to be shaken. This situation refers to seventh or eighth step of Fiedler's Contingency Approach.

Especially in the 1990s, as a result of the internal problems in Azerbaijan, in a period when the state was de facto disappeared and the authority was shaken, it had the same behavior and primarily tried to restore the authority. Haydar Aliyev showed the right leadership style at the right time.

Haydar Aliyev presented a new constitution to the public in order to make the country more democratic and this constitution was accepted by the people with more than 90% of the vote. It ensured the establishment of the principle of separation of powers and sought to replace all the old laws that prevented freedom of belief and thought. These developments fall under the definition of Democratic Leader put forward by Kurt Lewin.

It has been understood that Aliyev has always been trusted for both the economic problems experienced, the problems with foreign countries and internal problems. Being reliable is one of the most important characteristics that a leader should have. It is understood that the Azerbaijani people believe in and support Aliyev's policies, even if they are in difficulties, and these examples show that he is a transformative leader.

When we examine the life of Haydar Aliyev, it is understood from the sources we have read that he worked for the Azerbaijani people rather than himself, and he always considered the interests of his people before his own. As a matter of fact, the saying "I devoted my whole life to my nation" supports this judgment. When we examine the life of Haydar Aliyev, it is possible to find some evidences that show the Servant Leadership feature, which is rarely seen in history and even its reality is still discussed in Organizational Behavior Literature.

Discussion and Recommendation

Haydar Aliyev is a successful leader in terms of both his behavior and his characteristics. It is understood that he was a very important leader when evaluated considering the conditions of his period. The biggest limitation of this study is that enough documents are not analyzed. When more sources on Haydar Aliyev are examined, and discussions with historians and political scientists working in the field on the leadership of Haydar Aliyev will be much more useful.

REFERENCES

Adıgüzel, H. (2007). Zirve. Haydar Aliyev'in Hayatı. http://anl.az/el_en/s-12727.pdf
[15.04.2021](#) (download date)

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azerbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

- Avolio, B.J. and Bass, B.M., (1988). *Transformational Leadership, Charisma and Beyond*, in Hunt, J.G., Baliga, B.R., Dachler, H.P. and Schriesheim, C.A. (Eds.), *Emerging Leadership Vistas*, B.C. Heath, Lexington, MA,
- Bass, B.M., (1985). *Leadership and Performance Beyond Expectations*, Free Press, New York,
- Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1990). Developing transformational leadership: 1992 and beyond. *Journal of European Industrial Training*.
- Deitzer, B. A., Shilliff, K. A., & Jucius, M. J. (1979). *Contemporary management concepts*. Grid Pub..
- F. Lunenburg, Leadership versus Management: A Key Distinction—At Least in Theory,” *Int. J. Manag. Business, Adm.*, vol. 14, no. 1, pp. 1–4, 2011.
- Fiedler, F. E., Chemers, M. M., & Mahar, L. (1976). *Improving leadership effectiveness: The leader match concept*. John Wiley & Sons.
- Fiedler, F. E., Mahar, L., & Schmidt, D. (1976). Four validation studies of contingency model training. Technical Report 75-70 (Seattle, Wash.: Organizational Research, 1970).
- Güney, S. (2011). *Örgütsel davranış*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hamdan, D. D. J. B. (2020). Theory and Evidence on the Relationship between Leadership Style and Organizational Performance: A Case in Small Medium Enterprises in East Malaysia. *International Business Research*, 13(7), 265-265.
- <https://www.haberler.com/haydar-aliyev/biyografisi/> (Erişim Tarihi: 15.04.2021)
- Jago, A. G. (1982). Leadership: Perspectives in theory and research. *Management science*, 28(3), 315-336.
- Kundu, S., & Mondal, P. (2019). Luminance of Contingency Theory in revealing the leadership style of the academic librarians. *Library Philosophy and Practice* (e-journal), 2389.
- Manning, G. (2014). *The Art of Leadership*. McGraw-Hill Higher Education.
- Mirzazade, R. (1998) *Azerbaycan'ı Dünyaya Saydıran İnsan*, Bakı
- Na'imah, T., & Muhibbin, A. (2020). Characteristics Of Islamic Education Leadership: Literature Review. *Technium Soc. Sci. J.*, 11, 59.
- Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2013). *Organizational behavior* (Vol. 4). New Jersey: Pearson Education.
- Shvindina, H. O. (2017). Leadership as a driver for organizational change. *Business Ethics and Leadership* Volume 1
- Wilson, Haydar Haydar Aliyev ve... s. 157, Andriyanov, Mirelemov, Haydar.. s. 63- 64; http://files.preslib.az/projects/toplu/v2/f1_1.pdf (05.12.14)
- Yıldız, S. (2016). Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kurulma Sürecinde Haydar Aliyev ve Fikirleri Yüksek Lisans tezi (Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı).

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

MULTİKULTURALİZM: BİRLİK VƏ BƏRABƏRLİK

Çinarə Məmməd qızı QƏHRƏMANOVA

“Azərbaycan Respublikası çoxmillətli bir dövlətdir. Azərbaycanda müsəlmanlarla yanaşı, başqa dinlərə mənsub olan vətəndaşlar da yaşayır. Azərbaycan müstəqil, demokratiya prinsiplərinə mənsub olan bir dövlət kimi öz ərazisində yaşayan bütün xalqlara, bütün millətlərə dinindən, dilindən, irqindən, siyasi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq azadlıq, hürryyət imkanları verir”. Heydər Əliyev.

26 noyabr 2015-ci ildə Bakıda İSESKO-nun XII konfransı keçirilmişdir. Həmin Konfransda çıxış edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev öz nitqində söyləmişdir: “Biz tamamilə əminik ki, multikulturalizmin böyük gələcəyi olacaq. Lakin bəzi siyasətçilər, dövlət xadimləri öz sözlərində və işlərində daha diqqətli olmalıdırlar. Bu elə bir quruluş, elə bir sistemdir ki, onun qarşılığı, alternativini yoxdur. Alternativliyin olması ayrı-seçkiliyə, diskriminasiyaya, islamofobiyaya gətirib çıxarır. Bunlar da gələcəyi təmin edə bilməz. Bunları nəzərə alaraq biz, bölgədə öz doğru, düzgün siyasətimizlə, təşəbbüslərimizlə dinlərarası münasibətlərin gücləndirilməsi üçün çalışırıq və çalışacağıq”.

Hörmətli Prezidentin nitqində, çıxışında ideal, multikultural cəmiyyətdən bəhs edilir. Bəs, görək multikulturalizm nədir? Biz bunu necə başa düşürük?

Multikulturalizm cəmiyyətdə müxtəlif xalqların birgə yaşayışı, həmrəy olması, fərqli mədəniyyətlərin bir-birinə etimadına əsaslanan münasibətidir. Qarşılıqlı anlaşmalı dialoqdur. Dinlərarası münasibətlərdə tolerantlıq deməkdir. Başqa sözlə desək, çoxmədənilik, bir çox fərqli kultürün bir müstəvidə mövcudluğunun təmin edilməsidir.

Multikulturalizm deyərkən, hər hansı bir ölkədə və ya bütün dünyada fərqli irqlərə, fərqli mədəniyyətə və dinlərə malik xalqların mədəni müxtəlifliklərinin qorunmasından, inkişafından, harmoniyasından, kiçik xalqların, kiçik dövlətlərin milli mədəniyyətinə inteqrasiyasından bəhs edilməlidir.

Əslində multikulturalizm tolerantlığın təcəssümüdür, onun ifadə formasıdır ki, bu cəhətlər olmasa, nə humanizmdən, nə bərabər beynəlxalq münasibətlərdən, insanlar arasında qarşılıqlı anlaşmadan, mədəni zənginləşmədən, dostluqdan, əməkdaşlıqdan bəhs etmək mümkün olmaz.

Müasir multimədəni cəmiyyətlər kulturoloji strategiyalara əsaslanan düşünülmüş multikulturalizm siyasəti olmadan sabit inkişaf edə bilməzlər. Bunun sübutlarından biri Azərbaycan Respublikasının inkişafıdır ki, burada Azərbaycanın milli mədəniyyətinə müvəffəqiyyətlə inteqrasiya olan müxtəlif xalqların nümayəndələri harmonik inkişaf edirlər. Multikulturalizmdən imtina etmək yaxşı heç nə vəd etmir, çünki bu, təəssüf ki, bütün dünyada getdikcə artan anlaşılmazlığa, fobiyaya, qarşıqoymaya və qarşıdurmaya, milli və dini münaqişələrə aparıb çıxaran yoldur [6].

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan elə bir strateji məkanda, elə bir əhəmiyyətli mövqedə yerləşir ki, burada tarixən bir çox etnoslar, kiçik xalqlar da etibarlı məkan kimi, yerləşmiş, inkişaf etmişlər. Bu cəhətdən də deyə bilərik ki, Azərbaycan çox müxtəlif sivilizasiyaların, dinlərin, mədəniyyətlərin qovuşduğu məkandır. Burada ayrı-ayrı millətlərin, rəngarəng konfessiyaların nümayəndələri sülh və əmin-amanlıq, qarşılıqlı anlaşma, dialoq şəraitində dinc, yanaşı yaşamağı bacarırlar. Yəni ölkəmiz dünyanın ən demokratik ölkələrindən biri kimi fəaliyyət göstərir. Multikulturalizm və tolerantlıq tarixən azərbaycanlıların həyat tərzini olmuş, bu gün isə milli kimliyindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq Azərbaycan dövlətinin hər bir vətəndaşının gündəlik həyat tərzinə çevrilmişdir. Azərbaycan xalqının zəngin multikultural keçmişi təkcə xalqımızın bugünkü tolerant yaşam tərzini deyil, həm də yaratmış olduğu ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi, siyasi-hüquqi qaynaqlarda, sənədlərdə yaşayır.

Bizim ölkəmizdə multikulturalizm, tolerantlıq hətta dövlət siyasəti səviyyəsində inkişaf etdirilir. Bunun əsası da ölkəmizin dövlətçilik ənənələrinin tarixi, həmin ənənələrin inkişafı ilə əlaqədardır. Azərbaycanın tarixi inkişafına nəzər salsaq, məlum olacaq ki, Səfəvilər dövləti, daha sonra on doqquz-iyirminci əsrlər maarifçiliyin yüksək inkişafı, daha sonra Xalq Cumhuriyyəti zamanı ölkəmizin ərazisində məskunlaşmış əzəmətli xalqlar, etnik qruplar və dini qrupların nümayəndələrini əhatə edən həmin bərabər yaşayış normaları iyirminci əsrin sonlarında Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin şəxsinde dövlətçilik siyasətinə çevrilmiş, tolerantlıq, multikultural ənənələr bərpa edilmişdir [6].

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

Azərbaycanda bu məsələlərə istər xalqımız, istərsə də dövlət tərəfindən əhəmiyyət verilmiş, onun siyasi əsasları bir dövlət siyasətinə çevrilmiş, ölkəmizin dövlət sənədlərində, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, ayrı-ayrı bəndlərdə, maddələrdə, müxtəlif fərmanlarda, sərəncamlarda, qərarlarda öz ifadəsini tapmışdır.

Ölkəmizdə mövcud olan milli-mədəni müxtəliflik və etnik-dini dözümlülük mühiti onu çoxmillətli, çoxkonfessiyalı diyar kimi dünya miqyasında mədəniyyətlərarası dialoqun bənzərsiz məkanına çevrilmişdir. Ölkəmizdə bu gün mövcud olan mədəni, linqvistik, etnik rəngarəngliyin qorunmasına yönəldilmiş eyni zamanda uğurla həyata keçirilən dövlət siyasəti multikulturalizm istiqamətində əsrlərdən bəri toplanmış böyük tarixi təcrübənin xüsusi qayğı ilə əhatə olunmasını, zənginləşdirilməsini, cəmiyyətdə bu istiqamətdə qazanılmış qeyri-adi nailiyyətlərin beynəlxalq aləmdə təbliğinin gücləndirilməsini aktuallaşdırır.

Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması sahəsində həyata keçirilən siyasi xətt müstəqillik illərində-son dövrdə Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilir və həyata keçirilir. Xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin söylədiyi "Hər bir xalqın milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən fəxr edirəm ki, Azərbaycanlıyam!" ifadəsi bu gün hər bir ləyaqətli ölkə vətəndaşının həyat şüarına çevrilmişdir[6].

Azərbaycançılıq ideologiyasına uyğun olaraq tolerantlığın, mədəni, dini, linqvistik müxtəlifliyin mühafizəsini təmin etmək, habelə Azərbaycanı dünyada multikulturalizm mərkəzi kimi tanımaq və mövcud multikultural modelləri tədqiq və təşviq etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 28 fevral 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşavirliyi də yaradılmışdır. 15 may 2014-cü il tarixli sərəncamla Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılmış və uğurla fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 yanvar 2016-cı il tarixli Sərəncamı ilə 2016-cı il "Multikulturalizm ili" elan edilmişdir.

Azərbaycan bu gün iki fərqli sivilizasiya arasında körpü rolunu oynamaqla, Şərq və Qərb yarımkürelərində öz nüfuzunu gücləndirməkdədir. Bu ideya dövlətin xarici siyasət kursunda da kifayət qədər özünü əks etdirir. Bu gün Azərbaycan BMT, ATƏT, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı, GUAM kimi böyük təşkilatların tam hüquqlu üzvüdür. Azərbaycan Avropa İttifaqının həyata keçirdiyi "Şərq tərəfdaşlığı" layihəsi çərçivəsində Avropaya inteqrasiya prosesini uğurla davam etdirir [8].

Azərbaycanda tolerantlıq mühiti hər zaman ən yüksək səviyyədə olduğu üçün burada multikulturalizm, millətlər və dinlər arasında olan münasibətlərə, dialoqa həsr edilmiş beynəlxalq səviyyəli bir çox tədbirlər, elmi konfranslar keçirilir. Dünyanın müxtəlif ölkələrinin ənənəvi dünya dinlərini təmsil edən iki yuzdən çox nümayəndənin iştirak etdiyi "Qloballaşma, din, ənənəvi dəyərlər" mövzusunda tədbir iki min onuncu ilin aprelində, ölkəmizin paytaxtında keçirilmişdir. Bunu Azərbaycanın beynəlxalq dünyada tanınması, tolerantlığın genişlənməsi və inkişafı ilə əlaqələndirmək olar. 2011-ci ildən başlayaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə iki ildə bir dəfə Bakıda Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu keçirilir. Bu Forumlar UNESCO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Avropa Şurası, Avropa Şurasının Şimal-Cənub Mərkəzi, İSESCO, BMT-nin Dünya Turizm Təşkilatının tərəfdaşlığı ilə reallaşdırılır.

Respublikamızda dini dözümlülüyün, dini müxtəlifliyin, milli və dini tolerantlığın, multikulturalizmin, milli-mənəvi dəyərlərin inkişafında və təbliğ edilməsində Heydər Əliyev Fondunun əvəzolunmaz xidmətləri vardır. Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı ilə 2015-ci il sentyabrın 8-də Parisdə "Dini tolerantlıq: Azərbaycanda birgə yaşamaq mədəniyyəti" mövzusunda konfrans keçirilmiş və "Parisin ürəyində Azərbaycan musiqisi" adlı konsert proqramı təşkil olunmuşdur.

2014-cü il sentyabrın 26-da BMT Baş Məclisinin 69-cu sessiyasında Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumunun 2016-cı ildə Bakıda keçirilməsi barədə qərarına əsasən 2016-cı il aprel 25-27-də Bakıda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci qlobal forumu keçirilmişdir. Forumda dünyanın 140-dan çox ölkəsindən nümayəndə heyətləri, çoxsaylı beynəlxalq təşkilatların, dini konfesiyanın, QHT-lərin nümayəndələri iştirak etmişlər. BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumunun Azərbaycanda keçirilməsi ölkədə multikultural və tolerant mühitin olmasının

DOĞUMUNUN 98. YILINDA HAYDAR ALİYEV

ULUSLARARASI KONGRESİ

10 MAYIS 2021 Bakü, Azərbaycan / Odlar Yurdu Üniversitesi

göstəricisidir. Multikulturalizmin bu formada geniş təsbit və tətbiq olunması Azərbaycanın dünyaya olan töhfələrindən biridir [9].

Azərbaycan çoxmillətli, çoxmədəniyyətli, çoxdinli bir demokratik ölkədir. Ölkəmizdə mövcud olan birlik və bərabərlik, azsaylı xalqların mədəniyyətinə, dilinə və dininə hörmətlə yanaşmaq dövlətimizin humanist siyasətinin nəticəsidir. Bu siyasəti bizim xalqımıza tarixən babalarımızın nəsihətlərindən, klassik ədəbi irsimizdən, mükəmməl dinimizdən təlqin olunubdur. Elə bu humanist siyasətin nəticəsidir ki, ölkəmizdə baş verən 44 günlük Vətən müharibəsində ölkəmizdə yaşayan və ölkəmizin vətəndaşı olan digər xalqların nümayəndələri də bizim haqq işimizi dəstəklədilər. Bu xalqların igid oğulları əllərinə silah alıb, Vətən torpaqlarının müdafiəsinə qalxdılar.

Müqəddəs torpaqlarımız üçün-Vətən üçün şəhid oldular və Azərbaycanın üçrəngli bayrağına sarıldılar. Son nəfəslərində "Azərbaycan" - dedilər. Bu hadisələr də bütün dünyaya demokratik, multicultural Azərbaycan cəmiyyətinin. Azərbaycan dövlətinin bir mesajı oldu. İndi birlik, bərabərlik zamanıdır. Millətçiliyə, düşmənçiliyə, pandemiylara qarşı birgə mübarizə zamanıdır. Qədim ənənələrə əsaslanan, möhkəm təməllərə malik olan Azərbaycan dövləti, Azərbaycan xalqı olaraq biz bunu bacaracağıq. Yaşasın dövlət və xalq birliyinə əsaslanan, multikultural dəyərlərə söykənən demokratik Azərbaycan dövləti!

Açar sözlər: birlik, bərabərlik, demokratiya, sülh

Ключевые слова: единство, равенство, демократия, мир.

Keywords: unity, equality, democracy, peace

ƏDƏBİYYAT

- 1) Azərbaycanın Türkçülük və Azərbaycançılıq problemləri . Azərbaycan Araşdırma Vəqfinin 25-26 aprel 1997-ci ildə "Azərbaycanın Türkçülük və Azərbaycançılıq problemləri" KM.
- 2) Fərziyeva, S. Doğma elin halayları. Səadət Fərziyeva; Bakı: 2014
- 3) Dinlərarası mədəni və incə davranışın "əlifbası"/red. Ə.Abbasov; Dinlərin Görüş Mərkəzi, Bakı, 1998.- 32 s. 171.
- 4) Dünya dinləri bəşəri zənginlik kimi /red. N.Mehdi; Dinlərin Görüş Mərkəzi; Bakı. 1998.- 31 s.
- 5) İmanov. H. Etnik dinlər və dünya dinləri /H.Ğmanov, A.Əhədov, H.Əhmədli; Bakı: Elm, 2003.- 372 s.
- 6) Adil. A. Heydər Əliyev və milli-mənəvi dəyərlər /Adil Abdulla Əl-Fələh; Bakı: Qismət, 2007.108 s
- 7) Dinlərarası dialoq: Qarşılıqlı anlaşmadan birgə əməkdaşlığa doğru: Beynəlxalq konfrans.Bakı, 6-7 noyabr 2009
- 8) Azərbaycan-Tolerantlıq Məkanı [fotoalbom]. Bakı: 2011.- 395 s
- 9) Mirzəzadə. R. Multikulturalizm siyasəti: Din və gender dialoqunda. Bakı: Təknur, 2013.- 167 s.
- 10) Səriyeva. İ. Azərbaycanda multikulturalizm siyasətinin prinsipləri və Azərbaycançılıq.Bakı xəbər. 2016.19-21 oktyabr.s.15